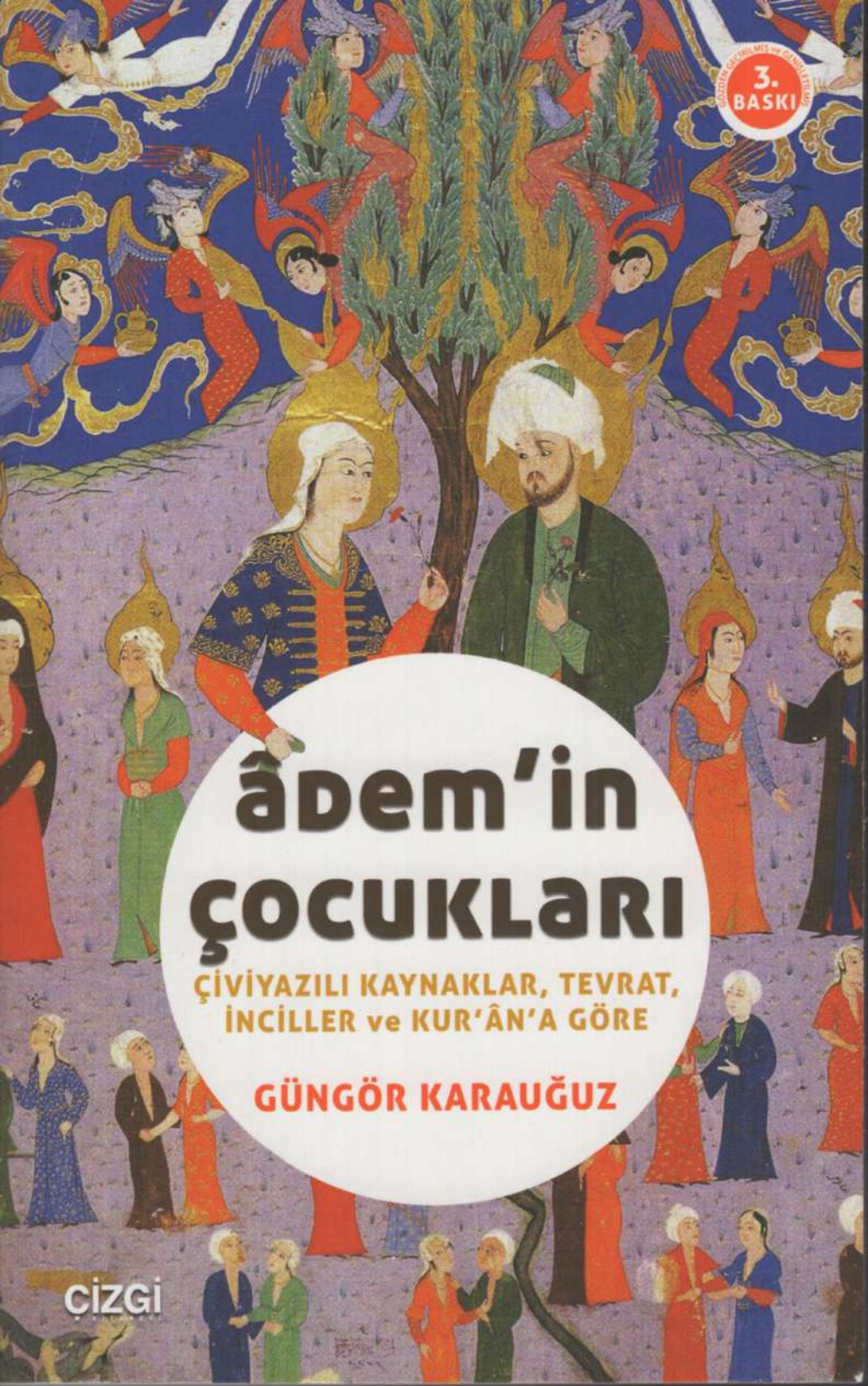

3. BASKI
Âdem'in Çocukları
Çiviyazılı Kaynaklar, Tevrat, İnciller ve Kur'ân'a Göre
Güngör Karauğuz
Çizgi

Prof. Dr. Güngör KARAUĞUZ

1966'da Devrek'te doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Devrek'te, İstiklâl İlkokulu ile Devrek Lisesi'nde tamamladı. 1988 yılında A.Ü. DTCF, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Hititoloji Ana Bilim Dalı'ndan mezun oldu. 1989-1993 yılları arasında Ankara, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin çiviyazılı tablet seksiyonunda "Müze Araştırmacısı" ünvanı ile çalıştı. 1993 yılında Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi oldu. 1996-2000 yılında Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalında, yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. 2001 yılında T.C. Başbakanlık, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı bünyesinde, "Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi" kapsamında 'Bilge Kağan Külliyesi' kazılarına ekip üyesi olarak katıldı. 2004-2008 yılları arasında "Zonguldak Bölgesi Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi'"ni, proje başkanı olarak yürüttü. 2005 yılında Yardımcı Doçent, 2007 yılında Eskiçağ Tarihi Doçenti ve 2013 yılında Profesör oldu. Halen 'Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi'nde öğretim üyesi ve 'Eğitim Bilimleri Enstitüsü müdürü' görevini yürütmektedir. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile ülkemizin bazı fakültelerinin Tarih Bölümlerinde 'eskiçağ tarihi' dersleri vermiş olup eskiçağ tarihi alanında yayımlanmış pek çok kitap ve yazıları bulunmaktadır.

ÂDEM'İN ÇOCUKLARI

ÇİVİYAZILI KAYNAKLAR, TEVRAT, İNCİLLER VE KUR'ÂN'A GÖRE

Güngör Karauğuz

ÇİZGİ
KİTABEVİ

Çizgi Kitabevi Yayınları: 390
Bilim Toplum Siyaset

Genel Yayın Yönetmeni
Mahmut Arlı

©Çizgi Kitabevi
2. Baskı Nisan 2015
3. Baskı Eylül 2017

ISBN: 978-605-4639-27-4
Yayıncı Sertifika No:17536

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -
KARAUĞUZ, Güngör
ÂDEM'İN ÇOCUKLARI
Çiviyazılı Kaynaklar, Tevrat, İnciller ve Kur'an'a Göre

ANAHTAR KAVRAMLAR
- Key Concepts -
Âdem, Havvâ, Peygamberler Tarihi
Âdem, Havvâ, History of Prophets

Baskıya Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66

Baskı: Sebat Ofset
Fevzi Çakmak Mh. Hacıbayram Cd. No: 57
Karatay/Konya - KTB. S. No: 16198
Cilt: Göksu Cilt

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah. M. Muzaffer Cad.
No:41/1 - Meram/Konya
Tel: 0332 353 62 65 - 66

Alemdar Mah. Çatalçeşme Sk.
No:42/2 - Cağaloğlu/İstanbul
Tel: 0212 514 82 93

www.cizgikitabevi.com
/ cizgikitabevi

Peygamberlerin Kokusu Sinmiş Kudüs'e...

İçindekiler

Önsöz **13**

Giriş **15**

Birinci Bölüm

I. Evren **21**

A- Çiviyazılı ve Antik Kaynaklarda Evren **24**

B- Tevrat ve Kur'ân'da Evren **28**

İkinci Bölüm

İlk İnsan &

Avcı, Toplayıcı Topluluklar: Primat ve Hominidler **33**

I. İlk İnsan **35**

A- Âdem ve Yaratılış:

Çiviyazılı Kaynaklarda Âdem, Havvâ, Cennet ve Cehennem....35

a. İnsanoğlu ve Âdem 35

b. Cennet ve Havvâ..... 37

c. Cehennem 40

d. Ahiret ve Sırat Köprüsü..... 44

e. Ruhlar Alemi 46

B- Kitab-ı Mukaddes ile Kur'ân'da Âdem ve Havvâ 48

a. Kur'ân'da Âdem 57

Âdem'in Yaratılışı 57

İsimlerin Öğretilmesi..... 57

Meleklerin Âdem İçin Secdesi 57

Âdem ve Eşinin Cennetten Kovulması..... 58

İblis, Cehennem ve Cennet 59

b. Tevrat'a Göre Âdem'in Yaratılışı 59

c. Âdem'den Önce Âdemler var mıydı? 60
II. Avcı, Toplayıcı Topluluklar Primat ve Hominidler 62

Üçüncü Bölüm

İlk Üretici ve İleri Üretici Toplumlar 69
I. Neolitik ve Kalkolitik Çağ 73
a. Ticaret 75
b. Sanat ve Yazı 75
c. Din ve Kültür 77
II. Çiviyazılı Belgelerde Âdem'in İki Oğlu 79
III. Hâbil, Kâbil ve Kardeş Evliliği Sorunu 82
a. Tevrat'a Göre Âdem'in İki Oğlu Hâbil ve Kâbil ile Zürriyeti 88
b. Kur'ân'da Âdem'in İki Oğlu 89

Dördüncü Bölüm

İlk Devletler 91
I- Nûh Öncesi ve Sonrası Siyâsi ve Dinî Manzara 93
a. Tapınaklar Tanrı ve Tanrıçalarla Doluyor 94
b. Sumer Panteonu 95
c. Nûh Toplumunun Taptığı İlahlar 97
d. Cahiliye Arapların Taptığı İlahlar 98
II- Nûh ve Tufan 108
a. Çiviyazılı Belgelerde Tufan ve Ziudsudda=Utnapiştim=Atrahaşiş=Nûh 108
b. Gılgameş Destanı ve Tufan 110
Birinci Tablet 111
İkinci-Yedinci Tablet 112
Sekizinci-Onuncu Tablet 114
Onbirinci Tablet 116
c. Anadolu'da Ölümsüzlüğü Arayış Söylenceleri ve Lokman Hekim 117
d. Kur'ân'da Lokman 119
e. Gılgameş Destanı ile Tevrat'ın Karşılaştırılması 120
III- Kitâb-ı Mukaddes İle İslâmi Kaynaklarda Tufan Öncesi ve Sonrası 121
IV- Kur'ân'da Nûh ve Tufan 124

Nûh'un Peygamberliği, Kişiliği ve Yaşı 124
Nûh'un Kavmine Tebliği ve Mücadelesi 124
Nûh'un Gemiyi İnşa Etmesi ve Gelişen Olaylar 127
Tufan 127
V- Nûh'tan Sonraki Peygamberler 129
a. Hûd ve Ad Kavmi, Sâlih ve Semud Kavmi 129
Kur'ân'da Hûd, Hûd'un Peygamberliği 130
Ad Kavmi'nin İnşa Ettiği Binalar 130
Hûd'un Mücadelesi ve Kavminin Helâkı 130
b. Kur'ân'da Sâlih ve Sâlih'in Peygamberliği 132
Semûd Kavminin Binaları 133
Sâlih'in Kavmi ile Mücadelesi 133
Kavmi, Sâlih'i Öldürmeye Çalışıyor 134
Dişi Deve Mucizesi ve Semûd Kavmi'nin Helâkı 134

Beşinci Bölüm

İlk İmparatorluklara Bir Adım 137
I- İbrâhim Öncesi ve Sonrası Siyâsi ve Ekonomik Manzara 139
a. Din ve Kültür 147
b. Fal ve Astroloji 153
II- İbrâhim, Çocukları ve Lût 156
Çiviyazılı Belgelerde İbrâhim 156
III- Tevrat, İnciller ve Kur'ân'da İbrâhim 159
a. Tevrat ve İnciller'de İbrâhim 162
b. Kur'ân'da İbrâhim 164
İbrâhim'in Soyu, Kişiliği ve Peygamberliği: 164
İbrâhim'in Gök Cisimleri İle İmtihanı 164
İbrâhim'in Gençliği ve Putlarla Mücadelesi 165
İbrâhim Kavmi'nin Putlarına Bir Tuzak Kurar 166
İbrâhim'in Ateşe Atılması ve Göçü 167
İbrâhim ve Diriliş 168
İbrâhim'in Misafirleri 168
İbrâhim'in Duası ve Beyt 169
IV- Lût ve Kavmi: 171
a. Lut ve Kavminin Yaşadığı Coğrafya- 173

b. Tevrat ve İnciller'de Lût 174
c. Kur'ân'da Lût, Lût'un Peygamberliği 175
Lût Kavmi'nin Günahı 175
İbrâhim'e Lût Kavmi'nin Helakı Haber Veriliyor 175
Lût Kavmi'nin Helâkı ve Lût'un Ailesinin Kurtuluşu 176

Altıncı Bölüm

İlk İmparatorluklar 179
I- Yûsuf Dönemi Siyâsi ve Dinî Manzara 181
Eskiçağ Dünyasında Rüya 185
II- Yûsuf Sonrası Mısır ve Önasya 189
a. Tevrat ve Kur'ân'da Yûsuf 192
b. Tevrat'a Göre Yûsuf 194
c. Kur'ân'da Yûsuf 198
Çocukluğu ve Kuyuya Atılışı 198
Gençliği ve Zindana Atılması 199
Zindandan Kurtuluş ve Hazine Bakanı Oluşu 201
Kıtlık ve Yûsuf'un Kardeşlerinin Mısır'a Gelişi 202
Yakûboğullarının Mısır'a Göçü 205
III- Yûsuf Sonrası Bir Peygamber 206
Bir Sabır Abidesi: Eyyûb 206
a. Tevrat'a Göre Eyyûb 207
b. Kur'ân'da Eyyûb 207

Yedinci Bölüm

İmparatorlukların Sonuna Doğru 209
I- Mûsa Dönemi Siyâsi Durum 211
II- Çiviyazılı Belgelerde Mûsa 213
III- Şuayb, Medyen ve Eyke Kavmi 216
a. Kur'ân'da Medyen 216
b. Kur'ân'da Eyke 218
c. Mûsa'nın Başından Geçen Diğer Olaylar 218

IV. Mezopotamya ve Anadolu Kanunları İle Mûsa Dönemi Bazı Tevrat Yasalarının Mukayesesi 223
a. Çocuk Düşürme 225
b. Adam Yaralama 225
c. Hırsızlık 225
d. Hayvanların Başkasının Tarlasına Girmesi 226
e. Kundaklama 226
f. Hayvanlarla Cinsel İlişkiler 227
g. Yakın Akrabalarla Cinsel İlişkiler 227
V- Tevrat ve Kur'ân'da Mûsa 231
A- Tevrat'a Göre Mûsa 238
B- Kur'ân'da Mûsa 245
Mûsa'dan Önce Mısır 245
Mûsa'nın Çocukluğu 245
Mûsa'nın Gençliği 246
Mûsa'ya Peygamberlik Verilişi 247
Mûsa'nın Firavun, Taşocağı İşleticilerin Başı Haman ve Kârun İle Mücadelesi 248
Mûsa'nın Firavun'un Ölümünden Sonraki Hayatı 255
Mûsa'nın Kavminin İnekle İmtihanı 258
Mûsa'nın Kavminin Cumartesi Günü ile İmtihanı 259
Mûsa ve Kârun 260
Mûsa ve Bir Kul 261

Sekizinci Bölüm

Demir Çağı ve Sonrası 265
I- Dâvûd ve Süleymân Dönemi Siyâsi Durum 267
II- Tevrat ve Kûr'an'da Dâvûd 280
III- Tevrat ve Kûr'an'da Süleymân 285
Süleymân ve Büyücülük 288
a. Tevrat'a Göre Dâvûd 293
b. Kur'ân'da Dâvûd 296
Dâvûd'un Meziyetleri ve Peygamberliği 296
Dâvûd'un Adaleti 296
Dâvûd, Tâlut ve Câlût 297

c. Tevrat'a Göre Süleymân 298
d. Kur'ân'da Süleymân, Süleymân'ın Kişiliği ve Meziyetleri 299
Süleymân, Atlar ve Rüzgâr *299*
Dâvûd ve Süleymân *300*
Süleymân ve Sebe Kraliçesi *301*
Süleymân ve Büyü *303*
Süleymân'ın Vefatı *303*
IV- Süleymân'dan Sonraki Ulus ve Peygamberler 304
Sebe Halkı 304
İlyâs 305
Yûnus 311
Antik Kaynaklarda Yûnus *313*
A- Tevrat ve İnciller'e Göre Yûnus 315
B- Kur'ân'da Yûnus 315
Zerdüşt 316

Dokuzuncu Bölüm

Diğer Konular 321
a. Eskiçağ Dünyasında Kısırlık 323
Zekeriyyâ ve Kısırlık *324*
İnciller'e Göre Zekerriyâ *326*
Kur'ân'da Zekeriyyâ *326*
b. Baş Örtüsü 335
c. Oruç 340
d. Cünüplük 341
e. Hıtân/Sünnet 341
f. Tanrıların Masalları 343
g. Türâp, Yaratılış ve Evrim 346
h. 'İlkler' Edebiyatı 349
Son Söz 353
Kısaltmalar ve Kaynakça 367

ÖNSÖZ

1988 yılında, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Hititoloji Bölümü'nden mezun olmuştum. Fazla değil bir yıl işsizdim. 1989'un sonlarına doğru Ankara'da, İkinci Meclis Binası'nda yapılan müze araştırmacısı sınavını kazanmıştım ve Ocak 1990'da Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde çiviyazılı tablet seksiyonunda müze araştırmacısıydım artık. Müzede, Hititçe tabletler üzerinde çalışacaktım üç yıl.

Sonra kendimi Konya'da, Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak buldum. Yüksek lisans ve doktoramı aynı üniversitenin 'eskiçağ tarihi' alanında Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladım. Tarih Bölümü'nde 'yardımcı doçent' kadrosuna atanamayınca, –nedenini anlatsam belki roman olacak kalınlıkta bir eser ortaya çıkacak ama her neyse herhalde yeri burası olmasa gerek; -bu kez de kendimi eskiçağ tarihi doçenti olarak Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, -şimdiki adı Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi- Sosyal Bilgiler Eğitimi'nde buldum. Burada eskiçağ tarihi, arkeoloji, antropoloji, mitoloji ve müzecilik dersleri veriyorum.

İşte, bu elinizdeki kitabı, yazmaya karar verdiğim an, Eğitim Fakültesi'nde ders vermeye başlamamla başlar. Öğrenciler eskiçağ tarihi ve arkeoloji derslerine karşı çok ilgisizdi, hatta hiç sevmiyordu da diyebilirim. Çünkü bugün ilköğretim ve liselerde okutulan ders kitaplarının eskiçağ tarihi ile ilgili yazılmış kısımlarının tamamına yakın kısmı, yanlış bilgileri içeriyor. Bu yanlış

bilgilerle üniversite sıralarına gelen öğrenciler, burada edindiği bilgileri karşılaştırıp uyuşmadığını görünce, onlarda bir güvensizlik başlıyordu. Yani balık baştan kokmuştu...

Size ilginç bir şey daha söyleyeyim mi?

Eskiçağ tarihinin alanı genel olarak eski taş çağlarından başlayıp İ.S. 476 yılına kadar devam eder. Yani –her ne kadar bu zaman aralığını uzatmamız münkünse de- bu da yaklaşık 140.476 yıllık bir zaman dilimi demektir. İlköğretim ve lise öğrencisi yanlış ve hatalı bir şekilde öğrendiği eskiçağ tarihi konuları ile bu kadar bir zaman dilimini kapsayan bu dönem, üniversite sınavlarında, birkaç yıl öncesine kadar bir soru ile değer buluyordu. Ne yazık ki şimdi yapılan üniversite sınavlarında da hiç karşılığını bulmamaktadır. Bu durum öğrencilerde eskiçağ tarihine olan ilgiyi sıfıra indirmektedir.

Halkımızda da bu alanlara karşı hemen hemen hiçbir ilgi uyanmamıştır.

Hep düşündüm... Bu ilgi ne şekilde halka aşılanabilirdi?

Belki eskiçağ dünyasının bilgilerinin Tevrat, İnciller ve Kur'ân ile bir kıyaslaması yapılırsa herhalde bir kıpırdanma olabilirdi. Çünkü halkımız bu dini konulardaki bilgiler ile bir şekilde donanmıştı. Dolayısıyla edindiği bilgilerin kaynağını araştırmak isteyebilir ve eski medeniyetlerin kültürlerini merak ederek eskiçağ tarihine karşı bir sevgi besleyebilirdi. Kendimce bir çözüm yolu bulmuştum ve faaliyete geçmem gerekiyordu artık.

Böylece elinizdeki bu kitap doğdu...

Prof. Dr. Güngör KARAUĞUZ
Necmettin Erbakan Üniversitesi

GİRİŞ

Batıda arkeoloji, 19. yüzyılın sonlarında Tevrat, İnciller ve mitolojilerinde geçen öykülerin doğruluğunu araştırmak için doğuyordu. Bu amaçla akın akın başta Mezopotamya, Mısır olmak üzere Anadolu'ya koşuyordu batının tüccarı, ilahiyatcısı ve arkeoloğu.

Alman bir tüccar olan H. Schliemann, Homeros'un İliada ve Odisseia'sını hatmetmiş ve ezberinden kıraat ediyordu. Tek amacı vardı! Homeros'un efsanelerindeki Troia'yı keşfedebilmek... Bu yerleşmeyi keşfetti ama Priamos'un hazineleri değildi buldukları. Eski Tunç Çağı buluntularıydı... Onları da karısıyla birlikte Atina'ya kaçırmakla bu macerasını belki sonlandırmış oldu.

Aynı zamanda bir ilahiyatçı da olan Bedřich Hrozný, 1906'da Boğazköy kazılarına katılmış ve Hititçe tabletlerin keşfinde bulunmakla kalmamış bizim Çanakkale önlerinde ölüm kalım savaşı verdiğimiz '*Boğaz Harbi*' sırasında bu dili deşifre etmişti. Artık dünya Tevrat'taki Het oğullarından yani bizim deyimimizle Etiler/Hititler'den haberdar oluyordu. Suskun koskocaman bir eskiçağ imparatorluğu dile gelip tüm tarihi verilerini şakıyordu. Hrozný'nin ruhu hoşnut olmalıydı, çünkü Tevrat'ta adı olup da unutulmuş bir halkı tekrar konuşturuyordu. Dini bir vecibesini de yerine getirmiş oluyordu belki de. Çok değil on yıl sonra tekrar Anadolu'daydı. Bin kadar eski Asurca tablet keşfediyordu Kayseri'nin verimli tarlalarında.

1936'da İbrâhim'in kitabını yazacak olan ilahiyat eğitimi almış L. Woolley, Sumerlerin önemli kenti Ur'da, 1922'de, Irak'ta kazılara başlıyordu. Arkeolojiye yaptığı katkılardan dolayı 'şovalye' ünvanı alacaktı çok geçmeden. Ur'da Nûh tufanının izlerini bulduğunda, hem kendinin hem de papaz babasının ruhunu herhalde huzura kavuşturmuş olmalı. Çünkü hem Tevrat'ta ve hem de İncillerde sözü edilen bir sel felaketinin doğruluğunu dünyaya haykırıyordu. Dahası keşfedilmiş çiviyazılı belgelerin tufandan sözetmesi de cabası. 1912'de ajan T. E. Lawrence ile Türkiye-Suriye sınırındaki Kargamış'ta Geç Hitit eserlerini gün yüzüne çıkartıyorlardı sözde. Sonra Mısır'da Tel-Amarna'da Akhenaton'un mezarına da bir el atmıştı.

Bu örnekleri çoğaltmamız mümkün... Önasya, arkeolojinin metodolojileşmesini yerli yerine oturtmak için staj yeri olarak seçilen Önasya toprakları yapboz yani deneme tahtası yapılıyordu Batılılarca. Evet, şimdi belli bir kurala bağlanmış durumda bu bilim dalı.

Bağlandı ama; Batı, kutsal kitap teyitleri, milliyetçilik/etnik köken/milli kimlik, sömürgecilik ve emperyalist dürtülerle başladı ilk arkeolojik çalışmalarına... Buna karşın arkeoloji bizde değer bulmadı ilk zamanlar... Osmanlı'nın son dönem aydınları dâhil olmak üzere diğer münevverler dahi ülkemizden Batılıların tarihi eserlerimizi kaçırmalarına ses çıkarmadılar. Hatta arkeoloji ile yapılacak pek çok işin olduğunun farkında bile değillerdi...

Arkeoloji, antropoloji, antik filoloji ve eskiçağ tarihi ile yoğun bir şekilde uğraşmaları gerekirken bu entelektüellerimiz, deşifre edilen çiviyazılarının doğru bir şekilde çözüldüğüne bile inanmıyorlardı. Hatta bu ilimlere dinsizlik gözüyle bile bakanlar vardı. Oysaki Batılı bu ilimlerle Kitab-ı Mukaddes'i teyit ettirmeye çalışıyordu.

Bu amaçla Batı'da örnekleri görüldüğü gibi İlahiyat Fakültelerinin *'dinler tarihi'* kürsülerinde ilahiyat metodolojisiyle yetişmiş arkeolog, antropolog ve antik filologlara (Sumerolog ve Hititolog gibi) mutlaka bir yer açılmalıdır. Hatta her üniversitemizin bünyesinde bulunan bu bölümlerin bilim ve ana bilim

dalları ile ortak çalışılması -zannedersem- çok elzemdir. İlahiyat Fakültesi'nde uzmanlaşmış bir arkeolog niçin bu kapsamda Anadolu'nun çeşitli köşelerinde arkeolojik kazı yapmaz ve keşfettiği malzemeyi bu noktada yorumlamaz ki? İleride bu metodolojinin İlahiyat Fakültelerinde yaygın olarak kullanılacağını ümit etmekteyim.

Dahası ülkemiz arkeoloji bölümleri içinde de –tıpkı Batı'daki '*Biblical archeology*' dallarının oluşturulduğu gibi- '*din arkeolojisi*' adı altında ana bilim dallarının kurulması da çok büyük önemlilik arz etmektedir. Hem ilahiyat fakülteleri hem de arkeoloji bölümleri içindeki bu oluşumların faaliyete geçirilmesi noktasında hâlâ gecikiyor olmamız, ne yazık ki Batı ile kıyaslandığında tam 200 yıl boyunca oyalanmamız anlamına gelmektedir. Bu bağlamda her iki kesim de ideolojik yaklaşımlardan ve taassuptan kurtulmalıdır artık.

Hem bu alanda hem de arkeoloji, antik filoloji, eskiçağ tarihi ve antropoloji gibi bilimler de Batı'ya alternatif olarak geliştirilememiş ya da geliştiremediğimiz metedoloji sorunlarımız pek çoktur aslında. Dahası günümüzde doğru bilgilerle ilk, orta ve liselerde okutamadığımız sosyal bilgiler ya da tarih ders kitaplarında, arkeologlarca keşfedilmiş Paleolitik-Neolitik çağa ait yerleşmelerdeki arkeolojik buluntulardan yola çıkılarak eskiçağ toplum yaşantısının bilgisayar ortamında rekonstrüksiyon denemeleri yapılmaktadır. Ancak bu denemelerden, bu ders kitaplarında fotoğrafı verilen bir insan modelini çıkarmak güçtür. Zaten çıkarılan insan modeli de vahşi, kaba saba, saç ve sakalı birbirine karışmış pejmürde bir tiptir. Böyle bir insan modeli verilmekle aslında öğrencilere 'nasıl düşünmeleri gerektiği' öğretilmektedir. Oysaki yapılması gereken, sadece bu dönem canlı türünün ürettiği eserleri görsel manada vermek gerekir. Böylece öğrenci daha geniş manada düşünebilecektir. Bu kapsamda öğrenciye 'nasıl düşünmesi gerektiği değil', 'sadece düşünmesi gerektiği' öğretilecektir. Şüphesiz bu davranış şekli öğrencilerde üretkenliği artıracaktır. Dolayısıyla 'düşünmeyi' ama 'sadece düşünmeyi' yeniden öğrenebilirsek, işte, ilerlememiz ve 'süper güç' olmamız o zaman çok yakındır!

Sırası gelmişken şunu da ifade etmeliyim ki pejmürde tasvir edilen -ve aşağıda daha detaylı anlatılacak- Neolitik dönem

insanları yemeklerini yerken çatal, kaşık kullanıyor hatta obsidien ile kemikten imal ettiği usturayla da traş olabiliyordu. Yani bunlar bizim gibi insanlardı, yalnızca ellerindeki imkânları kendilerine yetecek oranda olup, o kadarını kullanabiliyorlardı ve dönemlerine göre oldukça ileri topluluklardı.

İşte bu noktalara dikkat çekmek ve halkımız ile öğrencilerimizde de bu alanlara karşı bir muhabbet duygusu oluşturabilmek için kaleme alındı elinizdeki bu kitap...

Kitapta, Önasya uluslarının çiviyazılı metinlerinin tercümelerini bulacaksınız. Hitit çiviyazılı metinlerinin –kendimce önemli gördüklerimin- bir kısmının çevirilerini yaptım. Bunun dışında kitapda teknik konulara mümkün olduğunca girmemeye gayret gösterdim. Çünkü bu durum, anlaşılamaz kılabilirdi yazdıklarımızı. Konuyu sade bir şekilde anlatmaya çalıştım; umarım, başarılı olmuşumdur. Ayrıca her peygamberin yaşadığı eskiçağ dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını genel hatlarıyla her bölümün başında anlattım.

Okuyucularımızın kitabın birinci bölümünde, eskiçağ toplumlarında bir evren fikri oluşmuş mudur? Oluştuysa, bu evren, bizim bilgilerimizle bütünleşmiş bir evrene ne kadar benziyordu? gibi sorulara bir yanıt bulunacağını ümit ediyorum. Ayrıca Tevrat ve Kur'ân'ın evrenin yaratılışına getirdiği açıklamalar, toplu olarak verilmeye çalışılmıştır.

İnsanın yaratılışını, cenneti, cehennemi eskiçağ halklarının nasıl algıladıkları, Âdem ile Havvâ'nın isimlerinin geçtiği efsanelerinin ilgiyle okunacağı ikinci bölüm, aynı zamanda İslâmi ve Yahudi kaynaklarda bu konuların nasıl işlendiği ortaya serilecektir. Âdemden önce yaşamış âdemlerin mahiyetini okurken, herhalde okuyucularımız oldukça şaşıracaktır.

Âdem'in çocuklarının başından geçen olayların anlatıldığı üçüncü bölümde, eskiçağ çiviyazılı metinlerinde onların maceralarının anlatıldığına şahit olacaksınız ve onların kız kardeşleriyle evlenmediklerini ve insan neslinin de bu çocuklardan türümediğini öğrenmek, belki sizi sevindirecek, belki kızdıracak, belki de şaşırtacak!

Hayatımız boyunca Tevrat ve bir Sumer efsanesi olan Gılgameş destanı okumadığımız halde, '*Nûh tufanı*' ile ilgili olarak hemen hemen her şeyi bu iki eserden bildiğinizi ve insanlara aktarıyor olduğunuzu görünce hayrete düşeceğinizden eminim. Oysaki siz bu bilgilerin tamamının Kur'ân'da anlatıldığını zannediyordunuz. Yeri gelmişken hemen söyleyelim ki Tevrat ve Kur'ân bilgilerini kitabımızda okuyup kıyasladıkça, aslında Tevrat'tan –bu kitabı okumadığınız halde- ne kadar çok şeyin kültürünüze geçtiğini görünce hayretler içinde kalacağınızdan eminim. Mesela Kur'ân'da Havvâ, Hâbil, Kâbil, Hacer, Sara, Züleyha, Bünyamin, Asiye ve Belkıs gibi isimler hiçbir şekilde anılmaz. Bu gibi daha pek çok örneği kitabımızdan takip edebilirsiniz. Yine dördüncü bölümün devamında Lokman hekim ile ilgili bildiklerinizin de aslında bazı İslâmi öğeler katılarak, biraz süslenmiş Gılgameş destanından sadece bir bölüm olduğunu okuyacaksınız.

Beşinci bölümde, İbrâhim peygamberin Tevrat'ta anlatılan hikâyesinin, hemen hemen aynısını bir Hitit çiviyazılı belgeden okumak bir hayli keyifli olacaktır zannedersem. Pek çok ilahiyat kökenli eserde, İbrâhim'in Nemrûd'unun Hammurabi olduğu yazılır ve okunur ama bunun neden böyle olduğuna dair hiçbir arkeolojik ya da eskiçağ tarihi ile alakalı bir belge sunulmaz. İşte burada bu belgelerin yorumlandığını görmek sizi sevindirecektir zannedersem.

Altıncı bölümde, Yûsuf peygamber ile birlikte antik Mısır'ın politeist dininin nasıl bir anda monoteist bir anlayışa dönüştüğünü ve bu dönemi antik kaynaklardan okumak sizi keyiflendirecektir.

Tevrat ve Kur'ân'da anlatılan Mûsa peygamberin hikâyesinin bir kısmını, yedinci bölümde, çiviyazılı belgelerden takip etmek ve Tevrat'ta geçen bazı kanun maddelerinin Hitit yasalarıyla birebir örtüştüğünü okumak herhalde farklı bir duyguya sizi sevkedecektir.

Sekizinci bölümde, Dâvûd ve Süleymân peygamberlerin yaşadığı Demir Çağı'nın özelliklerinin Kur'ân'da belirtilmiş olduğunu okumak, gerçekten, okuyucuları etkileyeceğini ümit ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. EVREN

"Göklerle yer bitişik idi, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık?" (Enbiyâ: 30)

Bilindiği üzere gaz, toz, yıldızlar ve yıldız sistemlerinden oluşan evren, binlerce galaksiyi içerir. İçinde bulunduğumuz ve yüz milyarlarca yıldızın oluşturduğu galaksimizden sonra yüz bin yılda ulaşılabilecek göreceli bir boşluk daha bulunduğu bilinmektedir.

Ayrıca içinde yaşadığımız galaksinin '*Büyük ve Küçük Macellan Bulutları*' adı verilen iki uydu ile daha ileride, iki milyon ışık yılı uzaklıkta Andromede Galaksisi'nin de varlığı saptanmıştır. Bu galaksiden itibaren göreceli bir boşluk sonrasında da bin ya da üstünde galaksi kümelerinin görüldüğü tespit edilmiştir.

Yapılan ölçümlere göre evrenin bize göre en uç noktasının uzaklığı 8 ila 12 milyar ışık yılıdır ve aynı zamanda bu, evrenin de yaşı olarak kabul edilmektedir. Bilindiği üzere Güneş'in yaşı ise dört buçuk milyar yıldır.

Evrendeki yıldızlar da insanlar gibi doğup, büyüyüp ölmektedir. Evren içindeki bir yıldızın doğumu birkaç yüz bin yıl sürebilmektedir. Dolayısıyla evrendeki kara deliklerin esrarı da yıldızların çökmeleriyle ilintilidir.

Bugün evrenin bileşenleri gaz, toz ve yıldızlar, ışınım, ışık hızı ile hareket eden plazma ile mıknatıslı alan olarak tespit edilmiştir. Evrenin sınırlarının genişlediği ise 1920'lerde keşfedilebilmişti. Eğer evren genişliyorsa sıfır olduğu bir başlangıç noktası olmalıdır şeklinde genel kabuller mevcuttur. Hatta herşey müthiş bir patlama sonucu meydana gelmiş ve uzay ile zamanın bu anda yarılmış olduğu evrim bilimcilerce kabul edilmeye başlanmıştır.

'Evren' bahsi hakkında söylenecek çok söz var şüphesiz. Ama konu bizi aştığından sadece kısa bir girişle yetinmeliyiz. Dolayısıyla -asıl konumuz olan- eskiçağ halklarının âleminde, evrenin nasıl şekillenmiş ve algılanmış olduğunu göstermeye çalışalım şimdi.

A- Çiviyazılı ve Antik Kaynaklarda Evren

'Gılgameş, Enkidu ve Ölüler Diyarı' efsanesinin giriş bölümü ile *'Kazma'nın Yaratılışı'* adlı Sumer efsanesi[Kramer 1999, 80, 83, 103], eski Mezopotamya dünyasındaki evrenin oluşumunu tasvir ediyor:

'Gök yerden uzaklaştıktan sonra,
Yer gökten ayrıldıktan sonra,
İnsanın adı konduktan sonra,
An göğü ele geçirdikten sonra,
Enlil yeri ele geçirdikten sonra,'
*
'Efendi, verdiği nimetlerin gerçek yaratıcısı olan,
Kararları değiştirilemeyen efendi,
Topraktan ülkenin tohumunu filizlendiren Enlil,
Yerden göğü ayırmayı düşündü,
Gökten yeri ayırmayı düşündü.'

Bu edebi metinlerden de anlaşılacağı üzere, önceleri gök ve yer bitiştik olup, sonradan ayrılmıştı. Bu eylemi yapan yani bunları ayıran güç, hava tanrısı Enlil idi. Bu olayları tetikleyen ise büyük bir deniz anlamında *'Namnu'* idi. Öyle ki Satürn, Jüpiter, Mars, Venüs ve Merkür gezekenlerinin hareketlerini gözlemleyebilen İ.Ö. 2. bin Babil dünyası, evrenin oluşumunu üç madde ile sınırlıyordu: Tatlı su (Apşu), tuzlu su (Tiamat) ve toz bulutu (Mummu). Evren başlangıçta bir su kaosu idi. Dahası evren, içi boş, ölçülemeyen bir küremsi idi[Bottéro-Kramer 2017, 73].

Kadim Mısır mitleri de evreninin oluşumunda *'karanlıkta dingin sulardan oluşan engin bir okyanusun olduğunu'* teyyit ediyordu. Dahası evrenin yaratılmadan önceki durumu edebi tarzda şöyle tasvir ediliyordu: *'... her şey benden sonra var oldu. ... ne gök, ne yer vardı benden önce. ... her varlığı ben yarattım. ...Şu'yu hapşırarak, Tefnut'u tükürerek yarattım. ...*[Hart 2012, 16, 20]

Hinduizmin kutsal metinleri Vedalar'ın bir bölümü olan Rigveda metinlerinde de, *'başlangıçta ne yokluk ne varlık vardır, ondan önce de ne ölüm ne de ölümsüzlük vardır*[Rigveda X, 129].'

Mezopotamya ve Mısır dünyasında bilinen bu bilgilerin, özellikle Sumer uygarlığından yaklaşık 1200 yıl sonra, Anadolu'da Hitit coğrafyasında tekrarlandığı görülmektedir. İ.Ö. 16. yüzyıldan itibaren, Anadolu'nun güney doğusunda, kuzey Me-

zopotamya ve Suriye'ye uzanan geniş bir alanda yaşadıkları bilinen Hurrililerin eliyle, Hitit edebiyatına geçmiş olan 'Ullikummi Şarkısı'[Güterbock 1951, 1952] mitinde, bu ilginç verileri görmek bizi şaşırtmıyor:

> *"ve onlar geldi(ğinde), yeryüzü ve gökyüzünü bakırdan keskin bir aletle ayırdıklarında bile, ben hiç bir şeyin farkında değildim"*[KUB XXXIII 106 III 42-43].

*

> *"Yeryüzü ve gökyüzünü ayırdıkları bakırdan eski kesici aleti getirsinler"*[KUB XXXIII 106 III 48-55].

Çünkü İ.Ö. 8. yüzyılda yaşadığı düşünülen Yunan ozanı Hesiodos'un '*Theogonia*' adlı eserine, bu ilginç devşirme Hitit efsanesi ilham kaynağı olmuştu. Bu Yunan efsanesinde anlatılan Uranos ile Gaia arasındaki mücadeleler, evrenin yaratılışı sırasındaki yer ile göğün ayrılmasını simgelemektedir[Hesiodos, 74]. Bu da '*evrenin yaradılışı*' bilgisinin, Hititlerden yaklaşık 600 yıl sonra, Yunan ve Anadolu coğrafyasında hâlâ geçerliliğini koruduğunu bize göstermektedir.

Kur'ân, evrenin yaratılmazdan evvel yer ve göğün bitişik olduğunun üzerinde durur:

> *"O nankörler görmediler mi ki göklerle yer bitişik idi, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık? Hâlâ inanmıyorlar mı?"* (Enbiyâ: 30)

İ.S. 2. yüzyılda yaşadığı düşünülen Byblos'lu Philon kaleme aldığı '*Fenike Tarihi*' adlı eserinde, '*evrenin bir çeşit bataklıktan*' meydana geldiğini sanki yukarıdaki ayeti kabul edercesine[Hesiodos, 75] vurguluyordu.

Homeros'un İlyada, Odissea kitaplarında akşam ve sabah yıldızları ile ülker takım yıldızlarını bildiği anlaşılan Yunan dini hayatında da ozan Orpheus'un ortaya attığı felsefi akımdan etkilenip Roma mistik algısında evren, bir yumurtadan oluşuvermişti. Hatta, '*ilk olarak zaman vardı. Sonra parlak ve ateşli madde Aether ve esneyen boşluk Khaos ortaya çıktı. Bunların içinde karanlık bir sisin kapladığı gümüş kokulu bir dünya-yumartası oluştu. Yumurta yarıldı ve üst kısmı gökyüzünün evi oldu, alt yarısı ise sularla kaplıydı; bu kısımdan sonra yeryüzü oluştu. Yumurtadan Phanes/Eros/Sevgi çıktı. Phanes, hem dişil hem eril olup bütün yaşamın tohumlarını içeri-*

yordu. Altın kanatlı, boğa başlıydı. Başındaki bir yılan, her cins yaban hayvanını simgeliyordu. Phanes, kendi çocuğu olan Gece ile birleşip üç çift çocuk dünyaya getirdi: Yeryüzü ve Gökyüzü; Kronos ve Rhea; Zeus ve Hera idi bunlar[Dürüşken 2011, 52].

Şüphesiz eskiçağ dünyasının insanı doğayı hem gözlemliyor ve hem de daha önceki nesillerin bıraktıkları bilgileri aynen kabul ediyor ya da daha da geliştiriyordu. Bu gözlemler doğal olarak, büyü ya da dini ritüellerle de destekleniyordu. Takvim ve saat mefhumunu dahi bulmuştu eskiçağ insanı. Günlerin ve ayların adı bile belliydi artık. Mesela Sumer ve Babil toplumu, şimdi bizim Ocak/ Şubat dediğimiz aya Şabatu, Nisan/Mayıs ayına Nisannu/Ayyaru, Mayıs/Haziran ayına Simânu, Temmuz ayına Dumuzi, Eylül/Ekim ayına Taşritu/Tişri ve Kasım/Aralık ayına Kislev/Kislimu diyordu. Dahası günümüzde ayları ve günleri tespit için kullandığımız Gregoryen takvimi, Roma ve Grek tanrılarının isimlerini unutturmuyordu bize. Roma'da 304 gün ve 10 aydan oluşan ilk takvim İ.Ö. 738'de; 365 gün 6 saatlik güneş takvimi de İ.Ö. 46'da düzenlenmişti. Bu takvimlere göre Romolus'un babası anlamına da kullanılan savaş tanrısı olarak değer görecek yılın ilk ayı, Mars/Mart, Grek mitlerindeki Zeus ile Hera'nın oğlu Ares'in karşılığı idi mesela. Nisan ayı Aprilis'in tanrıça Venüs ile sıkı bir irtibatı vardı. Bir su perisi ve Titan ordusunun komutanı Atlas'ın kızlarından Maia, Mayıs ayına karşılık geliyordu.

Bu hafızalara kazınma ve algı eylemi, gezegenlerin isimleri için de geçerliydi şüphesiz. Mesela Roma ana tanrıçasının adı Venüs=Aphrodite, Roma tanrılarının habercisi Merkür=Hermes, savaş tanrısı Mars=Ares, fırtına tanrısı Jüpiter=Zeus, Neptün, Neptunus=Poseidon idi. Yine Uranüs, adını Yunan mitlerinde önemli bir rol oynayan Grek tanrılarının atası Uranos'a karşılık geliyordu. Hatta –daha kadim toplumlar bile- Venüs ve Merkür gezegenlerini[Sayılı 1982, 330 vd.] de tanıyorlardı:

> *"Efendim krala 'Venüs, Adaru ayında görülür' diye kim yazmış. ... Efendim kral bana, meslektaşlarımdan biri Merkür gezegeninin Nisannu ayında görüneceğini yazmıştı* [(Kuhrt 2010, II, 192 vd.)]*."*

Eskiçağ dünyası Güneş, Ay ve beş gezegenin hareketlerini bu noktada gözlemleyebiliyordu. Newton bunun farkında ola-

cak ki evrenin insan aklıyla anlaşılabilir olduğunu savunacaktı. Nitekim İ.Ö. 4. yüzyılda önemli bir akım olan Stoa felsefesine göre de *'evren bütünüyle aklın eseri'* olarak algılanmakta idi. Aynı yüzyıl içinde ortaya çıkmış olan Epicurusçu felsefeye göre de, gözle görülmeyecek kadar küçük atomların boşlukta hareketleriyle oluşmuş olan evren, -Mısır mitlerindeki gibi- öncesiz ve sonrasızdı.

İ.Ö. 6. yüzyılda ilk defa güneş tutulması Miletoslu Thales tarafından hesaplanabilmişti. Tarih: İ.Ö. 28 Mayıs 585. Ama bu olaydan ne Lidyalı Alyattes'in ne de Medli Kyaksares'in haberi vardı. Onlar, bu tarihte Kızılırmak yayı içinde savaşırken bu olayı tanrıların bir işareti olarak algılamışlar ve savaş meydanını terk etmişlerdi. Thales, dünyayı okyanusta yüzen tahta parçası gibi dairesel bir disk olarak algılayacaktı. Buharlaşması ile hava, hareketi ile de depremler meydana geliyordu. Bu görüşün takipçileri Anaximender, Aneximenes, Platon ve diğer çağdaşı ile ardılları olacaktı. Hatta Anaximender, bir dünya haritası da çizecek; Aneximenes de üzerine iliştirilmiş yıldızlarla birlikte gökyüzünün, kristal bir maddeden oluşmuş bir küre olduğuna inanacaktır.

Evrenle ilgili olarak, antik dönemde bu kadar ilerleme kaydedilirken 17. yüzyılda yaşamış papaz James Ussher (1581-1656) Dünya'nın yaratılma yaşını Tevrat'tan hesaplamaya çalışmış ve İ.Ö. 23 Ekim 4004 sayısı olarak bulmuştu bunu. Hesaplama, öylesine yankı uyandırmıştı ki Batı'da, bu başpiskopos, şatafatlı bir devlet töreniyle Westmister Abbey katedraline gömülme ödülünü de hak etmişti. Isac Newton bile bu hesaplamayı onaylıyordu garip bir şekilde[Renfrew-Bahn 2015, 136-137, 286].

Eskiçağ dünyası evrenin yaradılışındaki ana maddeleri tüm eskiçağ uluslarının mitlerinde uzun yıllar tartıştılar. Toprak, su, hava ve ateş idi bu denklemde rol oynayan maddeler. O zaman, yeri gelmişken günümüzde Kış mevsiminin çıkışının sembolü olan cemrenin/korun/ateşin yedişer gün arayla önce havaya, sonra suya ve toprağa düşmesi tesadüf müdür, bir gözlemin sonucu mudur ya da bir mit midir acaba?

Sayıların doğadaki her olayın nedeni olduğuna inanan Pisagor, İ.Ö. 6. yüzyılda, evrenin bu ana maddelerden oluştuğu noktasındaki görüşte başı çekiyor ve evrenin merkezine Güneş'i

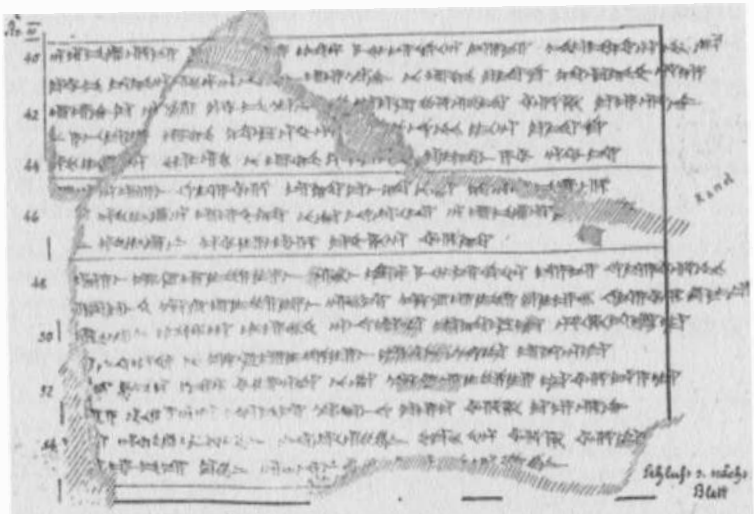
koyup, onun da Dünya etrafında döndüğünü haykırıyordu. Bu görüş, İ.Ö. 4. yüzyılda Aristo ile taraftar bulacaktı. Ancak Aristo, evrenin merkezine Dünya'yı yerleştirecekti. Evreni de her yeri madde ile dolu ve boşluk kabul etmeyen Ay ile Dünya arasındaki bölge ve hakeketi dairesel, Dünya'dan uzaklaştıkça saflığı artan Ay'dan sonraki bölge, olarak iki kısımda düşünecekti.

İ.Ö. 3. yüzyıla gelindiğinde Dünya'nın çevresinin uzunluğu, Dünya ve Güneş arasındaki uzaklık ile sekiz yüz elli kadar yıldız artık biliniyordu. Çıplak gözle gözlemlenebilen yıldızlar, parlaklıklarına göre sınıflandırılmıştı artık.

B- Tevrat ve Kur'ân'da Evren

Tevrat ve Kur'ân'daki evren algısı ve yaratılışı aşağıda tablolar halinde sunulmuştur. Dolayısıyla iki kitapta gördüğümüz ayrıntılar şöyledir:

Kur'ân'da evrenin yaratılışı sureler içine serpiştirilmişken, Tevrat, birinci babın tamamında ve ikinci babın başlarında bu konuya değinmiştir. Tevrat evrenin gün anlamında altı gün içinde yaratıldığını anlatırken, Kur'ân'da gün manası ile birlikte devir/evre manasının da kast edilmiş olduğu belirtilmiştir[Bu konuda Bîrûnî'nin görüşleri için bkz. Bayraktar 2001, 61; Yunak 2011, 76]. Kur'ân'da yer ve gök aynı anda yaratılmışken, Tevrat'ta önce yer yaratılmıştır. Tevrat'ta ve İnciller[İbranilere Mektup: 4:4]'de yeri ve göğü yaratan Allah'ın yedinci günde istirahata çekildiği vurgulanır ama Kur'ân, böyle bir bilgiyi teyit etmez: *'Andolsun, biz, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık, bize hiçbir yorgunluk dokunmadı*[Kaf 38].' Buna karşılık, Yeni Gine'de yaşayan Kailer yerlilerince de yaratıcı Malengfung, kozmosu ve insanı yaratınca ufka çekilip uykuya dalmıştır[Eliade 2015, 84]. Dahası İran mitinde Ahura Mazda, dünyayı altı aşamada yaratmış ve yaratılışın her aşamasından sonra beş gün dinlenmiştir. Bu bağlamda Tevrat ile büyük oranda örtüşen bu benzerlikler şöyle devam eder: İlk günde yaratılış ayında kırk gün içinde geniş elips şeklindeki gökyüzü yaratılır. İkinci günde su, yağmur, sis, bulut ve kar yaratılır. Yeryüzü, dağlar, toprağın altındaki sular da üçüncü günde; ateş ile bitkiler de dördüncü günde, tüm canlılar da beşinci günde yaratılır. Ama insanın yaratılması son aşamaya bırakılmıştır ve altıncı günde keyûmers/insan, yeryüzündedir artık[Yıldırım 2012, 519-520].

Yer ve Göğün Bitişikken Sonradan Ayrıldığını İma Eden Hititçe Çiviyazılı Metin (KUB XXXIII 106)

Yer ve Göğün Bitişikken Sonradan Ayrıldığını Anlatan Sumerce Çiviyazılı Metin[Kramer 1990, 340]

a. Tevrat'a Göre Evren

Tekvin(Bap: 1)			
1. gün	Allah ilk önce gökleri ve yeri yaratır. Ancak yer ıssız, karanlık ve boştur. Bunun üzerine Allah, gece ve gündüzü yaratır. Allah'ın ruhu suların yeri üzerinde hareket etmektedir.	**5. gün**	Allah, her kanatlı kuşu ve suların kendileriyle kaynaştığı cinslerine göre hareket eden her canlı mahlûk ile büyük deniz canavarlarını yaratır.
2. gün	Allah, suların ortasında bir kubbe var ederek, suları sulardan ayırıp, kubbeye 'Gök' adını verir.	**6. gün**	Allah, sığırlar ile sürünen şeyleri ve cinslerine göre yerin hayvanlarını yaratır. 'Allah, insanı kendi suretinde, erkek ve dişi olarak yaratır.'
3. gün	Allah, gök altındaki suların bir yere birikmesine 'denizler', bunların dışında oluşan kuru toprağa 'yer' adını verir. Allah, yerde ot, tohum veren sebze ile meyve veren ağaçlar bitirir.	**(Bap: 2)**	
4. gün	Allah, geceyi gündüzden ayırmak ve büyük olan ışığı gündüze, küçüğünü geceye hükmetmek için, büyük ışık ile yıldızları yarattır.	**7. gün**	Gökler ve yerin yaratılması tamamlanır ve Rab 'istirahat eder.'

Kur'ân'da Evren

"Gökleri ve yeri altı günde/evrede yaradan O'dur Benzer ayetler için bkz. Bakara: 117; Yûnus: 3; Furkan: 59; Secde: 4; Hadîd: 4. *(Bunları yaratırken) Arş'ı su üzerinde idi (kâinatta sudan başka bir şey yoktu*(Hûd: 7)*."*

*"Üstünüzde yedi sağlam (gök) binâ ettik*Benzer ayetler için bkz. Bakara 29; Mü'minûn: 17; Mülk: 3-4. *Ve (orada) parıl parıl parlayan bir lamba yarattık. Sıkışan (bulut)lardan şarıl şarıl su indirdik ki onunla çıkaralım: Dâne(ler), bitki(ler) ve (ağaçları) birbirine sarmaş dolaş bahçeler*(Nebe: 12-16)*."*

*"Allah odur ki gökleri, görebileceğiniz bir direk olmadan yükseltti, sonra Arş üzerine istivâ etti (bütün mülkünün bütün yarattıklarının tahtına, yâni yönetimine hâkim oldu, her şeyi düzenleyip yönetti), Güneşi ve Ay'ı irâdesine boyun eğdirdi*Benzer ayet için bkz. A'râf: 54. *Her biri, belli bir süre için akıp gitmektedir. (Yaratma) işi(ni) düzenler, âyetleri açıklar ki, Rabb'inizle karşılaşacağınıza kesin olarak inanasınız. O'dur ki arzı uzattı, orada sabit dağlar ve ırmaklar var etti, orada her meyvadan iki çift yarattı*Benzer ayet için bkz. Lokman: 10. *Geceyi gündüzün üzerine örtüyor.*

Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için âyetler vardır. Arzda birbirine komşu kıt'alar, üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır; bunların hepsi bir su ile sulanır ama ürün(lerin) de bunları, birbirinden üstün yapıyoruz. Şüphesiz bunda, aklını kullanan bir toplum için âyetler vardır(Râ'd: 2-4)."

"Yaratılışça siz mi daha çetinsiniz, yoksa gök mü? (Allah) onu yaptı. Kalınlığını (tavanını) yükseltti, onu düzenledi. Gecesini örtüp kararttı, kuşluğunu (Güneşinin ışığını) açığa çıkardı. Bundan sonra da yeri yayıp yuvarlattı. Ondan suyunu ve otlağını çıkardı, Dağları oturttu, sizin ve hayvanlarınızın geçimi için (Nâzi'ât: 27-32)."

"Andolsun biz, gökte burçlar yaptık ve onu bakanlar için süsledik(Hicr: 16)."

"De ki: 'Siz mi arzı iki günde Yaratan'a nankörlük ediyor O'na eşler koşuyorsunuz? İşte alemlerin Rabb'i O'dur. Arz üstünde ağır baskılar (sağlam dağlar) yaptı. Onda bereketler yarattı ve onda arayıp soranlar için gıdalarını tam dört günde takdir etti. Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi, ona: 'istemeyerek gelin' dedi. 'İsteyerek geldik' dediler(Fussilet 9-11)*.*

İKİNCİ BÖLÜM

İLK İNSAN & AVCI, TOPLAYICI TOPLULUKLAR: PRİMAT ve HOMİNİDLER

Bir zamanlar Rabb'in meleklere: 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. (Melekler): 'Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birisini mi halife yapacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz' dediler. (Rabb'in): 'Ben sizin bilmediklerinizi bilirim' dedi." (Bakara: 30)

"Allah'ın yaratılışı nasıl başlatıp nasıl tekrarladığını görmediler mi? Bu, elbette Allah için kolaydır. De ki: 'Yeryüzünü dolaşın ve yaratılışın nasıl başladığını görün." (Ankebut: 19-20)

"İnsan, anılmaya değer bir varlık olmadan (yaratılmadan) önce uzun yıllar geçti, öyle değil mi?" (İnsan: 1)

I. İLK İNSAN

A- Âdem ve Yaratılış:
Çiviyazılı Kaynaklarda Âdem, Havvâ, Cennet ve Cehennem

a. İnsanoğlu ve Âdem

Hitit çiviyazılı belgelerinde 'insan/fani/ölümlü', 'fanilik' kelimeleri için *danduki-, dandukiššar*; 'insanoğlu' ifadesi için de *tandukišnaš* **DUMU**-*aš* kelimeleri kullanılmıştır. Şüphesiz daha eski toplumlarda da, 'insan/insanoğlu' kelimesinin bir karşılığı vardı. Eskiçağ dünyasında insanın çamurdan şekillendirildiği bilgisi yaygındır. Nitekim -ileride daha detaylı anlatılacak olan- Gılgameş destanında maceraları anlatılan ve Gılgameş'in dostu Enkidu, topraktan yaratılmıştı:

'Çamurdan yaratılan Enkidu, demir gibi sertti[Ramazanoğlu 1993, 21]*.'*

Yine Sumer edebi metinlerinden olan 'Kazmanın Yaratılışı' başlıklı efsanede, 'insanın yaratılması' şöyle betimlenmiştir:

"Çamurdan insanın başını biçimledi
Enlil'in önünde insan, ülkesini kapladı [Kramer 1999, 103]*."*

Yine bir Sumer efsanesi, insanın yaratılışını şöyle dile getiriyor:

'Ey annem, adını vereceğin yaratık oldu.
Onun üzerine tanrıların görüntüsünü koy.
Dipsiz suyun çamurunu karıştır,
Kol ve bacaklarını meydana getir.
Ey annem, yeni doğanın kaderini söyle.
İşte o bir insan[Kramer 1972, 150-151]*.'*

Çiviyazılı belgelerde insan, tanrıların şekliyle yaratılıvermiştir ölümsüz tanrılarca, tıpkı Tevrat'ta söylendiği gibi: *'Ve Allah dedi, suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım*[Tekvin: 1:26]. Bir Sumer efsanesi yine bu konuyu şöyle ele alıyor:

'(İnsanın) etine ve kanına Nintu kili katacak,
Böylece tanrı ve insan (harmanlanmış bir olmuş şekilde) bir araya gelecek,

Birleşecek kilde. ...
Tanrının eti sayesinde insanda bir ruh da oldu[Boettéro-Kramer 2017, 614]'

Bu felsefenin İ.Ö. 5. yüzyılda unutulmadığı görülüyor. Nitekim Platon'a göre ruh da *'kendine benzeyene doğru gider, görünmeyene, tanrısal olana, ölümsüz ve aklı başında olana doğru*[Platon, 127]'.

İran mitinde de *'(tanrının) kendisinden yaratılan insan çamurdandır*[Yıldırım 2012, 521].' Yeni Zelandalı Maoriler'in yaratılış mitinde bile Tane, ilk insanı yaratmıştır ama bu erkek değil kadındır ve onu da Tane kendi suretinde yaratmıştır[Koçak 2016, 110].

Bu kez, hiçbir bitki, tuğla, konut, kent, tapınak, hayvan sürüsü henüz yaratılmamıştır ve her yer sudur. –Gökte yaratılıp yere indirildiği Müslüman camiada da Kudüs kenti için geçerli olan mitsel tahayyül gibi- tanrılarca aynı düşüncede yaratılan Babil kentinin yaratılış destanında, Marduk insanı, kan ile yoğrulmuş bir balçıktan yaratmıştır[Hooke 1993, 132]. Dahası *'katışıksız koyun sürülerine sağlayacağı iyi şeyler hatırına, nefes verilmiştir insanoğluna*[Hooke 1993, 27]'

Kadim Mısır mitlerinde de insanın bedeni, çömlekci çarkında şekillendirilecekti[Hart 2012, 39, 41]. Şurası da bir gerçektir ki eski-çağ metinlerinde, *'Memphis tanrısı Ptah tarafından insan, yoktan var edilmişti.'* Ama insan, kendi kültürünü, ya becerileri ile ya da -Mısır, Mezopotamya ve İran mitlerinde görüldüğü gibi- tanrıların bahşetmesi ile vücuda getirmiştir. Dolayısıyla eğer kültür, insan tarafından vücuda getirilmişse kötüydü; ama tanrılar tarafından bahşedilmişse iyi bir şey olarak algılanmıştı.

Grek ve Roma mistik dünyasında ise bu algı noktasında insan, Titanların/devlerin ardından şöyle ortaya çıkıveriyordu: '... *İnsanoğlunun ortaya çıkışının öyküsü, insanın dünyevi ve tanrısal, bir başka deyişle iyi ve kötü yanını göstermesi açısından özellikle önem taşır. Titanlar kötüdür ama tanrısal bedenden pay almışlardır. Onların ardılları olan bizler, göksel kaynaklı bir ruha sahip olduğumuza göre, karanlık ve kötü yapısı olan bir bedenin içinde hapsolmuş durumdayız.*'

Artık insan çamurdan ve tanrıların görüntüsünde yaratılmıştır. Adı da Asurca karşılığı olarak *'Adapa'*dır; belki de Âdem. Bu isimle kaleme alınmış bir efsane, Asurbanipal'in kütüphane-

sinde vardı ve az da olsa kutsal kitaplarda geçen Âdem'in hikâyesini andırıyordu. Efsaneye göre, Ea'nın oğlu ve Eridu kentinin rahip kralı olan Adapa, babası tarafından bilgelik verilerek insanın ilk örneği olarak yaratılmıştı ama ölümsüz değildi. Adapa'nın görevi tanrıların sofrasına balık sağlamaktı, ancak balık tuttuğu bir anda güney rüzgârı çıkmış ve kayığını devirmişti. O da öfkelenmiş ve rüzgârın kanadını kırmıştı. Rüzgâr da bundan dolayı yedi gün esememişti.

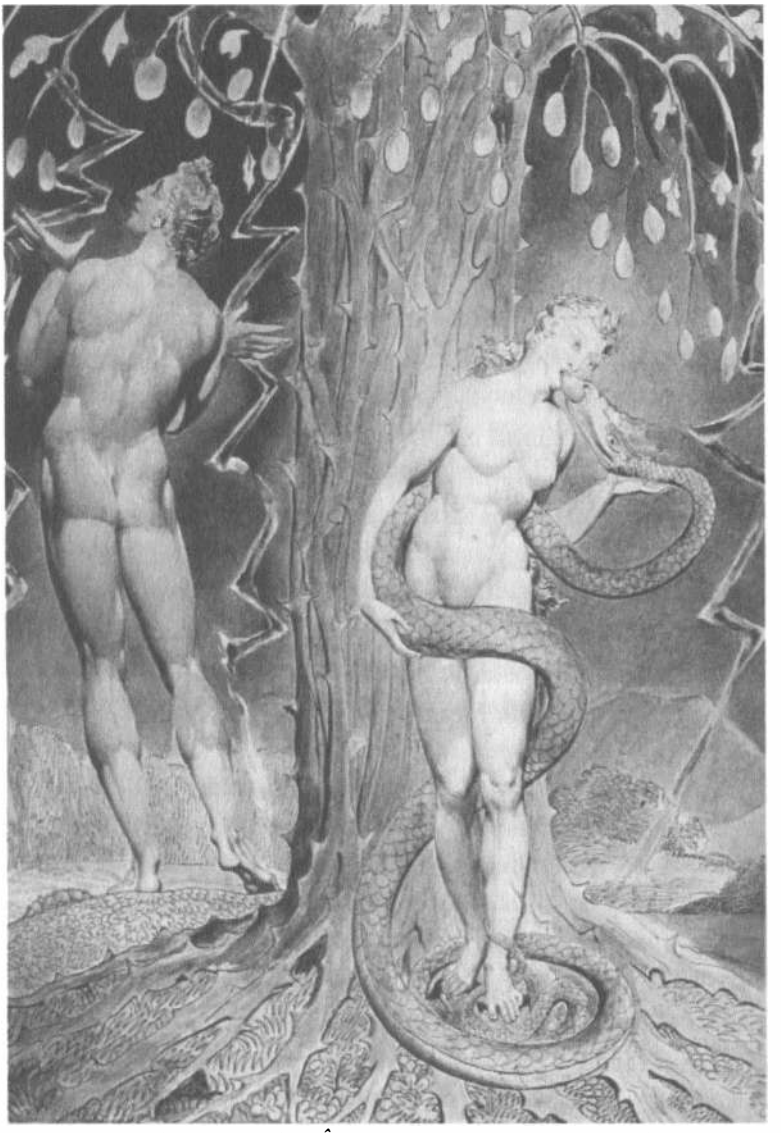
Durumu Anu öğrenince, Adapa'nın huzuruna getirilmesini emretti. Ama Ea, oğluna Anu'nun huzuruna çıktığında, nasıl davranmasını ve neleri söyleyip neleri söylememesini öğreterek, 'ölüm(süzlük) ekmeği ve suyunu' kabul etmeyip, 'gömlek ve koku yağını' kabul etmesini istemişti.

Sonuçta Adapa da babasının tavsiye ettiği gibi sadece gömleği giyip, verilen yağdan sürünür. Anu güler ve bu duruma pek bir anlam veremez. Adapa, babası Ea'nın kendisine bu şekilde hareket etmesini salık verdiğini söylemesi üzerine, Anu da, böyle yapmakla kendisini ölümsüzlük armağanından mahrum ettiğini ifade ederek, Adapa'yı yeryüzüne geri gönderir[Hooke 1993, 59-60] tıpkı Âdem gibi.

Aslında insan, '*tanrıların angaryasını yüklensin diye*' yaratılır-[Bottéro-Kramer 2017, 556-557] tanrılarca. Sadece tek olarak değil, bir topluluk olarak yeryüzündedir insanlık Sumer mitine göre. Ama '*ne ekmek yemeyi biliyorlardır ne de örtünmeyi biliyorlardır. Çırılçıplak dolaşıyorlardı tıpkı koyunlar gibi. Sadece yeşilliklerle besleniyor, çukurlarda birikmiş suları içiyorlardır*[Boettéro-Kramer 2017, 585].'

b. Cennet ve Havvâ

Kadim Mısır'da '*Ashlu*', Yunanlılarda '*Elysion*' ismiyle yer bulmuş olan cennet tasavvuru, Sumerlerce kaleme alınmış '*Enki ve Ninhursag*' efsanesinde görülür. Buradaki cennetle (Dilmun), Tevrat'ta anlatılan ve Dicle ile Fırat arasında telakki edilen cennet (Aden[(Tekvin: 2:8)]), tam bir uyum gösterir. Bu efsaneye göre, hastalık ve ölümün girmediği bir bahçe vardır:

Cennetteki Meyve, Yılan, Âdem ve Havva (Sings and Symbols, 66)

'Göz ağrısı 'ben göz ağrısıyım' demedi,
Baş ağrısı 'ben başağrısıyım' demedi,
Onun yaşlı adamı 'ben yaşlı adamım' demedi[Kramer 1990, 125]*."*

Ama suyu eksikti. Bu eksiklik, sular ve okyanuslar tanrısı Enki'nin ricasıyla, güneş tanrısı Utu tarafından giderilmişti. Böy-

lece burası, yeşilin hâkim olduğu meyve dolu iç açıcı bir bahçe durumuna gelivermişti. Bahçedeki meyve ağaçları ise kayısı, üzüm ve elma idi[Bottéro-Kramer 2017, 172-173]. Elma, mitlerin vazgeçilmez kavramlarından biriydi. Cennetteki elmaları, Hesperidesler erkek kardeşi Ladon isimli bir yılan ile birlikte korunmakta idi[Sears 2017, 32]. Bilindiği üzere Zeus da bir yılan kılığına girerek Demeter'den olma kızı Persephone ile birleşmişti. Gal mitinde de elma *'ölümsüzlük ve gençliğin'* sembolüydü[Gezgin 2015, 69].

Buna karşılık Tevrat'taki *'yerden buğu yükseldi ve bütün toprağın yüzünü suladı'*[Tekvin: 2:6] cümlesi ne kadar benziyordu Sumer'deki cennetin oluşumu ile.

Ancak bahçe içinde hüküm süren Enki'nin sekiz organı hastalanmıştır ve onu tedavi etmesi için Ninhursag bulunup getirilmiştir. Çok geçmeden Enki için tedavi edilen organlardan biri de kaburgaydı. Ve bu ağrıyan kaburganın tedavisi için, tanrıça Ninti (Nin=hanım; Ti=hayat, yaşam, kaburga) yaratılmıştı; yani *'kaburga(nın) hanımı'* ve *'hayatı (olan) hanım'*; daha da ilerisi Tevrat'taki Havvâ.

> *'Kardeşim neren ağrıyor: Kaburgam ağrıyor. Tanrıça Ninti'yi doğurdum senin için'*[Kramer 1990, 127].

Sumerlerden sonra *'kaburga'* (^{UZU}TI) kelimesinin kullanımı, Hititler Anadolu'sunda hem Sumerce ve hem de Hititçe *tapuš/tapuwaš/tapuššant-* şekliyle ve hatta *tapuwaššaš* GIG[(KUB IX 4 I 27)] *'kaburga hastalığı'* ifadesi de kullanılmaya devam etmiştir.

Böylece Sumer mitinde cennetin hanımı Ninti ve efendisi de En.ša$_6$.ag (refah üreten bey) olmuştu[Bottéro-Kramer 2017, 176]. Yunan mitinde ise ilk yaratılan kadın kil ve suyun karışımı ile tanrıçalardan etkilenerek yaratılmıştır. Ona güzellik, giysiler, takılar, müzik, zerafet, beceri ve çekicilik yanında baştan çıkarıcı, ayartıcı ve kurnazlık bahşedilmiştir[Sears 2017, 29]. Aynı minvalde Hint mitlerinde dünyada: *'kadınlardan daha büyük bir kötülük yoktu'*[Koçak 2015, 115] zaten.

Sumer dini hayatında sembolize edilmiş olan *'cennet'* anlayışının İ.Ö. 8. yüzyılda fazla değişmediği anlaşılıyor:

> *"Eskiden insanoğlu bu dünyada*
> *Dertlerden, kaygılardan uzak yaşarlardı,*

Bilmezlerdi ölüm getiren hastalıkları[Hesiodos, İşler ve Günler 89-91].
Tanrılar gibi yaşıyordu insanlar,
Kaygısız, rahat, acısız, dertsiz;
Belâlı ihtiyarlık çökmüyordu üstlerine,
Kolları bacakları her zaman dipdiri[Hesiodos, İşler ve Günler 90-93, 113-1.16]."

İ.Ö. 5. yüzyılda ise cennet ifadesinin aklın ötesini zorlayan bir kavram haline geldiğini ve ölen iyi kişilerin gittikleri meskenleri betimlemenin kolay olmadığını, hatta buna zamanın bile yetmeceğini Platon, kaleme aldığı '*Ruh Üzerine*' adlı eserinde izah etmeye çalışır[Platon 251].

c. Cehennem

Cehennem tasavvuru ile ilgili, yine, Sumer edebiyatında önemli bir metin olan '*İnanna'nın Cehenneme İnişi*' adlı efsaneden bilgiler derlenebilir. Efsane, Mezopotamya'da Ur, Uruk, Adab, Nippur, Adade ve Kiş gibi merkezlerde tapınaklarının bulunduğu tanrıça İnanna'nın, yeraltı dünyasına yani '*dönüşü olmayan ve gidenin dönmediği ülkeye*[Kınal 1967, 7]' inme kararı vermesiyle başlamaktadır. İnanna, cehennemin kapısına vardığında,

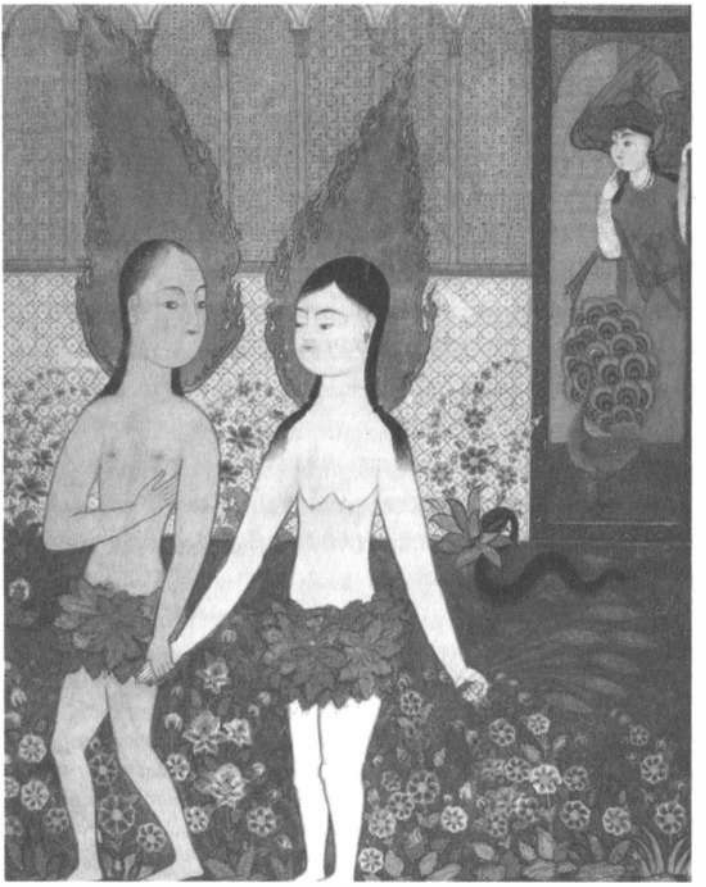
Aşk ve Savaş Tanrıçası İnanna=İştar=Aştarte (Efsaneler ve Mitler, 139)

ölen kocası için bazı ayinler yapacağını bildirir ve böylece içeriye girmeyi başarır. Ancak, '*cehennemin yedi kapısından*[Kınal 1967, 7]' geçerek, takındığı takılarla birlikte çıplaklaşır ve tanrıça, yeraltı dünyasının yedi hâkimi olan Annunnaki tarafından bir ceset haline dönüştürülür. Ama tanrıça, tekrar dirilmiştir. Enki'nin

gönderdiği iki adamı tarafından da tanrıçanın iadesine bir bedel olarak, merhametsiz ve çocuk sevgisinden mahrum zebanilerin, İnanna'nın yanına verilerek, cehennemden kurtarılabilmiştir.

Bu cehennem tasvirinde görülen zebaniler, İ.Ö. 8. yüzyıl dünyasında ise '*cehennem köpeği*' adı ile anılmıştır:

"Azgın bir köpek bekler kapısını,
Amansız, sinsilikler ustası bir köpek.
Girenlere yaltaklanır kuyruğu kulaklarıyla,
Ama gireni bir daha bırakmaz dışarı,
Pusuda bekleyip paramparça eder,
Çıkmak için kapıya gelenleri[Hesiodos, Tanrıların Doğuşu 767-774]*."*

Âdem ile Havvâ'nın Cennetten Kovulması, Falnâme
(Topkapı Sarayı Müzesi)

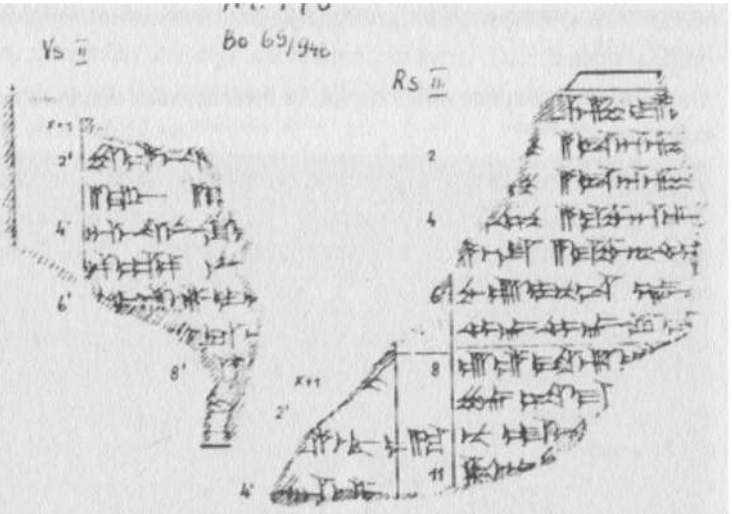
Artık hür olan tanrıça, kocası çoban tanrı/bereket tanrısı Dumuzi=Tammuz'un kült merkezi olan Kullab kentindedir. Ama tanrıçanın bedeli olarak zebaniler, kocasını cehenneme götürmek istemektedir ve tanrıça bu durumu onaylar. Bu haksızlığa dayanamayan kocasının, güneş ve adalet tanrısı Utu'ya müracaat etmesi onun cehenneme girmesini engelleyemez.

Cehennemi tasvir eden bu efsanede, önemli bir nokta, cehennemin *'yedi kapısı'* olduğunun vurgulanmasıdır. Nitekim Kur'ân bu bilgiyi teyit eder: *"Cehennem o (şeytâna uya)nların hepsinin buluşma yeridir. Onun yedi kapısı vardır. Her kapıya, onlardan bir bölüm ayrılmıştır*(Hicr: 44)*."*

Platon (İ.Ö. 427-347), insanların ölümünden sonra yargılanıp cehennemin bir ırmağı olan *Akheron*'a sevk edileceklerini ve yaptıkları kötülüklerin bedelini burada ödeyip arındıktan sonra kurtulabileceklerini anlatır. Dahası kutsal şeylere fazlasıyla saygısızlık yapmak, taamüden adam öldürmek gibi büyük günah işleyenlerin ise cehennemin bir bölümü olan *Tartaros*'a çıkmamak üzere atılacağının da altını çizer. Ancak günah işleyenler cehennemde bir yıl kaldıktan sonra, kötülük yaptıkları kişileri bağırarak yanlarına çağırıp helallik istemesi ve madurların bunu kabul etmesiyle ancak kurtulabileceklerini vurgular[Platon, 250-251].

İ.Ö. 15. yüzyıl eskiçağ Anadolusu'nda da cehennem tasvirlerine rastlanır. Dolayısıyla *'Ebedi Olan İnsan Ruhunun Yolculuğu'* adlı efsanede Hititlerdeki cehennem algısı tasvir edilir. Çevirisini yaptığım aşağıdaki Hititçe metin, pek çok yönden sunacağım Kur'ân ayetleriyle de örtüşür:

> *"O [onları] tanımasın [diye], kötü cehenem/mahşer onu(?) tutar(?). Biri diğerini tanımaz. Aynı anneden olan kızkardeşler (birbirini) tanı[maz]. Aynı babadan olan erkek kardeşler (birbirini) tanı[maz]. Bir anne (kendi) çocuğunu tanı[maz. Bir çocuk] kendi annesini tanı[maz*(KUB XLVII 109 II+KBo XXII 178 II 3-7)*]. Onlar güzel bir sofradan yemez. Onlar iskemle(ye oturarak) güzel bir (yemek) yemez. Onlar güzel bir kaptan içmez. Onlar güzel (enfes) yemek yemez. Onlar benim güzel içkimi içmez. Onlar çamur parçaları yer. Onlar atık/zehirli sular(?) içer* (KUB XLVIII 60 II 2-10, III 1-7)*."*

Mahşer ve Cehennemi Tasvir Eden Hititçe Çiviyazılı Metin (KBo XXII 178)

Bu çiviyazılı metinle ilintili olan Kur'ân ayetlerine bir göz atalım şimdi.

'O gün dost, dostundan bir şey savamaz ve onlara yardım da edilmez. Ancak Allah'ın acıdığı kimseler (kurtulur). Şüphesiz O, üstündür esirgeyendir. Zakkum ağacı, günâhkârların yemeğidir. Pota gibi karınlarda kaynar, sıcak suyun kaynaması gibi(Duhân: 41-46).'

'O gün gök, erimiş bir bakır gibi olur. Dağlar, (atılmış) renkli yün gibi olur. Dost dostun halini sormaz. Birbirlerine gösterilirler (fakat herkes kendi derdine düştüğünden, başkasıyle ilgilenemez). Suçlu ister ki o günün azâbından (kurtulmak için) fidye versin; oğullarını, eşini ve kardeşini, kendisini barındıran, içinde yetiştiği tüm ailesini ve yeryüzünde bulunanların hepsini ki, tek kendini kurtarabilsin. Hayır! O (ateş), alevlenen bir ateştir. Derileri kavurur, soyar(Meâric: 8-16).'

'Çarpınca kulakları sağır eden o gürültü geldiği zaman, işte o gün kişi kaçar; kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından. O gün, onlardan her kişinin, kendisine yeter derecede işi vardır(Abese: 33-37).'

'Cezâ gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin? Ve yine cezâ gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin? O (gün), kimsenin kim-

seye yardım edemeyeceği bir gündür! O gün emir, yalnız Allah'a aittir(İnfitâr: 17-19)*.'*

'Onlar için kaynar sudan bir içki ve inkârlarından dolayı da acı bir azâb vardır!(En'âm:70)*'*

'Ardından da kendisine irin (gibi) bir suyun içirileceği cehennem (onu gözetlemektedir). O suyu yutmağa çalışır, fakat boğazından geçiremez ve her yandan ona ölüm geldiği halde yine ölemez. Bunun ardından da kaba bir azâb!(İbrâhim: 16-17)*'*

'(Nasıl) ağırlanmak için böylesi mi hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı? Biz onu zâlimler için bir fitne (sınav) yaptık. O, cehennemin dibinde çıkan bir ağaçtır. Tomurcukları, şeytânların başları gibidir. Onlar ondan yiyecekler ve karınlarını onunla dolduracaklardır. Sonra onların, bunun üzerine kaynar su karıştırılmış bir içkileri vardır(Sâffât: 62-67)*.'*

'Sonra siz, ey sapık yalanlayıcılar! Elbette bir zakkum ağacından yiyeceksiniz. Onunla karınları(nı) dolduracaksınız, Üzerine de kaynar su içeceksiniz. Susuzluk hastalığına tutulmuş develerin içişi gibi içeceksiniz! (Çünkü içtiğiniz su susuzluğunuzu gidermeyecek, tersine hararetinizi artıracaktır.) İşte cezâ gününde onların ağırlanışı böyledir (Vâkıa: 51-56)*.'*

'Orada ne bir serinlik, ne de içilecek bir şey tadarlar. Yalnız kaynar su ve irin (içerler); yaptıklarına uygun bir cezâ olarak(Nebe: 24-26)*.'*

'Kızgın ateşe girerler. Kaynamış bir gözeden (su) içirilirler. Onlar için kuru dikenden başka yiyecek de yoktur. Ne semirtir (o), ne de açlığı giderir(Ğaşiye: 4-7)*.'*

d. Ahiret ve Sırat Köprüsü

Yunan mitlerine göre ölen kişinin ruhunun yeraltı dünyasına yani Hades'e ulaşmak için geçmek zorunda olduğu ırmaklar içinde kader, ağlama, unutkanlık, ateş ve nefret ırmakları vardı. Buranın kapısında üç ya da elli başlı bir köpek yani zebani bulunurdu. Irmaklar, ruhlar tarafından para karşılığı kiralanabilen kayıklar vasıtasıyla aşılabilirdi ancak. Bunun için ölen kişinin bu kayığı kiralayabilmesi için ağzına/gözüne bir sikke bırakılırdı. Antik dönem edebiyatına bile bu sikkeler konu olmuştur: *'Gele-*

lim zenginlere, benim Polydeukesçiğim! Onlara benden şunu deyiver: 'Behey sersemler! Ne diye saklarsınız paranızı? Faiz hesaplayacağız, altın yığacağız diye didinmek ne oluyor? Yarın ahırete götüreceğiniz bir tek obolos değil mi?[Usta 2005, 137]

Cehennem, Falnâme, (Topkapı Sarayı Müzesi)

Dahası bakire tanrıça Hekate de, ölen kişilerin ruhlarını henüz yeraltına gitmeden önce, geceleri köpekleriyle mezarlıklarda dolaşarak onları arayıp buluyordu.

İ.Ö. 7. yüzyılda kayıklara alternatif olarak, ruhları hak ettikleri yere götürmek için bir köprü oluşmuştu mitler dünyasında. Zerdüştlük felsefesinde bu köprünün adı *'Cinvat köprüsü'* idi. Ölümden sonra herkesin hesaba çekileceği ve genişleyip daralma özelliğine sahip bu köprüden iyiler zahmet çekmeden geçerek cennete kavuşacak ama kötüler de geçemeyecek ve uzaktan onlara haset çekerek bakacaktır: *'Cinvat köprüsü genişler, iyi ruh Vahisth'e gider ve mutlu olur. İnsanları kötü ve yanlış yola yönlendirenler Cinvat köprüsünün darlığından geçemeyip Hamistegan'a düşerler. Ebedi hayatları ızdıraplar içinde olur*[Avesta Yataiş-ita-gat. Yasna 33:1, Avesta Uştavad-gat. Yasna 46:2.] Bu dinin inançları içinde cehenneme sürükleyen büyük günahlar içinde haksız yere birini öldürmek, aybaşı halinde bir kadına yaklaşmak, zina ve ayakta işemek sayılabilir şüphesiz[Yıldırım 2012, 535-536].

Kuzey Amerika yerlileri çürük ya da ince sazdan yapılmış bir köprüden geçerken, Eskimolar ise buzdan bir köprüden geçmek zorundaydılar. Çin mitlerinde ise geçemeyince kanlı ve cerahatlı sulara düşeceği bir köprüden geçiyorlardı[Koçak 2015, 250-251]. Kur'an böyle bir köprünün varlığına referans vermemesine karşın, İslam dünyasının âleminde köprünün adı 'sırat köprüsü' idi ve altında ateşten bir kuyu vardı.

e. Ruhlar Âlemi

Şimdi burada, *'ruhların ruhlar alemine yolculuğu'* konusa dönelim. *'Ebedi Olan İnsan Ruhunun* Yolculuğu'[Karauğuz 2015, 84-85] adlı efsane, Hititlerdeki ruh ve ahiret inancını dışa vurur. Çiviyazılı metin, insan ruhu (Hititçe: *ištanzana*, Akadça: Napištu) hakkında bilgi vermediği gibi onu detaylandıramaz da:

'Ruh büyüktür, ruh büyüktür. Kimin ruhu büyüktür? Ölümlünün ruhu büyüktür ve o, hangi yola geziye çıkar? O, görünmez yola geziye çıkar. Yolcu bu yol için bizzat kendini hazırladı. Güneş tanrısının ruhu, annenin ruhu kutsal bir şeydir. Niçin bir ölümlü olan ben, bir çukura(?) gitmek zorundayım?[Karauğuz 2015, 64]'

Roma'da, Stoacı felsefede, *'ruhun, bedende hapis hayatı yaşadığına ancak ölümle birlikte bedeni terkedip özgürlüğüne kavuştuğuna'* inanılırdı. Dahası Cicero (İ.Ö. 106-43), *'kendinin değil bilakis bede-*

ninin ölümlü olduğunu düşün; çünkü kalıbının açığa vurduğu o insan sen değilsin; her bir kimsenin kendisine ait olan ve parmakla işaret edilen, biçimi değil, sahip olduğu ruhtur' derken, bu felsefeyi savunur aslında[Dürüşken 2011, 50].

Platon ise ruh hakkında yukarıdaki düşünceleri kabul edip şunları da ekleyiverir mektuplarında Phaedrus'un ağzıyla: *'... ölümsüz denilen ruhlar, göğün en yüksek noktasına ulaşınca dışarı çıkarlar ve gök kubbenin tepesinde dururlar. ... Göğün bu bölgesini ben anlatmaya çalışacağım. Bu bölgede olan şey saf gerçeğin ta kendisidir, renksiz, biçimsiz, dokunacağın bir varlığa ya da yokluğu olmayan, belirsiz bir gerçektir o; sadece ruhu yöneten aklın görebileceği bir gerçek, bilginin asıl yurdu olan gerçek vardır orada. ... Ruh bu şekilde dönerek doğruluğun özünü; bilgeliği ve bilgiyi görür ...*[Dürüşken 2011, 67.]'

Platon, ölüm ve ruh bağlamında, kişinin intihar etmesinin hakkı olmadığının hep altını çizer. Dahası akıllı insan, daima kendisinden daha iyinin yanında kalmayı istediği gibi aslında insan fıtraten ölmeyi istememektedir. Dolayısıyla ölüm, ruhun bedenden ayrılarak tek başına yaşamını sürdürmesinden başka bir şey değildir. Hatta kişinin karısı, çocukları ve sevdiği herkes, kendisi gibi soylu, saf görünmeyen bir yere, iyi ve bilge bir tanrının yanındaki Hades'e yani öbür dünyaya gideceğinden *'ölüm başa geldiğinde, kızacak bir durum söz konusu değildir ve oraya güle oynaya gidilmelidir.'* Bundan dolayı Platon'a göre, ölümden korkmak saçma bir olgudur. Kişi öldükten sonra *daimon'u* tarafından ulaştırılacak Hades'te toplanılacak bir alana götürülmektedir.

Platon, öğrenmenin bir anımsama olduğunun altını çizerek, ruhların insan biçimine girmeden önce bedenden ayrı ve akıl sahibi olduğunu söyleyecekti. Hatta ruh bedenden çıkarken kirli idi ona göre. Kötülerin ruhları eşek gibi hayvanların biçiminde olup yeniden başka birinin bedenine girene kadar başıboş dolaşmakta idi. Bu bağlamda Maniheist inanışta da *tenâsuh* fikri zirve yapacaktı.

Ölüm herşeyden kurtuluş olsaydı bu kötüler için bir hediye olurdu[Platon 51, 53, 73, 107, 110, 127, 129, 131, 229]. Dünyada iken adeletsiz davrananlar her zaman doğrudan dünyada cezalandırılmayıp bazen de cezalandırılanlar suçluların çocukları olabiliyordu[Sears 2017, 16].

Ama bu görüşün aksine Epicurusçu felsefede ise insanın ruhu tanrılar gibi ince atomlardan oluşmuştu ve atomların ayrışması ya da dağılmasıyla da ölüm gerçekleşiyordu. Bu ölüm, bir son demekti ve ölüm sonrası tanrılar tarafından bir sorgulanma da söz konusu değildi. Aynı felsefeyi bir kısım Yahudi inancı olarak İnciller'de *'Habercilerin İşleri*[17:32, 23:6-8] bölümünde okuyoruz: *'Ölülerin dirilmesi konusunu duyunca kimisi alay etti; kimisi de, bu konuda seni başka bir kez yine dinleyebiliriz, dedi'; 'Pavlos bir kesimin Sadukiler'den , öbür kesiminse Ferisiler'den oluştuğunu anlayınca, Kurul'da sesini yükselterek, 'kardeşler', dedi. Ben Ferisi'yim, bir Ferisi oğluyum. Ölülerin dirileceğini umduğum için yargılanıyorum.'*

Roma'yı etkisi altına almış Grek filozofu Pythagoras'ın (İ.Ö. 570-495) felsefesinde ise –asıl evinin yıldızların en üstünde olan ve buraya ancak öldükten sonra ulaşılacağına inanılan- ruhun, ard arda –üç bin yıl içinde karada, denizde ve havadaki bütün canlıların içine girip çıktıktan sonra- başka bir insanın bedenine girmekte ve yeniden doğmaktadır. Herodotos, bu felsefeyi, Greklerden önce ilk savunanların Mısırlılar olduğunun altını çizer[Heradotos Euterpe: 123]. Dahası Aristo'da ilk karşılığını bulmuş olan *'hilomorfizm'* felsefesinde ruh, biçim ve maddeden şekillendirilmişti.

Kur'ân'da da bu konuda hemen hemen hiçbir bilgi bulmak mümkün değildir: *'Sana ruhtan sorarlar. De ki: Ruh, Rabb'imin emrindendir. Size ilimden pek az bir şey verilmiştir*[(İsrâ: 85)]*.'*

B- Kitab-ı Mukaddes ile Kur'ân'da Âdem ve Havvâ

İbranice'de *'Adamah/Adam'* kelimesi *'ekili alan'* ya da genel manada insan/insan türünü ifade etmede kullanılmıştır[Yakıt 1999, 1]. Kur'ân da ise, Allah'ın seçkin kıldığı kişiler arasında[(Âli İmrân: 3)] anılmış olan Âdem kelimesinin, Arapça el-üdme/el-edeme *'esmerlik/tip'* kökünden türetildiği düşünülür.

Tevrat'a göre, evrenin yaratılışının altıncı günü, *'erkek ve dişi'* olarak insan, *'Allah'ın kendi suretinde'* yaratılmıştır[(Tekvin: 1:24-27)]. İlerleyen satırlarda da *'yerin toprağından burnuna hayat nefesi üflenerek'*[(Tekvin: 2:7)], önce erkek, sonra da onun kaburga kemiğinden kadının yaratılmış olduğu anlatılmaktadır[(Tekvin: 2: 18-25)]. Kur'ân bu

olayı teyit etmez. Ancak Hadislerde bu konu işlenmiştir: '*Kadınlar hakkında hayır tavsiye ediniz, çünkü kadın eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri kısmı baş tarafıdır. Onu doğrultmaya çalışırsan kırarsın, hali* üzere *bırakırsan* öyle *eğri kalır. Kadınlar hakkında hayır tavsiye ediniz*'[Buhârî, Nikâh, 80; İbn Mâce Tahâret, 77. Daha detaylı bilgi için bkz. Karapınar 2009, 150 vd.].

Tevrat, kadının isminin '*Havvâ/Hayatı Olan* (İbrânîce: Havvâh, Yunanca: Eva, Latince: Heva)' olduğunu belirtmesine[(Tekvin: 3: 20)] karşılık, Kur'ân isim vermez.

Tevrat tefsirlerinde, Allah'ın Havvâ'yı, Âdem'in diğer azalarından değil de sağ böğrünün on üçüncü kaburga kemiğinden yaratılmasının hikmetinin, kadının mütevazı bir şekilde hayat sürmesi gerektiğini vurgulamak amaçlı olduğu üzerinde durulmuştur[Cohen 1975, 160].

Tevrat kaynaklarında, Havvâ'dan ayrı olarak çöp ve tortudan Lilith adı verilen başka bir kadın ve Âdem'in kokusundan da daha başka bir kadın daha yartıldığı okunur. Tevradi kaynaklarda hayatını erkeklere musallat olmuş biri olarak sürdüren bu kadın, yarı yılan yarı da kadın olarak adını Anadolu'da '*Alkarası/Şahmaran*' olarak sürdürür aslında[Koçak 2015, 116].

Kur'ân-ı Kerîm, Âdem'in yaratılışının diğer insanlar gibi olmadığını vurgulayarak, onun yaratılışını İsâ ile kıyaslamıştır: *"Allah yanında Îsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı, sonra ona 'Ol!' dedi, artık olur. (Bu), Rabb'inden gelen gerçektir. Öyle ise kuşkulananlardan olma*[(Âl-i İmrân: 59-60)]."

Kur'ân, Âdem'in topraktan yaratıldığını vurgulamış ancak, onu -aşağıdaki ayetlerde görüldüğü gibi- '*su, yapışkan, akışkan veya süzme çamur ve balçık*' gibi çeşitli terimler ile ifadelendirmiştir. İslami kaynaklarda rastlanan Âdem'in yaratıldığı toprağın, önce Cebrail, Mikail tarafından fakat sonra, onlar tarafından da getirilemeyince, Azrail'in getirdiği şeklindeki rivayetler yanında Âdem'in toprağının Kâbe, Beytü'l Makdis, Yemen ve Hicaz gibi çeşitli yerlerden alındığı[Sa'lebî'den aktarım için bkz. Bolay 1988, 359] yönündeki bilgiler, Tevrat ve İncilleri açıklayan apokrif (sırlı/gizlenmiş) kitaplarda[Bu apokrif kaynakça için bkz. Bolay 1988, 359] da mevcuttur. Bu arada, şu ara bilgiyi, burada girmenin çok önemli olduğunu belirtmem

gerekir. Çünkü Azrail'in ismi Kur'ân ve sahih Hadislerde 'ölüm meleği/melekü'l- mevt' şeklinde[Secde: 11; Nahl: 32; Enfâl: 50] bazen tekil, bazen de çoğul olarak geçer. Dolayısıyla Kur'ân'da anılmayan bu meleğin ismi, Yahudi kaynaklarında *'Azrael'* şeklinde geçmekte ve İslamî kaynaklara da *'Azrail'* kelimesine dönüşerek girmiştir [Kılavuz 1991, 350-351]. Oysaki bu meleğin adı Kur'ân'da sadece *'melekü'l-mevt'*tir.

Ancak Âdem'in cuma günü yaratıldığı bilgisi Hadislerde ve bu güne ek olarak da Kudüs'te yaratıldığı Kitab-ı Mukaddes'te geçer[Ebû Dâvûd Salât 79; Tirmizî Cuma 1].

Öte yandan Kur'ân insanın aşağıdaki ayetler ışığında çamur ve türevlerinden yaratıldığının üzerinde durur:

> *'Andolsun biz insanı pişmemiş çamurdan, değişmiş cıvık balçıktan yarattık[Hicr: 26]."*
> *Bir zaman Rabb'in meleklere demişti ki: 'Ben kupkuru çamurdan, değişken balçıktan bir insan yaratacağım![Hicr: 28]'*
> *' (İblis): 'Ben bir çamurdan, değişken bir balçıktan yarattığın insana secde edemem!' dedi[Hicr: 33].'*
> *'İnsanı kiremit gibi pişmiş çamurdan yarattı[Rahman: 14;Benzer ayetler için bkz. Sâffât: 11; En'âm: 2: Secde:7-9; Rum: 20; Fâtır: 11.]'*
> *'Andolsun biz insanı çamurdan bir süzmeden yarattık. Sonra onu bir nutfe (sperm) olarak sağlam bir karar yerine koyduk. Sonra nutfeyi alaka (embriyo)ya çevirdik, alaka (embriyo)yı bir çiğnemlik ete çevirdik, bir çiğnemlik eti kemiklere çevirdik, kemiklere et giydirdik[Benzer ayet için bkz. Mü'min:67]; sonra onu bambaşka bir yaratık yaptık. Yaratanların en güzeli Allah, ne yücedir![Mü'minûn: 12-14]'*

Ayrıca Kur'ân: *'Biz insanı en güzel biçimde yarattık[Tîn: 4]'* ifadesi yanında her canlının sudan yaratıldığını vurgular: *'Allah her canlıyı sudan yarattı[Benzer ayet için bkz. Furkan: 54]; onlardan kimi karnı üzerinde (sürünerek) yürür, kimi iki ayaküstünde yürür, kimi de dört (ayak) üstünde yürür. Allah dilediğini yaratır. Çünkü Allah her şeye kâdirdir[Nur: 45].'*

Kur'ân, Âdem'in yaratılması noktalarında, aşağıda maddeleştirdiğimiz konular itibariyle, Tevrat'tan farklılık göstermiştir:

Kur'ân, Âdem'i halife olarak niteler[Bakara: 30]. Ancak Tevrat'ta böyle bir tabire rastlanmaz.

Âdem, Kur'ân'a(Bakara: 37) ve Hadise(Müsned: V, 178, 179, 265) göre bir peygamberdir: *"Allah Âdem'i, Nûh'u, İbrâhîm âilesini ve İmrân âilesini seçip âlemlere üstün kıldı. (Bunlar) birbirinden türeyen bir nesildir. Allah işiten, bilendir*(Bakara: 33-34)." Ancak Tevrat'ta böyle ibareye rastlanmaz.

Âdem'e eşyanın isimlerinin öğretildiği hem Kur'ân'da(Bakara: 31) hem de Tevrat'ta(Tekvin: 2:18-20) kayıtlıdır. Ebu Hüreyre'den gelen bir Hadiste de Âdem'in boyu altmış zirâdır (38.40 m) ve şu andaki halksa boyca eksilmektedir(Kütüb-i Sitte, X, 177). Buda da farklı bir şey söylemiyor bu konuda. Hatta Hemacandra 12. yüzyılda, başlangıçta insanın boyu altı mildi ömrü de yüz bin purva (1 purva=8.400.000) idi, der. Ancak sonraları boyu yedi dirseğe ömrü de yüzyılı aşmaz olmuştu[Eliade 2015, 90-91].

Meleklerin Âdem'e secde etmesi olayı sadece Kur'ân orijinlidir. Ama bu bilgi apokrif sayılan Süryanice kaleme alınmış *'Hazineler Mağarası'* adlı eserde de geçer[Bu apokrif kaynakça için bkz. Bolay 1988, 360].

Tevrat'a göre Âdem, yeryüzünde kurulmuş ve içinde hayvanların, kuşların, çeşitli ağaçların yaşadığı bahçenin tam ortasında *'yaşam ağacı/iyiyi ve kötüyü bilme ağacı'* ile *Pişon*/Nil/Ganj/İndus/Kızılırmak,*Gihon*/Etiyopya/Amuderya/Habur, *Hidekel*/Dicle, *Perat*/Fırat isimli dört ana koldan oluşmuş bir nehrin bulunduğu Aden'e(Tekvin: 2:10-14); Kur'ân'a göre *'cennet'*e(Bakara: 35) yerleştirilmiştir. Ancak bazı İslâm bilginlerinin Âdem ile ilgili olayların *'cennet'*te geçtiğini kabul etmesine karşılık[Kaynakça için bkz. Bolay 1988, 360 vd.], Mâtürîdî başta olmak üzere diğer Ehl-i Sünnet bilginleri, Kur'ân'daki *'cennet'* tabirinden *'bahçe'* anlamının çıkarılması gerektiği üzerinde durarak, yaratılış dâhil tüm olayların –çok haklı ve doğru bir saptama ile- yeryüzünde gerçekleştiğini savunmuştur[Bu konudaki tartışmalar için bkz Uğur 2008, 163 vd.].

Tevrat'a göre, yasaklanan ağaçtan önce Havvâ'nn yediği kayıtlı iken Kur'ân bu konuda bilgi vermediği ve –yukarıda sözettiğimiz gibi- *'Havvâ'* ismi de Kur'ân'da geçmez. Sadece 'Âdem'in zevcesi' olarak zikredilir[Bakara: 35; A'râf: 19; Tâhâ: 117. Buhârî Enbiya, 1; Tirmizî Tefsir 4, 7]. Ancak Tevrat'ta, meyvesi yasak edilmiş olan ağaç, -bir doktora tezinde toplu olarak sunulduğu şekliyle[Uğur 2008, 168-169] -üzüm asması, incir, zeytin, badem, hurma, turunç, kâfur ağacı, Ebu Cehil

ağacı, meyvesinden yendiğinde büyük abdest hissettiren ağaç veya buğday başağı şeklinde yorumlanmış olup *'iyilik ve kötülüğü bilme ağacı'*dır; ölümsüzlük sembolü(Tekvin: 3:22) ve kökleri semada, dalları yeryüzünde olduğuna inanılan *'hayat ağacı'*(Süleymân'ın Meseleleri: 3: 18) değildir.

Yunan akılcılığı ile Yahudi-Hristiyan düşüncesini birleştirmesiyle ünlü Yahudi filozofu İskenderiyeli (Mısır) Philon (İ.Ö. 25-İ.S. 50), yasak ağaç ya da meyveden kastın bir sembol bağlamında *'cinsel ilişki'* olduğu kanaatini bildirmiştir[Açа 2005, 12].

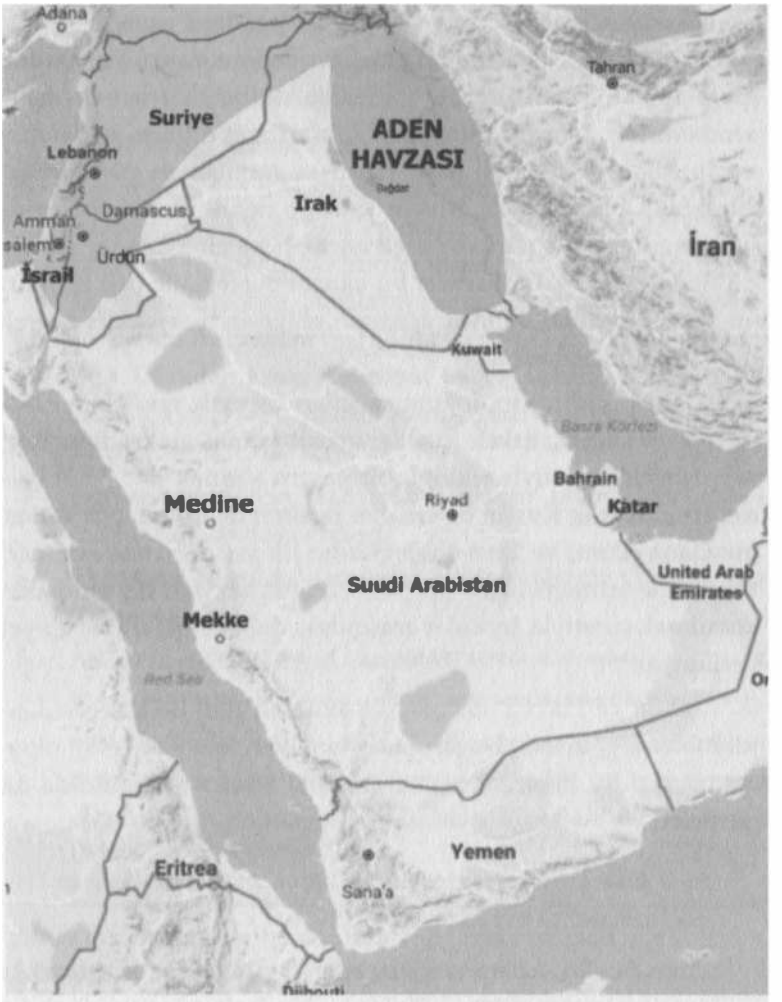
Her iki ağaç da -yukarıda ifade ettiğim gibi- cennetin ortasında bulunmaktadır(Tekvin: 2:9). Hayat ağacı tasvirlerine, Mezopotamya ve Anadolu eskiçağ toplumlarının kültürlerinde rastlamak mümkündür. Pek çok mitte ilk insanın doğduğu bu kader ağacı, genellikle yılanın korumacılığındaki ağacın köklerinden biri cehenneme, devlerin ülkesine, üçüncü kökü de yeryüzüne ulaşırdı. Zerdüşt inanışında Ferahkert denizinin ortasında iki ağaç bulunmaktadır. Bu ağaçlardan biri, bütün ağaçların kendinden doğduğuna inanılan ve *'dıreht-i heme tohme'* yani bütün tohumları içinde barındıran ağaç, diğeri de ölümsüzlük ağacıdır[Yıldırım 2012, 468-469].

Tevradî kaynaklarda gökyüzüne çekilen Hanok, köklerinden süt, bal, tereyağı ve şarap akan dört kollu bir ırmağın doğduğu ve tanrının sık sık gölgesinde soluklandığı bu ağacı, cennette görmüştü. Hıristiyan kaynaklarda ise haç, dünyanın merkezine dikilmiş hayat ağacı olarak kabul görür[Gezgin 2015, 87-91].

Hıristiyanlara göre, Havvâ'nın Âdem'i aldatması bir uyarıdır ve kadın bu günahtan çocuk doğurmak suretiyle arınabilir. Dolayısıyla erkek kadına hâkimdir(Timoteos'a Birinci Mektup: 2:12-14), bundan dolayı önce Âdem sonra Havvâ da ondan yaratılmıştır. Ancak Kur'ân bu bilgiyi doğrulamaz.

İlginç olan bir durum da, bir Hitit efsanesi olan *'Güneş Tanrısı, İnek ve Balıkçı'* adlı masalda(Karauğuz 2015, 153), kadın üzerine erkeğin yönetici olduğu vurgulanır:

"Kadın zekidir. O bizzat kendini (diğerlerinin) yetkilerinden ayırmaktadır. O tanrının otoritesine(?) bağlıdır(?). O kadının bağlılığında bulunur ve o, kocası(nın) sözlerini(?) dinlememezlik yapmaz."

Bereketli Hilal Bölgesi ve Âdem ile Birlikte İlk İnsanların Beraberce Yaşadığı Coğrafya

Tevrat, Âdem'in Aden bahçesinden çıkarılmasının nedenini yasak edilmiş ağaçtan 'İblis denilen büyük[Yuhanna'nın Vahyi: 12:9]' yılanın/ejderhanın kandırması sonucu yemeleri[Tekvin: 3:1-6] olarak açıklar. Ancak Kur'ân, Âdem'in cennetten çıkarılmasının asıl sebebini, *'sırf melek veya ebedî kalıcılardan olursunuz diye yasaklanmış*[A'râf: 20]' *'ebedîlik ağacı'*ndan[Tâhâ: 120], İblis tarafından akıllarının çelinmesi sonucu yemeleri olarak özetler.

Tevrat'ta yasaklanmış ağacın meyvesinin yenilmesinden sonra, Âdem ve Havvâ çıplaklıklarının farkına varıp, incir yaprağıyla çıplaklıklarını örter(Tekvin: 3:7). Mitlerde incir bereket ve dişilik sembolüdür. Tanrılar dünyasında, tanrıların altında saklandığı ve bu ağaca dönüştüğü hatta tanrılara sunulan en güzel armağanlardan biriydi incir. Sepete yatırılıp nehre bırakılan Remus ve Romulus, suda sürüklenerek ancak bir incir ağacının altında durabilmiş ve bu iki kardeşi bu ağacın gölgesinde dişi bir kurt emzirmiştir. Buda da incir ağacının gölgesinde tefekkür ederek nefs-i kâmile ulaşmıştıGezgin 2015, 105-108.

Dahası kadın için doğum sancıları çekmek, erkeğinin hâkimiyetinde olmak, erkek için de; geçim temini maksadıyla toprağı işlemek suretiyle sıkıntılı bir yaşam sürmek(Tekvin: 3: 16-19) vardır artık. Ancak Kur'ân da ise, her ikisinin de utanılacak yerleri meydana çıkmış ve *'cennet yapraklarını üst üste yamamak suretiyle'* üzerlerine örtmüşlerdir(A'râf: 22; Tâhâ: 121). Hatta her ikisi de, cennetten kovulmak suretiyle, insanlar arasındaki düşmanlıklara sebebiyet verilmiştir(Bakara: 36, 38; A'râf: 24; Tâhâ: 123).

Âdem ve Havvâ'nın işlediği günahın tüm doğan çocuklara yüklendiği inancı, bugün Hıristiyanlığın ana felsefesini oluşturmuştur. Bu felsefenin temel izlerini, Sumer toplumunda da görürüz:

> *'Asla günahsız bir çocuk bir anneden doğmaz, günahsız bir genç en eski zamanlardan beri yoktu*Kramer 1990, 98.*'*

Ama Kur'ân, Âdem'in tövbe ederek günahının bağışlandığı müjdesini vermiştir(Bakara: 37). Kaldı ki, Kur'ân'a göre suç ferdidir ve kimse kimsenin günahını üstlenmez(En'âm: 164).

Kur'ân, yeryüzünde Âdem'den sonraki yaşamın nasıl şekillenmiş olduğu hakkında -birkaç ayet dışında(A'râf: 189; En'âm: 98; Zümer: 6; Hucurât: 13; Rum: 20-22) -fazla bir ipuçu vermez. Ama Âdem ve eşinin cennetten kovulmasından sonra nerede, ne kadar yaşadıkları gibi gelişen olaylar, Ehl-i Sünnet literatürüne Tevrat ve İnciller dışı apokrif kitaplardan geçmiştir. Bu kovulma olayından sonraki dokuz yüz otuz yıl yaşamış(Tekvin: 5:5) olan Âdem ve eşi hakkındaki hadiseler zinciri şöyle sıralanmıştır:

a- Barnabas İncil'ine(Barnabas İncil'i 64) göre Âdem, cennetten kovulmadan önce cennetin kapısında *'Allah'tan başka ilah yoktur ve Ahmet, Allah'ın elçisidir'* cümlesini görür.

b- Âdem'in aç kalması sonucu tövbe etmesi.

c- Âdem'in Erden ırmağında kırk gün, Havvâ'nın da Dicle ırmağında otuz yedi gün kalması[Kaynakça için bkz. Bolay 1988, 361 vd.]. İlginç olan bir nokta bir Sumer efsanesine göre, insan henüz yaratılmadan önce, tanrıların yalnız oturdukları bir dönemde, kentin delikanlısı tanrı Enlil ile genç kız Ninlil evlenmek ister. Olaydan kızın annesinin haberi vardır ve ona: *'Duru ırmakta, ey kız, duru ırmakta yıkan'* öğüdü vermesi üzerine kız yıkanır[Kramer 1972, 146].

d- Tanrının onlar için, *'Hazineler Mağarası'* olarak adlandırılacak bir mağara inşa etmesi.

e- Cennetten kovulduktan sonra, ikisinin iki yüz yirmi üç gün sonra evlenmesi.

f- Âdem'in oğlu Şit'e son vasiyeti.

g- Âdem'in Hebron'a gömüldüğü[Kaynakça için bkz. Bolay 1988, 360 vd.]. Dolayısıyla Hebron'da yani el-Halil (Filistin)'deki bugün İbrâhim peygamber başta olmak üzere onun oğul ve torunlarının gömülü olduğu mağraya *'Hazineler Mağarası'* da denilmektedir.

Kur'ân ve Hadislerde geçmemesine karşın, bazı Müslüman tarihçiler, Âdem ve eşi hakkında gelişmiş olayları şöyle betimlemiştir:

a- Âdem cennette yalnızdır ve ağır bir uykuya dalmıştır. Bu arada Havvâ da onun sol böğründeki kaburga kemiklerinden birinden acı çekmeden yaratılmıştır. Dolayısıyla kadın kaburga kemiğinden, yani etten yaratıldığından, erkekler yaşlandıkça güzelleşmekte, aksine kadınlar çirkinleşmektedir. Daha sonra Havvâ'ya cennet elbisesi giydirilmiş ve Âdem'in yanına oturtulmuştur. Bu arada Âdem, uyanmış ve onu görmüş; adını Havvâ koymuştur.

Âdem'in önce yasak meyveyi yemek istemediği, ancak Havvâ'nın ona içki içirtip, onu sarhoş ettikten sonra ağacın ya-

nına Âdem'i götürüp yemesini sağlamıştır[Sa'lebî'den aktarım için bkz. Bolay 1988, 363].

b- Âdem'in Hindistan'a yani Seylan adasına, eşinin de Cidde'ye indiğini ve Müzdelife ve Arafat'ta buluştukları ballandıra balandıra anlatılmıştır[Taberî ve Sa'lebî'den aktarım için bkz. Bolay 1988, 358 vd.].

c- Hatta aşağıda daha detaylı anlatılacağı üzere Havvâ'nın her batında ilk kız ikizler Aklîma ve Lebûda, ilk erkek ikizler Kâbil ve Hâbil olmak üzere yirmi batında kırk çocuk doğurması, Kur'ân'da adı geçmeyen Şit'in, tek doğması ve bu ikiz kardeşlerin evlenmesi[Sa'lebî'den aktarım için bkz. Bolay 1988, 363] olayı hikâyeleştirilmiştir.

d- Allah'ın Âdem'e ileride gelecek nesilleri haber vermesi ve Dâvûd'un altmış yıl yaşayacağını görmesi üzerine Âdem'in, ömründen kırk yılı ona vermek istemesi ve sonra bu kararından cayması üzerine de Allah'ın, Dâvûd'un yaşını yüze tamamlaması olayı anlatılmıştır [Sa'lebî'den aktarım için bkz. Bolay 1988, 358 vd.; Ayrıca bkz. Bican 1982, 51 vd.].

e- Âdem'in kabrinin cennetin doğusunda olduğu ya da Nûh'un tufandan önce Âdem'in tabutunu gemiye alarak, onu Mekke'de Ebûkubeys mağarasındaki Nevz dağına defn etmiş olduğu hikâyeleştirilmiştir[Sa'lebî'den aktarım için bkz. Bolay 1988, 358 vd.].

Mekke'nin 25 km Güneydoğusunda Yer Alan ve Hacıların Kurban Bayramı'nın Arefe Günü'nde Toplandığı ve Hz. Muhammed'in Veda Hutbesini Okuduğu 13.68 km² Alanı Kaplayan Arafat Meydanında Yer Alan Arafat Kayalığı

a. Kur'ân'da Âdem

Âdem'in Yaratılışı

"Bir zamanlar Rabb'in meleklere: '*Ben kupkuru çamurdan, değişken balçıktan bir insan (ve) 'yeryüzünde bir halife yaratacağım!'* demişti[Bakara: 30]. *Onu düzenle(yip insan şekline koydu)ğum ve ona ruhumdan üflediğim zaman hemen onun için secdeye kapanın!*'[Hicr: 28-29; Benzer ayet için bkz. Sad: 71-82]' Melekler): '*Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz*' dediler. (Rabb'in): '*Ben sizin bilmediklerinizi bilirim*' dedi."

İsimlerin Öğretilmesi

"Âdem'e isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklere sunup: '*Haydi, doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin*' dedi. Dediler ki: '*Sen yücesin (Ya Rab); bizim senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz sen bilensin, hakîmsin (her şeyin iç yüzünü bilen, her şeyi yerli yerince yapansın.*' (Allah) dedi ki: '*Ey Âdem, bunlara onların isimlerini haber ver.*' (Âdem), bunlara onların isimlerini haber verince (Allah): '*Ben size, ben göklerin ve yerin gaybplarını bilirim, sizin açıkladığınızı ve içinizde gizlemekte olduğunuz şeyleri bilirim, dememiş miydim?*' dedi."

Meleklerin Âdem için Secdesi

"Meleklere: '*Âdem için secde edin*' demiştik, hemen secde ettiler: Yalnız İblis diretti, böbürlendi, nânkörlerden oldu[Bakara 30-34, Benzer ayet için bkz. A'râf: 11]. O (İblis) cinlerdendi, Rabb'inin buyruğu dışına çıktı. Şimdi siz, benden ayrı olarak onu ve onun neslini dostlar mı ediniyorsunuz? Oysa onlar, sizin düşmanınızdır. Zâlimler için ne kötü bir değiştirmedir (bu. Dost olan Allah'ı bırakıp düşman olan şeytânı ve zürriyetini dost tutmak!) Ben onları ne göklerin, yerin, yaratılmasında ve ne de kendilerinin yaratılmasında hazır bulundurdum; yoldan saptırıcıları (kendime) yardımcı tutmuş da değilim[Kehf: 50-51]".

"(Allah) buyurdu: '*Sana emrettiğim zaman seni secde etmekten alıkoyan nedir?*' (İblis): '*Ben*, dedi, *ondan hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın.*' (Allah) buyurdu: '*Öyle ise oradan*

in, orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık, çünkü sen aşağılıklardansın!' (İblis) dedi: *(Bâri) bana (insanların) tekrar dirilecekleri güne kadar süre ver.'* (Allah) buyurdu: *'Haydi sen süre verilmişlerdensin. Öyle ise'* dedi, *beni azdırmana karşılık, and içerim ki ben de onlar(ı saptırmak) için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra (onların) önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından onlara sokulacağım ve çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın!'* (Allah) buyurdu: *'Haydi, sen yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık. Andolsun ki onlardan sana kim uyarsa (bilin ki) sizin hepinizden (derleyip) cehennemi dolduracağım. (Azdıran) sizler de, size uyup yoldan çıkan insanlar da cehenneme gireceksiniz!*(A'râf: 12-18, Benzer ayetler için bkz. Hicr: 30-39).'

Âdem ve Eşinin Cennetten Kovulması

"Dedik ki: 'Ey Âdem, sen ve eşin cennette oturun, ondan dilediğiniz yerde bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zâlimlerden olursunuz! (Bakara: 35, Benzer ayet için bkz. A'râf: 19)' (Yine) dedik ki: *'Ey Âdem, bu (İblis), senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın, sizi cennetten çıkarmasın, sonra yorulursun. Şimdi burada acıkmayacaksın, çıplak kalmayacaksın. Ve sen burada susamayacaksın, kuşluk vakti güneşi(nin ısısı)ndan etkilenmeyeceksin.'* Nihâyet şeytân ona fısıldayıp: *'Ey Âdem, sana ebedilik ağacını ve yok olmayacak bir hükümranlığı göstereyim mi?* dedi(Tâhâ: 117-121).' "

"(Yine İblis onları kandırmak ve) onların kendilerinden gizli kalan çirkin yerlerini kendilerine göstermek için onlara fısıldadı: *'Rabb'iniz, başka bir sebepten dolayı değil, sırf ikiniz de birer melek ya da ebedi kalıcılardan olursunuz diye sizi şu ağaçtan men etti'* dedi. Ve onlara: *'Elbette ben size öğüt verenlerdenim'* diye de yemin etti. Böylece onları aldatarak aşağı sarkıttı (onları) önceki mevkilerinden indirdi. Ağacı(n meyvesini) tadınca çirkin yerleri kendilerine göründü ve cennet yapraklarını üst üste yamayıp üzerlerine örtmeye başladılar. Rabb'leri onlara ünledi: *'Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi ve şeytan size apaçık düşmandır, demedim mi?'* Dediler: *'Rabb'imiz biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan muhakkak ziyâna uğrayanlardan oluruz*(A'râf: 20-23)' "

"Derken şeytan onlar(ın ayağını) oradan kaydırdı, içinde bulundukları (nimet yurdu)ndan çıkardı. (Biz de dedik ki): *'Birbirinize düşman olarak inin. Sizin, yeryüzünde kalıp bir süre yaşamanız lâzımdır*[Bakara: 36, Benzer ayetler için bkz. A'râf: 23-25].' "

İblis, Cehennem ve Cennet

"Onlardan kim sana (İblis'e) uyarsa cezânız cehennemdir, mükemmel bir cezâ (size)! Onlardan gücünün yettiğini sesinle yerinden oynat; atlıların ve yayalarınla onların üzerine yaygarayı bas; mallarda ve evlâdlarda onlara ortak ol (bunları haram yoldan kazanmaya sevk et); onlara (çeşitli) va'dler yap; gerçi şeytân, onlara aldatmadan başka bir şey va'detmez. Benim (gerçek) kullarım(a gelince) senin onlar(ı kandırmağ)a gücün yetmez! [Benzer ayetler için bkz. Sâd: 71-85; Hicr: 40.5]' Vekil olarak Rabb'in yeter[İsrâ: 63-65]. (Ben, halis kullarımı senin azdırmandan, vesvesenden korurum. Yahut: Doğru yol ihlâstır). Benim hâlis kullarıma karşı senin bir gücün yoktur. Sen ancak sana uyan azgınlar(ı azdırabilirsin)'. Cehennem o (şeytâna uya)nların hepsinin buluşma yeridir. Onun yedi kapısı vardır. Her kapıya, onlardan bir bölüm ayrılmıştır. (Şeytâna uymaktan, küfür ve isyândan) korunanlar ise cennetlerde, pınar başlarındadırlar. (Onlara): *'Oraya esenlikle, güven içinde girin!'* (denilir). Onların göğüslerindeki kini çıkarıp atmışızdır; (hepsi) kardeşler olarak köşkler üzerinde karşı karşıya oturur (sohbet eder)ler. Orada onlara hiçbir yorgunluk dokunmaz ve onlar oradan çıkarılacak da değillerdir[Hicr: 41-48].' "

"Âdem, Rabb'inden bir takım kelimeler aldı (onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı, O da) bunun üzerine onun tevbesini kabûl etti. Şüphesiz O, tevbeyi kabûl eden (kulunun günâhından geçen)dir, çok esirgeyendir[Bakara: 37]."

b. Tevrat'a Göre Âdem'in Yaratılışı

-Tekvin-

Bap: 2

Allah, yer ve göğü yarattığında henüz yerde bir bitki çeşidi yoktu ve yeryüzüne yağmur da yağdırmamıştı. Toprağı işleyecek bir adam da yoktu. Rab, yerin toprağından bir adam yarattı ve burnuna hayat nefesi üfledi. Rab, Aden'de bir bahçe yeşertti ve adamı oraya yerleştirdi. Bahçede her cinsten bitki ve hayat ağacını

bitirerek bahçeyi sulamak için Pişon, Gihon, Dicle ve Fırat adında ırmaklar yarattı. Rab, adama: bahçenin her ağacından isteğine göre yemesini fakat *'iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yememesini'* emretti. Eğer yerse ölecekti. Rab, kırın ve göklerin her hayvanını topraktan yaratıp onların isimlerini adama öğretti. Rab, adamın üzerine derin bir uyku mûsallat edip ve onun kaburga kemiğinden bir *'nisa'* yarattı. Her ikiside çıplak olarak utanmadan bahçede dolaşmaktadır.

Bap: 3

Kırların en hilekârı yılan, kadına gelerek: *'gözleriniz açılacak ve iyiyi, kötüyü bilerek Allah gibi olacaksınız'* diyerek, yasaklanmış olan ağaçtan yemesi için onu kandırdı. Kadın ağacın meyvesini alarak yedi ve kocasına da yedirdi. İkisi de çıplaklıklarının farkına vardılar ve incir ağacının yapraklarını dikerek kendilerine önlük yapmaya çalıştılar. Rab, onların sesini işitince: *'Yeme diye sana emrettiğim ağaçtan yedin mi?'* deyince, adam: *'kadın o ağaçtan bana verdi'* dedi. Kadın da: *'Yılan beni aldattı'* dedi.

Rab, yılana: *'Karnın üzerinde yürüyeceksin ve ömrün boyunca toprak yiyip onların zürriyetlerine düşman olacaksın'* dedi. Kadına da: *'Zahmetini ve gebeliğini artıracağım, ağrılar içinde çocuk doğuracaksın ve arzun kocana olacak'* dedi. Rab, Âdem'e: *'Karının sözünü dinleyip yasakladığım ağaçtan yediğin için toprağım sana bitirdiği diken ve çalı yiyeceksin'* dedi. Adam karısının adını Havvâ koydu ve Havvâ, bütün yaşayanların anası oldu. Rab, Âdem ve karısı için deriden kaftan yaptı ve onlara giydirdi. Ve Rab, Âdem'i Aden bahçesinden *'kendisinin içinden alındığı toprağı işlemek için'* çıkardı.

Bap: 4

Kâin ve Hâbil'in hakkında hikâyeyi içerir, aşağıda anlatılacaktır.

Bap: 5

Âdem, *'Allah benzeyişinde'*, erkek ve dişi olarak yaratıldı. Yaratılınca adı, *'Adam'* oldu. Âdem, 930 yıl yaşadı.

c. Âdem'den Önce Âdemler Var mıydı?

Tevrat ve İncillerde(Habercilerin İşleri: 17:25-26) görüldüğü gibi, Kur'ân da Âdem'in herhangi bir canlıdan -Batılı anlamda- bir evrim suretiyle değil, ancak topraktan ve türünün ilk örneği olarak belli bir süre geçmesinin ardından(İnsan: 1) yaratıldığını vurgulamaktadır. Ama hep şu soru sorulagelmiştir yıllar boyu. Acaba Âdemden önce âdemler var mıydı? Bu bağlamda, İslami kaynaklarda, bu meselenin tartışılageldiği anlaşılmaktadır.

İslam dünyasında bu tartışmayı başlatan, Kur'ân'daki Bakara suresinde Âdem'in yaratılması ve özellikle: *"Bir zamanlar Rabb'in meleklere: ('Ben kupkuru çamurdan, değişken balçıktan bir insan (ve) 'yeryüzünde bir halife yaratacağım!' demişti(Bakara: 30)"* ayetinin yorumlanması teşkil etmiştir. Bu ayetteki *'halife'* kelimesi tartışmanın odak noktasını oluşturmuştur. Dolayısıyla da *"arzın, insanların hayatına elverişli şeraiti hâiz olmazdan evvel arzda idrakli bir mahlûkun bulunmuş olduğuna ve o mahlûkun hayatına o zamandaki arzın evvelki vaziyetleri muvâfık ve müsait bulunduğuna işarettir.*

Halife tabirinin bu mânâya delaleti, muktezayı hikmettir[Saidi Nursi 2001, 203]" şeklinde genel yorumlar yapılmıştır.

Böylece İslam bilginleri, Âdem'den önce insan türlerinin de olabileceği üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bu kapsamda yukarıdaki ve devamındaki ayetlerde[(Bakara: 30-31)] sözü edilen Âdem'in yeryüzünde fesat çıkarıp kan dökeceği konusunu, meleklerin nasıl bildiklerini, âlimler, üç ana başlıkta değerlendirip yorumlamışlardır:

a. Levh-i mahfûz yani olmuş ya da olacak her şeyin yazılı olduğu ana kitap,
b. Daha önce yaratılmış Âdem benzeri yaratıklar olabileceği -ki belki de bu fikrin en eski temsilcisi Muhyiddin-i İbn-i 'Arabî idi-,
c. Cinler.

İslâm bilginlerinin yaptıkları bu yorumlar ile özellikle *'b'* maddesinin çıkarımı, hem Kur'ân bilgilerinin ve hem de bilimin, bugün bize verdiği bilgiler çerçevesinde tam bir uyum göstermektedir. Yapılan bu yorumlar içinde *'c'* maddesi, Bakara suresi 30. ayetin *'orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birisini mi halife yapacaksın?'* şeklinde verdiği bilgi ışığında, *'insan vücudunun gözeneklerinden geçebilen güçlü ve dumansız bir ateşten yaratılmış*[(Hicr 27; Rahman 15)]' cinlerin, kanlarının olduğuna dair günümüze kadar herhangi bir bilginin ulaşmış olmaması ve cinlerin ateşten yaratılmış olmaları noktasında geçerliliğini yitirmektedir. Burada belki hemen, kadim Mezopotamya'daki cin algısını not etmem gerekiyor belki. Cinler hakkında çiviyazılı belgeler fazla bir bilgi vermemekle birlikte onlar genellikle yaşayanların bedenine musallat olmakta, olumsuz ve kötü davranışlar içinde bulunup çöl, bozkır ve ölüler diyarında yaşıyorlardı. Onları musallat oldukları bedenlerden çıkarmak için de büyüsel ritüeller tertipleniyordu[Bottéro-Kramer 2017, 76-77, 80].

II. AVCI, TOPLAYICI TOPLULUKLAR PRİMAT VE HOMİNİDLER

Şimdi yukarıdaki görüşlerden *'b'* maddesinin uygunluğunu antropolojinin bize sunduğu bilgiler çerçevesinde, ana hatları ve anlaşılabilir bir tarzda sizlere aktarmaya çalışayım. Antropoloji, yeryüzündeki ilk hominidlerin -yani idrakli mahlûkların- yapıları, yaşam süreçleri ve bölgeleri hakkında doyurucu bilgiler sunar. Yani antropoloji, hem primatları ve hem de hominidleri ele alırken[Bu konuda okuma önerilerimiz: Wulf 2004; Kottak 2008; Mauss 2011; Özbudun-Uysal 2012] yeryüzündeki diğer omurgalı canlıları da Paleozoik, Mesozoik, Senozoik olarak üç ana çağ altında inceler. Bu çağlar da kendi aralarında devirlere ayrılmıştır. Antropologların daha çok Senozoik çağ, ilgi alanları içine girer. Çünkü bu çağ, Tersiyer dönem beş ve Kuaterner dönem iki olmak üzere alt devirlere ayrılmıştır. Tersiyer dönem içinde ilk devir olan Paleosen devir (65-54 milyon yıl) primat öncesi çeşitli küçük memelilere ait fosil kalıntılarının örneklerini içermektedir. İlk antropid fosiller, Oligosen devirde (36-23 milyon yıl), karmaşık beyin yapısına sahip ve kuyruksuz olan Hominoidler de Miosen devirde (23-5 milyon yıl) yaygın halde yeryüzünde görülmeye başlar[Burada anlatılacak bilgilerin bir özeti için 'Jeolojik Zaman Çizelgesi' tablosuna bakılabilir.]

İşte bizim "idrakli mahluklar" olarak adlandırdığımız hominid türlerden bir grup Miosen devirde (16-8 milyon yıl önce) görülen Afrika ve Avrupa'da görülmüş Dryopitek ve Ramapitek (görüldüğü dönem: 8-7.5 milyon yıl) ile Geç Miosen devirle birlikte Pliosen devirde de (5-2 milyon yıl) yaşamış Australopithecus olarak adlandırılan türdü. Bu canlılardan Australopithecus (3-1 milyon yıl) türler, iki ayak üzerinde dikelebiliyor ve yürüyebilme yeteneğine sahip olup, beyinleri de diğer iki türe göre (450-550 cm^3) irileşmişti. Bu türün, kazmak için sivrittiği bazı hayvan kemikleri ele geçmiştir.

Yine Pliosen devirde yaşamış olan diğer bir canlı türü, 600-700 cm^3 beyin kapasitesine ve yaklaşık 180 cm boya sahip olan Homo Hâbilis (görüldüğü dönem: 2-1,6 milyon yıl)'tir. Bu canlı türü, doğal olarak bir kayadan kopmuş taş çekirdeğini, yontup

işlemek suretiyle yaşamında farklı işlerde kullanmıştır. Dolayısıyla onun ürettiği oldowan aletler, avcılık ve toplayıcılığa yardımcı olmuştur.

Alt Pleistosen ya da Alt Paleolitik çağda yaşamış bir canlı türü 1.000 cm^3 beyin kapasitesine sahip olan Homo erectus (görüldüğü dönem: 1.8-1 milyon yıl) da acheulian/aşölyen alet teknolojisiyle kaya çekirdeklerinden ürettiği çeşitli aletlerle avcılık ve toplayıcılık yapıyordu. Ürettiği aletlerle örgütlü avlanma becerileri oldowan aletlere göre daha karmaşık idi ve ürettikleri taş aletler filleri, atları, gergedanları ve dev babunları avlama becerilerini de artırmıştı. Nice (Güney Fransa) yakınlarındaki Terra Amata'da yapılan kazılarda bu türün avcılık, balıkçılık ve toplayıcılık yaptıkları bilinir. Hatta Terra Amata başta olmak üzere İspanya'daki Torralba ve Ambrona'da Homo erectus'un ateşi kontrol altına aldığı görülmüştür. Dolayısıyla artık bu canlı türü, eti pişiriyor ve ateşle ısınabiliyordu.

Orta Pleistosen ya da Orta Paleolitik çağın son dönemleri boyunca yaşamış hemen hemen modern insanın beyin kapasitesine yakın beyne sahip (modern insan beyni yaklaşık 1350 cm^3) bu türler, Avrupa'da görülmeye başlar. Yine bu devirde Almanya'nın Duesseldorf yakınlarındaki Neander vadisindeki Feldhofer mağarasında ilk kez keşfedilmiş olan Neandertaller (görüldüğü dönem: İ.Ö. 220.000-35.000[Ersebük 2003, 20]) Würm buzulu başlangıcında yeryüzünde görülmeye başlar. Yeryüzü artık soğuktur ve bu canlı türleri kendilerini soğuktan korumak amacıyla –belki- giysi giymiş, önceki türlerden daha karmaşık aletler üretip, ren geyiği, mamut ve gergadan avlamışlardır. Antik dönem mitlerin dünyasında ve özellikle bir İran mitinde, keyûmers/insanın yaratıldığının ilk zamanlarında mağaralarda yaşadığı, hayvan postu giydiği ancak yaşamının son evresinde evler yapıp köy ve kentler kurduğundan söz edilir[Yıldırım 2012, 523]. Bir Grek mitinde de tanrı Athena idi *'vahşi yaratıklar gibi mağaralarda yaşayan insanları'* kentlileştirmiştir[McCants 2012, 32].

Neandertal türün burun yapısı, döneminde hüküm sürmekte olan soğuk iklime karşı geniştir ve bu durum onun vücudu

için havayı ısıtmasına ve nemlendirmesine imkân sağlamıştır. Beyin kapasiteleri 1.400 cm^3 aşkın olan Neandertallerin geliştirdikleri alet teknolojisine musteriyen adı verilmiştir.

Genellikle mağaralarda yaşamış ve konuşma yetenekleri olmayan[Haaf 1980] Neandertallerle birlikte ilk kez bazı kültürel değişiklikler ortaya çıkmıştır.

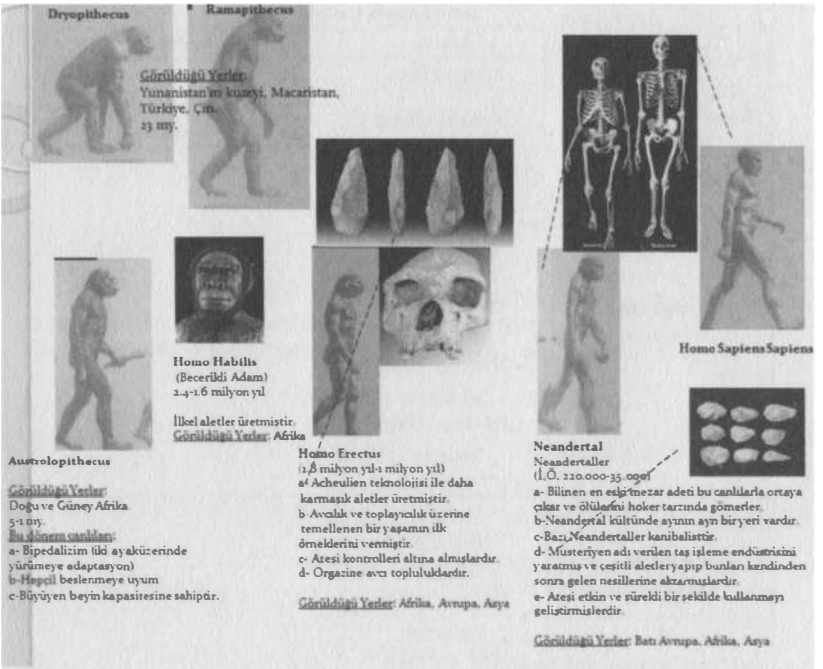
Bu tür, ilk kez bir ölü ritüeli geliştirir. Onlar yaşadıkları mağara ya da mekânlarda açtıkları çukurlara ölülerini, mezara, yana yatırarak, hoker tarzında gömmeye başlar. Ayrıca cesedin yanında da bazı hayvan kemikleri ile kırmızı aşı boyası izleri görülmüştür.

Fransa'daki Regourdou adlı mağarada, Neandertallerin avladıkları ayıların kafataslarını[Campbell 1992, 417], mezarda ölünün üstüne yığdıkları ve Kuzey Irak'ta Şanidar mağarasında keşfedilen otuz beş yaşındaki bir erkeğe ait bir mezar içinde, en az sekiz tür çiçeğin fosilleşmiş polenlerine rastlanmıştır.

Buraya kadar ifade ettiğim bu canlı türleri özetle:

a. Taşı yontarak alet yapıyor,
b. Mağaralarda yaşıyorlardı.
c. Ölülerini belli düzende gömebiliyor,
d. Ateşi kontrol altında tutabiliyordu.
e. Konuşma yetenekleri yoktu.
f. İki ayak üzerinde dik olarak yürüyebilme yeteneğine sahip olup
g. sadece belli bir dönemde ve bölgede yaşamış ve aniden nesilleri kesilmişti.

Kısaca ifade edilmesi gerekirse bu türlerin yetenekleri ve bir şeyler yapabilme becerileri oldukça kısıtlı idi, yani bunlar –tam teşekkül etmiş bir insan olmayıp- sadece '*idrakli mahlûk*'lardı. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kur'an, bu canlı türlerinin kan dökup fesat çıkarma meselesi yanında onların konuşamadıklarını [Bakara: 30-31, 33] -zannedersem- bize mucizevî bir şekilde ulaştırıyor.

Dahası -bir kısmının- aynı dönemde ve bölgede yaşamış olan bu türlerin birbirleri arasında cinsel bir ilişki görülmemektedir. Yani bu türlerin birbirleriyle çiftleşip ortak özellikler gösteren türleri ortaya çıkmamıştır mesela. Kısaca demek istediğim, at ile eşek birleştiğinde ikisinin özelliğini gösteren katır dünyaya gelmektedir. Dolayısıyla bu türlerin çiftleşerek oluşturdukları ara formlarının olmadığı ortadadır. Yani son yıllarda görsel ve yazılı basında sık sık ifade edildiği gibi '*Âdem'in babası*'nın olduğu tezi hem Kur'anî hem de bilimsel verilerle desteklenmemektedir aslında. Ama şurası da bir gerçektir ki insanın Neolitik Çağ'da, ilk defa ortaya çıktığı döneme kadar bir tekamül söz konusudur ama Batılı'nın ifade ettiği gibi bir evrim değildir bu. Dahası Kur'an'ın vurgusu ile Âdem'in '*eşyanın isimlerini*'(Bakara: 31, 33)' dile gelip söylemesi sonucu '*ilk insanın*' konuşabildiğini ve meleklerin bu harikulade olay karşısında hayranlıklarını gizleyememeleri gerçekten bizi de şaşırtıyor.

Jeolojik Zaman Çizelgesi			
Çağ		Dönem	Özellikleri
İlkel Zaman	Arkeolozoyik	4 Milyar Yıl Önce	Hayatın Başlangıcı
	Proterozoyik	3.5 Milyar Yıl Önce	Tek (protozoa) ve Çok (metazoa) Hücreliler
Paleozoik (Birinci Zaman)		**Kambrian** 570 Milyon Yıl Önce **Ordovisian** 500 Milyon Yıl Önce **Silurian** 430 Milyon Yıl Önce **Devonian** 395 Milyon Yıl Önce **Karboniferus** 350 Milyon Yıl Önce **Permian** 280 Milyon Yıl Önce	Balıklar, amfibiyanlar (hem karada hem de suda yaşayabilen canlılar) ve ilkel sürüngenler
Mesozoik (İkinci Zaman)		**Triassik** 230 Milyon Yıl Önce **Jurassik** 180 Milyon Yıl Önce **Kretasiyen** 135 Milyon Yıl Önce	Dinazorlar
Senozoik (Üçüncü Zaman)		**1-Tersiyer**	Kuşlar ve Memeliler
		Paleosen 65 Milyon Yıl Önce	**Primatlar:** Kuzey Amerika ve Avrupa birbirine yakındı ve bir kara parçasıyla birleşiyordu.
		Eosen 54 Milyon Yıl Önce	Orta Eosen'de Kuzey Amerika ile Güney Amerika küçük bir su parçasıyla birbirinden ayrılmış olup, Amerika'nın Avrupa ve Afrika ile arasındaki mesafe açılmıştır.
		Oligosen 36 Milyon Yıl Önce	Yeryüzünde uzun dönem sürecek soğumalar başlamış ve bu dönemin tek primat fosili: Afrika'nın Fayum Bölgesi'nde ele geçmiş olan Aegyptopithecus'tur.
		Miyosen 23 Milyon Yıl Önce	Dryopithecus b-Ramapitekhus Görüldüğü Yerler: Yunanistan'ın kuzeyi, Macaristan, Türkiye, Çin. Yeryüzünde soğuma artar ve geniş ormanlar otlaklarla bölünür. Kıtalar hemen hemen bugünkü şekline almaya başlar. Afrika ile Avrasya arasında kara bağlantısı oluşur.

<table>
<tr><td rowspan="2"><u>İDRAKLİ MAHLUKLAR</u></td><td>(HOMİNİDLER)

Pliosen
5 Milyon Yıl Önce</td><td><u>Australopithecus</u>
A. Aferensis
A. Africanus
A. Robustus
A. Boisei
A. Anamensis
A. Bahrelgazalia
<u>Görüldüğü Yerler</u>:
Doğu ve Güney Afrika.
<u>Bu dönem canlıları</u>:
a- Bipedalizm
(iki ayak üzerinde yürümeye adaptasyon)
b-Hepçil beslenmeye uyum
c-Büyüyen beyin kapasitesine sahiptir.
Homo Habilis
(Becerikli Adam)
2.4-1.6 milyon yıl
a. İlkel aletler üretmiştir.
<u>Görüldüğü Yerler</u>: Afrika</td></tr>
<tr><td>Dördüncü Zaman</td><td>2- Kuaterner

a- Pleistosen
2 Milyon Yıl Önce
Alt Pleistosen
(1.8 milyon yıl-700.000)
Orta Pleistosen
(700.000-125.000)
Üst Pleistosen
(125.000-)

b- Holosen</td><td>Austropithecus
Homo Erectus
(1.8 milyon yıl-1 milyon yıl)
a- Acheulien teknolojisi ile daha karmaşık aletler üretmiştir.
b-Avcılık ve toplayıcılık üzerine temellenen bir yaşamın ilk örneklerini vermiştir.
c- Ateşi kontrolleri altına almışlardır.
d- Orgazine avcı topluluklardır.

<u>Görüldüğü Yerler</u>: Afrika, Avrupa, Asya
Neandertaller
(İ.Ö. 220.000-35.000)
a- Bilinen en eski mezar adeti bu canlılarla ortaya çıkar ve ölülerini hoker tarzında gömerler.
b-Neandertal kültünde ayının ayrı bir yeri vardır.
c-Bazı Neandertaller kanibalisttir.
d- Musteriyen adı verilen taş işleme endüstrisini yaratmış ve çeşitli aletler yapıp bunları kendinden sonra gelen nesillerine aktarmışlardır.
e- Ateşi etkin ve sürekli bir şekilde kullanmayı geliştirmişlerdir.
<u>Görüldüğü Yerler</u>: Batı Avrupa, Afrika, Asya</td></tr>
</table>

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLK ÜRETİCİ ve İLERİ ÜRETİCİ TOPLUMLAR

"Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku!" (Mâide: 27)

Tevrat'taki bilgilerden Âdem'in iki oğlundan biri olan Hâbil'in çoban, Kâbil'in ise çiftçi olduğu sonucu çıkar[Tekvin: 4:2]. Buna karşın Kur'ân'da onların ne işle meşgul olduğu noktasında bilgi kırıntısı olacak bir ipuçu olmadığı gibi, onların isimleri dahi geçmez. Şüphesiz Âdem'in yeryüzünde hâkim olduğu dönem, yerleşik hayata geçip tarım ve hayvancılığın yapılageldiği bir evre olmalıydı. Çünkü Âllah, Âdem'i İblis'in kandırması sonucunda, başına gelecekleri şöyle haber vererek onu uyarmaktadır:

> *"(Yine) dedik ki: 'Ey Âdem, bu (İblis), senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın, sizi cennetten çıkarmasın, sonra yorulursun. Şimdi burada acıkmayacaksın, çıplak kalmayacaksın. Ve sen burada susamayacaksın, kuşluk vakti güneşi(nin ısısı)ndan etkilenmeyeceksin[Tâhâ: 117-119]."*

Bu ayetlerde Âdem'e cennetten çıktığı anda yorulacağı, dideneceği, çalışacağı, ümitle bekleyeceği, kederlere boğulacağı ve daha pek çok betbahlıklara uğrayacağı[Kutup, c.10, 83] dolayısıyla da hayatın dört temel ihtiyacını temin etmek zorunda kalacağı vurgulanıyor[Tekvin: 3: 16-19]:

a- Yeme için ekmek,

b- İçmek için su,

c- Giyinme için giysi,

d- Barınma için ev[Mevdudi 1991, c.3, 281].

Görüldüğü gibi, bir insanın yeryüzünde yaşamını idame ettirebilmesi için, bütün bu eylemleri gerçekleştirmesi gerekmektedir ve cennetten çıktıktan sonra Âdem de böyle yapmıştır. Toprağı işleyip yorulmuş, yani tarım ve hayvancılıkla uğraşmış; tabiri caizse ekmeğini taştan çıkartmıştır. Dolayısıyla Âdem'in henüz tarım yapmayı bilmediği bölgeyi arkeolojide "Bereketli Hilal" olarak adlandırılmış Doğu Akdeniz'de Lübnan ve Avanoslar, kuzeyde Güneydoğu Toroslar ile doğuda Zagros silsilesinin çizdiği yay biçimindeki alan olarak şimdilik düşünebilir miyiz? Yani bu bölge insaoğlunun ilk üretimciliğe geçtiği "*çekirdek bölge*" miydi? Bu bağlamda Filistin bölgesindeki Natuf vadisindeki İ.Ö. 12. - 11. bin yıla ait buluntular Âdem'in cennetten kovulmasından önceki durumu ile irtibatlandırılabilir mi acaba?

Şunu da söylemek gerekir ki -yukarıda *'avcı, toplayıcı topluluklar'* bölümünde genel hatlarıyla izah edilenler karşılaştırıldığında-, yeryüzü, Âdem ve sonraki nesilleri için tüm şartları taşır durumdadır artık. Çünkü buzul çağının son evresinde çevresel bazı değişiklikler olmaktaydı. Küresel ısınma ile buzullar erimekteydi. Dolayısıyla deniz seviyesi yükselmekte, bitki örtüsü ve hayvanlar nemli ve sıcak alan bölgelerine yayılmaktaydı. Bu olumlu şartlar neticesinde hem bitkiler hem de hayvanlar kültüre alınmaktaydı artık, yani evcilliştiriliyordu. Hatta yeryüzünde konutlar inşa ediliyor, tarım ve hayvancılık yapılıyordu Neolitik ve hemen ondan sonraki çağda.

I- Neolitik ve Kalkolitik Çağ

Bu dönem, Batılı arkeologlarca metodolojisi ortaya konup sistemleştirilerek Neolitik (neos+lithos=yeni/cilalı taş) çağ (İ.Ö. 9.600-5500) olarak isimlendirilmiştir('Mezopotamya ve Anadolu'da Prehistorik Çağlar' tablosuna bkz). Özellikle Anadolu ve Mezopotamya'da köyler kuruluyor ve günümüz medeniyetinin temelleri atılıyordu. Yani yerleşik köy yaşantısına, tarım ve hayvancılık ağırlıklı besin ekonomisine dayalı bir ticaret ağı kurularak gelişiyordu.

Neolitik Çağ'ın Akeramik olarak adlandırılan ilk dönemlerinde insan, çanak çömlek yapamasa da, erken Neolitik'de genellikle elle şekillendirdiği monocrom/tek renkli kaplar üretebiliyordu. Hatta bu dönemde insan, saz ve çamurdan duvar örebiliyor ve çamura saman katıp kerpiç yapabiliyordu.

Tarım ilk kez Yakındoğu'da ve onun sınırları içinde bulanan yerleşmeler arasında eş zamanlı olarak yapılmaya başlandı. Özellikle yukarıda ifade ettiğim gibi Neolitik'te Bereketli Hilal bölgesi buğday, arpa, yulaf, çavdar ve baklagillerin üretimi noktasında tarımda da başrolü oynuyordu.

<table>
<tr><th colspan="3">Mezopotamya ve Anadolu'da Prehistorik Çağlar</th></tr>
<tr><td colspan="3">İDRAKLİ MAHLUKLAR
(Hominidler)</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Paleolitik
(Besin Toplayıcılığı Dönemi)</td><td>Alt Paleolitik
2 Milyon- 140.000</td><td>Homo Hâbilis
Homo Erectus</td></tr>
<tr><td>Orta Paleolitik
İ.Ö. 140.000-40/30.000</td><td rowspan="2">Neandertaller</td></tr>
<tr><td>Üst Paleolitik
İ.Ö. 40.000-10.000</td></tr>
<tr><td>Epipaleolitik
NatufKültürü</td><td>İ.Ö. 12. Bin yıl</td><td>İNSAN</td></tr>
</table>

İNSAN			
ADEM ÇAĞI	**Neolitik (İlk Köy Toplumları İlk Üretimcilik Dönemi)** Genel Özellikler Doğal barınaklar yerine konutlar inşa edilir. Yerleşik köy yaşamına ve avcı toplayıcı ekonomiden tarım ve hayvancılık ağırlıklı besin ekonomisine geçilir.	**Akeramik (Pre Pottery – Çanak Çömleksiz Evre)** İ.Ö. 10. bin yıl -7000	Akeramik Neolitik A-B-C olarak üç evrede değerlendirilir. Evler genellikle yuvarlak ya da dikdörtgen planlıdır. Bakır ilk kez işleme tutulur.
		Erken Neolitik İ.Ö. 7000-6500	Evler düz damlı olup evlere giriş çatıdan verilmiştir. Ana tanrıça heykelcikleri yaygındır.
		Geç Neolitik İ.Ö. 6500-5500	Evlere giriş kapıdan verilmeye başlanmıştır. Avcılık gerilemiştir. Kutsal alanlar unutularak ev tapınımları önem kazanmıştır. Ana tanrıça heykelciklerini yapımı artarak, heykelciklerin kuçağında erkek çocuk yapımı artmıştır. **Kuzey Mezopotamya:** Hassuna Kültürü
İDRİS ÇAĞI	**Kalkolitik (Gelişkin Köy Dönemi İleri Üretici Topluluklar)** Genel Özellikler Saban tarımda kullanılmaya başlar. Nüfus ve yerleşim yerlerinin sayısı artmıştır. Mezopotamya'da sulu tarımın adımları atılmıştır. Önce bakır sonra bakır ve arsenik alaşımından çeşitli aletler yapılmaya başlanmıştır.	**Erken Kalkolitik** İ.Ö. 5500-4500	**Kuzey Mezopotamya:** **Halaf Kültürü** **İ.Ö. 5600-5000** **Güney Mezopotamya:** **Ubeyd Kültürü** **İ.Ö. 5000-4300**
		Geç Kalkolitik İ.Ö. 4500-3000	**Güney Mezopotamya:** **Uruk Kültürü** **İ.Ö. 3500-3000** Mezopotamya'da Sumer kültürünün temelleri atılır.

Neolitik Çağ'ın hemen akabinde Kalkolitik (Khal-kos+Lithos) Çağ'da yiyecek üretimi ve köy yaşantısı giderek daha organize olarak bugünkü kasaba büyüklüğünde yerleşmelerin sayısı ve buna bağlı olarak nüfus artmıştır. Avcılık azalmış ve tarım daha modern şartlarda yapılır duruma gelerek saban da kullanıma girmiştir artık.

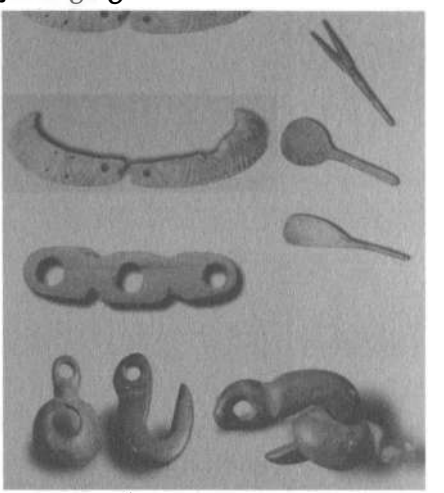
a. Ticaret

Bu dönem ticaretini volkanik arazilerde bulunan ve obsidien adı verilen yanardağ lavlarının soğuduktan sonra oluşan doğal bir cam türü belirliyordu. Bu cam türü kesici, kazıyıcı alet ve silah yapımında kullanılan ham madde idi. Dolayısıyla bu maddenin ticareti Neolitik Çağ'ın ekonomisini belirliyordu.

Anadolu'da obsidien yatakları Bingöl, Nemrut, Süphan, Ağrı, Kars ve Erzurum bölgelerinden, Orta Anadolu'daki Hasan Dağı, Acıgöl, Çiftlik ve Tepecik gibi merkezlerden bilinmektedir. Arkeometrik analizlerle obsidienlerin hangi volkanik araziden elde edildiği tespit edilebilmektedir. Bu tespitlerin ışığında Doğu Anadolu obsidienlerinin, Zagros Dağları ve Suriye civarına, Orta Anadolu obsidienlerinin ise Kıbrıs ve Filistin'e sevkedilmesiyle bir ticaret ağının geliştirilmiş olduğu görülür.

b. Sanat ve Yazı

Neolitik dönem insanı bazı günlük olayları ya da mitolojik konuları evlerin duvarlarına kazıyordu artık. Bu duvar resimleri içinde ve Hasan Dağı'nın lavlarının üzerine püskürdüğü belki Çatalhöyük'ün yerleşim planının ve çeşitli av sahnelerinin gösterildiği panolar en çok tanınanıdır.

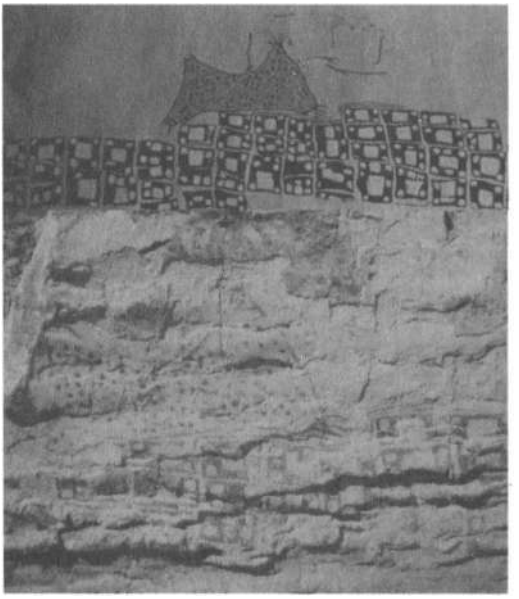

Neolitik Dönem (İ.Ö. 9.600-5.550)
İnsanının Kullandığı
Kaşık, Çatal ve Kemer Tokaları

Neolitik insanının, Mısır ve Mezopotamya'dan bilinen hiyeroglif yazısının ön taslak yazı şekillerini geliştirmiş olabileceği tezi hâlâ geçerliliğini korumaktadır[Schmidt 2007, 246 vd.]. Eğer bu yorumlar yakın gelecekte ispatlanabilirse, insanın duygu ve düşüncelerini, Sumer yazısından yaklaşık dört bin sekiz yüz yıl önce yazıya geçirdiği rahatlıkla söylenebilecektir.

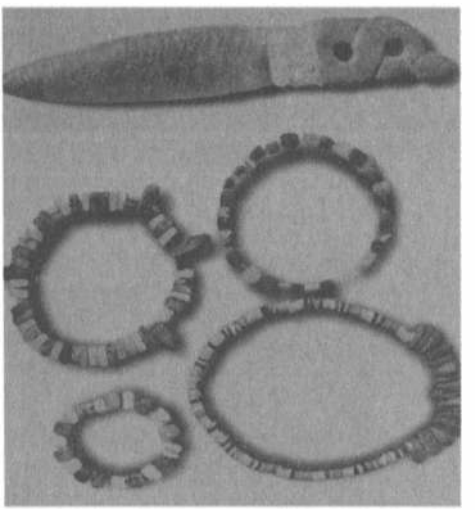
Belinde Leopar Derisinden Kuşaklı ve Elinde Bir Orak Tutan Çatalhöyük İnsanı (üstte), Neolitik Dönem Çatalhöyük Evlerinin Planı ve Üstünde Volkanik Hasan Dağı (altta)

c. Din ve Kültür

Neolitik dönemde kutsal mekânlar, hem evlerin içlerinde hem de mekân dışı alanlarda bağımsız yapılar şeklinde görülür. Özellikle Şanlıurfa yakınlarındaki Göbeklitepe buluntuları[Schmidt 2007] göz önüne alındığında, önemli bir kutsal alan/tapınak (hypetral temenoi) ve buradaki 'T' şekilli dikilitaşlar insan biçimleri olarak karşımızda durur. Şimdiye kadar kırk üç adet keşfedilmiş bu dikili taş üzerine, kabartma tekniğiyle boğa, tilki, yaban domuzu, Asya eşeği, koyun, turna, yılan, örümcek ve böcek motifleri işlenmiştir.

Bu dönem insanları ölülerini evlerinin sekileri altına hoker tarzında[Todd 1976; Mellaart 2003] ve kafataslarını bedenlerinden ayırıp, çamurla sıvayıp, göz oyuklarına da renkli taşlar ile deniz kabukları yerleştirerek gömüyordu[Schmidt 2007, 43].

Neolitik Dönem Çatalhöyük'ten
Bilezik, Kolye Örnekleri ve Kemik Saplı Obsidien Bıçak

Neolitik dönem insanları şüphesiz başlangıçta hayvan şeklinde yaptıkları bazı heykellere tapmakla birlikte, verimlilik ve bereket kültünün sembolü olduğuna inandıkları *'ana tanrıça'* heykelciklerine de tapmış olmalıydı. Bu heykelcikler genellikle göğüs, kalça ve cinsel organları abartılı bir şekilde yapılıyordu. Dolayısıyla bu dönemde, boğa ve başka hayvanlara tapınım söz konusu olmakla birlikte, bu dini argümanların işlevleri ve niçin

kullanıldıkları meselesi hâlâ ispatlanabilmiş bir durum da değildir. Ana tanrıça olarak kabul görmüş olan heykelcikler kazılarda çöplükler ya da evlerin en değersiz bölümlerinde keşfedilmiştir. Durum böyle olunca bu heykelcikler ya çocuk oyuncakları olarak işlev görmüş ya da aslında varolan böyle bir tapınım Neolitik dönemde, özellikle Çatalhöyük'te, değer bulmamaya başlamıştır.

Ana tanrıça kültü, tüm Önasya'da baskındır ve bu kült Neolitik'ten itibaren Roma dönemine kadar *'Kubaba, Kubile, Kuvava, Matar, Manga Mater, Cybele'* adlarına bürünerek Anadolu'da da tapınımda ilgi görmeye devam edecektir. Hatta bugün bilerek ya da bilinmeyerek Anadolu kızlarının isimlerinde *'Sibel'* adıyla yaşamaya devam ettiği gibi. Cybele sözcüğü genellikle *'kıble'* kelimesi ile irtibatlanmak istenmektedir tıpkı *'Sibel'* kelimesi ile alakalı olarak. Şunu burada hemen ifade etmem gerekir ki *'Sibel'*, aynı zamanda eski bir Türk tanrıçasının adı olup hemen hemen pek çok dünya dillerinde Cybele kelimesinin okunuşu ile doğrudan irtibatlıdır. Oysa namazda dönülen yön anlamında *'kıble'* kelimesi Arapça olup *'ḳabila'* kabul etti/boyun eğdi kökünden türetilmiştir. Dolayısıyla Cybele sözcüğünün gibi okunması ile oluşmuş "Sibel" gibi bir durumu söz konusu değildir.

Ana Tanrıça? (Neolitik Dönem)

II- Çiviyazılı Belgelerde Âdem'in İki Oğlu

Tevrat'tan bilininen Âdem'in iki oğlu Hâbil ile Kâbil'in muhtemel diğer isimleri ve hikâyeleri hakkındaki ilk bilgiler Sumer edebiyatında '*Emeş ile Enten Kardeşler*' başlığıyla adlandırılmış bir efsanede ortaya çıkar. Efsaneye göre Enlil, çoban Enten ile çiftçi Emeş adlı iki kardeşi yaratır ve onlara özel görevler verir.

> *"Enten dişi koyunlara kuzulara, dişi keçilere oğlaklar doğurttu.*
> *İnek ve buzağıyı çoğalttı, kaymağı ve sütü bollaştırdı.*
> *Emeş ağaçları ve tarlaları var etti, ahırları ve ağılları genişletti.*
> *Çiftliklerde ürünleri çoğalttı.*
> *Evlere bol ürün girmesini, ambarlara tepeleme yığılmasını sağladı*[Kramer 1999, 98-99]*."*

Ama çok geçmeden bu iki kardeşten Emeş'in, Enten'in '*tanrıların çiftçisi*' olma iddiasına karşı çıkması yüzünden kavgaya tutuşulmuştur ve durum Enlil'in huzurunda çözüme kavuşturulmaya çalışılır. Efsane, çiftçi Emeş'in zaferiyle son bulmuştur. Tevrat'ta, çiftçi Kâbil, kardeşini öldürmekle zafere ulaşmışsa da aslında kazanan Habil'dir, insanların âleminde.

Tevrat'taki çoban Hâbil ve çiftçi Kâbil ile ilgili Sumer edebiyatında anlatılagelmiş diğer bir mit de '*İnanna Çiftçiyi Tercih Eder*' başlıklı bir efsane[Kramer 1999, 178-181] olmakla birlikte, '*Sığır ve Tahıl*' efsanesi konumuza daha uygun düşmektedir. Efsane; sığır tanrısı Lahar ve kızkardeşi tahıl tanrıçası Aşnan üzerine kurgulanmıştır. Enlil, Dulkug'da yaratılmış olan bu iki kardeşi buradan –belki de yeryüzüne- indirmiş ve onlara burada ağıl ve ev kurmuştur:

> *"Lahar için ağıl kurdu.*
> *Anşan için bir ev kurdular.*
> *Saban ve boyunduruk armağan ettiler ona.*
> *Lahar ağılında cömertliklerini çoğaltan bir çobandır.*
> *Anşan ekinlerin ortasında,*
> *İçten ve eli açık bir bakiredir*[Kramer 1999, 105]*."*

Ama herşey yolunda gitmez ve iki kardeş sarhoş oldukları bir anda kavgaya tutuşup birbirlerine karşı kendilerini üstün göstermeye başlar. Durumu çözmek yine Enlil ve Enki'ye düşmüştür.

Tanrıların nasıl dünyaya geldiğini anlatan ve İ.Ö. ikinci bin yıl ve daha önceki dönemlerde de bu konuda çeşitli mitlerin olduğu *'Dunnu'nun Teogonisi'* adlı bir Sumer efsanesinden bilinmekte olup bu iki tanrının hikâyesinin kardeş evliliği bağlamında devam ettiği görülmektedir:

...
Böylece Amakandu eş diye aldı annesini,
Ve öldürdü babası Harab'ı.
Dunnu'ya gözdesi olan kente gömdü (onu),
Ve onun beylik iktidarını gaspetti.
...
Sonra Deniz'i ablasını da aldı eş diye,
...
Kislim ayının on altısında,
Lahar sahip çıktı beyin ve kralın iktidarına
Sonra Lahar'ın oğlu, Nehir'i kendi kızkardeşini aldı eş diye.
...
Lahar'ın öteki oğlu eş aldı kendine kızkardeşi Çayırla ve Korulukları... [Bottéro-Kramer 2017, 538-540]

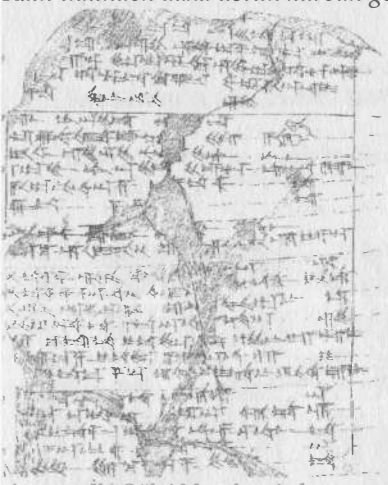
Aşnan Dumuzi'ye Dikilecek Fidanları Veriyor

Eskiçağ belgelerinde ve özellikle Hititler tarafından kaleme alınmış *'Appu ve İki Oğlu'* masalı[Siegelová 1971], Âdem'in antik dönem çocuklarının isimleri noktasında da bize ipuçları sunmaktadır. Masala göre, Appu'nun adları 'İyi' ve *'Kötü'* olan iki oğlu dünyaya gelir. Çocuklar büyür ve baba evinden ayrılırlar. *'Kötü'*, 'İyi' isimli kardeşini kıskanmaktadır ve bazı entrikalarla onun elindeki malı kendi zimmetine geçirmeye çalışır. Kardeşler babasının mallarını bölüşür ama malın kötüsü 'İyi' isimli kardeşe düşer. Olayın çözülmesi güneş tanrısının huzuruna arz edilir[Karauğuz 2015, 148-152]. İlgili metnin çevirisi şöyledir: *"Appu'nun karısı gebe kalma-*

ya başladı. Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci (ve) dokuzuncu ay geçti. Onuncu ay girdi ve Appu'nun karısı erkek çocuk doğurdu. Dadı(sı) çocuğu (annesinin kucağından alarak) kaldırdı ve Appu'nun diz(ler)ine yatırdı. Appu (da) oğlunun (doğduğuna) sevinmeye ve (çocuğu) avutmaya başladı. Ona tatlı (bir şeyler) verdi. İsmini 'Kötü' koydu. Baba Tanrılar onu doğru/âdil yönde kavramadıkları ve onu kötü yönde tuttukları için onun ismi 'Kötü' olsun (diye takdir ettiler.) Appu'nun karısı tekrar gebe kalmaya başladı. Onuncu ay girdi ve kadın erkek çocuk doğurdu. Dadı(sı) çocuğu (annesinin kucağından alarak) kaldırıp ona 'İyi/Âdil' ismini koydu. (Çocuğun) ismini (bundan sonra) 'İyi/Âdil' olarak çağırsınlar[KUB XXIV 8 III 7-20]*."*

III- Hâbil, Kâbil ve Kardeş Evliliği Sorunu

Tevrat'a göre Hâbil ile Kâbil Rabb'e ürettikleri ürünlerle takdimeler sunması ve Hâbil'in sunusunun gökten inen bir ateşle kuşatılamasıyla değer bulması üzerine, Kâbil de kardeşini öldürmüştür. Tevrat'ta anlatılan ve kavganın sebebini sunuların kabul edilip edilmemesi şeklinde özetlenmiş olan bu hikâyeye, kavganın sebebinin '*ilk toprak kavgası*' olduğu kaydı da düşülmüştür Kaynakça için bkz. Harman 1996, 376 vd.. Ancak Tevrat'ta Kâbil'in sunusunun neden kabul edilmediği konusu açık değildir. Ancak İnciller'de bu konu şöylece dile getirilmektedir: '*İmanla Hâbil Tanrı'ya Kâin'inkinden daha üstün kurban getirdi ve bununla doğru kişi olduğu onaylandı. Tanrı onun armağanlarına ilişkin tanıklıkta bulundu. O öldürüldü ama imanı nedeniyle bugüne dek konuşmaktadır*(İbranilere Mektup: 11: 4)'.

Appu ve İki Oğlu' Masalını Anlatan Hitit Çiviyazılı Metin (KUB XXIV 8)

Öte yandan Hıristiyan dünyası Hâbil'in dökülen kanı ile İsa'nın dökülen kanını mukayese ederek(İbranilere Mektup: 12:24), Kâbil'in aksine(Yuhanna'nın I Mektubu: 3:12; Yahûda'nın Mektubu: 11; İbrânîlere Mektup: 11:4) Hâbil'i bir peygamber olarak görür(Matta: 23:35).

Kur'ân'da Âdem'in iki oğlunun öldürülmesi sonucunda Tevrat'ta yazılı olduğu ifade edilen: '*Bundan dolayı İsrâil oğullarına şöyle yazdık: Kim, bir cana kıymamış ya da yeryüzünde bozgunculuk yapmamış olan bir canı öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Kim de onu(n hayatını kurtarmak suretiyle) yaşatırsa, bütün insanları yaşatmış gibi olur. Andolsun elçilerimiz onlara açık deliller getirdiler, ama bundan sonra da onların çoğu, yine yeryüzünde isrâf etmekte (aşırı gitmekte)dirler*(Mâide: 32)' cümleleri ile Yeni Ahit'te geçen şu cümleler mana itibariyle birbiriyle uyuşmaktadır: '*Doğru Hâbil'in kanından tutun, tapınakla sunak arasında canına kıydığınız Barkaya oğlu Zekeriyyâ'nın kanına varıncaya dek. Doğrusu size derim ki, bunların tümü bu kuşağın üstüne yıkılacak*(Matta: 23:29-39).' Nitekim bir Hadis de bu manadadır: '*Haksız yere öldürülen hiç kimse yoktur*

ki onun kanından Âdem'in birinci oğluna bir pay ayrılmasın. Zira cinayeti âdet edenlerin ilki odur[(Kütüb-i Sitte, c.14, 135)].'

İki kardeşin ne kadar yaşadığı, evlenip evlenmediği ve çocuk sahibi olup olmadıkları gibi konular İnciller ve Kur'ân'da yoktur. Tevrat ise Kâin'in evlenip sadece Hanok isimli bir oğlunun dünyaya geldiğini söyler. Ama bugün toplumda kime sorsanız, onların ikiz kardeşleriyle evlendiklerini ve günümüze kadar gelen insan neslinin de, bu iki erkek ve kızkardeşlerden çoğaldığını söyleyecektir. Konu kutsal kitaplarda ve Hadislerde geçmediğine göre bu mesele nasıl olmuş da toplumun en ücra noktasına kadar nüfuz edebilmiştir. Hemen şunu söylemek gerekir ki hikâye, öncelikle Yahudi ve Hıristiyanların temel eseri olan '*Hazineler Mağarası*' adlı apokrif kaynak[Kaynakça için bkz. Harman 1996, 377] ile birlikte Müslüman dünyanın tarih, peygamberler tarihi ve Kur'ân tefsiri[Tabâtabâî c. IV, 146] gibi eserlerinde yer almıştır.

Şimdi herkesce bilinen bu masalı '*Sa'lebî*' lakabı ile ünlenmiş, Ahmed bin Muhammed bin İsmâil es-Sa'lebî (künyesi Ebû İshâk)'nin kaleminden kısaca anlatalım.

Havvâ sadece tek olarak dünyaya getirdiği Şît hariç, yirmi batında kırk hatta yüz yirmi defa ikiz çocuk[Bican 1982, 56] doğurmuştur. Bu çocuklardan ilk batında Kâbil ve kızkardeşi Aklîma; ikinci batında da Hâbil ile kızkardeşi Lebûda doğmuştur. Bunların birbiriyle evlenmeleri yasak olduğundan çapraz olarak yani Kâbil, Lebûda ile Hâbil de Aklîma ile evlenmeleri noktasında Âdem de Allah'tan emir almıştır. Ama Kâbil'in gözü kendi batınında doğmuş kızkardeşindedir, çünkü o daha güzeldir, üstelik bu kardeşler cennette doğmuşlardır. Âdem de erkek çocuklarına Allah'a takdime sunmalarını ve kimin sunusu ateşle yok edilirse onun haklı olacağını söylemesi üzerine Kâbil, ziraat ürünlerinden hazırladığı kötü ve az olan takdimeyi sunar, ama kabul görmez. Böylece âşık olduğu kızkardeşiyle evlenme düşüncesi de suya düşmüştür. Öfkelenir ve kardeşine düşman kesilir ve onu öldürme planları yapar.

Bu sırada Âdem de Mekke'de Kâbe'yi ziyaret etmeyi kafasından geçirmektedir ama Hâbil'i kime emanet edecektir? Oğlunu önce gökyüzüne, yere ve dağlara bırakmak ister, ancak olumlu bir cevap alamaz. Sonunda kardeşi Kâbil'e, bu sorumluluğu yükler.

Temelleri Hz. Âdem İle Atılmış ve Hz. İbrâhim Tarafından Yeniden İnşa Edilmiş Müslümanların İkinci Kıblesi Kâbe-i Şerif/Beyt-i Atik ve Etrafında Osmanlı Dönemi Revakları.

Kâbil de Âdem'in yokluğunu fırsat bilerek ve kardeşi uyurken, başına vurduğu taşla onu öldürür. Fakat cesedi ne yapacağını bilemez ve kardeşinin ölüsünü bir torba içinde bir yıl boyunca dolaştırır. Bu arada, Allah iki karga gönderir ve bu kuşlar kavgaya tutuşur ve biri ölür. Diğeri de eşelediği toprağa onu gömer. Bunun üzerine Kâbil, kargalar kadar olamadığı için hayıflanır[Sa'lebî (ölümü miladi 1035)'den aktarım için bkz. Harman 1996, 376 vd.].

Bu masalda dikkati çeken ana nokta zannedersem kardeş evliliği ve bu yolla insan neslinin ürediği meselesidir. Yukarıda ifade ettiğim gibi, Eski ve Yeni Ahit'te, Kur'ân'da ve Hadislerde böyle bir konu işlenmemişken böyle bir yoruma gidilmesi ve insanların kafalarının meşgul edilmesi doğru değildir. Hemen burada şunu da hatırlatmak gerekiyor ki Kâin, kardeşini öldürdüğünde sadece ikisinin yeryüzünde olmadığı, Tevrat'tan anlaşılıyor[Tekvin: 4:1-13]. Çünkü Kâin, cinayeti işledikten sonra yeryüzünde saklanacağını, kaçak, serseri olacağını ve her kim onu bulursa

Mekke'ye 4 km Uzaklıkta ve Hz. Muhammed'in Mekke'de Gördüğü Zulümler Sonucu Medine'ye Hicret Ederken Saklandığı ve 'inkâr edenler onu iki kişiden biri

olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağrada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, 'üzülme, çünkü Allah bizimle beraber' diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz bir takım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı(Tevbe 40)." Ayetine Mazhar Olmuş Sevr Dağı, (Mekke)

Uhud Dağı ve Hz. Hamza'nın Şehid Olup Kabrinin Bulunduğu ve Uhut Savaşı'nın Geçtiği Alan, (Medine)

öldüreceğini anlatıyor(Tekvin: 4:14). Hatta Rab de, her kim Kâin'i öldürürse, öldürenden yedi kere öç alacağını ve Kâin'in öldürülmemesi için onun üzerine bir iz koyacağını söylemektedir(Tekvin: 4:15). Eğer yeryüzünde sadece bu kardeşler varsa o zaman Kâin'in kaçıp saklanmasına ne gerek var ki? Yine Kâin kaçarak, Aden'in doğusunda bulunan Nod diyarına –İslâmi kaynaklara göre Yemen'e- gider ve orada bir kadınla evlenir(Tekvin: 4:16). Demek ki yaşadığı coğrafyada bazı insanlar vardı ki Kâin onların kızlarından biriyle evlendi. Dolayısıyla her ne kadar Tevrat'ta anatılan hikâyede çelişkiler sezilse de, Âdem ve çocukları, yeryüzünde yalnız değillerdi Tevrat'a göre. Kur'ân da Âdem ve çocuklarının yalnız olmadığını teyit etmektedir: '*Sizi yarattık, sonra size biçim verdik, sonra da meleklere: 'Âdem'e secde edin!' dedik*(A'raf: 11).'. Bu arada İslami kaynaklara göre Habil, Şam'ın kuzeybatısındaki bir alana gömülmüştür.

Kaldı ki zaten Kur'ân da, insanın zorluk içinde(Beled: 4) çamurdan/topraktan(Secde: 7; Fâtır: 11; Sâffât: 11; Rum: 20), nefisten, Allah'ın ruhundan üflemesiyle(Secde: 9; Hicr: 29; Sâd: 72) ve yoktan yaratıldığını(Meryem: 67) dile getirir: '*Rabbin: 'O bana kolaydır, daha önce sen de hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım'* dedi(Meryem: 9).'

Hatta Âdem'in yaratılışında ne anne ne de baba vardır. İsa'nın yaratılış şekli de ortadadır ve İsa babasız dünyaya gelmiştir(Enbiyâ:91; Tahrîm: 12, Meryem: 17; Nisâ: 171): '*Melek: 'Bu, dediğin gibidir. Ancak Rabb'in buyurdu ki: Bu (babasız çocuk vermek), bana pek kolaydır*(Meryem: 21).'

Hem İbrâhim ve hem de Zekeriyyâ da yaşlıdır ama her ikisinin de çocukları olmuştur. Hatta Zekeriyyâ: *'Rabb'im, bana ihtiyarlık gelip çatmış, karım da kısırken benim nasıl oğlum olur?' diyordu. Allah da: 'İşte böyle, dilediğini yapar*(Âl-i İmran: 40)*;' diyordu*[Bu tartışmalar için bkz. Karaman vd. 2006, II, 11-12].

Şu ayet de, meramımızın anlaşılmasına herhalde çok büyük katkı sağlayacaktır: *'Görmediler mi gökleri ve yeri yaratan Allâh, kendilerinin benzerlerini yaratmaya da kadirdir*(İsrâ: 99)*.'*

Tüm kültürlerde ensest ilişkiler noktasında tabuların olduğu da bir gerçektir. Primat ve hominidler üzerinde yapılmış incelemeler, yeni yetme genç çiftlerin bile, doğdukları gurubun dışında birleştiklerini göstermiştir[Rodseth vd. 1991]. Dolayısıyla ensesten tiksinip kaçmak içgüdüsel olup, evrensel bir davranıştır.

Şunu da yeri gelmişken hemen ifade etmem gerekiyor, - şimdi de taraftar bulmakla birlikte[Göktaş 2008]- İslâm bilginleri 8. yüzyıldan itibaren, bugün C. R. Darwin[Ertan 2010] başta olmak üzere Batılı bilginlerin evrim konusunda söyledikleri çoğu meseleyi – maymundan türeme de dâhil- ilk kez tartışmışlardı[Bayrakdar 2001, 133 vd.]. Biraz konumuzdan uzaklaşacağız ama burada şu ara bilgiye girmeden yapamayacağım. İ.Ö. 2100'lerde Mezopotamya coğrafyasında insanın maymuna benzemesi ya da bu hayvandan türemesi yorumları belki de ilk kez Guti toplumu için yapılmış olmalı: *'güdüleri insana, akılları köpeğe, hatları maymuna benzer*[Cooper 1983, 142 vd.]*'*.

Her neyse; İslam bilginleri insanın yaratılışının nasıl olduğu konusuna da eğilmişler, hararetli tartışmalar yapmışlardı; Câbir b. Hayân, Nazzâm, Câhız ve Bîrûnî gibi kişiler buna güzel örnektir. Bu İslâm bilginlerinin, insanın yaratılışındaki ana çıkış noktalarınından biri yaratılışın yeryüzünde gerçekleştiği ve ikincisi mutasyona ve metamorfoza uğramadan önce ilk insanın ve diğer insanların *'insan çekirdeğinden'* yaratılmış olduğu üzerinde birleşmeleridir[Bayraktar 2001, 146-147]. Zaten Kur'an'da insanların tek nefsten/*nefsin vâhidetin* yaratıldığından söz etmektedir (Nisa: 1, Ayrıca krş. A'râf: 189-190; Zümer: 6).

Ancak, *'Biz daha iyisini veyâ benzerini getirmedikçe bir ayeti neshetmez (silmez, yürürlükten kaldırmaz) veya onu unutturmayız*(Bakara: 106)*.'* ayeti ışığında aklımıza şöyle bir soru da takılabilir(Hac: 67). Allah böyle bir şeyi önceleri yapılmasına müsaade etmiş, fakat sonra yasaklamış olamaz mı?

Hemen ifade edelim ki ortada böyle bir eylemin yapılmasının hoş karşılandığına dair ne bir ayet, ne bir Hadis, ne de Tevrat ve İnciller'de bir ima vardır. Olmayan bir şey, nasıl olur da önce hoş karşılanır ve sonradan yasaklanabilir. Yukarıda anlattığımız Hâbil ve Kâbil'in kızkardeşleriyle evliliği -Tevradî kavramlarla üretilmiş- bir masaldır ve bir kurmacadır. Yani, köklerine hem Mezopotamya ve hem de Türk yaratılış mitinde tanrı Ülgen'in Törünge'ye/Âdem'e: '*Şimdi senin dokuz oğul dokuz kızın olsun. Bundan sonra ben kişi yaratmayacağım*' ifadelerinde ve tā Güney Amerika'da yaşamış İnka kabilelerinde de rastladığımız [Urton 2009, 74 vd.] bu masal, biri/birileri tarafından uydurulmuş senaryodan başka bir şey değildir.

Görülüyor ki hem fıtri ve hem de ahlaki yönden insan ruhunun kaldıramayacağı böyle davranış ve eylem, eskiçağ Anadolu dünyasında bile bazı toplumlarda yasaktı[Karauğuz 2015, 147-148]. '*Zalpa Kenti Masalı*' adlı mitte, kraliçe, bir batında otuz erkek çocuğu ve diğer batında da otuz kız çocuğu doğurur. Mûsa'nın yaşamını anlatırken de üzerinde durulacağı gibi, erkek çocuklar sepete konulup nehre bırakılır ve kaybolur. Oğlanlar büyüyüp genç delikanlı olduklarında annelerini aramaya koyulurlar. Sonunda annelerini bulurlar ama anneleri de farkında olmadan kızkardeşlerini oğullarına vermek ister. Durum anlaşılınca böyle bir ahlaksızlığın Hitit ülkesinde yasaklanmış olduğu vurgulanır. Gerçekten de böyle bir eylemin cezası, Hitit dünyasında ölümdür: "*Tanrılar onların içine başka (bir şüphe?) koydu ve anneleri [onları] tanımadı. Kızlarını erkek oğullarına ver(ecekti ki) büyük oğlanlar kız kardeşlerini tanımadı (ama) küçüğü [dedi ki:] 'Kız kardeşlerimizi alacak mı[yız? (Bu doğru değildir.)] Zina yapmayın!*[KBo XXII 2 Öy.]"

Hitit tarihinde önemli bir şahsiyet olan ve Kuzey Suriye, Mitanni ve Amurru krallıklarını kendine bağlayıp, o zamanki eskiçağ dünyasındaki egemenliği, Mısır ve Babil ile birlikte paylaşan I. Şuppiluliuma (İ.Ö. 1380-1340), Anadolu'nun kuzeybatısında bulunan Haiasa krallığı ile bir antlaşma imzalar[Friedrich 1930, 124-125]. Bu antlaşmada bu krallığın beyi Huqqana'dan, Hititlerde kardeşler arası evliliğin yasak olduğunu hatırlatıp böyle bir ahlaksızlığı yapmamasını ister: "*Ayrıca ben majestemin sana eş olarak verdiğim kızkardeşimin soyundan ve neslinden pek çok kız kardeşleri vardır. Sen onları kız kardeş olarak tuttuğundan, (onlar artık senin soyundan) ol-*

muştur. Hattuša ülkesinde erkek kardeş kız kardeşini ya da (anne tarafından) kuzenini alamayacağı (noktasında) önemli bir hukuk vardır. (Böyle bir ahlaksızlığa) izin verilmez. Her kim böyle bir suç işlerse o (kişi) Hattuşa'da yaşamayamaz, ölür. Sizin ülkeniz vahşi (cahil) olduğu için (ancak böyle bir ahlaksızlık siz de geçerli) olabilir. (Bundan dolayı) erkek kardeş, kız kardeşini ve (anne tarafından) kuzenini alabilir. Fakat Hattuşa kentinde (bu ahlaksızlığa) izin verilmez[KBo V 3 III 25-34]."

Ancak bu tür evliliklerin yasaklandığı bu belgelerden bilinmekle birlikte, bazı eskiçağ toplumlarının mitlerinde bu çeşit ahlaksızlık uygun görülmüştür. Nitekim bir Ugarit mitinde hayvanlarla ilişkinin, Kenânlılar arasında -ileride Mûsa bölümünde anlatılacağı üzere- kutsallık kazandığı anlaşılıyor. Şöyleki Ba'al'in kızkardeşi tanrıça Anat, Ba'al'i aramaktadır. Hizmetçilerinden onun avlanmak için kıra çıktığını öğrenince, o da onun ardınca gider. Bu arada, Ba'al de bir boğa biçimine dönüşür ve kızkardeşiyle cinsi ilişkiye girer. Bu ilişkiden de yaban öküzü bir oğlan doğar[Hooke 1993, 105-106]. Kadim Mısır toplumunda erkek kardeş, kız kardeş ya da kişinin kızıyla evliliği[Kuhrt 2010, I, 254 vd.] ile Zeus'un kızkardeşi Hera ile evlenmesi[Erhat 1996, 292] Ugarit efsanesine kadar uzanır. Nitekim Poseidon da kızkardeşi Demeter ile kısrak kılığına girerek bir otlakta onunla ilişkiye girer[Sears 2017, 71].

Tevrat'ta Dâvûd'un oğlu Amnon'un kızkardeşine âşık olması ve onunla zina yapması üzerine Tamar'ın *'beni alçaltma, çünkü İsrail'de böyle şey olmaz'* cümlesi ne kadar yukarıdaki Hitit antlaşma ve mit metninin ifadelerini çağrıştırıyor[II. Samuel 13:1-14].

a. Tevrat'a Göre Âdem'in İki Oğlu Hâbil ve Kâbil ile Zürriyeti

-Tekvin- Bap 4

Âdem karısı Havvâ'yı bilir. Havvâ gebe kalır ve çiftçi olacak Kâin'i doğurur. Sonra, koyun çobanı olacak kardeşi Hâbil doğar. Kâin, toprağın semeresinden; Hâbil, kendi sürüsünün ilk doğanları ile yağlarından Rabbe takdime sunar. Rab, Hâbil'in takdimelerini kabul, Kâin'in takdimelerini red eder. Bunun üzerine kırda oldukları bir zamanda Kâin, kardeşi Hâbil'i öldürür. Rab, Kâin'e: *'Ne yaptın? Kardeşinin kanının sesi topraktan bana bağırıyor. Şimdi sen toprak tarafından lanet edildin; o toprak ki kardeşinin kanını senin elinden almak için ağzını açtı; toprağı işlediğin zaman, artık sana kuvvetini vermeyecektir; yeryüzünde kaçak ve serseri olacaksın'* der. Kâin, Rabbin önünden kaçarak Aden'in doğusundaki Nod diyarına yerleşir ve evlenir. Hanok adında bir çocuğu doğunca çocuğunun adında bir kent kurar. Sırasıyla torunları İrad, Mehu-yael, Metuşael ve Lamek dünyaya gelir. Lamek, Ada ve Tsilla adında iki kadınla evlenir. Ada, 'çadırda oturanların ve sürü sahiplerinin atası' Yabali'yi doğurur. Yabali'nin kardeşi Yubal, cenk ve boru çalanların atasıdır. Tsilla'dan doğan Tubal-Kâin ise tunç, demir ve bütün keskin aletleri döven kişidir. Bu arada Âdem karısını tekrar bilir ve Şit isimli oğlu ve Enoş adlı bir torunu olur.

b. Kur'ân'da Âdem'in İki Oğlu

"Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku: Hani her biri birer kurban sunmuşlardı, (kurban) birinden kabul edilmiş, ötekinden edilmemişti. (Kurbanı kabûl edilmeyen, kabûl edilene): '*Seni öldüreceğim*' demişti. (O da): '*Allah, sâdece (azâbından) korunanlardan kabûl eder*' dedi.'

'*Andolsun, eğer sen beni öldürmek için bana elini uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam. Çünkü ben âlemlerin Rabb'inden korkarım!' Ben isterim ki sen, benim günâhımı da, senin günâhını da yüklenip ateş halkından olmayasın! Zâlimlerin cezası budur.*' Nefsi, onu kardeşini ödürmeye çağırdı (o da nefsine uyarak) onu öldürdü, ziyâna uğrayanlardan oldu.

Derken Allah, ona kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. (Karganın yaptığını görünce); '*Yazık bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyin (ben?)*' dedi ve pişman olanlardan oldu![Mâide: 27-31)."

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İLK DEVLETLER

"'Ey yer, suyunu yut ve ey gök tut!' denildi. Su azaldı, iş bitirildi. (Gemi) Cudi'ye oturdu. 'Haksızlık yapan kavim yok olsun!' denildi." (Hûd: 44)

I. Nûh Öncesi ve Sonrası Siyâsi ve Dini Manzara

Yakındoğu'da nüfus, şimdiye kadar görülmediği oranda giderek artıyor ve buna bağlı olarak da ticaret ve üretim çeşitlilik kazanıyordu. Köylerden kentlere olan göç de artmıştı.

Bakır madeninin kullanılmaya başlandığı bir önceki devir olan Kalkolitik'in aksine artık moda, bakır ve kalayın karışımından elde edilen tunçun kullanımındaydı. Bu madenin yoğun bir şekilde kullanılmasından dolayı, İ.Ö. 3200-2000 yılları arası dönem, '*Eski Tunç Çağı*' olarak adlandırıldı arkeoloji literetüründe ('Mezopotamya ve Anadolu'da Prehistorik Çağlar' tablosuna bkz).

Bu çağ boyunca toplumlar, örgütlenmiş ve bunun sonucu olarak da güçlü yönetici sınıflar ortaya çıkmıştı. Hatta Yakındoğu sınırları içindeki güney Mezopotamya'da Sumer[Tevrat'ta 'Şinar diyarı' şeklinde anılır (Tekvin: 10:10, 11:2)], Akad[Tevrat'ta 'Akkad' olarak geçer (Tekvin: 10:10)], güneybatıda Elam, batıda Mısır gibi devletler kurulmaya başlamıştı artık.

Şüphesiz bu dönemin en önemli icadlarından biri, güney Mezopotamya'da Uruk IV evresinde (İ.Ö. 3500-3200) ortaya çıkıyordu: Hiyeroglif yazı/kutsal yazı. İ.Ö. 3200'lerden sonra çiviyazısı haline dönüşerek ve kil tabletler, kil çiviler, dikili taşlar, heykeller gibi malzemeler üzerine kazınan bu yazı, Anadolu'ya Eski Asurca olarak gelecek ve Anadolu tarihi devirlere Mezopotamya'dan yaklaşık bin yıl sonra girebilecektir. Ama Mezopotamya tarihi devirlerin içindedir ve halk, bu çivi yazısıyla dini içerikli efsaneler, şiirler, ağıtlar, kasideler ve çeşitli tarihi metinler vücuda getiriyordu; sanki gelecek kuşakların okuyacağını bilircesine.

Bu metinlerden öğrendiğimize göre, 15.000 ile 30.000 arasında değişen nüfusu olan kentlere sahip[Kuhrt 2009, I, 40] Sumer devletinin tamamında toprak; kral, tapınak ve bir kısmı da özel mülkiyet arasında pay edilmişti. Hatta yapılan bazı çalışmalarda, Sumer kentlerinden olan Lagaş'ın, 100.000 ve Ur'un 200.000 nüfusa sahip olduğu ifade edildi[Kramer 2009, 122].

a. Tapınaklar Tanrı ve Tanrıçalarla Doluyor

Tanrılar tarafından yaratılmış, beslenmiş, güçlerle donatılmış olan kral (Lugal), kentin koruyucu tanrısı adına tapınak (Sumerce: é.dingir^{lim}, Akadça: bit ili: tanrı evi) yaptırır, tapınımla ilgili her şeyin uygun bir şekilde yürüyüp yürümediğini denetler ve tanrıların ihtiyaçlarını aksatmazdı:

> *"Gurşar kentinin evladı, Gunidu'nun oğlu Lagaş kralı Ur-Nanşe, Tanrıça Nanşe'nin tapınağını inşa etti (ve) tanrıça Nanşe'nin heykelini dikti* Steible-Behrens 1982*."*

Mezopotamya ve Anadolu'da Prehistorik Çağlar			
N Û H Ç A Ğ I	**İlk Tunç (İlk Devletler)** Genel Özellikler Bakır ve kalayın karışımı ile tunç elde edilmiştir. Güney Mezopotamya'da Sumer, Akad; güneybatıda Elam; batıda Mısır gibi devletler ortaya çıkmıştır. **Nûh**	**İlk Tunç 1** İ.Ö. 3200/3000-2700/2650	Megaron tipi yapılar yaygındır. Ana tanrıçayı sembolize eden mermer idoller yaygınlaşmıştır. Erken Kafkasya, Kura Aras, Kirbet Kerak, Karaz ve Doğu Anadolu Erken Tunç Çağı adı verilen kültür yayıldı. **Mezopotamya:** **Cemdet Nasr:** **piktografik yazı** **Güney Mezopotamya:** **Er Hanedan Dönemi** **Er Hanedan I** **(İ.Ö. 2900-2650)** **TUFAN** **(İ.Ö. 2650)**
		İlk Tunç 2 İ.Ö. 2700/2650-2500/2400	Çömlekci çarkı kullanılmaya başlandı. Devletleşme sürecinde ilk adımlar atıldı. **Er Hanedan II = Mesilim Çağı (İ.Ö. 2650 – 2550)**
		İlk Tunç 3 İ.Ö. 2500/2400-2000	Güçlü yönetici sınıflar ortaya çıkmaya başlar. Anadolu birbiriyle mücadele eden pek çok beylik tarafından paylaşılır. Köylerden kentlere göçler başlar ve Anadolu devletleşme sürecine girer. Dört tekerlekli arabalar kullanlmaya başlar. **Er Hanedan III** **(İ.Ö. 2550-2300)** **Akad İmparatorluğu** **(İ.Ö. 2350-2150)**
Hûd **Sâlih**			

Mezopotamya'da, eski Babil döneminde, krallar öldükten sonra tanrı olarak algılanıyor ve onun adına yapılmış heykellerine övücü güzel yakarışlarla da yakarılıyordu, tıpkı Roma'da, kuyruklu bir yıldızın gökyüzünde görülmesiyle Cesar'ın ve sırasıyla Claudius, Vespasianus ve Titus'un tanrısallığa ulaştığında yakarıldığı gibi:

"Lacivert taşından sakalı olan rengârenk gözlü kralım (ne olur) konuş,
Güzel bir günde parlayan altın heykel[Kuhrt 2009, 1.] *."*

Hatta iyilik ve kötülük tanrılardan bilindiği gibi akıl da tanrıların ikramı idi insanlara:

"Adil Nisaba (Yazma ve hububat tanrıçası)
Benden bilgelik ve zekâyı esirgemedi[Klein 1981a, 16] *."*

Buna ek olarak, bazı Mezopotamyalı krallar da tanrı isimlerinin/theophore yanına ekledikleri sıfatlarla anılmıştır. Özellikle bir Sumerli değil ama Sami ırkından Akadlı bir kral Naram-Sin '*Ay'ın sevgilisi*', buna güzel bir örnek teşkil ediyor. Hatta bu kral, düşmanlarına karşı kazandığı zaferlerini tanrıça İnanna'nın kendine bağışladığı bir lütuf olarak görmüştür:

"Kudretli Akad kralı Naram-Sin.
Dünyanın dört köşesi ona düşmanca karşı durunca
İnanna'nın aşkıyla dokuz savaştan zaferle çıktı [Farber 1983] *."*

b. Sumer Panteonu

Sumerler, tanrı için '*Dingir*' kelimesini kullanıyordu ve panteondaki her tanrı birbiriyle eşit ya da aynı dercede bir öneme sahip değildi. İlk dönemlerde elli kadar, İ.Ö. 3. binin ortalarında ise yüzlerce tanrı ve tanrıçadan oluşan Sumer panteonunda '*kaderi belirleyen*' yedi tanrı, büyük tanrılar içinde sayılıyordu. Dolayısıyla '*gök, yer, deniz ve hava*' Sumer teolojisinde yaratıcı unsurlar olarak algılanıyordu. İnsan şeklinde algıladıkları tanrılar, insanlar gibi acıkıyor, su içiyor, evleniyor, çocukları oluyor, hastalanıyor, yaralanıyordu ama insanlardan farkı, onlar ölmüyordu. Yani tanrılar baba, tanrıçalar ana oluyordu ve çoğalıyorlardı Mezopotamya'da. Bu eskiçağ dünyasındaki moda, eski Anadolu halkı olan Hititler içinde geçerliydi imparatorluk döneminde.

Fırtına tanrısı Teşup/Tarhunt, tanrıça Hepat'la evlenmiş ve nur topu gibi Şarruma adında bir tanrı dünyaya getirmişti tıpkı Yahudilerin ve Hıristiyanların getirdiği gibi. Mevlânâ Celaledin-i Rumi *'asılmış bir tanrıdan medet ummaktadırlar'* sözüyle buna işaret ediyor sanki.

"Yahudiler: 'Uzeyr[1]*, Allâh'ın oğludur' dediler. Hıristiyanlar da: 'Mesih Allâh'ın oğludur' dediler. Bu, onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. (Sözlerini), önceden inkâr etmişlerin sözlerine benzetiyorlar. Allâh onları kahretsin, nasıl da (haktan bâtıla) çevriliyorlar"*(Tevbe: 29, Diğer ayetler için bkz. Meryem: 16-35, Saf: 6, 14, Mâide: 110-115, Nisâ: 171)

Güneş Tanrısı UTU (Efsame ve Mitler 154)

Sümerlerin *'göklerde ve güneşin doğduğu yerlerde'* yaşadığına inandıkları tanrılarını, heykel şeklinde yapıp bazı hayvanlarla da sempolize ediyorlardı. Yılın belli günlerinde bu heykellerin bakımını yaptıkları gibi, onları özenle koruyup, onlara bütün yıl boyunca kurbanlarla ve dualarla tapıyorlardı(Krş. Hac: 34, 37). Bu durum, Kur'ân'da şöyle kötüleniyordu: *'Kendilerine verdiğimiz rızıktan (hiçbir şey) bilmeyen (tanrı)lar(ın)a pay ayırıyorlar. Allâh'a andolsun ki siz, bu uydurduğunuz* şeylerden *mutlaka sorulacaksınız*(Nahl: 56)*.'*

Yüzlerce tanrı ve tanrıçayı kapsayan panteonun içinde tanrı listelerinin başında ön sırayı kapan sadece dört tanrı ve tanrıça, dini toplantı ile törenlerde başköşede oturtuluyordu Sumer toplumunda. Ancak daha sonraki dönemlerde panteondaki başrolü An değil, *'Enlil'* oynayacaktır. Enlil, güneşi doğdurur, insanlara acır, bitkileri bitirir, ülkeyi bolluk ve berekete boğardı. *'Enki'* de dipsiz derinliklerden sorumlu olup Enlil'in kararlarına uygun hareket ederek yeryüzünü düzene sokardı. *'Ninhursag'* ise bütün

[1] Nebi ya da veli olduğu noktasında şüpheli olan bu kutlu şahıs, Tevrat'ta geçen Ezra ile birleştirilmiş olup İ.Ö. 5. yüzyılda yaşamıştır. Özellikle Uzeyr, Pers kralı I. Darius'un krallığının 6. yılında açılan tapınağın imar işlerinde çalışmış ve Yahudi halkını irşat etmiştir.

yaşayanların anası olarak algılanıyordu. Ay tanrısı *'Nanna'* ve onun oğlu ahlâki düzeni denetleyen güneş tanrısı *'Utu'*, kızkardeşi İnanna ile birlikte *'kaderi belirleyen'* önemli yedi tanrı olarak Sumer panteonundaki yerini alıyordu. Bu arada, Sumer toplumunda ilk iki tanrının önemi, diğerlerine göre daha önde idi.

An : Gök tanrısı

Enlil : Hava tanrısı/Tanrıların babası/ Göğün ve yerin kralı

Enki : Su tanrısı/Bilgelik tanrısı Ninmah/

Ninhursag : Ana tanrıça

c. Nûh Toplumunun Taptığı İlahlar

Kur'ân, -sonraları cahiliye dönemi Araplarının da tapacağı[İbn al-Kalbî 1968, 28 vd.]- Nûh kavminin taptığı tanrıların isimlerini: 'Vedd, Suvâ, Yeğus, Yeûk, Nesr' olarak saymaktadır.

> *"Dediler ki: 'Sakın tanrılarınızı bırakmayın, ne Vedd'i, ne Suvâ'ı ve ne de Yeğus'u, Yeûk'u ve Nesr'i[Nûh: 23]."'*

Enlil (Sağda) (Efsame ve Mitler 157)

Sayılan bu tanrılar, Nûh'un toplumunda en büyükler olarak algılananlardan idi, Sumerdeki yedi tanrı gibi. Ama sadece ilk ikisi, toplumun en değer verdiklerinin başında geliyordu, yukarıdaki ayetten anlaşıldığına göre[Hak Dini Kur'ân Dili, c. 8, 355]. Yani Nûh kavmi, en büyükleri olarak algıladığı bu tanrılardan ayrı olarak, daha pek çok tanrı ve tanrıçaya tapıyordu anlaşılan[Ayrıca krş. Kütüb-i Sitte, c.4, 340-343].

Öte yandan bu putlardan Vedd, Hicri 2. yüzyılda yaşamış İbn al-Kalbî'nin eserinde *'biri içlik diğeri üstlük olmak üzere iki elbise giymiş, kılıç kuşanmış ve omuzunda yayı, elinde bayraklı bir kargı, içinde okların bulunduğu deriden bir okluğu bulunan uzun boylu erkek heykeli'* şeklinde tasvir edilecektir[İbn al-Kalbî 1968, 50].

d. Cahiliye Arapların Taptığı İlahlar

Nûh, toplumun taptığı putların da devamı olması ve kafamızda eskiçağ dünyası put algısını daha da pekiştirmek için şüphesiz cahiliye Araplarının tanrı/tanrıça felsefesi üzerinde biraz durmamız gerekiyor.

Kur'ân, Hz. Muhammed dönemi cahiliye toplumunun taptığı tanrıların isimlerini de sayarak, eski toplumların tanrı ve tanrıçalara taptıklarından haber verip, bu tanrıları: *'ne zarar, ne de yarar vermeğe gücü yetmeyen şeyler'*[(Mâide: 76)] olarak niteler:

"Gördünüz mü o Lât ve 'Uzzâ'yı? Ve üçüncü(leri olan) öteki (put) Menat'ı? Demek erkek size, kadın Allah'a mı? O halde bu insafsızca bir taksim! Onlar (o tanrılar), sizin ve babalarınızın, (tanrı) diye isimlendirdiğiniz (boş, kavramsız) isimlerden başka bir şey değildir. Allah, onlara hiçbir güç (tanrı oldukları hakkında hiçbir delil) indirmemiştir. O (tanrılara tapa)nlar zanna ve nefislerin alçak hevesine uyuyorlar. Hâlbuki onlara Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir[(Necm: 19-23)]."

Tanrıça Lat (Efsame ve Mitler 180)

Bununla birlikte cahiliye dönemi Arap toplumunun Mekke ve Medine ile komşu kentler arasında taptıkları ve onuruna kurbanlar kesip sunular sunduğu en eski put idi Menat. *'Ölüm'* anlamına gelen bu tanrıça, cahiliye dönemi Arap inancında rüzgârları estirir, bulutları taşır, yağmur yağdırırdı. Araplar, Kur'an'ın diliyle *'insanlar için*

ilk kurulan mabed ve alemlere bereket ve hidayet kaynağı(Al-i İmran 96)' olarak ifade edilen Kabe'de, yaptıkları tavaf bittiğinde başlarını bu putun yanında traş ederlerdi[İbn al-Kalbî 1968, 30].

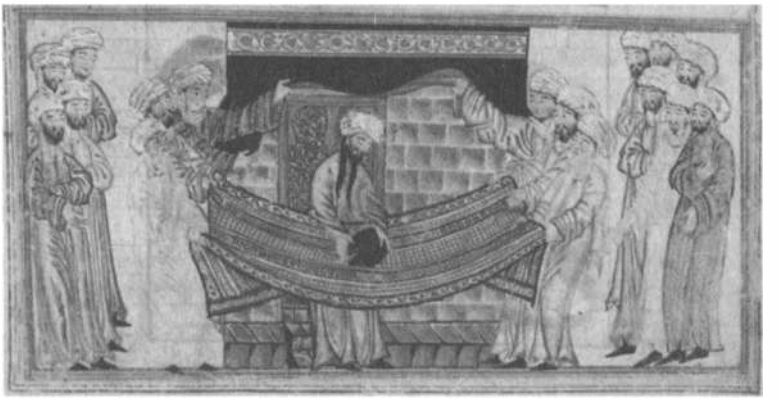
Ta'if merkezli Kureyş ve tüm Arapların ilgi odağı olmuş diğer büyük put, sadece dört köşe bir kaya parçası ile sembolize edilen Lat idi. Hatta bir tapınağı bile vardı bu putun[İbn al-Kalbî 968, 31].

Özellikle Suriye, Mekke ve Irak'ta değer bulmuş, içinden bir sesin yükseldiğine inanılan beyaz taş ile sembolleştirilmiş ve adına tapınak yapılmış diğer put Uzza idi. Bu puta, Kureyş toplumu, -diğer Arap toplumlarının verdiği değerin daha da üstünde, Lat ve Menat'tan daha- özel bir değer verir ona kurbanlar keser,

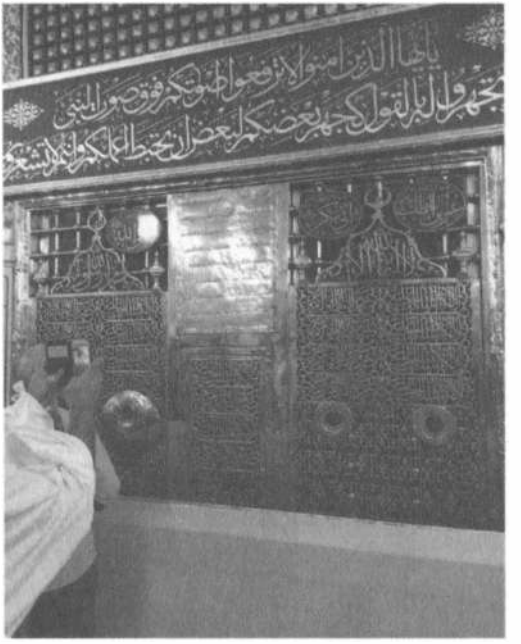
Tanrıça Manat (Sol) ve Uzza (Sağ) (Efsame ve Mitler 181)

hediyeler sunarlardı. Kendilerine şefaat edeceğine inandıkları *'Allah'ın kızları'* olarak gördükleri bu put ile birlikte *'Lât hakkı, Uzza hakkı ve üçüncüleri Menat hakkı için'* diye diye Kabe'yi tavaf ederlerdi[İbn al-Kalbî 1968, 32]. Dolayısıyla yukarıdaki ayetler bu inancın temelsizliğini göstermek için inmişti. Bu üç putun toplumda dişi olarak algılandığını, döneminde bu putlara inanmayan bir kişinin ağzı ile şöyle dile getiriliyordu [İbn al-Kalbi 1968, 33]:

Hacerü'l Esved'in Hz. Peygamber Tarafından Kabe'ye Yerleştirilmesi

Lat'ı da 'Uzza'y ı da hepsini terkettim,
Kuvvetli ve sabırlı olan böyle yapar,
Bundan böyle ne 'Uzza'ya ne de
onun iki kızına inanıyorum.
Ne de Ganem oğullarının iki putuna giderim.
Hubel'i de ziyaret etmem
Ki o, aklımın ermediği çağda bize ilahtı.

Hz. Muhammed'in Kabri (Medine)

Putları, daha önceki antik dünyanın bazı düşünürlerinin redettikleri de bilinir aslında. İ.Ö. 5. yüzyılda yaşamış Yunan trajedi şairi Euripides: *'Söylerse elbette biri, gökte tanrıların bulunduğunu. Yokturlar, yokturlar. İnsanlar arasında bir budala çıkıp da eski masalı tekrarlarsa başka tabii.'*

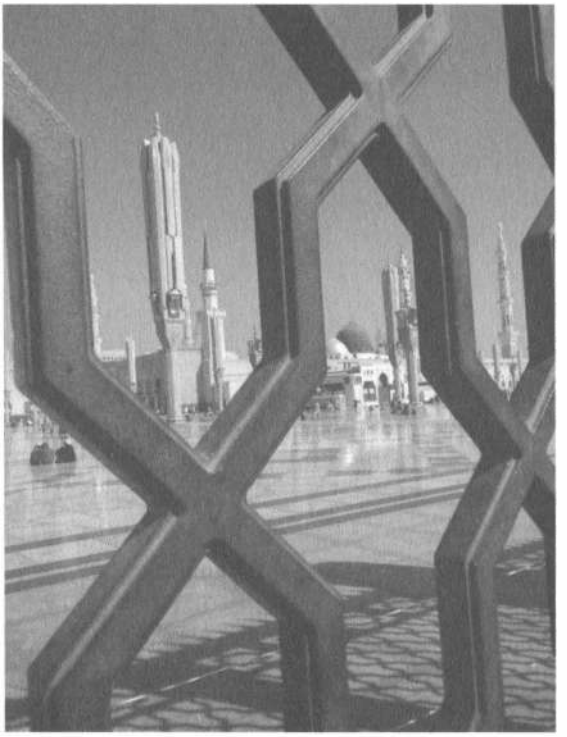
Şüphesiz sembolü hilal ve bir demet buğday başağı olan[Gezgin 2015, 44] bu dişi putlardan Lat, eskiçağ dini dünyasında çok büyük yer işgal etmiş olan tanrıça Aştarte ile de irtibatlı olmalıydı. Hatta bu tanrıçalar, Grek ve Roma dünyasında da Afrodit ve Venüs, kadim Mısır'da da İsis idi zaten. Uzza da sabah ve akşam yıldızlarının tanrıçasıydı.

Kureyş toplumunun Kabe'nin içinde ve etrafında bulundurduğu putlar da mevcuttu. Bunlardan Kabe'nin içinde ve kırmızı akikten sağ kolu kırık ancak altından takılmış takma kollu insan şeklindeki en büyük putlardan biri de Hubel idi. Önünde bir meselede anlaşmazlık, ölüm, doğum nikah, ticaret ve yolculuk gibi işlerinin fal aracılığıyla sorgulandığı, üzerlerinde *'saf/olumlu'* ya da *'iğreti/'olumsuz'* olarak belirlendiği yedi adet fal oku bulunurdu. İşlerinin olup olmayacağı noktasında önce bu puta kurban sunulur sonra da putun önündeki fal okları çekilirdi[İbn al-Kalbî 1968, 36]. Cahiliye dönemi Arap toplum yapısı put algısında, Nuh döneminden beri, hiç bir şeyin değişmediği anlaşılıyor.

Dahası bu putlar dışında da Mekkeli her ev sahibinin bir putu olduğu gibi, Arap toplumunun taptığı onlarca put vardı. Ayrıca toz renkli dikili taşlara da tapınım ve tavaf yapılıyordu. Hayızlı kadınlar bu putlara dokunamaz ve yakalaşamazdı bile. Sadece uzaktan seyredebilirlerdi. Biri yolculuğa çıktığında ya da döndüğünde putuna mutlaka elini sürer ve saygısını sunardı.

Mescid-i Nebevî ve Hz. Muhammed'in Kabri (Yeşil Kubbe), (Medine)

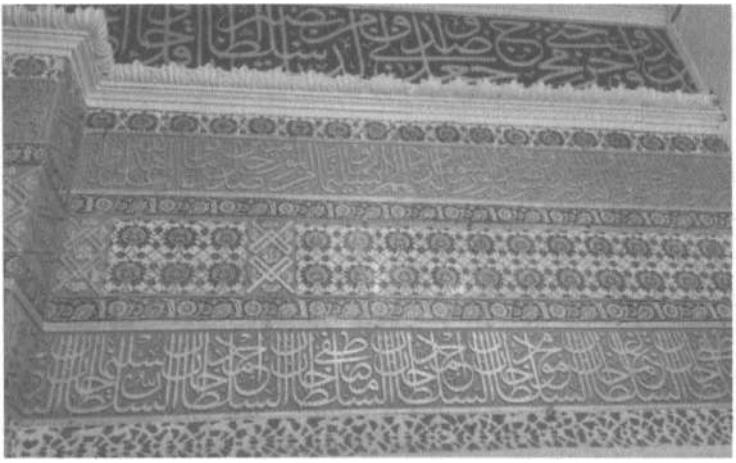

Mescid-i Nebevî ve Hz. Muhammed'in Kabri (Yeşil Kubbe), (Medine)

Cahiliye Arapları o kadar çok *'al-Ansâb'* dedikleri sadece hoşlarına giden basit, işlenmemiş taşlardan oluşmuş put ediniliyordu ki bunları Kabe'nin etrafına dikip onlara kurbanlar kesip tavaf bile ediyorlardı.

Bu putlar arasında, Kabe'nin ve zemzem kuyusunun yanında onuruna kurban kestikleri ve sadece basit bir taş olarak dikilmiş İsaf ve Nâila; Mekke ve Yemen arasında kıymet bulmuş önünde fal okları olan sadece ak bir taş olan ve Zu'l-halasa; uzun bir kaya parçası olan Sa'd; Zu'-kaffayn; Zuşşarâ; al-Ukaysir; Nuhm; Â'im; Su'ayr; cahiliye Araplarının hayvanlardan ve ziraat ürünlerinden olanları Allah ve putları arasında bölüştürdüklerinde En'am suresinin 136. ayetinin nazil olduğu Umyânis; Suriye bölgesinde tapılan hacdan sonra önünde başın traş edildiği al-Ukayşır; kara dağların ortasında insan heykelini andıran ve sürü çalan bir hırsız da olsa, kendisine sığınanın emniyette ol-

duğuna inanılan al-Fals; Al-Ya'bûb ve Bâçar [İbn al-Kalbî 1968, 38 vd.] isimli putları sayabiliriz.

Mescid-i Nebevî'nin İç Süslemeleri (Medine)

Bu tür basit taşların, dişi birer tanrıça olarak algılanmasının nedeni ile Hubel'in de kırmızı bir akikten yapılmış olmasının ipuçlarını İ.Ö. ikinci binyıla kadar uzandığı bilinen, ancak İ.Ö. 10. yüzyılda kaleme alınmış Mezopotamya'daki Akadça tabletlerden görebiliyoruz[Bottéro-Kramer 2017, 384-415]:

...
Bil ki Asakku, dağ ile çiftleşti,
ve bereketli bir 'taş soyu' getirdi dünyaya
...
Bundan böyle senin adın Asakku değil, 'Taş' olsun.
İsmi de zalaku olan bir taş,
Bu taşın bağrında yer alacak 'Ölüler Diyarı',
Yiğitlik de Efendi de...
...
Ey kehribar! Maden işleyenlerin mutat hediyesi olacaksın!
Kralım Akik'e doğru döndü sonra
Hitap etti Kırmızı Akik, Kadıköytaşı ve Laciverttaşı'na.
Alacalı donuk Akik, Sarı Akik, Saba, Hurişu, Marhali, Sarı Akik,
Balıkgözü, Nartaşı, Anzugulme, Yılantaşı,
Enlil'in oğlu Ninurta şöyle hayır duasını okudu onlara:
'Erkeğiyle dişisiyle hepiniz kendi tarzınızda
Hiçbir şikâyet etmeden desteklediniz beni.
Kendiliğinden övdünüz beni herkesin içinde!'
...

Eskiçağ dünyasındaki tanrı ve tanrıça algısının tersine cahiliye dönemi putlarının Allah'a yaklaştıran ve şefaat eden heykeller ya da ongunlar olarak algılanmasının arkasında –çok büyük bir oranda bozulsa da- Hanif dinin devam ettirilme çabalarının yattığı düşünülebilir.

'Tanrılar insanın yaşamında ve dünya düzeni ile yönetimine etki eder mi? Ya da evrendeki herşey onlar tarafından mı meydana getirilmiştir? Dahası herşey sonsuza kadar onlar tarafından mı yönetilecek?' gibi soruları hep sordular insanlar. Dolayısıyla da bilgilerini ve akıllarını ya da zekalarını tanrılaştırdıkları ve kendilerince de hiç bir şekilde yıkılmayacak bir tanrılar felsefesi ortaya koydular.

Cicero da bu soruları sorarak *'Tanrıların Doğası'* adlı kitabında bu felsefeleri yaymaya çalıştı. Bazıları tanrıların hiçbir işe karışmadıklarını düşünürken bazıları da bu sorulara cevap aradılar. Nitekim insan yaşamı ile ilgili tüm kararları tanrılar alıyor, toprağın yeşerttiği ekinlerden akla gelebilecek tüm ürünleri büyütüp olgunlaştıran hava şartları, mevsim değişiklikleri hep ölümsüz tanrıların işi idi. Dolayısıyla tanrı/tanrıların olduğu fikri, herkeste doğuştandı ve insanlığın zihnine kazınmış olmalıydı.

İ.Ö. 2. yüzyıl Roma toplumu tanrılar bağlamında şu sorulara da cevap bulmaya çalışıyorlardı: *' Niçin tanrılar, evreni bir tapınak gibi takımyıldızlarıyla ve ışıklarla süslemek için uğraşmış? Tüm bunları insanlar için mi yapmış? Bu kadar büyük bir emek bir kaç kişi uğruna mı harcanmış? Tanrı niçin kötülere iyilik etsin ki?'*

Bazı felsefeciler, insanlığa hizmet etmiş kişilerin tanrı yerine konduğunu belirterek tanrıların araştırılmaması gerektiği ve tanrının canlı olup olmadığı konusunda kuşkular üzerinde dururken, bazıları da tanrının bedensiz ve tek olduğunu savunmuşlardı.

Tüm eskiçağ dünyası, tanrıların çekişmelerini, savaşlarını, yenilgilerini, insanların gözlerinin önünde canlansın ve hafızalarda taze tutulsun diye boşanmalarını, doğumlarını, ölümlerini, feryatlarını, insanlar ve tanrıların kendi aralarındaki yasak aşklarını, soylarından çeşitli ölümlüler dünyaya getirdiklerini ya

sözlü ya da yazılı olarak hafızalarına kazıyorlardı. Çünkü doğa ya da akıl tarafından kendilerine bahşedilen insan şeklindeki bu tanrılar, öncesiz ve sonrasızdı. Demek ki bu tanrılar insanoğlundan önce de insan biçiminde vardılar ve ölümsüzdüler. O zaman tanrılar insan biçimli değil ama insanlar tanrı biçimindeydi. Bu fikre karşı çıkanlar da insan ve tanrılar benzerdi ama bu benzerlik şekilsel değil erdem ve tanrıların sıfatları noktasındaydı onlara göre.

İnsan zihninin, yeteneğinin, gücünün yapamayacağı bir şey varsa bunu yapan güç, insandan daha üstün bir şey olmalıydı. Mesela göksel cisimleri ve sonsuz düzendeki tüm varlıkları insanın yaratması imkansızdı. Bunları yapanlar da tanrılardı. Tanrılar da tohumları ve toprağın meydana getirdiği ürünleri, hayvanlar için; hayvanları da insanlar için yaratmışlardı. Bundan dolayı tanrılara adları ile dürüst, en kutsal ve en dindar şekilde dua edilmeliydi.

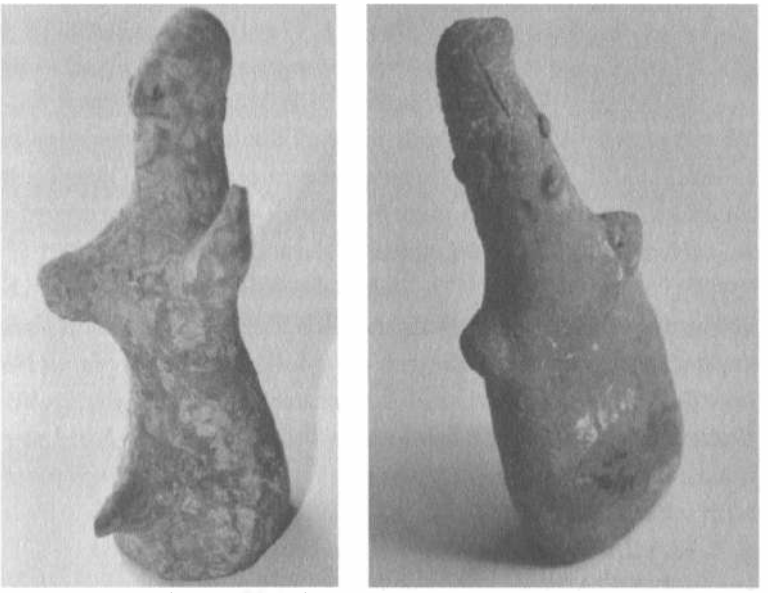
Dahası tanrıların insanların faydasına verdikleri yeryüzündeki tasarımlarında tesadüflere yer olmadığını bitkilere ve hayvanlara bakıldığında görülebileceğinin vurguları hep yapılıyordu putperest dünyada. Mesela beslendikleri toprağa kök salıp kendilerini besleyen besi suyunu çeken bitkiler, sıcağa ve soğuğa karşı korunmak için ince ve kalın kabukluydu. Hayvanlar ise cins cinsdi. Kimisi deri ile kimisi post geçirmişti üzerlerine, kimisinin de kılları diken gibiydi. Bazıları boynuzlu, kanatlı ve uçabilmekteydi. Besinleri bulup yiyebilmeleri için ustaca tasarlanmışlardır ve bunların hiçbirinin tesadüfü olmadığı düşünülmüştü eskiçağ dünyasında. Tüm bunları tanrılar, yerden kaldırıp iki ayak üzerinde dimdik durmalarını sağladığı insanlara, gökyüzüne bakıp tanrı kavramına ulaşabilsinler diye vermiş olduğuna inanmakta idiler.

Tüm bunlara karşılık putperest olan bu dünyanın da batıl inanç olarak kabul ettiği bazı gelenekler de söz konusuydu şüphesiz. Mesela, çocukları uzun ömürlü olsun diye bütün gün dua edip kurban kesmek hoş karşılanmazdı İ.Ö. 2. yüzyıl Roma toplumunda.

Belki eskiçağ insanlarının *'tanrılar'* algısında en önemli ana unsur, toplumların tabiattaki her şeyi kusursuz olarak algılamaları sonucunda *'eğer her şey kusursuzsa o zaman her kusursuz tanrı olmalıdır'* felsefesi yatmış olmalıydı[Cicero 39,59, 69, 75, 79, 125, 133, 181, 201, 237, 288-289, 297, 309].

Biz, şimdi yine Sumerlere dönelim. Sumerler öldükten sonra da, ölüler tarafından geçilmesi gereken *'insan yutan bir nehirden'*, ölüleri gidecekleri yere götüren bir kayığa binmektedir, tıpkı daha sonra Tevrat[(Eyüp: 10:21; Mezmurlar: 139:8)] Roma ve Yunan mitosunda görüleceği gibi. Öldükten sonra da iyi yaşamak için, -daha sonra diğer kadim Anadolu ve Roma toplumlarında olduğu gibi- Sumerler tanrıları hoşnut etmeliydiler. Sumer inancına göre, tanrılar tarafından topraktan şekillenmiş olan insan, tanrılara yiyecek, içecek ve tapınak yapmak amaçlı olarak yaratılmıştı. Tapınaklarda, tanrılar için aylık ve yıllık ayinler düzenlenmesi yanında hem çeşitli bayramlarda törenler hem de günlük ritüeller tertipleniyordu. Bu ayinler sırasında tanrılar için ekmek yanında bira, şarap, süt, su gibi sıvı sunular yanında hayvanların kesilmesi ve yakılması sonucu çeşitli kurbanlar da takdim ediliyordu. Bu ayinlerden belki de en önemlisi *'yeni yıl'* törenlerinde, kralın bir tapınak cariyesi ile evlenmesiyle sonuçlanan hieros gamos/kutsal evlilik törenlerinde gerçekleştiriliyordu, Dumuzi ve İnanna'nın aşklarını canlandırma gayesiyle.

Aşağıda detaylıca anlatılacağı gibi, tanrıları hoş tuttuğu, alçak gönüllü ve dindar olduğu için Ziudsudda ölümsüzlüğe ulaşabilmişti. Arkeologlarca gün ışığına çıkarılmış ve tanrılar için yapılan Sumer tapınaklarında, tanrı(ları)n heykelinin bir niş içine yerleştirildiği ve önüne de bir sunak konulup, ilk tapınakların kareye yakın formda tek katlı inşa edildiği tespit edilmiştir. Ancak daha sonraki yıllarda, gökteki tanrıların yeryüzündekilerle bir bağlantı kurmaları amaçlı olarak Sumerler, ziggurat adı verilen tanrı evleri yapmışlardır. Tapınakta tanrılar adına hizmet eden rahipler, mabeynciler, arabacılar, çobanlar, müzisyenler ve hokkabazlar gibi pek çok kişi görev almakta idi.

İlk Tunç Çağı İdolleri (Tokat Arkeoloji Müzesi)

Sumer toplumu soylular, sıradan yurttaşlar ve köleler olarak üç sınıfa ayrılıyordu. Köleler pazarlarda alınıp satılabiliyor ve damgalanabiliyordu. Hatta ebeveynler çocuklarını köle olarak satabiliyordu.

Tufan sonrasında da, yukarıda isimlerini verdiğim tanrı ve tanrıçalara Sumer toplumunda tapılmaya devam edildi, Nûh'un bedduasına ragmen[(Nûh: 26-27)]. Toplum içinde taban yapmış haksızlıklar ve yolsuzluklar bir şekilde yapılan kanunlarla düzenlemelere tabi tutuluyordu. Hatta Sumer toplumunda bir kadının iki erkekle evlenmesi ilk zamanlar hoş karşılanmış ama sonra, kral Urgakina, bu uygulama[Steible-Behrens 1982] ile birlikte bazı ağır vergileri[Kuhrt 2010, I, 51] de kaldırmıştı.

II- Nûh ve Tufan

a. Çiviyazılı Belgelerde Tufan ve Ziudsudda=Utnapiştim=Atrahaşiş=Nûh

19. yüzyılda Irak'ın güneyinde yapılan kazılarda ele geçirilen çiviyazılı İ.Ö. 21. yüzyıla ait Sumerce metinlerde, kutsal kitaplarda anlatılan '*tufan*' hadisesi yüzyıllar sonra yeniden okunuyordu. Bu metinler Türkçe'ye de zamanla kazandırıldı[Sandars 1973; Kramer 1990; Hook 1993; Ramazanoğlu 1993; Kramer 1999]. Dahası bu tabletlerin bir özeti İ.S. 500'lerde yeni Eflatuncu okula mensup bir filozof tarafından bile yapılacaktı. Hatta tufan olayının detayları on iki tablet olarak Ninive'de, yeni Asur devri kralı Assurbanipal (İ.Ö. 668-631)'in kütüphanesinin keşfiyle, '*Babillilerin milli destanının*' eski Babil yazmaları da gün yüzü görüyordu yüzyıllar sonra. Bu yazmalarda Nûh'un adı, Atrahaşiş idi ve yazmalar Hammurabi döneminde (İ.Ö. 18. yüzyıl) herhalde kaleme alınmıştı. Destanın son bölümleri ise İ.Ö. 1250'lerde yaratılmıştı.

Şurası bir gerçektir ki, tufan hadisesinin onbirinci tableti tufan olayını içeriyordu ve Tevrat'ta geçen olaylar zinciriyle şaşılacak derecede birçok noktada birebir örtüşüyordu. Bölgede çeşitli Sumer kentlerinde yapılmış olan kazılar bir tufan olduğunu gösteriyordu ama bu felaketin uğradığı Sumer kentlerinin şiddet dereceleri bir yana, tufanın tarihleri de farklılık arzediyordu. Hatta tüm Sumer, Akad, Asur ve Anadolu'yu kapladığına dair bir iz de yoktu.

Tufan olayının Kahramanlık çağı/ I. Er Sülaleler devrininin (İ.Ö. 2850–2650) sonlarında dolayısıyla II. Er Sülaleler döneminin başlarında olduğu düşüncesi bilim adamlarında hâkimdir. Samiler, Tufan'ın olduğu yıllarda Mezopotamya'da idiler ve birlikte yaşamayı öğreniyorlardı. Dolayısıyla Tufan hadisesi Sumer coğrafyasında olmuş ve Nûh da Sumer coğrafyasına gönderilmiş bir peygamberdi. Bu durumda Nûh peygamberin Tevrat'a göre goffer ağacından ama Kur'an dışı İslâmi kaynaklarda çınar ağacından yapılmış gemiye aldıkları içinde Sumer ve Akad ulusundan olanların yoğunluklarının nasıl dağıldığı noktası müphemliğini hâlâ korumaktadır.

Hatta efsanenin başkahramanı Gılgameş, Uruk kralıdır ve II. Er Sülaleler=Mesilim (İ.Ö. 2650-2550) döneminde yüz yirmi altı yıl hüküm sürmüştür[Jacopsen 1939, 76-93]. Bu kral, Kiş kralı Agga'ya karşı giriştiği mücadeleler ile Uruk'ta yaptırdığı surlarla bilinir.

İşte bu kralın maceralarının anlatıldığı Gılgameş destanının Sumer versiyonunun başlangıç kısmı; insanların, hayvanların ve bitkilerin yaratılışına ayrılmıştır:

"An, Enlil, Enki ve Ninhursag,
Karabaşlı halkı yarattıktan sonra,
Bitkiler topraktan fışkırdılar,
Ovanın hayvanları, dört ayaklılar sanatkârca meydana getirildiler[Kramer 1990, 129]*."*

Nûh'un Gemisi ve Tufan
Zübdetü't-Tevârîh (Türk İslam Eserleri Müzesi)

Bu yaratılış olayından sonra krallık gökten indirilmiş ve Eridu, Badtibira, Larak, Sippar ve Şuruppak adlı beş kent kurulmuştur. Bu Sumer versiyonunda, Nûh'un adı olarak Ziudsudda ismi ile karşılaşılır. Bu isim, Sumerce olup Zi: hayat, can, nefis, ruh; Ud: gün, zaman ve Sudda: uzun, şeklinde analiz edilen sözcük grupları '*uzun ömürlü*' olarak çevrilebilir. İşte Ziudsudda'nın karşılığı, Babilli Utnapiştim, metne göre bir duvar köşesinde durmaktadır. Bu arada Ea, gelmiş ve gemi yapması için Ziudsudda yüreklendirilmektedir[Boettéro-Kramer 2017, 643]:

...
Ama ben hiç gemi inşa etmedim ki,
Modelini yere çiz, gördükten sonra inşa edebilirim.
Ea, toprağa çizdi modelini,
'Bana emrettiğin her şeyi yapacağım efendi!'

Ama tanrıların insanlığı yok edeceğine dair bir ses duyar ve insanlığın yaratılmasından '*bin iki yüz yıl geçtikten sonra, nüfusun çoğalması ve insanların boğa gibi ses çıkarmasıyla tanrıların rahatsız edilmesiyle salgın hastalıkların, kuraklıkların ardından, insan ırkının yok edilmesi için*[Boettéro-Kramer 2017, 618-626, 646, 654]' tufan başlar:

"Bütün fırtınalar olanca güçleriyle hep birden hücum ettiler.
Aynı anda tufan kült merkezlerinin üstünü kapladı,
Yedi gün yedi gece boyunca.
Dev gemi fırtına ile büyük sulara çarptıktan sonra,
Güneş tanrısı göğe ve yere ışınlar saçarak çıktı ortaya.
Kral Ziudsudda dev gemiden bir pencere açtı,
Kahraman Utu ışınlarını soktu dev gemiye,
Ziudsudda, güneş tanrısının huzurunda yerlere kapandı.
Kral bir öküz, bir koyun kesti[Krahmer 1990, 132]*."*

b. Gılgameş Destanı ve Tufan

Tufandan sonra, artık, Ziudsudda ölümsüzleşmiştir. Ama bu efsanenin baş ve son kısımları şüphesiz Babil, yani Sami ve Hititçe versiyonlarından doldurulmaktadır. Çünkü Sumer versiyonu oldukça eksiktir.

Bu efsanenin[Bratton 200, 38 vd.; Mccall, 2011, 57 vd.] hem Hititlerin başkenti Hattuşa/Boğazköy'deki devlet arşivinde ve hem de Megiddo'da

Akadça kaleme alınmış bir versiyonunun ele geçmiş olması, destanın yayıldığı coğrafya hakkında bir fikir vermesi açısından önemlidir.

Birinci Tablet

Efsane, üçte ikisi tanrı, üçte biri insan özelliği gösteren Gılgameş'in, tanrılar tarafından ona bahşedilen insanüstü yiğitliklerinin anlatılması ile başlar. Çünkü Gılgameş halkına karşı çok kötü davranarak, zulm yapmaktadır ve bu duruma çözüm bulması için tanrıça Aruru davet edilmiştir. Hatta ona, '*Gılgameş'e rakip olacak birini yaratmasıyla, Uruk kentinin nefes alabileceği*' şeklinde bir de çözüm yolu önerisi sunulur.

Bu çözüme sıcak bakan tanrıça, ellerini yıkayarak bir çamur parçasından anasız ve babasız; vücudu kıllı, uzun saçlı Enkidu'yu yaratır. Enkidu, yabanidir; otlayarak beslenmektedir ve yabani hayvanlarla dolaşmaktadır. Hatta kırda gerilen ağları parçalayarak avları kaçırmaktadır. Bu duruma bir son vermek isteyenler, bir avcıyı, Gılgameş'e gönderirler.

Gılgameş'in Maceralarının Bir Kısmının Anlatıldığı Hititçe Çiviyazılı Metin (KUB VIII 52)

Avcı, olup biteni Gılgameş'e anlatır; o da avcının beraberinde bir fahişeyi götürmesini söyler. Avcı ve fahişe üçüncü günde Enkidu'nun dolaştığı yere varmıştır ve onu beklemektedirler. Enkidu kadını görür ve kadın tüm kadınlık hünerini sergileyerek onunla altı gün, yedi gece yatar. Artık takatten düşmüştür, yürüyüşü bile eski yürüyüşü değildir Enkidu'nun. Ama durumu anlamıştır ve kadına açılınca, kadın da: '*Gel, seni Uruk'a zorba Gılgameş'ın, Anu ve İştar'ın tapınağına götüreyim*' der. Enkidu, bu teklifi Uruk'un alınyazısını değiştirmek ve Gılgameş'e meydan okumak için kabul eder.

Bu arada Gılgameş, '*gökyüzündeki yıldızların bir anda üzerine düştüğünü ve bu duruma bir şey yapamadığını, hatta, Uruk halkının da toplanıp üzerine yığıldığı*', şeklinde gördüğü bir düşü, annesine anlatmaktadır. Annesi yabani inek tanrıça Ninsun da Gılgameş'e: '*Enkidu ile birbirinizden hiç ayrılmayacaksınız*' diye yorar bu rüyayı. Gılgameş'in gördüğü ikinci rüya da, annesi tarafından '*dar zamanda arkadaşa yardım eden bir yoldaştır Enkidu*' şeklinde yorumlanır.

Tanrıların Huzurunda Gılgameş ve Enkidu Dövüşür

İkinci-Yedinci Tablet

Kadın, Enkidu'yu ekmek yemeğe ve içki içmeye alıştırmaktadır, çünkü şimdiye kadar hep ot yemiştir Enkidu. '*Hayatın şartı olarak*' doyuncaya kadar yiyen ve '*ülkenin usulü gereği*' yedi

küp şarap içen Enkidu'nun kalbi ferahlamıştır ve kendini güzel kokularla yağlamıştır. Bu bir eskiçağ geleneğidir ve evlenecek kadınlar ve erkekler başlarını güzel kokulu parfümlerle yağlamaktaydılar. Nitekim Mısır'dan Anadolu'nun batısında yer alan Arzawa'ya gönderilmiş -ve aşağıda çevirdiğim- bir mektup, bu konuyu izahta önemli bir katkı sağlar inancındayım: *"İşte bak! Habercim Iršappa'yı gönderdim, (durumu) görüp (anlayın). Majestenin kızını (gelin olarak Mısır kralı Nimutriia'ya) karılığa göndermek için acele edin. İşte bak! (Gelinin) başına (dökülecek) yağ (ile birlikte) iyisinden altından zuhaliia (kabını) gönderdim*[VBoT 1 11-16]*."*

Her neyse biz masalımıza dönelim. Elbiseler de giyen Enkidu, artık bir insana benzemiştir ve Uruk'a gidebilecek hale gelmiştir. Enkidu, Uruk'tadır ve caddenin tam ortasındadır ikisi de. Birbiriyle kavgaya tutuşurlar ama birbiriyle öpüşüp dost olur iki rakip kişi. Birbiriyle anlaşıp böğürtüsü tufan, nefesi ateş ve hücumu ölüm olan ormandaki ejderha Humbaba/Huwawa'yı öldürmeyi akıllarına koyarlar. İki arkadaş ormanın derinliklerine onu bulmaya gider ve bulunca da diğer tanrıların yardımıyla Humbaba'yı öldürürler. Gılgameş de onun kesik başını bir sırığa asar.

Bu zafere şahit olan tanrıça İştar, Gılgameş'e âşık olmuştur ve onu da kendisine aşkla bağlamak ister. Ancak Gılgameş, bu tanrıçanın diğer âşıklarına yaptığı işkenceli hayatı ona hatırlatarak, kendisini rahat bırakmasını ister. Aşkına karşılık bulamayan İştar, gökyüzüne babası Anu'nun yanına çıkar ve babasından gökyüzü boğasını kendi emrine vermesini ister. Çünkü onunla Gılgameş'i öldürecektir. Eğer babası gökyüzü boğasını vermezse, dirileri yesinler ve yaşayanları öldürsün diye ölüleri dirilteceğini söyleyerek, babasına şantaj yapmaktadır. Kızının bu şantajına boyun eğen Anu, gökyüzü boğasını vermiştir ve o da bir solumasıyla yüzlerce insan öldürmektedir. İki arkadaş elele vermiştir. Gökyüzü boğasının kuyruğundan, Enkidu yakalamış ve Gılgameş de onun boynunu uçurmuştur. Bu zaferden sonra iki arkadaş ellerini Fırat'ta yıkadıktan sonra, Uruk'un sokaklarında gururla dolaşmaktadırlar.

İki arkadaşın arka arkaya gelen bu zaferleri tanrıları kızdırmış, hem de onları hasete boğmuştur ve ikisinden biri artık ölmelidir. Anu, Enlil, Ea ve Şamaş toplanmış ve Enkidu'nun ölmesi kararı çıkmıştır toplantıdan. Enkidu bu karara feryad-ı figan etmektedir ve üstelik hastalanmıştır da. Rüyalar görmektedir: Kartal pençesi gibi tırnakları olan ve yüzü kuşa benzeyen asık suratlı bir adam, Enkidu'yu değiştirerek kuşa çevirerek dönüşü olmayan bir yola götürmektedir. On birinci günde, Enkidu kendi deyimiyle *'şerefsizce ve düşkün bir şekilde'* ölmüştür. Ama antik Yunan komedi yazarı Menandros'un dediği gibi: *'Tanrılar kimi severse genç ölüyor hep.'*

Sekizinci-Onuncu Tablet

Gılgameş, eski kahramanlıklarını hatırlayarak, arkadaşı Enkidu için ağıtcı kadınlar gibi yas tutmaktadır. Sırtına bir arslan postu alıp çöllere düşmeye karar vermiştir; gönlünü ölüm korkusu sarmıştır. Çünkü o da arkadaşı Enkidu gibi ölecektir. Sonunda Ubar-Tutu'nun oğlu ölümsüzlüğe kavuşmuş olan Utnapiştim'in ikamet ettiği diyara gitme kararı alır. Yola çıkar ve başları gökyüzüne ve göğüslerine kadar cehenneme batmış, görünüşleri ölüm olan iki akrep adamın beklediği Maşu dağına ulaşır. Bu iki yaratık, bir ölümlünün buraya kadar gelme sebebini öğrenmek isterler. Gılgameş de tanrıların arasına girerek ölümsüzlüğü kazanan Utnapiştim'i bulmak için yola çıktığını anlatır. Ama onlar, onun yerini bilen bir insanın olmadığını söylerek, Gılgameş için Maşu dağlarının yolunu da açar.

Gılgameş, tanrıça Siduri ve Şamaş ile karşılaşır. Şamaş ona aradığı hayatı hiçbir zaman bulamayacağını söyler. Siduri de, Gılgameş'in kendini ve gökyüzü boğası ile Humbaba'yı öldürdüğünü anlattığı hikâyesini dinlemiştir. Ama Gılgameş'in yanaklarının erimesine, suratının çarpılmasına ve gönlünün hüzünlü olmasına bir anlam verememiştir. Gılgameş, ona çok sevdiği arkadaşının öldüğünü ve onun için yedi gün, gece ve gündüz yas tuttuğunu bir bir anlatır. Bu sözler üzerine Siduri de ona: *'Sen aradığın hayatı bulamayacaksın, tanrılar insanları yarattığı zaman onlar insanlara ölümü verip hayatı kendi ellerinde tuttular, ey*

Gılgameş! Karnın dolu olsun, gece gündüz kendini eğlendir, her gün bir bayram yap, gece gündüz kendini güldür, üstün temiz olsun, başın yıkansın, su ile yıkanmış ol, karın kucağında neşelensin!' der.

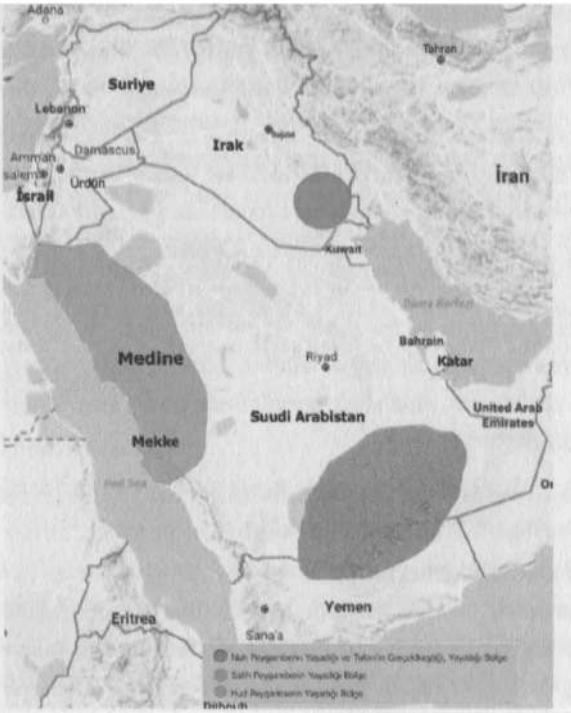
Mısır, Orta Krallık devri *'arpçinin şarkısı'* ile Gılgameş destanını kaleme alan yazarın ifadeleri ne kadar birbirine benziyor: *'Ölüm insanca bir kader. Ataların zamanından beri bir kuşak göçer, diğeri kalır. ... Sanki hiç varolmamışlar. Oradan gelen olmaz, isteklerini söylemez. ... Bu nedenle ferah tut yüreğini. Unutkanlık yarar sağlar, yaşadıkça yüreğinin sesini dinle başına mür yağı sür, güzel ketenler giy, bir tanrıya yakışan yağlar sürün. Neşeni topla, yüreğini sıkma, yüreğine kulak ver, mutlu ol, yeryüzünde yüreğinin buyurduklarını yerine getir*[Parkinson 1991, no. 56].'

Yine Siduri'nin Gılgameş'e nasihatini, biraz farklı cümlelerle Tevrat'ta okumak gerçekten çok ilginç:

'Git sevinçle ekmeğini ye ve iyi yürekle şarabını iç; çünkü Allah senin işlerinden çoktan razı olmuştur. Esvabın daima ak olsun; başının üzerinde hoş kokulu yağ eksik olmasın. Güneş altında sana vermiş olduğu boş ömrünün bütün günlerinde, bütün boş günlerinde sevdiğin karın ile bir hoş hayat geçir; çünkü hayattan ve güneş altında çektiğin emekten payın budur(Vaiz: 9:7-9).

Gılgameş, bu sözlere rağmen Siduri'den, Utnapiştim'e gidecek yolu göstermesini rica eder. O da, çetin bir yolculuk olacaktır ama denizden gitmesini ve orada Utnapiştim'in gemicisini de aşması gerektiğini söyler. Yola koyulan Gılgameş, Urşanabi ile karşılaşır. Siduri'nin sorduğu soruları o da Gılgameş'e sorar ve o da Siduri'ye verdiği cevapların aynını verir. Birlikte gemiye binerek bir buçuk aylık bir yol, üç günde katedilir. Ölüm suyuna kadar yaklaşılmıştır artık. Utnapiştim'e ulaşılmıştır ama Gılgameş onu tanımamaktadır. Bilmeden başından geçenleri Utnapiştim'e özetler.

Utnapiştim ona: *'Sen tanrı çocuğu olmana karşın niçin tanrıların ve insanların alınyazısına karşı geliyorsun? Ölüm her zaman insana ansızın gelir'* diyerek insanoğlu için ölümlülüğün alın yazısı olduğunu vurgular.

Nûh, Sâlih ve Hûd'un Yaşadığı Bölgeler

Onbirinci Tablet

Bu sözlerden Gılgameş, tatmin olmamıştır. Kafasındaki soru onu hâlâ meşgul etmektedir; durum böyle ise Utnapiştim, nasıl olmuş da ölümsüzlüğü elde etmiştir? On birinci tablette Utnapiştim, tufan olayını anlatarak, nasıl ölümsüzleştiğini Gılgameş'e örneklendirir. Bu bölümde anlatılan tufan olayı, aşağıda Gılgameş Destanı ile Tevrat'ı karşılaştırdığımız tabloda verilmiştir.

Tufanı, Gılgameş'e tüm detaylarıyla anlatan Utnapiştim, bu felaketten sağ kurtulunca Enlil, onu ve karısını tanrılar gibi ölümsüzleştirmiştir. Üstelik tanrılar, Utnapiştim'i, nehirlerin denize döküldüğü yerde oturtturmuşdur. Gılgameş artık her şeyi öğrenmiştir ve yedi gün süren derin bir uykuya dalmıştır. Utnapiştim onu uyandırmış ve gemicisi Urşanabi'ye; onu yıkamasını, temizlemesini, yeni elbiseler giydirmesini ve sonrada ülkesine gitmesine yardımcı olmasını ister. Ama Gılgameş'in eli boş ülke-

sine geri dönmesine gönlü razı değildir. Ona başka bir sır verir ve deve dikenine benzeyen, gül dikeni gibi keskin bir ottan sözeder.

Bunları duyunca Gılgameş, derin bir kuyu kazmaya başlar ve ayaklarına da ağır taşlar bağlayıp kuyuya iner. Taşların ağırlığı sayesinde tatlı su denizinin dibinden bu otu, ellerine dikenleri bata bata alıp çıkartır. Urşanabi de çıktığı bu deniz kenarındadır ve ona: *'bu ot büyülüdür, insan gençliğini bu otla kazanır ve ihtiyar adam gençleşir'* der. Otu parçalayıp Uruk'a götürmeyi ve sevdiklerine de yedirip kendisi gibi çocukluğuna dönmeyi planlar.

Otu yanına alıp, yemek yedikten sonra, kuyuda yıkanmak için aşağıya iner ama bu sırada otun kokusunu bir yılan almıştır. Ota sokulur ve derisini orada bırakarak, otla birlikte oradan uzaklaşır. Gılgameş otun yerinde olmadığını anlayınca, ağlamaya ve dövünmeye başlar. Sonuçta bu ölümsüzlük fırsatı da Gılgameş'in elinden uçup gitmiştir, tıpkı bugün Anadolu'nun çoğu yöresinde anlatılan Lokman hekimin ölümsüzlük otu gibi.

Bu ot, Sumer efsanesi olan Etana mitinde yaşam otu, Lydia mitlerinde de balis otu oluvermiştir söylenceye göre. Lydialı kadın Moria'nın kardeşi yanlışlıkla yılanın kuyruğuna basmasıyla, yılanın sokması sonucu ölmüştür. Paniğe kapılan Moria, bir devi yadıma çağırmış ve o da yılanı hemencecik orada öldürmüştür. Ancak bu duruma şahit olan yılanın eşi de hızla ormana gidip *balis otunu* alıp geri dönmüştür bir müddet sonra. Vakit kaybetmeden ölü eşinin burnuna sürttüğü otla ölü yılan hayat bulmuştur. Bunu gören Moria da avucuna aldığı ot ile aynı eylemi kardeşine uygulayınca o da can buluveririr o anda. Bu ot, Yunan mitinde biraz farklı bir anlatımla böğürtlen ya da çimen olmuştur[Gezgin 2015, 38, 54, 40].

c. Anadolu'da Ölümsüzlüğü Arayış Söylenceleri ve Lokman Hekim

Anadolu'daki söylencelere karışmış olan Lokman hekim hikâyelerinin ana çıkış noktası, bugün dini temalarla süslenerek, aslında Gılgameş'in ölümsüzlüğü arayışının bir tezahürüdür. Sözlü edebiyat ürünü olarak günümüze kadar gelebildiği anlaşılmaktadır. Özellikle Adana/Ceyhan dolaylarında anlatılan bu söylenceye göre, Çukurova'yı dolaşan Lokman hekim sonunda ölümsüzlük otunu bulmuştur. Bu arada Allah, Cebrail'i göndererek ölümsüzlüğün sırrının yazılı olduğu kitabı, Ceyhan nehri-

ne düşürmesini emretmiştir. Kitap nehre düşünce de ölümsüzlük formülü de suya düşer[Okuşluk 1998, 533; Çıblak 2007, 185-196] tıpkı Gılgameş destanındaki gibi.

Nitekim Kur'ân: *'Senden önce hiçbir insana ebedi yaşama vermedik. Şimdi sen ölürsen onlar ebedi mi kalacaklar? Her nefis, ölümü tadacaktır. Biz sizi sınamak için şerre de hayra da müptelâ kılıyoruz. Ve (sonunda) bize döndürüleceksiniz*[(Enbiyâ: 34-35)]' sözleriyle insan için yeryüzünde ebedilik olmadığını vurguluyor.

Bu durumda aklımıza şöyle bir soru da takılabilir. Acaba Sumer ve diğer eskiçağ toplumları ölülerini nasıl gömerlerdi?

Sumer ve Sami toplumunda insanlar, basit mezarlara gömüldüler: "*Babil kralı Nabonidus dokuzuncu yılında eceliyle öldü. Doğurduğu evladı Babil kralı Nabonidus, onun naşını ince parlak beyaz ketene sararak istirahate yatırdı. Naşını güzel taşlar, değerli taş boncuklar, kokulu yağ kapları konmuş ve harikulade altın süslerle bezeli gizli bir mezara* bıraktı[Kuhrt 2010, II, 30]."

İ.Ö. 19. yüyıldan sonra tarih sahnesinde görmeye başlayacağımız Hititler, önceleri ölülerini törenler eşliğinde toprağa veriyordu. Nitekim. I. Hattuşili karısına hitaben: '*Beni geleneklere göre yıka, göğsünde tut ve toprağa ver!*' diyordu. Ama imparatorlukla birlikte bu gelenek bozulacak ve artık ölülerini yakacaklardı. Cesedin yakılma felsefesine Zerdüştlüğün kitabı Avesta'da şöyle okuyoruz: '*Kimse ölüyü yalnız başına götürmesin, dokunan ve gömen kişi kirlenir. Tüm vücudu sonsuza kadar pis sayılır, asla temizlenmez.* Avesta Vendidat fargart 3:1,4'

Toprağa gömülme olayının İ.Ö. 5. yüzyıl eskiçağ toplumlarında da: '*Benim için yıkanma zamanı geldi artık. Sanırım zehri içmeden önce yıkanmak iyi olur, böylece kadınlar da bir cesedi yıkama zahmetinden kurtulur*' ifadeleri doğruluyor[Platon 253 vd.].

İ.Ö. 10. yüzyıldan sonra bazı uluslar yaktıkları cesetlerin arta kalanlarını urne adı verilen kaplara dolduracak ya da cenazelerini basit toprak mezarlara koyacak; bir kısmı oydukları kayalara ya da yas tutup ölü yemeği de yiyerek tümülüslere, yanında hediyelerle birlikte gömeceklerdi. Özellikle Roma'da etlerin yenilip şarapların içildiği ve birbirlerine *kardeşler/adelphoi* diye hitap ettikleri cenaze törenlerinde toplu olarak bulunulmaya çok büyük önem verilirdi.

Tekrar Lokman'a dönersek, İslam literatüründe Lokman, kendisine hikmet verilen ve peygamberliği tartışmalı bir din bü-

yüğüdür ve yukarıda anlatılan mit ile ilgisi olmadığı bir gerçektir. Bu da gösteriyor ki Lokman'a atfedilen çeşitli söylencelerin aynı adı taşıyan fakat farklı kişilere ait olduğu ve anlatımların birbirlerine karıştırıldığı görülmektedir. Lokman ile ilgili İslami literatürde Kur'ân ve Hadis dışı tarih kitaplarında aktarımlar bulunmaktadır. Buna göre Lokman, Ad kavmine mensup olup Eyyûb'un kızkardeşinin ya da teyzesinin oğludur ve -bin yıl hayat sürüp- Dâvûd döneminde yaşadığı[1] bilgisi İslâm tarihi kitaplarında yer bulmuştur. Ama bu bilgi kanaatimce zayıf olup Eyyûb peygamber döneminde yaşamış olması daha akla yatkın düşmektektedir.

[1] Bu tartışmalar için bkz. Kütüb-i Sitte, c.14, 41 'açıklama' bölümüne bkz.

d. Kur'ân'da Lokman

Kur'ân'da Lokman ile ilgili anlatılan olaylar zinciri şöyledir:

> 'Andolsun biz Lokman'a, *'Allah'a şükret!' d*iye hikmet verdik, kim şükrederse kendisi için şükreder; kim nankörlük ederse Allah zengindir, (onun şükrüne muhtaç değildir), övülmüştür (hamde lâyıktır).

Lokman oğluna öğüt vererek demişti ki: *'Yavrum, Allah'a ortak koşma, çünkü ortak koşmak, büyük bir zulümdür.'*

Biz insana, ana babasını tavsiye ettik. Anası onu zayıflık üstüne zayıflık çekerek (karnında) taşımıştır. (Ona gebe kaldığından itibaren tâ doğuruncaya kadar günden güne güçsüzleşmiş, ağırlaşmıştır). Onun sütten kesilmesi de iki yıl içinde olmuştur. (Bunların hepsi, güç şeylerdir. Onun için biz insana): 'Bana ve anana-babana şükret, dönüş banadır. Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itâ'at etme. Onlarla dünyâ (işlerin)de iyi geçin ve bana yönelen kimsenin yoluna uy. Sonra dönüşünüz banadır; (o zaman ben) size yaptıklarınızı haber vereceğim' (diye öğüt verdik).

(Lokman öğütlerine devam ederek dedi ki): *'Yavrum, (yaptığın iyilik veya kötülük), hardal dânesi ağırlığınca bir şey de olsa, bir kayanın içinde, göklerde veya yerde bulunsa Allah mutlaka onu getirir. Çünkü Allah latiftir (O'nun bilgisi her gizli ve ince şeye ulaşır. O, her şeyi) haber alır.*

Yavrum namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçir ve başına gelene sabret. Çünkü bunlar yapılması gereken işlerdendir. İnsanlara

yanağını bükme (kibirlenerek boynunu bir yana büküp yüzünü insanlardan öte çevirme) ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenip övünen kimseyi sevmez. Yürüyüşünde tutumlu ol, (orta yürü, ne çabuk ne de çok yavaş git, ölçülü hareket et), sesini de kıs. Çünkü seslerin en çirkini eşeklerin sesidir(Lokman: 12-19)*."*

e. Gılgameş Destanı ile Tevrat'ın Karşılaştırılması

Gılgamış Destanı (Antik Yunan'daki tufan söylenceleri için krş. Agizza 2006, 160-162)	**Tevrat**
Tanrıların aklına 'tufan' yapmak gelmiştir.	Rab, yeryüzünde insanoğlunun yaptığı kötülüklerin arttığını görmüş ve insanı yarattığına pişman olup yüreği sızlamıştır. Böylece hayvanlarla birlikte insanlığı da yeryüzünden silme kararı almıştır (Tekvin 6:5-13).
Tanrılar, Ubar-Tutu'nun oğlundan evini söküp gemi yapması ister. Gemi, her yanı aynı ölçüde yani kare şeklinde olup ziftlenmiş ve her tarafı çadır ile örtülmüştür. Geminin kabargası beşinci günde bitirilmiştir ve omurgası ise bir iku genişliğindedir. Yedi kısımdan oluşmuş ve ölçüleri eşit olan geminin üst ve alt güvertesindeki ambarlar/kamaralar dokuza bölünmüştür. Geminin küpeştesi ise on kamış yüksekliğindedir. Geminin ortasına da kazık dikilmiştir. Dış yüzeyi boyalı olan gemi altı katlıdır. Gemide kürekler seçilmiştir ve gemi için gerekli olan yedek teçhizat da ambara konulmuştur. Gemiye zift ve susam yağı depolanmıştır. Gemi yapımı sırasında her gün koyun kesilmiş ve nehir suyu gibi içkiler akıtılmıştır.	Rab, Nuh'tan gofer ağacından bir gemi yapmasını ister. Geminin içi dışı ziftlenmiş olup içerisi de kamaratarla bölünmüştür. Alt, orta ve üst güverteleri olan geminin uzunluğu üç yüz, genişliği elli, yüksekliği otuz arşın yani dikdörtgen formunda olan gemi, pencereli ve yanlardan kapılıdır (Tekvin 6:14-17).
Gemi yedinci günde tamamlanmıştır.	Gemi yedinci günde tamamlanmıştır (Tekvin 7:4, 10).
Canlı mahlûkatın her cinsinden, gümüş, altın ile birlikte Utnapiştim'in soyu sopu, kavmi, ustalar, vahşi ve ehil hayvanlar da gemiye alınmıştır.	Nuh'un oğulları, karısı, gelinleri, çeşit çeşit kuşlar, hayvanlar, sürüngenler ile birlikte her canlı türden bir erkek ve bir dişi olmak üzere birer çift gemiye alınmıştır (Tekvin 6:18-21; 7:1-3).
Tufan altı gün yedi gece sürer ve gemi Nissir dağına oturur.	Tufan kırk gün kırk gece sürer ve gemi Ararat dağlarına oturur (Tekvin 7:4, 12, 17; 8:4).
Tufan'dan sonra sular yedi gün boyunca yeryüzünde kalır.	Tufan'dan sonra sular yüz elli gün boyunca yeryüzünde kalır (Tekvin 7:24).
Yedinci günde Utnapiştim, dışarı önce güvercin salar, güvercin geri döner. Sonra bir kırlangıç salınır ve o da geri gelir. Sonra da karga salınır ve çamurlu tarlaların arasında gagalar durur.	Kırk gün sonra Nuh, dışarı önce karga salar ama sular kuruyuncaya kadar karga dönmez. Sonra güvercin gönderir ve güvercin sular kurumadığı için gemiye geri gelir. Yedi gün sonra güvercin tekrar salıverilir ve o ağzında yeni kopmuş zeytin yaprağıyla döner (Tekvin 8:6-11).
Tufandan sonra Utnapiştim gemideki her şeyi dışarıya salarak tütsü kurbanları ile çeşitli kurbanlar sunar. 'Tanrılar bu güzel kokuyu alınca kurban verenin tepesinin üstünde sinekler gibi toplanır Ramazanoğlu 1993, 80-87	Nuh, karısı, oğulları, gelinleri, kuşlar, hayvanlar ve sürüngenler ile birlikte gemiden çıkar çıkmaz tütsü kurbanları sunar. 'Rab, güzel kokudan hoşnut olur' (Yaratılış 8:15-21).

III- Kitâb-ı Mukaddes ile İslâmi Kaynaklarda Tufan Öncesi ve Sonrası

Apokrif eserlere göre, tufandan önce Şît'in çocukları Kâbil'in soyundan gelen kızlarla evlenmiş ve şiddet taraftarı bozuk bir nesil dünyaya gelmiştir[Bu apokrif aktarım için bkz. Harman 2007, 225]. Bu arada Nûh (*sakin*), beş yüz yaşına girmiştir ve üç oğlu Sâm, Hâm, Yafet doğmuştur[Tekvin: 5: 32]. Tanrı da insanların bu asiliklerine kızmaktadır ve büyük bir öç almak için sel felaketiyle insan neslini yok etmeye karar vermiştir[Tekvin: 6:5-9].

Tevrat'ta, Âdem'den sonra anlatılan olaylar zincirinde Şît, Hanok ve Nûh dikkat çekmektedir. Kitab-ı Mukaddes'te yer alan Kâbil'in oğlu Hanok[Tekvin: 5: 21-24, 6:23-24; İbranilere Mektup: 11:5] ve Kur'ân'da geçen İdris ile eş tutulmuştur[Taberî'den aktarım için bkz. Harman 2007, 224 vd.]. Kelime manası 'öğretti, eğitti' anlamına gelen İdris'in adı Kur'ân'da iki yerde[Meryem: 56-57; Enbiyâ: 85-86] ve Hadislerde[Kütüb-i Sitte, c.4, 91] anılır. Tevrat'a göre Hanok'un seceresi Âdem oğlu Şît oğlu Enoş oğlu Ken'ân oğlu Mahalalel'in oğlu Yared'in oğludur[Tekvin: 5: 1-18] ve Âdem'den sonra yedinci nesildir[Yahûda'nın Mektubu: 14-16]. Üç yüz yıl Rab ile yürümüş ve üç yüz altmış beş yıl yaşayıp gözden kaybolmuştur[Tekvin: 5: 21-24] tıpkı İsa gibi. Oysa ki Ku'rân onun için sadece: '*Biz onu yüce bir konuma çıkartmıştık*'[Meryem 57] demektedir. İslâm literatüründe onun terzi mesleğini icra ettiği,[İbn-i Kesir'den aktarım için bkz. Harman 2007, 224 vd.], otuz sahife verildiği, kalemle yazı yazdığı, hesap ve yıldız ilmiyle ilgilendiği[Fahreddin er-Râzî'den aktarım için bkz. Harman 2007, 224 vd.] rivayetleri bulunmaktadır. Yemen, Şam ve Mısır gibi coğrafi alanlarda yaşadığı kabul edilmektedir. Hatta Hanok, Âdem ile Şît'ten sonra peygamber olmuş ve Nûh tufanını haber vermiştir-Seyyid Hüseyin Nasr'dan aktarım için bkz. Harman 2007, 224 vd.

Tevra'ta göre Hanok'tan sonra oğlu Metuşelah oğlu Lamek[Tekvin: 5:5, 8, 11, 14, 17, 20, 27, 31] ve oğlu Nûh dünyaya gelmiştir. Âdem'in yaratılışından tufana kadar 1307, 1656, 2242 ve 2262 yıl geçmiş olduğu şeklinde çeşitli rivayetler bulunmaktadır[Bu tarihler için bkz. Harman 2007, 225].

Tanrı, dürüst ve imanlı olan[İbranilere Mektup: 11:7] Nûh'a –yukarıda ifade ettiğimiz gibi- ölçülerini vererek gofer ağacından bir gemi

yaparak içine her canlıdan birer çifti almasını söyler(Tekvin: 6, 7). Nûh dört yüz seksen yaşında yapmaya başladığı gemiyi, ancak yüz yirmi yıl sonra tamamlamıştır[Bu apokrif aktarım için bkz. Harman 2007, 225]. Yeryüzünde sular yüz elli gün kalır ve sonra sular çekilir ve Nûh Tanrı'ya bazı takdimeler sunar. Nûh, tufandan sonra artık çiftçilik yaparak saban, orak, balta gibi aletleri kullanır[Bu apokrif aktarım için bkz. Harman 2007, 225] ve bağcılıkla uğraşıp şarap üretip içer (Tekvin: 7-8; 9: 20-21). Kör kütük şarhoştur ve odanın ortasında çırılçıplak uzanmıştır. Oğullarınca çıplaklığını bir örtü ile örtülmüştür. Ama Nûh, ayılınca küçük oğlunun kendisine ne yaptığını anlayıp ona beddua etmektedir[Tekvin 9:20-25].

Yukarıdaki bu verilerden ayrı olarak Tevrat, Kur'ân ve İslami kaynaklarda geçen Nûh hakkındaki bilgileri kısaca şöyle mukayese edebiliriz:

Kur'ân'da Nûh ve tufan olayı bir tek surede değil, ayrı ayrı surelerde anlatılmıştır ve tevhit mücadelesi veren beş büyük peygamberden biridir O.

Tevrat, Nûh'un zürriyetini sayarken, Kur'ân'da bu bilgi yoktur. Hatta Kur'ân, Nûh'un sadece peygamber olduktan sonraki hayatını anlatır. Ancak İslami kaynaklar Nûh'un soy kütüğünü, Tevrat'ta geçtiği şekliyle verir ve hatta Tevrat'ta geçmemesine karşın annesinin adı da Kaynuş olarak kaydedilmiştir[Sa'lebî'den aktarım için bkz. Harman 2007, 226].

Kur'ân, Tevrat'ta söz edildiği şekliyle ne geminin hangi ağaçtan yapıldığını ne de ölçüleri gibi özelliklerini vermez. Ancak İslâmi kaynaklarda, gemi için ağacı nereden bulacağını sorması üzerine, ona, Hint meşesi dikmesi söylenir ve bu ağaç ancak kırk yıl sonra büyür[Fîrûzâbâdî'den aktarım için bkz. Harman 2007, 226].

Tevrat'a göre, tufan olayı olmadan önce, gemiye Nûh'un ailesi ile birlikte *'bütün beden sahibi olanlardan her neviden ikişer, erkek ve dişi olarak'* alınacaktır. Kur'ân'a göre de her şeyden ikişer çift ve Nûh'un bir oğlu ve hanımı hariç âilesi ile inananlar gemiye binmiştir. Ancak İslami kaynaklarda marangoz olan[İbn Kuteybe'den aktarım için bkz. Harman 2007, 227] Nûh, gemiye Âdem'in naşını da almış ve onu gemide bir tabut içinde taşımıştır.

Tufan olayının ne kadar sürdüğü Kur'ân'da verilmemiştir. Tevrat'ın bu olayları Gılgameş destanından kopya ettiği görülmektedir.

Sular çekilince gemi, Tevrat'a göre, Ararat dağları üzerine, Kur'ân'a göre ise Cudi'ye oturmuştur.

Tevrat, Nûh'un yaşını dokuz yüz elli yıl verirken[Tekvin 9:29], Kur'ân ise: '*Andolsun ki biz Nuh'u kendi kavmine gönderdik de o bin yıldan elli yıl eksik bir süre onların arasında kaldı*[Ankebut 14]' ifadesiyle Nûh'un tam yaşından ziyade tufandan önce sadece kavmi arasında geçirdiği zaman dilimini anlatmaktadır.

Sumer kral listelerine baktığımızda '*tufandan önce*' hüküm sürmüş olan kralların tahta kalış sürelerinin bu listelerde verilmesi de bu bağlamda ayetteki konu ile paralellik göstermektedir: '*Sel yeri silip süpürdükten sonra krallıklık gökyüzünden indirildiği zaman krallık Kiş kentinde idi. ... kral oldu ve hükümranlığı 1200 yıl sürdü. Enmebaragesi, Elam topraklarında silahları yağmalayıp kral oldu ve 900 yıl boyunca hüküm sürdü. Eka, Enmebaragesi'nin oğlu 625 yıl hükümdardı. 24.510 yıl, 3 ay ve 3½ gün boyunca 23 kral hükümdar oldu. Kiş kenti vuruldu, krallık Uruk'a taşındı*[Kuhrt 2010, 37].'

Hıristiyan Gözüyle Nuh Tufanı Sings And Symbnols [38]

Bu metinden de anlaşılacağı üzere aslında Nûh'un tufandan önce kavminin arasında kaldığı sürenin anlaşılması bu Sumer metninin şifrelerinin çözülmesine bağlı olduğu ne kadar aşikârdır. Burada hemen şunu belirtmemiz gerekiyor ki, Sumer toplumu sıfır rakamını bilmeyip, rakamları da 60^n katsayısı ile belirlenmiş 60 tabanlı bir kanuna tabi tuttukları bir sayı sistemini kullanmıştır[Sayılı 1982, 160 vd.]. Dolayısıyla bu noktada yapılacak bir hesaplamada bu konunun da göz önünde tutulması gerekmektedir zannedersem.

IV- Kur'ân'da Nûh ve Tufan

Nûh'un Peygamberliği, Kişiliği ve Yaşı

"Andolsun biz Nûh'u da kavmine gönderdik[Hûd: 25, Benzer ayetler için bkz. Ankebut: 14; Nûh: 1; Şuarâ: 105; Mü'minûn:23]: "Onların arasında bin seneden elli yıl eksik kaldı (öğüt verdi, Hak yoluna çağırdı, dinlemediler), sonunda haksızlık etmekte olan o insanları Tûfân yakaladı[Ankebut: 14]."

"Doğrusu o, çok şükreden bir kuldu[İsrâ: 3]."

Nûh'un Kavmine Tebliği ve Mücadelesi

(Nûh kavmine): '*Ben sizin için apaçık bir uyarıcıyım. Yalnızca Allah'a tapın*[Benzer ayetler için bkz. Nûh: 2-3; A'râf: 59]. *Cidden ben, sizin, acı bir günün azâbına uğramanızdan korkuyorum.*' (dedi[Hûd: 25-26]).

(Ayrıca) " '*bana da itâ'at edin ki (Allah) günâhlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi belli bir süreye kadar ertelesin. Zira Allah'ın süresi geldiği zaman ertelenmez. Bilir(kişiler) olsaydınız (bunu anlardınız).*' (Nûh:) '*Rabb'im, dedi, ben kavmimi gece gündüz (imana) da'vet ettim. Benim da'vetim, onlara kaçışlarını artırmaktan başka bir katkıda bulunmadı. Günâhlarını bağışlaman için onları (sana) ne kadar da'vet ettimse parmaklarını kulaklarına tıkadılar, örtülerini başlarına çektiler, direttiler, çok kibirlendiler. Sonra ben onları açıkça da'vet ettim. Sonra onlara açıktan söyledim, gizli gizli söyledim: 'Rabbinizden mağfiret dileyin, çünkü O çok bağışlayandır'* dedim. *'(O'ndan mağfiret dileyin) ki üzerinize gökten bol yağmur göndersin. Ve size çok mallarla, oğullarla yardım etsin, size bahçeler versin, ırmaklar versin. Size ne oluyor ki, Allah için saygı(nın yalnız Allah'a ait olacağını) ummuyorsunuz? (Yahut Allah'a saygıya önem vermiyorsunuz. Oysa O, sizi aşama, aşama yarattı. Görmediniz mi Allah nasıl yedi göğü birbiri üstünde tabaka tabaka yarattı?' Ve Ayı bunların içinde bir nur yaptı. Güneşi de bir lamba yaptı. Allah sizi yerden bir bitki olarak bitirdi. Sonra yine oraya geri çevirecek ve tekrar çıkaracaktır. Allah, size yeri bir sergi yaptı ki onda açılan geniş geniş yollarda gidesiniz.'*

(Bu öğütlerin hiçbirinin fayda vermediğini gören) Nûh, (Rabb'ine dönerek): '*Rabb'im, dedi, onlar bana karşı geldiler de*

malı ve çocuğu kendisinin ziyanını artırmaktan başka işe yaramayan (şımarık, gururlu) bir adama uydular. Büyük büyük tuzaklar kurdular.' Dediler ki: *'Tanrılarınızı bırakmayın: ne Vedd'i, ne Suva'ı, ne de Yeğûs'u, Ye'ûk'u ve Nesr'i bırakmayın! (Böylece) onlar, çok kimseyi yoldan çıkardılar. Sen de o zâlimlere şaşkınlıktan başka bir şey artırma.'* Hatâlarından dolayı boğuldular, ateşe sokuldular, kendilerine Allah'tan başka yardımcılar da bulamadılar. Nûh dedi ki: *'Rabbim, yeryüzünde kâfirlerden tek kişi bırakma. Çünkü sen onları bırakırsan, kullarını şaşırtırlar ve sadece ahlâksız, nânkör (insanlar) doğururlar.'* Rabbim beni, babamı-anamı, inanarak evime gireni, inanan erkek ve kadınları bağışla; zâlimlerin de sadece helâkini artır (onların köklerini kurut[Nûh: 3-28])."

(Tüm bu öğütlere rağmen Nûh, inanmayan kavmine): *'Ben buna karşı sizden, bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak âlemlerin Rabb'ine âittir. Öyle ise Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin[Şuarâ: 109-110]'* (dedi.)

Kavminden ileri gelen inkârcı grup (da) 'dedi ki: *Biz seni de bizim gibi insan görüyoruz ve sana bizim basit görüşlü ayak takımlarımızdan başkasının uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz; tersine sizi yalancı sanıyoruz![Hûd: 27]"*

(Ayrıca) kavminden ileri gelenler dediler ki: *'Biz seni açık bir sapıklık içinde görüyoruz!'* Dedi ki: *'Ey kavmim, bende bir sapıklık yok, ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Size Rabb'imin gönderdiği gerçekleri duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve Allah tarafından sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum. Korunup da merhamete uğramanız için, içinizden sizi uyaracak bir adam aracılığı ile bir zikir (sizi ikaz eden bir Kitâb, size şan ve şeref verecek bir kanun) gelmesine şaştınız mı?* O'nu yalanladılar, biz de O'nu ve O'nunla beraber gemide bulunanları kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanları boğduk! Çünkü onlar kör bir kavim idiler[A'râf: 60-64]."

(Ayrıca) kavminin içinden ileri gelen inkârcı bir grup (diğerlerine şöyle) dedi: *'Bu da sizin gibi bir insandan başka bir şey değildir. Size üstün gelmek (size hâkim olmak) istiyor. Eğer Allah (elçi göndermek) dileseydi, melekleri indirirdi. Biz ilk babalarımızdan böyle bir şey işitmedik. O, kendisinde delilik bulunan bir adamdır, başka bir şey değildir. Hele bir süreye kadar onu gözetleyin (bakalım[Mü'minûn: 24-25])".*

(Yine) kulumuz (Nûh)'u yalanladılar ve '*cinlenmiştir*' dediler. Ve o(na çeşitli eziyetler yapılarak tebliğden) menedildi. Bunun üzerine Rabb'ine: '*Ben yenik düştüm, yardım et!*' diye yalvardı. Biz de boşalan bir su ile göğün kapılarını açtık. Yeri kaynaklar halinde fışkırttık, (göğün ve yerin) su(ları) takdir edilmiş bir işin olması için birleşti. Nûh'u da tahtalar ve çiviler(le yapılmış gemi) üzerinde taşıdık. (Kendisine karşı) nankörlük edilen (kulumuz) a (bizden) bir mükâfât olmak üzere (gemi), gözlerimizin önünde akıp gidiyordu. Bunu bir ibret olarak bıraktık, ibret alan yok mudur?(Kamer: 9-17)"

(Nûh'un inkârcı kavmi) dediler (ki): '*Ey Nûh, (bu dediğinden) vazgeçmezsen mutlaka taşlananlardan olacaksın*(Şuarâ: 116).'

(Bunlara karşılık Nûh) kavmine: '*Ey kavmim demişti, eğer benim (sizin aranızda) kalkıp size Allah'ın âyetlerini hatırlatmam, size ağır geldiyse, o halde ben Allah'a dayandım, siz de ortaklarınızla berâber toplanıp yapacağınız işi (iyice) kararlaştırın da işiniz başınıza dert olmasın. Sonra hükmünüzü bana uygulayın, bana hiç fırsat da vermeyin! Eğer (benim öğütümden) yüz çevirdiyseniz (neden?), ben sizden bir ücret istemedim ki! Benim ücretim, ancak Allah'ın üzerinedir. Bana Müslümanlardan olmam emredilmiştir.*' Yine de onu yalanladılar. Biz de onu ve gemide onunla berâber bulunanları kurtardık, onları (yeryüzünün) hâkimler(i) yaptık ve âyetlerimizi yalanlayanları da boğduk. Bak işte uyarıl(ıp da yola gelme) yenlerin sonu nice oldu!(Yûnus: 71-73)"

(Nûh bunun üzerine) dedi ki: '*Ey kavmim, bakın, ya ben Rabb'imden bir delil üzerinde isem ve (O), kendi katından bana bir rahmet vermiş de, o (rahmet) sizin gözlerinizden gizli bırakılmış ise? Şimdi siz onu istemezken, biz sizi o (Tanrı rahmeti)ne zorla mı sokacağız? Ey kavmim, buna karşı ben sizden bir mal istemiyorum, benim ücretim Allah'a âittir. Ve (siz istemiyor, hor görüyorsunuz diye) ben, inananları (yanımdan) kovacak değilim. Çünkü onlar Rablerinin huzûruna gidecek (yaptıklarının hesabını verecek)lerdir. (Herkes kendi amelinden sorumludur. Onları niçin kovayım?) Fakat ben sizi, câhillik eden bir kavim görüyorum. Ey kavmim, ben onları kovarsam, Allah'a karşı beni kim savunur? Düşünmüyor musunuz?' Ben size: 'Allah'ın hazineleri benim yanımdadır.' demiyorum. 'Gaybı da bilmem. Ben meleğim,' de*

demiyorum. Sizin gözlerinizin hor gördüğü kimseler için 'Allah onlara bir hayır vermeyecek' de demem. Allah, onların içlerinde olanı daha iyi bilir. (Böyle bir şey yaparsam) o takdirde ben, mutlaka zâlimlerden olurum."

Dediler ki: *'Ey Nûh, bizimle mücâdele ettin. Hem bizimle mücadelede çok ileri gittin. Eğer doğrulardan isen haydi bizi tehdidettiğin şeyi bize getir!' Dedi: 'Onu, ancak Allah dilerse size getirir; siz engel olamazsınız! Eğer Allah, sizi azdırmak dilemişse, ben size nasihat da etmek istesem, nasihatım size fayda vermez. Rabbiniz O'dur ve siz O'na döndürüleceksiniz.' Yoksa 'Onu uydurdu mu' diyorlar? De ki: 'Eğer O'nu uydurmuşsam, suçum banadır. Ama ben sizin işlediğiniz suçlardan uzağım.'*

Nûh'un Gemiyi İnşa Etmesi ve Gelişen Olaylar

Nûh'a vahyolundu ki: *'Kavminden, inanmış olanlardan başka kimse inanmayacak, onların yaptıklarından dolayı üzülme! Gözlerimizin önünde ve vahyimiz gereğince gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana hitâbetme (onların kurtuluşu için bana yalvarma); onlar mutlaka boğulacaklardır!' "*

"Nûh gemiyi yapıyor, kavminden ileri gelenler yanından geçtikçe onunla alay ediyorlardı. *'Siz bizimle alay ederseniz, sizin alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz?'* dedi. *'Yakında bileceksiniz: 'İnsanı rezil eden azâb kime geliyor, sürekli azâb kimin başına konuyor?' "*

Tufan

"Nihâyet emrimiz gelip de tandır kaynayınca (iş ciddileşip sular kaynamağa başlayınca, Nûh'a) dedik ki: *'Her şeyden ikişer çifti ve (boğulması) hakkında (ezeli) söz(ümüz) geçenler hâriç olmak üzere âileni ve inananları gemiye yükle!'* Zaten onunla beraber inanan pek azdı. *'Haydi, geminin içine binin'*, dedi. *Onun akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Rabb'im, elbette bağışlayan, esirgeyendir!'* Gemi, onları dağlar gibi dalga(lar) arasından geçirirken Nûh, bir kenarda duran oğluna: *'Yavrum, bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma!'* diye seslendi. (Oğlu): *'Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım,'* dedi. (Nûh): *'Bugün, Allah'ın emrinden koruyacak*

hiçbir şey yoktur, ancak O'nun acıdığı (kurtulur).' dedi. Ve aralarına dalga girdi, o da boğulanlardan oldu.

"Nûh Rabb'ine seslendi: *'Rabb'im,* dedi, *oğlum benim âilemdendir. Senin sözün elbette haktır ve sen hâkimlerin hâkimisin!'* (Rabb'i): *'Ey Nûh,* dedi, *o senin âilenden değildir. O(nun yaptığı) yaramaz iştir. Bilmediğin bir şeyi benden isteme. Sana câhillerden olmamanı öğütlerim!'* (Nûh) dedi ki: *'Rabbim, bilmediğim bir şeyi senden istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz, bana acımazsan ziyana uğrayanlardan olurum!'* "

"'Ey yer, suyunu yut ve ey gök tut!' denildi. Su azaldı, iş bitirildi. (Gemi) Cudi'ye oturdu. *'Haksızlık yapan kavim yok olsun!'* denildi."

"Ey Nûh, denildi, *sana ve seninle beraber olanlardan ümmetlere bizden esenlik ve bereketlerle (gemiden) in. Ama öyle ümmetler de var ki, on- ları bir süre yaşatacağız, sonra onlara bizden acı bir azâb dokunacaktır!*(Hûd: 25-48)"

"Andolsun Nûh bize yalvarmıştı da ne güzel kabul buyurmuştuk! Onu ve âilesini büyük sıkıntıdan kurtarmıştık. Yalnız onun zürriyetini kalıcılar yaptık. Sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık: 'Âlemler içinde Nûh'a selâm olsun (bütün insanlar onu esenlikle anarlar)'. İşte biz güzel davrananları böyle mükâfâtlandırırız. Çünkü o bizim, inanan kullarımızdandı. Sonra ötekilerini suda boğduk(Sâffât: 75-82., Benzer ayetler için bkz. Enbiyâ: 76-77)" ve onları insanlara bir ibret yaptık. Zâlimlere acı bir azâb hazırladık(Furkan: 37)."

"Nitekim Nûh'dan sonra (da) nice nesilleri helâk ettik. Kullarının günâhlarını haber alıcı, görücü olarak Rabb'in yeter(İsrâ: 17)."

V- Nûh'tan Sonraki Peygamberler

a. Hûd ve Ad Kavmi, Sâlih ve Semud Kavmi

Hûd, Nûh'tan sonra yaşamış olup onun seceresi Sâm'ın zürriyeti ile Nûh'a kadar götürülmektedir[Taberî'den aktarım için bkz. Harman 1998, 279]. Dolayısıyla onun ve bu Arap kavmi hakkındaki bilgiler sadece tarih kitaplarına dayanmaktadır. Şunu da not etmek gerekiyor ki Hûd ve Ahkâf'ta uyarıldığı kavminden sadece Kur'ân söz eder[(Ahkaf:21)]. Kum tepeleri anlamına gelen Ahkâf bölgesinin, Yemen'in Hadramut eyaletinin kuzeyinden Suudi Arabistan'ın Necran eyaletinin doğusuna ve buradan Umman'ın kuzeybatısına kadar uzanan çöl olduğu bilinir.

Salih (üst), Hud ve Ad Kavmi (alt), Zübdetü't-Tevârîh (Türk İslam Eserleri Müzesi)

Buna karşılık Hûd kavminin yaşadığı bölge olarak **a.** Yemen'de Umman ile Hadramut arası **b.** Hicaz'ın kuzeyi **c.** Ürdün'ün güneyi olabileceği noktasında üç nazariye kabul edilmekte ve bu kavmin muhteşem saraylara[(Şuarâ:128-129)], mallara, sürülere, bağ ve bahçelere[(Şuarâ: 133-134)] sahip olduğu aşağıda Hûd ile ilgili ayetlerde anlatılmaktadır. Ancak bu bölgelerde tam manasıyla arkeolojik bir yüzey araştırması yapılmadığı için bu görüşleri doğrulamak zorlaşmaktadır. Fakat bu kavmin kalıntılarının Ahkâf çölü sınırları içinde aramak vahiye daha yatkın görünmektedir.

Medine ile Tebûk ya da Şam ile Hicaz arasındaki bölgede yaşamış olan Semûd kavmi, Âd kavminden hemen sonra *'vadide kayaları oyarak'* yaptıkları evler ile saraylar ve köşklerde hayat sürdüğü bilinir[(A'raf:74)]. Özellikle Medine'nin 380 km kuzeyinde bulunan Ula kenti sınırları içinde bulunan ve kayalara oyulmuş yapıların bulunduğu Medain-i Salih bölgesi, bu

kavmin yaşam alanları olarak algılanmak istenmektedir. Fakat buradaki mimari yapıların daha çok İ.Ö. 7-4. yy. ait olduğu anlaşılmaktadır. Durum böyle olunca bu tarihlendirme, hem Ad ve hem de Semud kavimleri için doğru bir idantivikasyon olmayacaktır. Çünkü bu iki kavmin İbrâhim peygamberden önce yaşadığı noktasında Kur'ân ve tüm klasik eserler fikir birliği içindedir. Bölgede yapılacak kapsamlı ve detaylı bir arkeolojik yüzey araştırması bu kavim hakkındaki tüm problemleri çözecektir şüphesiz.

Aşağıda bu iki kavimle ilgili olarak Kur'ân ayetlerini bulacaksınız.

Kur'ân'da Hûd

Hûd'un Peygamberliği

"Âd'ın kardeşini (Hûd'u) an[Benzer ayet için bkz. Hûd: 50]: Ahkaf'taki kavmini uyarmıştı. Onun önünden ve ardından nice uyarıcılar da gelip geçti[(Ahkaf: 21)].

" 'Onlara: *(Allah'ın azabından) korunmaz mısınız?'* demişti. *'Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'tan korkun ve bana itâat edin. Sizden buna karşı bir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız âlemlerin Rabb'ine âittir.*

Ad Kavmi'nin İnşa Ettiği Binalar

Siz her yol üzerine (gelip geçenleri yanıltmak için) bir işâret yapıp da boş şeyle mi uğraşıyorsunuz? Belki ebedi yaşayacaksınız gibi köşkler (ve müstahkem kaleler) ediniyorsunuz? (Bir kavmi) yakaladığınız zaman zorbalar gibi yakalıyorsunuz. Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin. Size bildiğiniz ni'metleri bol bol veren (Allah)'dan korkun. O size davarlar, oğullar verdi. Bahçeler, çeşmeler (verdi). Doğrusu ben size büyük bir günün azâbı(nın çarpması)ndan korkuyorum.' Dediler ki: *'Öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da bizce birdir[(Şuarâ: 124-136)].' "*

Hûd'un Mücadelesi ve Kavminin Helâkı

(Sonra Hûd devam etti) " *'Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin, O'ndan başka tanrınız yoktur. Siz (putları Allah'a ortak koşmakla) sâdece uyduruyorsunuz![(Hûd: 50)]' "*

"Dediler: *'Sen bizi tanrılarımızdan çevirmek için mi geldin? Doğrulardan isen bizi tehdid ettiğin şeyi bize getir.'* Dedi: *'(Azâbın ne zaman geleceğine dair) bilgi, ancak Allah katındadır. Ben, görevlendirildiğim şeyi size duyuruyorum; fakat sizi câhillik eden bir kavim görüyorum*(Ahkaf: 22-23)*.'* "

(Üstelik) *"kavminden ileri gelen inkârcılar dediler ki: 'Biz seni beyinsizlik içinde görüyoruz ve biz seni yalancılardan sanıyoruz! Ey kavmim, bende beyinsizlik yok, ben âlemlerin Rabb'i tarafından gönderilmiş bir elçiyim'* dedi. *Size Rabb'imin gönderdiği gerçekleri duyuruyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm. Sizi uyarması için içinizden bir adam aracılığıyla Rabb'inizden size bir zikir gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki (Allah) sizi, Nûh kavminden sonra, onların yerine hâkimler yaptı. Üstelik, yaratılışta size irilik verdi. Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz.* Dediler ki: *'Yâ, demek sen, tek Allah'a kulluk edelim ve atalarımızın taptıklarını bırakalım diye mi bize geldin? Eğer doğrulardan isen bizi tehdidettiğin (o azâbı) bize getir!'* Dedi ki: *'Artık size Rabb'inizden bir azâb ve gazap inmiştir. Allah'ın, kendileri için hiçbir delîl indirmediği (ve hiçbir güç vermediği), sâdece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Bekleyin öyle ise, ben de sizinle berâber bekleyenlerdenim!'* O'nu ve O'nunla berâber olanları, bizden bir rahmetle kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanların ve inanmayacak olanların ardını kestik(A'râf: 66-72)."

(Hûd inkârcı kavmine): " *'Ey kavmim, Rabb'inizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin (O'na yönelin) ki gökten üzerinize bol bol rahmet göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın. Suç işleyerek (Allah'tan) yüz çevirmeyin!'* Dediler ki: *'Ey Hûd, bize bir mu'cize getirmedin. Biz senin sözünle tanrılarımızı terk edecek değiliz ve biz sana inanacak değiliz! (Senin hakkında) seni tanrılarımızdan biri fena çarpmış!' demekten başka bir söz bulamıyoruz.'* Dedi ki: *'Ben Allah'ı şâhid tutuyorum, siz de şâhid olun ki, ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.' O Allah'dan başka (taptığınız tanrılardan). Haydi, hepiniz bana tuzak kurun, sonra bana hiç göz açtırmayın (elinizden ne gelirse yapın)! Ben, benim de Rabb'im, sizin de Rabb'iniz olan Allah'a dayandım. Hiçbir canlı yoktur ki O, onun perçeminden tutmuş olmasın (onu dilediği gibi yönetmesin). Gerçekten Rabb'im, doğru bir*

yol üzerindedir (O âdildir, yanında kimse zulme uğramaz). Eğer yüz çevirirseniz, artık ben (duyurmak için) size gönderildiğim şeyi size duyurdum. Rabb'im, sizin yerinize başka bir kavim de getirebilir. Siz O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Şüphesiz Rabbim, herşeyi koruy(up gözet)endir.' Emrimiz gelince Hûd'u ve onunla beraber inanmış olanları bizden bir rahmetle kurtardık; onları katı bir azâbdan kurtardık. İşte 'Âd (kavmi), Rab'lerinin âyetlerini inkâr ettiler, peygamberlerine isyan ettiler ve her inatçı zorbanın emrine uydular. Böylece hem bu dünyâda, hem de kıyâmet gününde peşlerine la'net takıldı(Hûd: 52-60)."

"Ama azâbım ve uyarılarım nasıl oldu? Biz onların üstüne uğursuz mu uğursuz bir günde uğultulu bir kasırga saldık. İnsanları sanki köklerinden sökülmüş hurma kütükleri imişler gibi koparıp deviriyordu(Kamer: 18-20, Benzer ayetler için bkz. Zâriyât: 41-42)."

"Azâbın (ufukta) geniş bir bulut halinde vâdilerine doğru geldiğini görünce: *'Bu, bize yağmur yağdıracak bir buluttur'* dediler. Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şey, içinde acı azâb bulunan bir rüzgârdır. Rabb'inin emriyle her şeyi yıkar, mahveder. Derken onlar o hale geldiler ki evlerinden başka bir şey görülmez oldu. İşte biz, suç işleyen toplumu böyle cezâlandırırız. Onlara size vermediğimiz servet ve kuvveti vermiştik, onlara kulaklar, gözler ve gönüller yaratmıştık. Fakat ne kulakları, ne gözleri ne de gönülleri kendilerine bir yarar sağladı. Zira (düşünüp ibret almıyorlar, tersine) bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Ve alay edip durdukları şey, kendilerini kuşatıverdi. Andolsun, biz çevrenizdeki kentleri de yok ettik ve belki (küfürlerinden) dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık(Ahkaf: 24-27)."

b. Kur'ân'da Sâlih ve Sâlih'in Peygamberliği

"Semûd (kavmin)e de kardeşleri Sâlih'i (gönderdik): *'Ey kavmim dedi, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur*(A'râf: 73, Benzer ayetler için bkz. Hûd: 61; Neml: 45)."

"(Allah'ın azâbından) korunmaz mısınız? Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin. Ben sizden buna karşı bir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız âlemlerin Rabb'ine âittir. Siz burada güven içinde mi bırakılacağınızı sanıyorsunuz?

Semûd Kavmi'nin Binaları

Böyle bahçelerde, çeşme başlarında? Ekinler ve yumuşak tomurcuklu güzel hurmalıklar arasında? Dağlardan ustalıkla evler yontuyorsunuz. Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin. O aşırıların emrine uymayın. Onlar yeryüzünde bozgunculuk yaparlar, ıslah etmezler(Şuarâ: 142-152)."

"Andolsun Hicr (Semûd) halkı da peygamberleri yalanladılar. Onlara âyetlerimizi verdik, ama onlardan yüz çeviriyorlardı. Dağlardan güvenli evler yontuyorlardı. Sabaha girerlerken onları da (o) korkunç ses yakaladı. Kazandıkları, kendilerinden hiçbir şeyi savamadı(Hicr: 80-84)."

Sâlih'in Kavmi ile Mücadelesi

(Sâlih dedi): "*Sizi yerden inşâ eden ve orada yaşatan O'dur; O'ndan mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin! Çünkü Rabb'im yakındır, (du'âları) kabul edendir.*' Dediler ki: '*Ey Sâlih, sen bundan önce bizim aramızda ümit beslenen kişi idin. Şimdi atalarımızın taptıklarına tapmaktan bizi men mi ediyorsun? Biz senin bizi çağırdığın şeyden şüphe içindeyiz, kuşkulanıyoruz!*' (Sâlih onlara): '*Ey kavmim,* dedi, *bakın ya ben Rabb'imden bir kanıt üzerinde isem ve O, bana kendinden bir rahmet vermişse? Peki, bu durumda O'na karşı gelirsem, beni Allah'tan kim kurtarır? Sizin bana, ziyânımı artırmaktan başka bir katkınız olamaz!*(Hûd: 61-63)"

Düşünün ki (Allah), Âd'dan sonra sizi hükümdarlar yaptı ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: Onun düzlüklerinde saraylar ediniyorsunuz, dağlarını yontup evler yapıyorsunuz, artık Allah'ın nîmetlerini hatırlayın da yeryüzünde bozgunculuk yapıp karışıklık çıkarmayın. Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler, içlerinden zayıf görülen inananlara: '*Siz,*' dediler, '*Sâlih'in, gerçekten Rabb'i tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?*' (Onlar da): '*(Evet), doğrusu biz onunla gönderilene inananlarız!*' dediler. Büyüklük taslayanlar: '*Biz, sizin inandığınızı inkâr edenleriz!*' dediler(A'râf: 74-76)."

(Ayrıca) "dediler (ki): '*Sen, iyice büyülenmişlerdensin. Sen de bizim gibi bir insansın. Eğer doğrulardansan bize bir mu'cize getir*(Şuarâ: 153-154)." "

"'*Bizden bir insana mı uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz*' dediler. '*Zikir, aramızdan ona mı bırakıldı? Hayır o, yalancı küstahın biridir!*" (Sâlih'e dedik ki): '*Yarın onlar, yalancı, küstahın kim olduğunu bilecekler*[Kamer: 24-26].' "

Kavmi Sâlih'i Öldürmeye Çalışıyor

"Bir de baktı ki onlar, birbiriyle çekişen iki bölük olmuşlar. Dedi: '*Ey kavmim, iyilikten önce neden kötülüğe eviyorsunuz? Esirgenmeniz için Allah'tan mağfiret dilemeniz gerekmez mi? Senin ve seninle beraber bulunanların yüzünden uğursuzluğa uğradık*' dediler. Dedi: '*Uğursuzluğunuz(un sebebi), Allah'ın yanında (bulunan takdiri)dir. (Kötü iş yapanlara O, uğursuzluğu takdîr etmiştir). Doğrusu siz (çeşitli olaylarla) sınanan bir kavimsiniz.*' Şehirde dokuz kişi vardı ki yeryüzünde bozgunculuk yaparlar, ıslâh etmezlerdi. Allah'a and içerek birbirlerine: '*Biz, gece ona ve âilesine baskın yap(ıp onları öldür)elim* sonra velîsine: '*Âilesinin öldürülüşünde bulunmadığımızı, bizim doğru olduğumuzu' söyleyelim*' dediler. Böyle bir tuzak kurdular, biz de onlar hiç farkında olmadan onlara bir tuzak kurduk (onların tuzaklarını, kendi helâklerinin sebebi kıldık. Onlar, bilmeden kendi helâklerini hazırladılar). Bak, işte tuzaklarının sonucu nasıl oldu, (nasıl) biz onları ve kavimlerini toptan yıktık, (mahvettik). İşte şunlar, zulümleri yüzünden çökmüş, ıssız kalmış evleridir. Şüphesiz bunda bilen bir kavim için ibret vardır. İnananları ve (günahlarından) korunanları kurtardık[Neml: 45-53]."

Dişi Deve Mucizesi ve Semûd Kavmi'nin Helakı

"Biz onlara, kendilerini sınamak için dişi deveyi göndereceğiz. Hele sen onları gözetle, sabret. Onlara, suyun aralarında paylaştırılacağını haber ver; içme sırası kiminse o gelip suyunu alsın[Kamer: 27-28]."

"*Size Rabb'inizden açık bir delil geldi. İşte şu, Allah'ın devesi, size bir mûcizedir; bırakın onu Allah'ın arzından yesin (içsin), sakın ona bir kötülük etmeyin, yoksa sizi acı bir azâb yakalar*[A'râf: 73](dedi).'

"Yine de onu kesip devirdiler[Hûd: 65, Benzer ayetler için bkz. Şems: 11-15; İsrâ: 59-60]" "ve Rabb'lerinin buyruğundan dışarı çıktılar; '*Ey Sâlih, eğer*

hakîkaten elçilerdensen, bizi tehditettiğin (o azâbı) bize getir!' dediler(A'râf: 77)."

"(Sâlih onlara) dedi ki: *'Yurdunuzda üç gün yaşayın, (sonra mahvolacaksınız); bu, yalan olmayan bir uyarıdır! (bir tehdittir*(Hûd: 65).)"

"Bunun üzerine hemen onları, o sarsıntı yakaladı, yurtlarında diz üstü çökekaldılar. (Sâlih), onlardan öteye döndü de: *'Ey kavmim, ben size Rabb'imin gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size öğüt verdim; fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz!'* dedi(A'râf: 78-79)."

"Nihâyet emrimiz gelince Sâlih'i ve onunla beraber inanmış olanları, bizden bir rahmetle (hem azâbdan), hem de o günün zilletinden kurtardık. İşte Rabb'in öyle güçlü, öyle gâliptir. Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı, yurtlarında çöküp kaldılar. Sanki orada hiç şenlik kurmamışlardı. İyi bilin ki Semûd (kavmi), Rab'lerini inkâr ettiler ve iyi bilin ki Semûd (kavmi) def olup gittiler!(Hûd: 66-68)"

"Semûd ve 'Âd (kavimleri), başa çarpan olayı yalanladılar. Bu yüzden Semûd (kavmi) azgın bir vak'a ile helâk edildiler. 'Âd (kavmi) ise uğultulu, azgın bir kasırga ile helâk edildiler. (Allah) onu, yedi gece, sekiz gün ardı ardına onların üzerine saldı. O kavmi orada, içi boş hurma kütükleri gibi serilmiş görürsün. Onlardan hiç geri kalan görüyor musun? Fir'avn ve ondan öncekiler ve altüst olmuş kentler(in halkı olan Lût kavmi) de günâh işlediler. Rab'lerinin elçisine karşı geldiler. O da onları şiddeti gittikçe artan bir yakalayışla yakaladı(Hâkka: 4-10)."

BEŞİNCİ BÖLÜM

İLK İMPARATORLUKLARA BİR ADIM

"Kitapta İbrâhim'i de an. Çünkü O, özü sözü doğru olan bir peygamberdi." (Meryem: 41)

I- İbrâhim Öncesi ve Sonrası Siyâsi ve Ekonomik Manzara

'*Nûh tufanı*' olarak adlandırılan büyük felaketten, yaklaşık altı yüz elli yıl geçmiştir. III. Ur (İ.Ö. 2112-2004) sülalesi ile Mezopotamya'da Sami halklardan olan Akad devletinin hâkimiyeti azalmış ve Sumer geleneği ve kültürü yeniden şahlanmaktadır. Son Sumer geleneğini yansıtan ve Sumer rönesansı olarak da kabul gören bu dönemde, '*tufan*' olayını anlatan ve yukarıda detaylandırdığımız olaylar zincirinin yer aldığı Gılgameş destanı ile birlikte idari metinler, kraliyet ilahileri gibi pek çok edebiyat türü yeniden kaleme alınır[Hallo 1974, 189]. Böylece, Sumer kültürünün tekrardan canlandırılması amaçlanıyordu belki de.

Fırtına Tanrısı (Teşup, Tarhunt, Ba'al) Efsameler ve Mitler 160

Güney Mezopotamya'daki III. Ur sülalesinin ikinci kralı olan Ur-nammu, Ur'da, ana tapınak alanında büyük bir ziggurat ile dini yapılar inşa ediyor; diğer kral Şulgi de takvim, ölçü ile ağırlık sistemlerini değiştirip, düzenli bir ordunun temelini atıyordu. Hatta ticaretin daha sistemli ve güvenli bir duruma sokulması için büyük gayret içine de giriyordu. Bu doğrultuda Mezopotamya'da ana yollar üzerinde bir nevi '*kervansaray*'lar dahi yaptırıyordu:

'Ben patikaları genişlettim, ülkenin yollarını düzelttim.
Yolculuğu güvenli kıldım, oraya büyük evler (kervansaraylar) diktim[Klein 1981b, 26 vd.]*.'*

Zaten III. Ur sülalesinin tarih sahnesinden çekilmesinden hemen sonra, Musul'un güneyinde bulunan Cebel Hamirin bölgesinde yer alan Asurlu tüccarların, Anadolu halkı ile yoğun bir ticaret ağı kurduğu görülür. Hem tanrı ve hem de kent adı olarak çiviyazılı belgelerde adı geçen Asur, doğudan batıya, kuzeyden güneye uzanan önemli kervan yolları üzerindeydi. Ticaretle çok gelişmiş önemli

kutsal mekânlara sahip olan Asur'un çevresi de surlarla örülmüştü.

'Orta Tunç' ya da *'Asur Ticaret Kolonileri Çağı'* (İ.Ö. 1900-1780) olarak adlandıran bu evre, Anadolu'nun, Asurlu tüccarlarca çiviyazısıyla buluşturulup, tarihi devirlere girdiği bir dönemdir'Anadolu'da Tarihi Dönemler' tablosuna bkz. Kayseri/Kaneš'te ele geçen bu çiviyazılı tabletler, eski Asur dili ve yazısıyla yazılmış olup ticari sözleşmeler, mahkeme kararları, evlat edinme, evlenme, boşanma, köle ticareti ve miras konularını içermekteydi. Bu ticaretin ana maddesi kalaydır ve kalay Anadolu'da fazla yoktur. Bu yüzden Asurlu tüccarlarca Pakistan ve Afganistan'dan sağlanan kalayın, Anadolu'da son varacağı nokta, Kayseri yakınlarındaki karum Kaniş/Neşa/Anişa'dır. Bu ticaret ağının sağlıklı işlemesi yanında Asur, kendi ekonomisini canlandırmak ve genişletmek amacıyla karum/liman ve wabartum/konuk/istasyon adı verilen pazar yerleri kurmuştu. Asurlu tüccarlar beraberinde getirdikleri kalay, dokunmuş ince kumaşlar, fildişi ve lapis lazuli taşı yerine Anadolu'dan altın, gümüş ve değerli taşlar alıyorlardı. Şunu da hemen yeri gelmişken söylemek gerekiyor, Asurlu tüccarlar kalay ticaretinden yüzde yüz ve kaliteli kumaşlardan ise yüzde iki yüz kâr ediyorlardı. Hatta kendi aralarında bir faiz sistemi de geliştirmiş olup, vatandaşlarına yüzde otuzla altın ve gümüşü borç olarak verirken, Anadolu halklarına ise yüzde yüzün üzerinde faiz oranları uyguluyordu[Veenhof 1972, 82-87, 232].

Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaneş Kralı'na Yazdığı Mektup

Bugün Suriye-Irak sınırı yakınında bulunan Tell Hariri bölgesinde Sami bir topluluk olan Mari krallığı (İ.Ö. 2600-1760), bu Yakındoğu ticaretinde ana dağıtımcı depo işlevi görüyor ve gelen kalayın dağıtımı ile tunç üretiminde önemli bir görevi yerine getiriyordu[Dossin 1970].

Bu ticaret ağının denetimi, Hammurabi'nin İ.Ö. 1795 yılında tahta geçmesinden sonra, artık birinci Babil hanedanlığının tekelinde idi[Arnold 2005, 40 vd.]. Ama Hammurabi'nin ölümü ve sonra başa geçen kralların beceriksizliği ile birinci Babil hanedanlığı, Hitit kralı I. Murşili'nin Babil'i zaptıyla (İ.Ö. 1595) sona erecekti. Dolayısıyla Babil (Kassit dilinde Karduniiaş) -Zagros dağlarından göçüp gelen- Kassit hanedanlığı 576 yıl hâkim olacaktı.

Mezopotamya'nın İ.Ö. 21-18. yüzyıl arasını kapsayan siyasi ve ekonomik yapısını kısaca özetlediğimiz bu yüzyıllar arasında, eski Mısır'da, Orta Krallık dönemi (İ.Ö. 2040-1720) olarak isimlendirilmiş bu devrin belki de en önemli kralı I. Ammenemes idi. Bu dönem Mısır Kralları için 'Eski Mısır Kronolojisi' tablosuna bkz. Bu kralın Mısır tahtına oturacağı bir kehanetle de doğrulanmıştı. Bu dönemde sadece Teb'de tapılan yerel bir tanrı görünümü veren Amon, panteonda

Anadolu'da Tarihi Dönemler			
İ B R Â H İ M Ç A Ğ I	**Orta Tunç Çağı** İ.Ö. 2000-1450	Bakır ve kalayın karışması sonucu tunç eşyaların yapımı çoğaldı. Kalay, bugün Bursa Soğukpınar yakınlarındaki Madenbelenitepe'de bulunmasına karşılık Anadolu'da ihtiyaca cevap verecek miktarda değildi. Bundan dolayı kalay, Pakistan, Afganistan'dan sağlanarak Asur ve Kayseri yakınlarındaki Kaneš başta olmak üzere tüm Anadolu'da bir ticaret ağı kuruldu. Asurlu tüccarlar kalayla birlikte dokunmuş ince kumaşlar, fildişi ve lapis lazuli taşı getirip Anadolu'dan Asur'a altın, gümüş ve değerli taşlar götürüyordu. Kaneš Karum'da ele geçen tabetler eski Asurca kaleme alınmış ticari sözleşmeler, mahkeme kararları, evlat edinme, evlenme, boşanma, köle tiricareti ve miras konularını içerir.	**Asur Ticaret Kolonileri** Kaneš/Neša/Aniša, Hattuša, Šamuha, Turhamit, Wahšušana gibi karum (liman) ve Kušaura, Ankuwa, Mama, Zalpa gibi wabartum (konuk/istasyon) adı verilen yüzlerce pazar yerleri kuruldu. Anadolu'da Raba'um (kral) ve Rubatum (kraliçe) ile yönetilen pek çok beylik vardı. Kaneš karum'daki dört yapı katı tespit edilmiş olup yazılı belgeler II-Ib tabakasında keşfedilmiştir. II. tabaka: Ilušuma ile başlar ve II. Puzur-Aşur ile son bulur. Ib tabakası: I. Šamši-Adad ile çağdaş olup Hammurabi ile eş zamanda yaşamış Anita'nın hançeri bu tabakada ele geçmiştir. **Eski Hitit** Kuzey Suriye Devleti: **Iamhat Krallığı** **Orta Hitit**
	(İbrâhim, Lût, İsmail, İshak, Yakûp)		

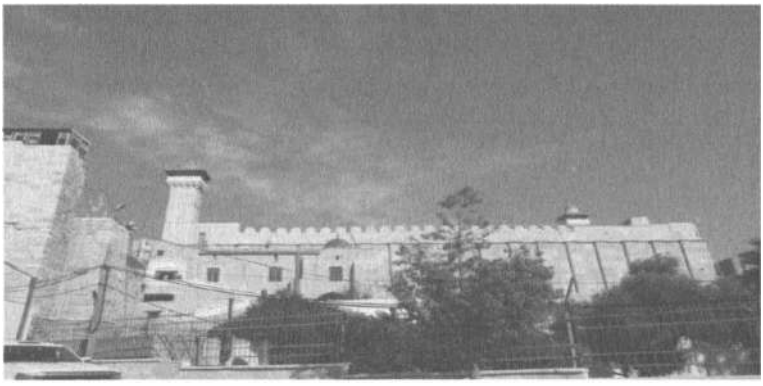
öne çıkmakta ve tanrı Ra ile birleştirilmeye başlanmıştı. Bu devirde eski Mısır'ın işgücü kaynağı Nübye idi ve Mısırlılar, Sina

yarımadasında madencilikle uğraşmakta idi. Bu dönem Mısır'ı, Filistin ile bazı sorunlar yaşasa da diplomatik ilişkilerle bu tatsızlıkların önlendiği görülmektedir. Hatta Mısır'ın, Orta Krallık döneminde Levant (Lübnan, Filistin, Suriye) ve Mezopotamya ile güçlü bir ticaret ağı geliştirdiği anlaşılmaktadır.

Buraya konumuzla doğrudan ilintili olmasa da I. Ammenemes'in I. Sesostris'e verdiği öğütleri yazmadan, konuya devam etmek istemiyorum. Çünkü insan karakterini çok güzel tahlil etmiş:

"Kardeşine güvenme, kimseyi dost bilme,
Kimseyle canciğer olma, değmez.
Yatarken kalbini kendine emanet et,
Felaket günü kimsenin yandaşı olmaz.
Dilenciye sadaka verdim, yetimi yetiştirdim,
Yoksulları da zenginler kadar başarılı kıldım,
Ama ekmeğimi yiyen bana kafa tuttu.
Güvendiğim kişi güvenimi kullanıp tuzak kurdu[Lichtheim 1973-80, I, 135-139]*."*

Eski Anadolu'nun -yukarıda ana hatlarıyla değindiğimiz gibi- Yakındoğu'nun ticaret ağında ilk sırayı kapmış olduğunu söylesek, herhalde hata yapmış sayılmayız. Önasya ticaretinde etkin rol oynayan Asurlular, Hitit kralı Anitta (İ.Ö. 1750), tarafından güçten düşürüldü ve Anadolu'da kurdukları o görkemli ticaret ağları yoktu artık.

Filistin'de El-Halil'de Hz. İbrâhim Camii.
Camii ile Aynı Ölçülerde ve İçinde Makpela Mağarası'nda İbrâhim ve Karısı; İshak ve Karısı, Yakûb ve Yûsuf'un Kabirlerini Misafir Ediyor.

İşte böyle çalkantılı ve kalay ticaretinin o zamanki dünya ekonomisini belirlediği bir devrin ardından sonra, İbrâhim'in tarih sahnesine çıktığını düşünmekteyim.

İbrâhim'in yaşadığı devri tarihlendirebileceğimiz maalesef Tevrat'tan başka bir belge elimizde yoktur. Kur'ân sadece onun putlarla olan tevhit mücadelesini örneklendirir.

Tevrat, İbrâhim'in yaşadığı devir için, ipucu olabilecek bazı deliller sunar bize. Ama şunu hemen belirtmek gerekir ki Eski Ahit'i tarihsel kaynak olarak kullanmak gerçekten zordur, tıpkı Herodotos'un kitabı gibi. Bu yüzden bu kitapta geçen tarihi bilgilerin –aşağıda yapmaya çalıştığımız gibi- bilimsel verilerle kıyaslanması gerekmektedir. Ama bu konuda bize yardımcı olabilecek başka bir belge de görünmüyor.

Bu ipuçlarından *biri*, İbrâhim'in muhtemelen Kildanilerin kenti Ur'da doğması, kardeşi Haran'ın bu kentte ölmesi, Ken'ân diyarına gitmek için Ur'dan Harran kentine ailesi ile birlikte hicret etmesidir(Tekvin: 11:27-31; Nehemya: 9:7).

Hammurabi Tahtında Oturan Tanrı Şamaş'ın Karşısında

Tevrat'daki diğer ipucumuz, Rabbin, *'Ken'ânlıların, Hittilerin, Amorîlerin, Perizzilerin, Yebusilerin ve Girgaşilerin diyarını onun zürriyetine vermek üzere* ahitleşmesi(-Nehemya: 9:8).'

Bu kapsamda *bir diğer* ipucumuz da İbrâhim'in, Het oğullarından Hittî Tsohar oğlu Efron'dan tarlasının sonunda bulunan Hebron/Kiryat Arba/el Halil'deki Makpela mağrasını, ölen karısı Sara için –daha sonra kendinin oğlu İshak ve eşi Refeka,

torunu Yakûb ve eşi Lamia, Yûsuf ve eşinin- ebedi istirahatgah olarak satın almak istemesidir(Tekvin: 23: 3-20). Bugün bu naaşlar, el Halil'deki –belki de İbrâhim peygamberin ilk temellerini yükselttiği- mağaranın ölçüleriyle aynı hacimdeki yani -56 m uzunluğunda, 33 m genişliğinde 15 m yüksekliğinde- bir tapınağın bulunduğu alanda inşa edilmiş Hz. İbrâhim Camii'nin içindeki sadukalar halinde ama asıl kabirler Makpela Mağarası'nda yatmaktadır. Hz. İbrâhim Camii'nden önce burada bir kilise olduğu kitabesinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hz. İbrâhim Camii'nin de Emeviler zamanında şimdiki alanda inşa edildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde 1994 yılının 25 Şubat'ın Cuma gününde fanatik bir Yahudinin namaz kılan müslümanlara ateş açması sonucu şehit olanlar ve yaralananalar olmuş ve bu prokavakasyonun akabinde 9 ay kapalı kalan caminin Yakûb ve eşi ile birlikte Yûsuf'un kabrinin olduğu alan, sinagoga dönüştürme ile sonuçlandırılmıştır.

Makpela Mağrası'na Giden Yolu Gösteren Levha

Şimdi bu ipuçlarını, yani '*Kildanilerin Ur kenti*' ve '*Het oğullarının*' Tevrat'ta beraber geçmesini değerlendirmeye almamız lazım geliyor ve bu iki anahtar sözcüğün kilidi açacağına inanıyorum.

Bu iki kavram beraberce değerlendirildiğinde İbrâhim'in, Kildanilerin Ur kentinde yaşarken Het oğulları ile çağdaş bir zamanda ortaya çıktığı görülmektedir.

Peki, kimdir bu Kildaniler?

Kildani sözcüğü bilindiği üzere Babil'in karşılığıdır ve Babil, ilk kez birinci Babil hanedanlığı (İ.Ö. 1894-1595) ile tarih sahnesine çıkar. Ama bu kelime, Yeni Babil devleti döneminde -İ.Ö. 7. yüzyılda-, yani pak Tevrat'tan yaklaşık beş yüz yıl sonra kullanılmaya başlanır.

Birinci Babil hanedanın altıncı kralı olan Babilli Hammurabi'nin (İ.Ö. 1795'te tahta geçer) krallığının yaklaşık otuzuncu yılında (İ.Ö. 1763) İsin, Uruk ve Nippur kentleriyle birlikte Ur kentini, birinci Babil hanedanlığının sınırları içine dâhil ettiği bilinir[Kuhrt 2010, I, 141]. Böylece bir Sumer kenti olan Ur, Sami ırkından bir sülalenin elindedir artık.

Hammurabi'nin, Hititli çağdaşı Anitta idi ve bu kralla, Hitit devletinin temelleri atılıyordu yavaş yavaş. Durum böyle olunca İbrâhim, hem Babilli Hammurabi'nin Ur'u ele geçirdiği yıllarda ve hem de Anitta döneminde (İ.Ö. 1750) genç bir dekikanlı olmalıydı. Yani İbrâhim'in –Tevradî bir kavram olan[Tekvin: 10:8-9] ve soyu Nûh'a dayanan[Tekvin 10:8]-Nemrûd'u: Hammurabi idi.

İbrâhim Peygamberin Karısı Sare'nin Hz. İbrâhim Camii'ndeki Kabri

Şimdi anlatımlarımıza burada biraz ara verip şu can alıcı soruyu soralım ve buna bir cevap vermeye çalışalım.

Tevrat'da sözü edilen *'Het oğulları'* acaba hangi eskiçağ ulusuna karşılık gelmektedir?

20. yüzyılın başlarında Boğazköy/Çorum'da yapılan kazılar neticesinde pek çok çiviyazılı belge gün ışığına çıkarıldı ama Mezopotamya çiviyazıları okunabildiği halde bu belgeler daha okunamıyordu.

Bu yazı, 1915 yılında, Çek ulusundan papaz B. Hrozný tarafından çözülebildi. Yazı, okunabilir ve anlaşılabilir bir duruma gelince, görüldü ki bu ulus kendini *'Neşaumnili'* yani *'Neşalı'* diye tanımlıyordu ve kendine Hititli demiyordu ve hiçbir zaman da demedi. İlk zaman *'Eti'* şeklinde Türkçe'de kullanılmış olan bu ulusun adını, Batılı Tevrat'ta geçen ve - yukarıda sözünü ettiğimiz gibi- *'Hittiler/Het oğulları'* ifadesinden hareketle, bu halka 'İngilizce ve Fransızca: *Hittite*, Almanca *Hethiter*, İtalyanca: *Ittita*' yani Hitit ismini taktı.

Şimdi şu soruya bir cevap arayalım.

Bu durumda, hem Babilli Hammurabi ve hem de Hititlerle çağdaş olduğu anlaşılan İbrâhim, Hitit devletinin hangi döneminde yaşamış olmalıdır?

Tevrat'ta verilen bilgilerden yola çıktığımızda ve –yukarıda sözünü ettiğimiz gibi-İbrâhim, karısı Sara için bir kabir aradığında,

El-Halil'deki Hz. İbrâhim Camii'ndeki Grekçe Yazıt.
Yazıtta: 'Burası İbrâhim'in ve Ailesinin Bulunduğu Hebron Şehridir' Cümlesi Okunuyor.

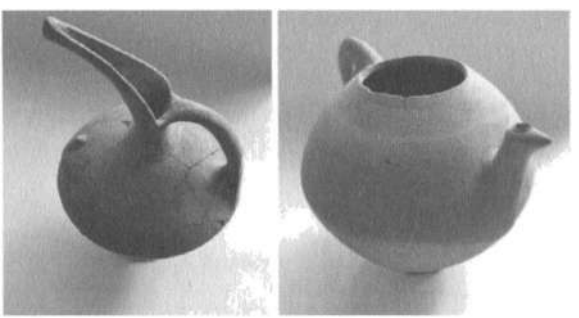
Hititli bir kişiden bu kabri satın almaktadır. Bu ifadeler bize şunu ima etmektedir: Hitit kralı Anitta'nın hemen ardından Hitit varlığı Anadolu'yu kaplamış ve hatta kuzey Suriye de bile Hititli nüfus ve nüfuz artmıştır. Yani İbrâhim'in orta yaşından ölümüne kadar, Anadolu ve kuzey Suriye'de hatırı sayılı bir Hitit

nüfuzu ve etkisi vardır artık. Konuyu biraz daha açarsak, Hammurabi'nin Ur'u ele geçirdiği tarihte, Hitit varlığı sadece Orta Anadolu'da Kayseri ve Boğazköy civarı ile Konya'nın kuzeyine kadar genişleyebilmişken[Alp 2000, 53-55], Tevrat'ta verilen bu bilgi çerçevesinde, Hititler artık doğu ve güneydoğu Anadolu'da da söz sahibi olması gerekmektedir. Durum böyle olunca I. Labarna döneminde Hitit sınırlarının Konya'nın güneyine kadar uzandığı anlaşılıyor[Alp 2000, 59].

Ancak I. Hattuşili[Haas 2004, 32 vd.], sınırı doğu ve güneydoğu Anadolu bölgesi ile birlikte kuzey Suriye'ye kadar genişletecektir. Hatta kendisinin ifadesiyle, daha önce Akadlı Sargon'un geçtiği Fırat nehrini geçip, bu bölgede bulunan kentleri Hitit toprağına katıp, Urşu/Urfa kentinde yaralanıp, Kuşşara'da ölecektir. Bu anlatımlarımız ışığında İbrâhim, eski Babil kralı Hammurabi ve Hitit kralı I. Hattuşili arasındaki bir dönemde yaşamış olmalıdır.

a. Din ve Kültür

İbrâhim peygamberin yaşadığı bu dönemde Mezopotamya ve Anadolu'da tapınılmakta olan tanrı ve tanrıça sayıları fazla artmamıştır. Hatta Babil'de baş tanrı Marduk'tu ve tanrı Zababa, Nergal, Ea ve Enlil'in yerini almıştı. Ama I. Şuppiluliuma zamanında Hitit hâkimiyeti alanına dâhil edilmiş Aştata krallığının merkezi Emar/Kuzey Suriye'de Tel Meskene'de keşfedilen bir tablet üzerinde Ea, yine de ayrı bir yere konuluyordu tanrılar arasında:

Hitit Dönemi Çanak Çömleklerinde Örnekler (üstte) ve ***Çiviyazılı Bir Tablet Parçası (altta*** *-Tokat Arkeoloji Müzesi)*

"Alınyazımızı çizen Ea, Payımıza karar veren de tanrıların iradesi[Arnaud 1986, n. 76]*."*

Asur Ticaret Kolonileri çağında Asur, Şamaş, İştar, Adad, Zababa, Sin ve Belum gibi tanrılar tapınım görmüştür. Bu tanrılar gurubundan tanrı Asur için, Orta Asur krallarından I. Tukulti-Ninurta (İ.Ö. 13. yüzyılda) zamanında, Dicle kıyısında yeni bir tapınak daha yapılması ve İ.Ö. 9. yüzyılda *'beni yaratan tanrı Asur'* ifadesiyle[Weidner 1932-3, n. 28] bu kültün, İ.Ö. 20. yüzyıldan beri devam ettiğini gösterir:

> *"Tanrı Asur, kentimin karşısında benden bir kült merkezi yapmamı istedi. Beni seven tanrı Asur'un emriyle şehrim Asur'un önüne bir kent inşa ettim. Asur ile yüce tanrılara adaklar sunulmasını sağladım.*
> *... Tanrı Asur'un ikameti için görkemli bir tapınak ve (içine) heykelini diktim*[Weidner 1959, n. 16]*."*

Yine yukarıdaki tanrı guruplarından Adad, İ.Ö. 3. binde tufan sırasında *'olanca gücüyle çakmakta'* olan fırtına tanrısı idi ve Aramice yazılmış bir metin üzerine günleri bereketlendirmek, ömrü uzatmak, hastalığı defetmek gibi yetenekleri üzerinde barındırdığına inanılıp, İ.Ö. 9. yüzyıla kadar değer buluyordu eskiçağ dünyasında:

Fırtına Tanrısı ([D]U/Teşup/Tarhut) (İ.Ö. 14.-13 yy.) Tokat Arkeoloji Müzesi

> *"Gökteki ve yerdeki suların düzünleyicisi, bereket yağdıran, bütün kentlerdeki insanlara otlak ve sulama yeri veren, tanrılara paylarını bahşeden, ırmakların düzenleyicisi, bölgeleri zenginleştiren, tapınmaya değer kudretli tanrı, yüce efendi Adad*[Kuhrt 2010, II, 19 vd.]*."*

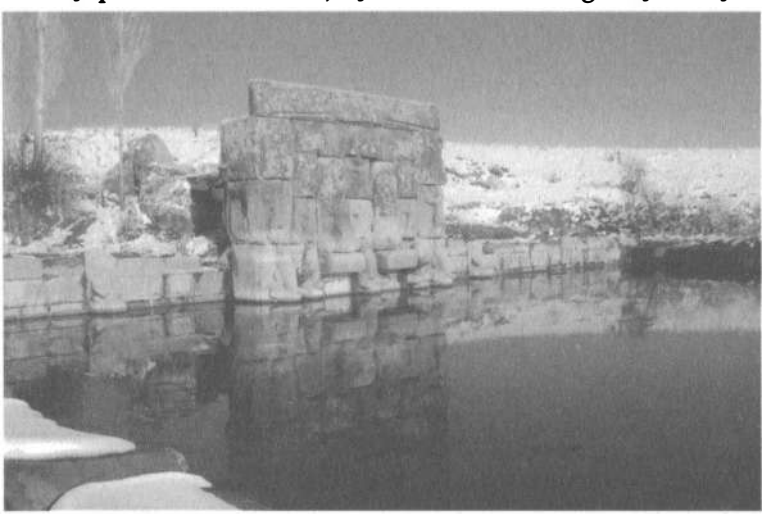
Tanrılara karşı ne tarzda bir dua edilmesi gerektiği, yukarıdaki tanrılar içinde saydığımız ve tanrıça İştar'ın İ.Ö. 9. yüzyıla kadar değer bulduğunu anladığımız bir metninde can alıcı bir şekilde detaylandırılır:

> *"Tanrıça İştar endişeyle iç çektiğimi duydu ve 'korkma' dedi ve bana güven vererek dedi ki: 'Dua ederken ellerini yukarıya kaldırman ve gözlerinin yaşlarla dolması merhametimi uyandırdı*[Kuhrt 2010, II, 173]*.'"*

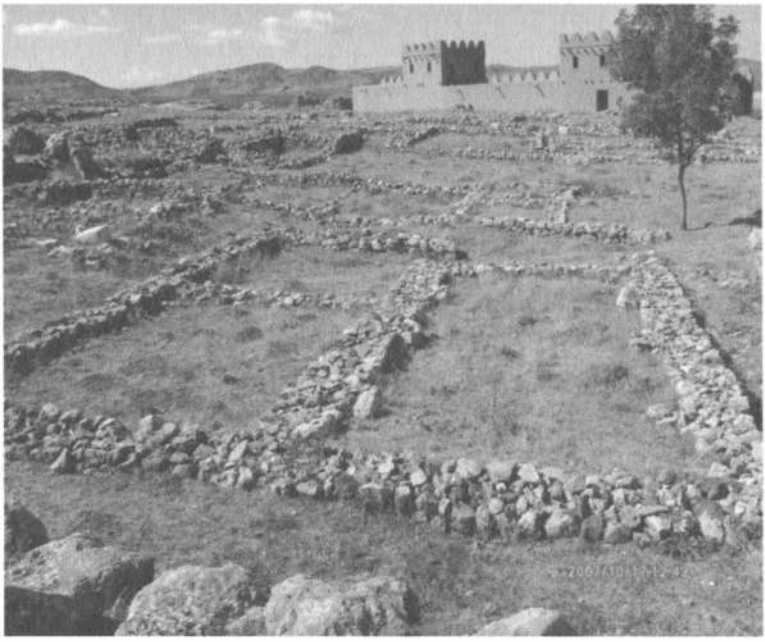
Ama özellikle Hitit imparatorluk döneminde Hitit panteonunda tapınan tanrı ve tanrıça sayısı bini bulmuş[Laroche 1947] ve çiviyazılı antlaşma netinlerinde *'Hatti ülkesinin bin tanrısı'* ifadesi yazılır olmuştur. İlginç bir nokta, Barnabas İncil'i İbrâhim döneminde toplumun *'Ba'al'in yanı sıra bin* tanrıya[(Barnabas İncili, 38)]' taptığını yazıyor.

Hitit toplumunun taptığı tanrılar Sumer, Sami, Luwi, Hurri ve Hatti gibi ulusların panteonundan oluşmakta idi. Yukarıdan beri izah ettiğimiz uluslar da çeşitli toplumların tanrı heykellerine tapınmakta hiçbir beis görmüyorlardı. Hatta -belki de- tanrıçalara özel bir yer ayırıyorlardı. Kur'ân bu duruma dikkat çekmektedir: *"Onlar, Allah'ı bırakırlar da, yalnız dişilere taparlar. Böylece ancak inatçı şeytana tapmış olurlar*[(Nisâ: 117)]*."*

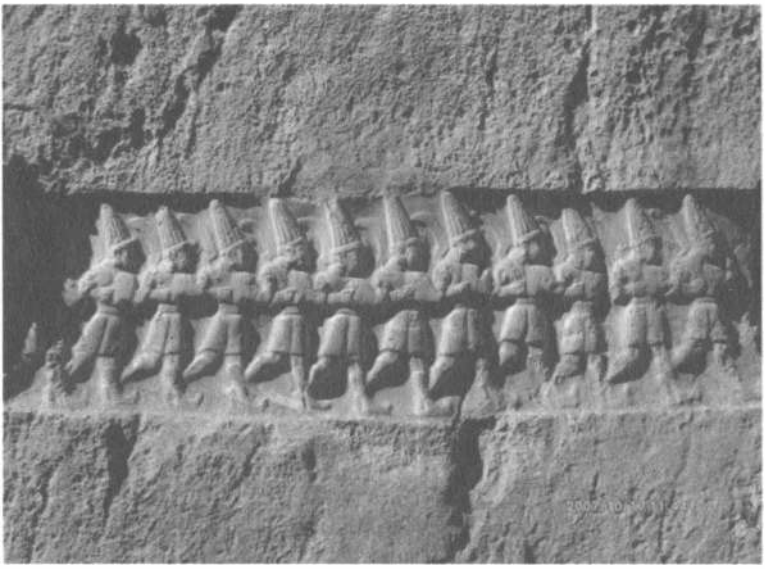
Hitit panteonununda Fırtına tanrısı (Hattice: Taru, Hurrice: Teşup, Luwice: Tarhunt) eşi Arinna kentinin güneş tanrıçası

Güneş Tanrıçası, Fırtına Tanrısı ve Karışık Varlıkların Betimlendiği Hitit Açık Hava Tapınağı (Beyşehir-Konya)

Hititlerin Başkenti Hattuşa-Boğazköy (Çorum)

Hitit Tanrılar Alayı (Boğazköy/Yazılıkaya/Çorum)

Güneş Tanrıçası ve Kucağında Oğlu (İ.Ö. 14-13. yy.) solda
Meryem ve Kucağında Oğlu İsa (Barcelona-İspanya) sağda

(Hattice: Wuruşemu) başköşeyi tutmuş ve bu tanrı, tanrıça ile anılır olmuştur. Ayrıca Ay tanrısı[Krş. Fussilet: 37] Kaşku, fırtına tanrısının oğlu Telipinu ve karısı Hatepinu, savaş ve salgın tanrısı Şulinkatte ve Mezopatamya'daki ile müsâvi Nirgal ve Zababa, sihir ve büyü tanrısı Kamruşepa gibi tanrı ve tanrıçalar Eski Hitit döneminin belli başlılarıydı.

Suriye ve Levant bölgesi tanrıları Irşapa, Elkunirşa, Aşertu, fırtına tanrısı Ba'al ve Sami tanrıçası İştar'a da Hititler, özel ilgi göstermiştir.

Hititler taptıkları tanrı heykellerinin neye benzediklerini de çiviyazılı belgelere kaydetmiş olmaları, Önasya dünyasında diğer ulusların taptıkları tanrı heykelleri hakkında da bize bir fikir veriyor:

> *'Göğün fırtına tanrısı, bir erkek heykeli, altın kakmalı, oturur durumda, sağ elinde bir topuz, sol elinde altından sağlık sembolü tutar*[KUB XXXVIII 2 II 8-10]*.'*

Hitit dünyasında olduğu gibi tüm Mezopotamya ve Mısır'da –yukarıda kısaca değindiğimiz gibi- tanrılar, kendilerine ait tapınaklarda özel odalara konur; haftada, ayda ve yılda belirli

törenlerle temizlenir, yıkanır ve önünde secdeye kapanarak ya da eğilerek (Hititçe: aruwai- [Neu 1970, 24 vd.]) sunular yapılırdı:

"Tanrıça Wişuriianza'yı aşağıda nehre götüreceğim. Nehir kenarına gid(ince) sunağa bırakacağım. (Sonra) tanrıça Wişuriianza'yı sahilde, kil sabunla yıkayacağım. Ve şöyle söyleyeceğim: 'İşte bak, seni temizledim. Seni (nasıl) aşağıda temizlemişsem, sen Wişuriiazanza da kurban sahibine yeniden yaşam, sağlık, güç, uzun yıllar, basiret, güç, kuvvet ver. Tanrıçayı temizlemeyi bitirdiğimde (de) bir avuç buğday unundan somun, peynirli küçük bir somun ve incirli somunu parçalayacağım' [KBo XV 25 I 5-14. Carruba 1966, 1-3'].

Geyik Biçimli Vazo Üzerinde Tanrıya Yapılan Libasyon (İçki) ve Ekmek Kurbanı Töreni (İ.Ö. 14. yy.) Metropolitan Museum of Art

Ayrıca tapınaklarda korunan tanrılar, yılın belli gün ve haftalarında, Anadolu'da yüz ellinin üzerindeki bayram kutlamaları için [Gurney 1940, 18-19], tapınak odalarından çıkartılıp kral ve kraliçenin yönettiği törenlerle, bazen otuz sekiz gün boyunca, halkın önünde arz-ı endam ettirilirdi. Tapınakta tanrılar, tapınak görevlilerince göz bebeği gibi bakılır ve hizmette kusur edilmezdi. Hatta tapınak görevlileri tanrılara sundukları sunularda, temiz elbiseler giymeli, vücut kılları ve tırnaklarının kesilmiş olmalarına dikkat etmeli ve cünüpken kesinlikle tanrılara kurban sunuları yapmamalıydılar [KUB XIII 4 III 68-83]. Tanrılara karşı yapılan her büyük kusur, tapınak görevlisinin ailesi ile birlikte öldürülmesi şeklinde sonuçlanırdı.

Hitit toplumunda tanrılara içtenlikle ve pişmanlıkla yapılan dualar (arkuwar, mugawar), genel olarak bize Önasya insanının dua psikolojisini yansıtması açısından bir fikir verebilir:

'Ey benim tanrım! Anam beni doğurduğundan beri, beni sen büyüttün ey tanrım. Benim adım ve ünüm senindir, tanrım. Beni iyi

insanların arasına sen koydun. Bana güç zamanlarda ne yapacağımı sen gösterdin[Dinçol 1982, 88]*.'*

'Bir kuş tehlikeden nasıl kaçar ve yuvasına sığınıp, yaşarsa, ben de efendim fırtına tanrısına sığındım, hayatımı bağışla benim[KUB XIV 8 Ay. 20-36]*.'*

Kuzey Suriye'de kurulmuş bir krallık olan Alalah/Tel Açana'ın kralı İdrimi, isteklerini sıralamadan önce tanrısına şöyle seslenir.

"İlimilimma'nın oğlu İdrimi. Teşup'un Hepat'ın ve Alalah tanrıçası Şauşga'nın hizmetkârıyım[Smith 1949]*."*

Şunu da burada hemen eklememiz gerekiyor; eskiçağ dünyasında ve özellikle Hititlerde, krallar öldükten sonra tanrılaşıyordu. Hititler çiviyazılı metinlerinde ölümü ifade ederken: *'Babam tanrı olduktan sonra'* deyimini kullanır. Amarna çağı yazışmalarında krala hitab ederken *'yaşam kaynağım efendim, yedi ve sonra yedi kez ayaklarına kapanıyorum*[Kuhrt 2010, I, 427 vd.]*'* ifadeleri dikkatimizi çekiyor.

Önceki bölümde gördüğümüz gibi kadim Anadolu toplumları da öldükten sonra cesedin çürümesine karşın insan ruhunun yaşamaya devam ettiğine inanılmaktaydı[Ünal 2003, 104-105].

b. Fal ve Astroloji

Anadolu'ya falcılık, Babil'den ithal edilmiş ve Anadolu'nun tüm gündelik işlerine sirayet etmişti. Hititler devri Anadolu'sunda fal yani kehanet, tanrıların tespit ettiği ve insanlara bahşettği işaretlerin yorumlanmasıyla ortaya çıkartılıyordu. Hem Anadolu ve hem de Babil kökenli fal gurupları içinde –Roma ve Etrüsk döneminde de moda olacak- talih falı, kuşların hareketlerinin gözlendiği kuş falı, hayvanların ciğer, mide, bağırsak gibi iç organlarına bakılarak kehanette bulunulan et/deri falı ve suların içindeki yılanların hareketlerinin gözlendiği su yılanı falı sayılabilir. Bu fal çeşitlerinden Hurililerce Hitit dünyasını da etkilemiş olan kuş falı, özellikle Babil'de ve Suriye'de yoğun bir ilgi görüyordu ve -Anadolu'da uygulananın tersine- kuşların iç organlarına bakılması sonucu, gelecekten haberler uçuruluyordu eskiçağ insanına. Mesela, kesilen hayvanın karaciğerinde sağda iki ur varsa ülkede kaos olacağına[Bottero 2003, 153] yorumlanıyordu.

Eskiçağ insanının, kahinlere fala baktırmadan önce, hangi ruh halinde olduğunu ve falının olumlu çıkması için nasıl dualar yaptığını algılamamız açısından zannedersem şu Hititçe metin bir fikir verecektir :

> *"Ben ergen olduğumdan beri tanrının merhametini ve bilgeliğini – hayatımın her alanında- gördüm. Yeminimi hiç bozmadım. Hakkım olanın dışında hiç bir şeyi almadım, kendimi --bu manada- kirlertmedim. Ben hiçbir zaman öküzü ahırından, koyunu ağılından ayırmadım. Ekmek bulduğumda asla yalnız yemedim; su bulduğumda da yalnız içmedim.*
>
> *-Tüm bu güzel davranışlarımın mükafatı olarak başıma gelen bu beladan- şimdi iyileştim mi? Gücümü geri kazandım mı? ...*
>
> *Ey güneş tanrısı, ben, Kantuzili, bu duamla sen tanrıya sesleniyorum. Tanrım beni duy. Ben, Kantuzili, tanrıma karşı ne günah işledim de sen -bana- bu belayı verdin?*[CTH 373]*"*

Bugün Anadolu'da insanlar arası kıskançlık ve haset sonucu büyülerin yapıldığı aşikârdır. Bu büyülerin nasıl yapıldığı konusu da fala müracaat edilerek çözümlenebiliyordu antik dünyada. Nitekim Hitit imparatorluk dönemi krallarından II. Murşili'nin karısının kaynanası tarafından büyülenerek öldürülmesi kralın fala müracaat etmesine sebep olmuş ve faldan, *'ana kraliçenin gelinini öldürdüğü ve bu eylemin cezası olarak da kraliçelikten ve rahibelikten azledilerek saraydan uzaklaştırılması*[CTH 71]*'* kararı çıkmıştı.

Öte yandan bir olayın gerçekleşeceğini önceden bilme olaylarına yani *'kehanette bulunma'* da hem kadim Mezopotamya da hem de kadim Anadolu'da yanlış giden bazı şeylerin değerlendirilmesi ile yapılıyordu. Mesela, kulaksız bir çocuk dünyaya gelmişse kıtlık olacaktır[Bottero 2006, 101], erkeğin göğüs kılı yukarıya doğru ise [Bottero 2003, 153] ya da kişinin sağ gözü büyükse zengin olacaktır, sol ayağında bir ben varsa o kişi hayatta başarısız olacaktır, siyah domuza rastlanırsa uğursuzluktu[Bottero 2003, 183].

Bu fal çeşitleriyle birlikte, başta Babil olmak üzere tüm Önasya'da, gökyüzündeki Ay, Yıldızlar ve Güneş'in hareketlerinin izlenmesiyle de kehanetlerde bulunuluyordu. Gök cisimlerinin bu hareketleri içinde Güneş ve Ay tutulması, Yıldızların aldıkları şekiller, kişinin doğduğu Ay ve Güneş'e bakarak, insan

karakterine ve kaderine etkisi ile gelecekten haber verme şeklinde yapılmakta idi bu gözlemler.

Mesela, Ay ve Güneş 13. gün ters görünürse, düşman ülkeyi ele geçirecektir; Ay 16. gün görünürse kral güçlüdür; Ay'ın çevresindeki ışık halkası yoğunsa ve önünde bir gezegen varsa hırsızlar öfkelidir, önünde Mars varsa hayvanlar telef olacaktır; Ay, gökkuşağı ile sarılırsa ekinlere zarar gelecektir; Jüpiter Ay'ın arkasında ise ülkede kaos olacaktır; Ay iyi görünmezse bir saldırı söz konusu olacaktır; Mars yayılırsa arpa pahalanacaktır; Ay ve Güneş'in ışığı sönükse kral öfkelenecektir[Hermann 1992].

Aşağıdaki Kur'ân ayeti, Babil'de gök cisimlerinin gözlemlenmesinin kehanet olduğu şeklindeki algılanmasının tersine, gök cisimlerinin gerçek anlamlarının İbrâhim'e gösterildiğini vurgulamaktadır: *"Böylece biz İbrâhim'e göklerin ve yerin melekûtunu (muhteşem varlıklarını) gösteriyorduk ki, kesin inananlardan* olsun[(En'âm: 75)]."

İbrâhim peygamberden sonra görülecek ve tabiatta rastlantıya yer olmadığını savunacak Stoacı felsede de bütün evren madde ile tanrılardan ibaretti, yani evren tanrı, tanrı da evrendi. Aslında bu felsefi görüş, Zerdüştlüğün de kabul ettiği bir olgudur. Çünkü *'dağlar, dereler, ilim, nimet, servet, bereket, cesur ve güç sahibi kişiler, faydalı olan her şey hamt ve senaya layıktır. Bu yüzden onlar da tanrıdır.'* Dahası herşeyin kaynağı ateş olup herşeyin ateşe geri döneceğine dolayısıyla döngüsel bir yok oluş değil, bir başlangıç söz konusuydu. Hatta yıldızlar ve tüm göksel cisimlerin incelikle gözlemlendiği bu felsefi görüşe göre, gökyüzündeki her şey canlı ve hatta her biri birer tanrıydı. Tanrısallık tamamen göksel cisimlerde ve yıldızlardaydı. Tıpkı İbrâhim'in toplumunun ve ondan önceki eskiçağ kavimlerinin algılarındaki gibi. Dahası bu felsefeyi savunanlar Ay ve Yıldızlar ile mevsimlerin düzeni, değişimi, peşpeşe gelişlerindeki harikuladeliğin keşfi ile olağanüstü bir varlığın mutlaka var olduğundan şüphe duyulmamasını savunuyordu[Cicero 137].

II- İbrâhim, Çocukları ve Lût

Çiviyazılı Belgelerde İbrâhim

Çiviyazılı belgelerde Tevrat ya da Kur'ân'da geçtiği şekliyle Abram/İbrâhim adlarına rastlanmaz. Ancak Hititçe bir masal olan '*Appu ve İki Oğlu*' miti, kanımca iki tarihi olayı bir masalda toplamıştır. Bu hadiselerden biri yukarıda sözününü ettiğimiz ve masalın ortasında anlatılan 'Âdem'in İki Oğlu' bölümünde izah ettiğimiz şekliyle 'İyi' ve 'Kötü' adlı iki kardeşin maceralarıydı. Bu masalın baş tarafı ise Tevrat'ta anlatılan İbrâhim'in hikâyesi ile birebir örtüşmektedir.

Kildanilerin/Babillilerin kenti Ur(Tekvin: 11:28, 31, 15:7; Nehemya: 9:7)'da İ.Ö. 18. yüzyılda doğduğunu düşündüğümüz İbrâhim, babası yeğeni Lut, eşi Sara ile birlikte Ken'ân diyarına gitmek için bu kentten ayrılarak ilk zamanlar Harran'a yerleşmiştir(Tekvin: 11:28-31). Oysaki İslâmi kaynaklar onun Harran'da doğduğunu anlatır[Sa'lebî'den aktarım için bkz. Harman 2000a, 269] ve İbrâhim, Nûh'un milletindendir(Sâffât: 83). Harran, Önasya çiviyazılı kaynaklarda URUHarranu ya da **URU-KASKAL**[KI] yani '*Harran kenti*' şeklinde geçmekte olup Sumerce ve Akadça olarak yazılmış olan kelime '*yol*' anlamına gelmektedir[Yardımcı 2007, 15].

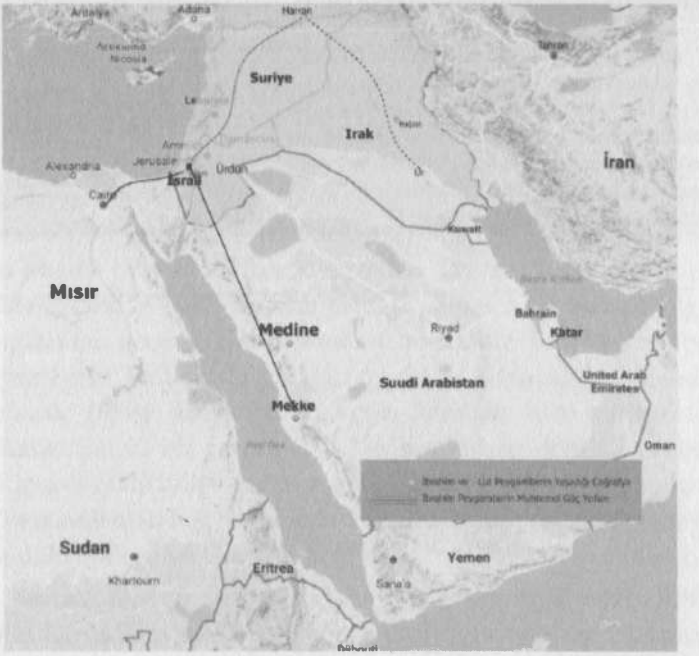
Müslüman tarihçilerin kaleme aldığı tarih kitaplarında, İbrâhim'in doğacağı yıl dünyaya gelecek bir çocuk, halkın dinini değiştireceği gibi Nemrûd'un saltanatına da son vereceği şeklinde bir söylenti, kâhinler tarafından yayılmıştır. Hatta Nemrûd da bu manada bir rüya görmüş ve hamile kadınları bir araya toplamaya, kocalarını kadınlarından ayırmaya ve -tıpkı Mûsa'nın kavmine yapıldığı gibi- doğan çocukları öldürmeye başlar. İbrâhim'e hamile olan annesini de kocası bir mağaraya saklamıştır. İbrâhim bu mağarada dünyaya gelir[Sa'lebî ve Taberî'den aktarım için bkz.Harman 2000a, 269].

Babasının ölümü üzerine bu kentten ayrılan İbrâhim, Ken'ân diyarına gelmiş(Tekvin: 12:1-5) ve burada kıtlık olunca Mısır'a göç etmiştir(Tekvin: 12:9-10). Daha sonra tekrar Ken'ân'a yeğeni Lût ile birlikte dönmüş ve amca yeğen ayrılarak Lût, Erden havzasına ve İbrâhim, Hebron'a yerleşmiştir(Tekvin:12, 13). Bu kez de İbrâhim, buradan Kadeş ile Şur arasındaki Gerar'a göç etmiştir(Tekvin: 20:1-18)[2].

[2] İslâmi kaynaklar da İbrâhim'in Harran'a, oradan Ürdün'e ve oradan da Mısır'a gittiğini sonra da Filistin diyarına döndüğünü anlatır (Taberî ve Sa'lebî'den aktarım için bkz.Harman 2000a, 269).

Abraham, Hebron/el-Halil'de iken Abram'ın Saray'dan çocuğu olmuyordur. Abram ve Saray yazdım, çünkü onların adı daha İbrâhim ve Sara olmamıştır Tevrat'a göre. Saray bu duruma çok üzülmektedir. Onların Mısırlı, Hacer (göç etmek, terketmek, emsalinden üstün olmak) adında bir cariyeleri vardır. Saray, Abram'a dönerek: '*Rica ederim cariyemin yanına gir, belki ondan çocuklarım olur*' der(Tekvin: 16:1-3). Saray'ın '*çocuklarım*' ifadesini kullanması gerçekten ilginçtir. Şöyleki, İbrâhim'in yaşadığı dönemden yaklaşık yüz elli yıl önce İsin kralı Lipit-İştar tarafından konulmuş bir şeriat vardır ve İbrâhim ile karısının da bu şeriata göre hareket ettiği anlaşılmaktadır Tevrat'ta okuduğumuz bu paragrafa göre. Lipit-İştar kanununun 26. paragrafındaki: '*Eğer (birinin) ilk karısı ölürse, karısından sonra cariyesini karılığa alırsa ilk karısının çocukları onun varisleridir. Cariyesinin efendisine doğurduğu çocuklar (onun kendi) çocuğu gibidir, evde yetişeceklerdir*'Tosun-Yalvaç 1975, 67' cümleleri bu olayı aydınlatıyor zannedersem.

Aşağıda ise İbrâhim'in gençlik dönemini içeren Tevrat ifadeleri ile Hititçe metnin tercümesi kıyaslandığında benzerlik bizi olağandan fazla şaşırtıyor:

İbrahim'in Yaşadığı Bölge

Šudul isimli (bir) kent var(mış). Lulluwa ülkesinde deniz ona sınır (imiş). Appu isimli bir adam ülkedeki (en) zengin (olanı imiş). Sığırları (ve) koyunları çok (imiş. Hububatın) işlenip yığılması (gibi) o altın, gümüş (ve) lapis lazuli taşı (yığmış) KUB XXIV 8 I 7-14	"Ve Abram sürülerde, gümüşte ve altında çok zengindi." Yaratılış 13:2.
Onun hiçbir eksiği yok(muş). Ancak (tek) bir şeye ihtiyacı var(mış): Ne erkek ne de kız çocuğu (olmuyormuş). Šudul kentinin (önde gelen) yaşlıları onun huzurunda yemek için oturdu(k)lar(ında) biri oğluna ekmek ve yağlı (et) veriyor(-muş). Diğeri oğluna içmek için (şarap) veriyor(muş). Ama Appu'nun ekmeği(ni) verecek kimsesi (yokmuş) KUB XXIV 8 I 15-21.	"Ben çocuksuz gidiyorum. … İşte bana zürriyet vermedin. …." "Ve Abram'ın karısı Saray ona çocuk doğurmadı." Yaratılış 15:2-5; 16:1.
Sofraya örtü seril(miş) ve sunağın önüne kon(muş). Appu (da) evine doğru yönel(miş). Hazır karyolasına ayakkabılarıyla (birlikte) uzan(mış). Appu'nun karısı uşaklarına soru sorarak (onlarla dertleşmeye, onlara kinayeli bir şekilde güleрek içini dökmeye) başla(mış.) 'Daha önce o, (çocuk yapmayı) asla başaramamış (ve) şimdi başaracağını mı düşünüyorsunuz?' (diye söylene söylene) giden kadın, Appu'nun (yanına) giysileriyle yat(mış). Appu uykudan uyan(ır uyanmaz) karısı onu soru (yağmuruna) boğ(arak): 'Daha önce (çocuk yapmayı) bir türlü başarama(mış)tın. (Sanki) şimdi başardın mı?' (diye sormuş). Appu (bu sözleri) işitin(ce) (kızarak) söylenmeye başla(mış): 'Sen bir kadınsın ve kadın (gibi düşünüyorsun. Hatta) hiçbir şeyin de farkında değilsin! (demiş) Appu yataktan kalk(mış) ve beyaz bir kuzu al(ıp) Güneş Tanrısı'nın yanına (gitmek için) yola koyul(muş). Güneş Tanrısı gökyüzünden aşağıya nazar et(miş yaşlı olan Appu'yu) genç bir delikanlı(ya) dönüştür(müş). (Güneş Tanrısı) ona yönelip soru sormaya başla(mış): 'Senin kusurun nedir? Senin [için çözmemiz gereken mesele nedir?] (demiş) KUB XXIV 8 I 22-45	"Ve Allah, İbrâhim'e dedi: *'Senin karın Saray'a gelince, …. onu mübarek kılacağım ve ondan da sana bir oğul vereceğim.'* Ve İbrâhim yüz üstü düştü ve güldü ve yüreğinden dedi: *'Yüz yaşında olana bir oğul doğar mı ve doksan yaşında olan Sara doğurur mu?'* "Sara kocamış ve yaşta ilerlemişti. Sara âdetten kesilmişti. Ve Sara: *'İhtiyar olduktan sonra bana sevinç olur mu? Efendim de kocamıştır* diyerek içinden güldü." Yaratılış 17:15-17; 18:11-12.

III- Tevrat, İnciller ve Kur'ân'da İbrâhim

Aşağıda İbrâhim'in hayat hikâyesinin kısa özetini tablolaştırdığımız Tevrat'ta ve Kur'ânda geçtiği şekliyle sunulmuş olan ayetleri kıyasladığımızda, ana hatlar ile şunları söylemek mümkündür.

Tevrat'ta İbrâhim hakkındaki bilgiler, onun soyağacının verilmesi, kısa yaşam öyküsü ve göçü ile başlamasına karşın Kur'ân, İbrâhim'in peygamberlik öncesi ve sonrası yaşamından sahneler aktarır. Dahası İbrâhim; İbranilerin atası, inananların babası ve Allah'ın dostu olarak anılır(Galatyalılara Mektup: 3:7-9; Yakub'un Mektubu: 2:23; İşaya: 41:8; İkinci Tarihler: 20:7). Kitab-ı Mukaddes'te İbrâhim'in babasının adı Terah, Kur'ân'da ise –üvey babası/amcası- Âzer'dir ve her iki kitaba göre o, putperesttir(Yeşû:24:2; En'am: 74). İbrâhim'in Nahor ve Haran isimli iki kardeşi daha vardır(Tekvin 11:26).

Yaratılmışların en hayırlısı olarak bir Hadisde anılanKütüb-i Sitte, c.12, 341 İbrâhim'in, ateşe atılması olayı sadece Kur'ân'da geçer ve ateşten kurtulunca İbrâhim, hem peygamber olur hem de emin ve bereketli topraklara göç eder. Nitekim bu konuda Kur'ân: *'Onu ve Lût'u kurtarıp, âlemlere bereketli kıldığımız bir yere getirdik'* ifadesini kullanır. Bu sırada İbrâhim, delikanlı çağında olmalıdır. Ancak Tevrat, bu göçün, -her ne kadar Harran ve Filistin'e olduğu kabul edilirken- Mısır'a olduğunu vurgular. İbrâhim'in ateşe atılması olayından, Kitab-ı Mukaddes dışındaki Yahudi dini eserlerinde söz edilirApokrif aktarımlar için bkz. Harman 2000a, 270. İbrâhim, Harran'da bir sure kalıp Baalbek üzerinden ya da Ur'dan yola çıkıp Mısır'a oradan da Şam üzerinden hayvancılıkla uğraşacağı Filistin'deki el-Halil kentine geldiği görüşü hâlâ bir kesinliğe kavuşmadan geçerliliğini devam ettirmektedir. Tabi ki İbrâhim peygamberin kullandığı yol güzergahları konusunda bölgede yapılacak yüzey araştırmaları kesin kanıtları bize sunacaktır şüphesiz. Şurası bir gerçektir ki İbrâhim, Mısır dönüşü yerleşmek için el-Halil bölgesini seçmiş ve yeğeni Lût da o zaman için çok bereketli olan bağ ve bahçeleri ile ün salmış Şeria/Erden havzasındaki Sodom ve Gomore kentlerini Tekvin13:10-11 tercih etmiştir.

Tevrat, Mısır'a ve Abimelek'in ülkesine göç eden İbrâhim'in karısı Sara'nın(Tekvin: 12:10-20) ve yine oğlu İshak'ın da karısı Rebeka'yı(Tekvin: 26:7) kızkardeşi olarak tanıttığından söz eder ama

Kur'ân böyle bir bilgiyi teyit etmez. Ancak Kur'ân dışı İslami kaynaklarda[Taberî ve İbnü'l Esîr'den aktarımlar için bkz.Harman 2000a, 270] bu durum kabul görmüştür. Bir Hadiste İbrâhim'in üç kez yalan konuştuğu **a.** kavmi tarafından çağrıldığında hastayım demesi **b.** putları kimin kırdığını sorusuna verdiği yanıtta **c.** Tevrat'ta tıpkıbasım olarak anlatıldığı gibi eşini kızkardeşi olarak tanıttığında, vurgulanmaktadır[(Buhârî Enbiya, 8)]. Kur'ân'ın bu olaylar dizisinden hiçbirini teyyit etmediği gibi peygamberini: *'Kitapta İbrâhim'i de an. Çünkü O, özü sözü doğru olan bir peygamberdi*[(Meryem: 41)]' şeklinde savunur.

Tevrat'ta kurban olarak getirilen hayvan koç iken Kur'an herhangi bir hayvan adı vermez. Öte yandan İ.Ö. ikinci bin yılının hemen başına -yani İbrahim peygamber dönemine- tarihlendirilmiş bir Mezopotamya çiviyazılı metni olan *'Martu'nun Evlenmesi'* başlıklı bir mitte: *'İnsanların yerine bir koyun (kurban) ederlerdi orada*[Bottéro-Kramer 2017, 487-488]' cümlesi gerçekten şaşırtıcı.

İbrâhim'in putlara tapan kavmine karşı bir mücadele verdiği sadece Kur'ân'da anlatılmaktadır. İbrâhim'in gök cisimlerine bakarak Allah'ı bulması, İbrani kaynaklarda da bulunmaktadır[Apokrif aktarım için bkz. Harman 2000a, 266 vd.].

Tevrat, İbrâhim'in -Beyt'ül Makdis bölgesinde yaptığı dua neticesinde- doğan ilk oğlu İsmail olmasına karşın oğlu İshak üzerinden olayları anlatmayı tercih eder.

İsmail'in soyu ve annesinin isminin Hacer olduğu sadece Tevrat'ta verilmiştir.

İbrâhim Peygamberin Hz. İbrâhim Camii'ndeki Kabri

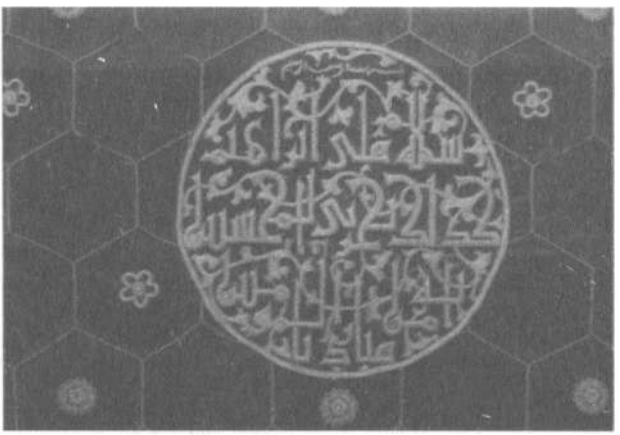
İbrâhim'in Allah'a kurban ettiği çocuğu Tevrat'a göre İshak iken Kur'ân bu çocuğun ismini anmasa da İsmail olduğunu(Saffat: 102-105) gösterir. Tevradi kaynaklar bu çocuğun kurban edildiği yer olarak Nablus'taki Moriya diyarı olduğunu söylerken İslamî kaynaklar ise Mekke'de Mina bölgesi ya da Makam-ı İbrâhim olduğunu söyler. Ancak bazı İslâm tarihçileri ve özellikle Taberî de kurban edilmek istenen çocuğun İshak olduğunu ispatlamaya gayret gösterir.

Tevrat'a göre İbrâhim Ketura adında bir kadınla üçüncü evliliğini yapar[Tevrat ve İncillerde İbrâhim' tablosuna bkz]. Bu evlilik Kur'ân dışı İslami kaynaklarca doğrulanır ve kadının ismi de Hacur olarak verilir[Taberî'den aktarım için bkz. Harman 2000a, 270].

İbrâhim'e kitap verilmiş(Necm: 36-37) ve Müslüman tarihçilerce on sahifeden oluştuğu söylenen bu kitabın, meseleleri ihtiva ettiği vurgulanmıştır[Taberî'den aktarım için bkz.Harman 2000a, 266 vd.]. Dahası İ.S. 70-150 yılları arasında Slavca yazılmış ve İbrâhim peygambere vahyedildiğine inanılan *The Apocalypse of Abraham* ile *The Testament of Abraham* kitaplarının suhuflarla ilgisinin olmadığı bir gerçektir.

İncillerde İsa, İbrâhim'in soyundandır[*Matta: 1:1; Luka: 3:34, 13:16., 19:9*].

Tevrat'a göre yüz yetmiş beş yıl(Tekvin: 25:7) yaşayan İbrâhim, el-Halil/Hebron'daki Makpela Mağrası'na defn edilmiştir. Kur'ân dışı İslâmi kaynaklarda ise yüz yetmiş beş ila iki yüz yıl-[Sa'lebî'den aktarım için bkz. Harman 2000a, 270 vd.] yaşamıştır.

İbrâhim Peygamberin Hz. İbrâhim Camii'ndeki Kabri Üzerindeki Sanduka

a. Tevrat ve İncillerde İbrâhim

Tevrat –Tekvin-	İnciller
Bap 11 Terah, yetmiş yıl yaşayıp Abram'ın, Nahor'un ve Haran'ın babası olur. Haran, Lut'un babasıdır. Abram'ın karısının adı Saray'dır ve kısırdır. Terah; oğlu Abram'ı, gelinini, torunu Lut'u Kildanilerin kenti Ur'dan alarak Ken'ân diyarına hareket eder. Ancak Terah, iki yüz beş yaşında Haran'da ölür.	Yüceliği tanrısı, atamız İbrâhim'e daha o Harran'da yaşamadan önce, Mezopotamya'da göründü. Tanrı kendisine şöyle dedi: *'Yurdundan ve hısım akrabandan ayrıl, benim sana göstereceğim yere gel.'* Bundan sonra o, Kildanilerin ülkesinden ayrılarak Harran'da yaşadı. Babasının ölümünden sonra tanrı onu oradan bugün sizin yaşadığınız yere getirdi. Ama kendisine burada miras olarak bir karış yer bile vermedi. Oysa tanrı orayı ona ve kendisinden sonra gelecek soyuna mülk olarak vereceğine söz vermişti. Ne var ki, İbrâhim bu dönemde çocuksuzdu[Habercilerin İşleri: 7: 1-8].
Bap 12 Rab, Abram'a: *'memleketinden ve akrabanın yanından ve babanın evinden sana göstereceğim memlekete git, seni büyük bir millet edeceğim ve seni mübarek kılacağım'* der. Bunun üzerine Abram, edindiği tüm mülklerle birlikte karısı Saray ile Lut'u da yanına alarak Ken'ân iline gitmek üzere Haran'dan ayrılır. Abram, Ken'ân'ın güneyine doğru yerleşir. Ancak bu sıralarda Ken'ân'da bir kıtlık olur. Bunun üzerine Mısır'da misafir olmak üzere Ken'ân'dan hareket eder. Mısır'a yaklaşırken karısı Saray'a: *'Sen güzel bir kadınsın, Mısırlılar seni görünce 'bu onun karısı' derler ve beni öldürebilirler'* diyerek Mısırlılara karısını kızkardeşi olarak tanıtır. Abram'ın dediği gibi olmuş ve Firavun'un emirleri Abram'ın karısını görünce onun güzelliğini Firavun önünde dile getirmeleri üzerine Saray, saraya alınır ve Abram da karısı sayesinde ikrama boğulur. Firavun, işin iç yüzünü anlayınca Abram'ı çağırır ve ona kızarak *'niçin bana bunu yaptın? Üstelik onu eş olarak da almıştım'* der. Sonunda Firavun, Abram ve karısını kendilerine ait olan tüm mülklerle birlikte Mısır'dan çıkarır[Tevrat'ta anlatılan bu olay, biraz da hafif farklı bir şekilde Ebu Hüreyre'nin ağzıyla yeniden canlandırılmıştır ve Saray'a, firavun bu olayın sonunda Hacer'i bağış olarak vermiştir (Kütüb-i Sitte, c.15, 6-7)].	
Bap 13 Abram, karısı, Lut ve sahip olduğu her şey ile birlikte ayrıldıkları Beyt-el'e gelirler. Abram gibi, Lut'un da malı mülkü çoğalmıştır. Her ikisi de anlaşarak Abram, Ken'ân diyarında kalır. Lut da doğuya doğru hareket ederek Erden Havzası ile Sodom ve Gomorra'da yerleşir. Ancak Sodom halkı kötü ve günahkârdırlar.	
Bap 14 Şinar kralı Amrafel'in, Ellasar kralı Aryok'un, Elam kralı Kedorlaomer'in ve Goyim kralı Tadal'ın zamanında; Sodom kralı Bera ve Gomorra kralı Birşa; Adma kralı Şinab ve Tseboim kralı Şemeber ve Bela kralı Tsoar ile olan savaşlar anlatılmaktadır.	
Bap 15 Abram, Rabbe: *'Ben çocuksuz gidiyorum, bana zürriyet vermedin'* deyince Rab: *'Şimdi göklere bak ve eğer yıdızları sayabilirsen onları say, zürriyetin böyle olacak'* der.	Tanrı İbrâhim'e vaatte bulunduğu zaman, ant içilecek daha üstün biri olmadığından, kendisi üzerine ant içerek şunu bildirdi: *'Gerçekten seni kutladıkça kutlayacağım ve soyunu çoğaltıkça çoğaltacağım'*[İbranilere Mektup: 6:13-15)].
Bap 16 Abram'ın karısı Saray çocuk doğuramıyordur. Ama onun Hacar adında Mısırlı bir cariyesi vardır. Saray, Abram'a cariyesi ile yatmasını ve ondan belki çocukları olabileceğini söylemesi üzerine Abram, Hacarla yatar. Hacar gebe kalınca karısı Saray, Abram'ın gözünden düşer. Bunun üzerine Saray, Hacar'a eziyet etmeye başlar. Hacar da oradan kaçar. Melek, İbrâhim'i Şur yolunda olan pınarın başında bulunca hanımına dönmesini ve onun buyruğuna boyun eğmesini salık vererek doğacak çocuğunun isminin İsmail (Allah işitir) olacağını ona müjdeler. Hacar, İsmail'i doğurduğunda Abram seksen altı yaşındadır.	İbrâhim'in iki oğlu yazılıdır; biri köle kızdan, öbürü özgür kadından. Köle kızdan olan doğal yoldan doğdu, özgür kadından olansa tanrısal vaad uyarınca doğdu[Galatyalılara Mektup: 4:22-23]. İmanla Sarah da, vaatte bulunanın sözüne güvenilir olduğunu göz önünde tutarak, yaşı geçmişken çocuk doğurma gücünü buldu. Bu nedenle, bedeni ölü sayılabilecek yaşta bir adamdan, göğün yıldızları kadar niceliği bilinmez, deniz kıyısındaki kumlar kadar sayısız bir soy yetişti[İbranilere Mektup: 11: 11-12].

Bap 17

Abram doksan dokuz yaşında iken Rab, ona görünür. Ve Abram'a: *'Benim önümde yürü, ahdimi seninle benim aramda yapacağım ve seni ziyadesiyle çoğaltacağım'* dediği anda Abram yüz üstü düşer. Rab sözlerine devam eder: *'Birçok milletlerin babası olacaksın ve adın bundan sonra İbrâhim (cumhurun babası) olacak. Aranızda her erkek sünnet edilecektir. Karın Saray'ın adı Sara (prenses) olacaktır. Ondan sana bir oğul vereceğim.'* Bu sözler üzerine İbrâhim yüz üstü düşer ve güler: *'yüz yaşında olana bir oğul doğar mı? Doksan yaşında olan Sara doğurur mu?'* der. Bunun üzerine Rab: *'Adını İshak (gülmek) koyacaksın'* der. Sözleri bitirince Allah, İbrâhim'in yanından yukarı çıkar. Böylece İbrâhim, on üç yaşında olan oğlu İsmail'i ve evinde doğanlarla birlikte kendini sünnet ettirir [Hadiste İbrâhim, sünnet olduğunda 'seksen' yaşındadır Ebu Hüreyre'nin aktarımıyla (Kütüb-i Sitte, c.7, 531)].

'Kitapta yazılmış olduğu gibi: 'Seni bir çok ulusun babası kıldım [Romalılara Mektup: 4:17; İbranilere Mektup: 6:14]'. 'Bedeninin ölü denebilecek durumunu -yaklaşık yüz yaşındaydı- ve Sara'nın çocuk doğuramayacak durumda olduğunu düşündüğünde imanı sarsılmadı [Romalılara Mektup: 4:19]'.

Bap 18-19

Lut hakkındaki hikâyeyi içerir, aşağıda anlatılacaktır.

Bap 20

İbrâhim, Kadeş ile Şur arasında oturmaktadır ve Gerar'da misafirdir.

İbrâhim, Mısır'da yaptığı gibi aynı eylemi yapmaktadır ve Gerar kralı Abimelek'e: *'bu benim kız kardeşimdir'* diyerek kendi karısını takdim eder. Ancak Allah, Abimelek'e rüyasında olayın iç yüzünü anlatınca, İbrâhim'e: *'Bize ne yaptın? Sana karşı ne günah işledim de bana ve ülkeme büyük günah getirdin'* der. -Bunun üzerine İbrâhim: *'Bu yerde Allah korkusu yoktur ve karım yüzünden beni öldürecekler ve gerçektende benim kız kardeşimdir, babamın kızı fakat annemin kızı değildir ve benim karım oldu'* der. Bunun üzerine Abimelek, İbrâhim'e koyunlar, sığırlar, köleler ve cariyeler ile birlikte Sara'yı da verir.

Bap 21

Sara gebe kalır ve adına İshak koydukları bir oğul doğurur ve çocuğu, sekiz günlükken sünnet ettirirler. İshak doğduğunda İbrâhim yüz yaşındadır. Ve İshak büyüyüp sütten kesilince İbrâhim büyük bir ziyafet verir. Bu ziyafet sırasında Sara, Hacar'ın alaylı bir şekilde güldüğünü görünce: der. *"Bu cariyeyi ve oğlunu dışarı at. Bu çocuk benim oğlumla birlikte mirasçı olmayacak."* İbrâhim, sabahleyin erken kalkıp ekmekle bir su tulumunu hazır edip çocukla birlikte Hacar'a verir ve onları yolcu eder. Hacar, Beer-şeba çölüne varır ve çocuğu burada bir çalı altına bırakır. Çünkü onun ölümüne katlanamayacaktır. Bu arada melek ona seslenir ve ona bir su kuyusunu gösterir. İsmail büyür ve çölde oturur. Okçu olur, anası ona Mısır diyarından bir kadın alır.

Bap 22

Sonra Allah, İbrâhim'i dener ve ona: *'Ey İbrâhim, işte Ben. Şimdi sevdiğin biricik oğlun İshak'ı al ve Moriya diyarında dağların üzerinde yakılan kurban olarak takdim et.'* der. Bunun üzerine İbrâhim, sabahleyin erkenden kalkıp yakılacak kurban odunlarını yarar. Eşeğine palan vurup uşaklarından ikisi ile birlikte İshak'ı alıp ve söylenen yere üç gün sonra ulaşır. Uşaklarına: *'siz burada eşekle birlikte kalın. Ben çocukla birlikte orada secde edip döneceğim'* der. İbrâhim kurban odunlarını alıp oğlu İshak'a yüklettirir. Ateşi ve bıçağı kendi elinde taşır. Ancak İshak bu duruma bir anlam veremez ve ona: 'yakılacak kurban için kuzu nerede?' der. Allah'ın önceden söylediği yere varırlar ve İbrâhim orada bir mezbah yapıp, odunları dizip, İshak'ı bağlayıp, onu mezbah üzerine yatırır. Tam boğazlayacaktır ki Rab'in meleği gökten ona: *'İbrâhim, işte ben, elini çocuğa uzatma, ona bir şey yapma, bildim ki sen Allah'tan korkuyorsun ve biricik oğlunu benden esirgemedin'* der. İbrâhim gözlerini kaldırınca görür ki arkasında bir koç, boynuzlarından tutulmuş bir haldedir. İbrâhim koçu alarak oğlunun yerine onu yakılan kurban olarak takdim eder.

İbrâhim denendiği zaman imanla İshak'ı sundu. Tanrı vaatlerini almış biri olarak tek oğlunu sunmaya hazırlandı. Ona, *'soyun İshak'ta anılacak'* diye vaat edilmişti. Bunun için, tanrının ölüler arasından diriltmeye bile gücü olduğunu düşündü. Böylece İshak'ı simgesel anlamda ölümden geri aldı [İbranilere Mektup: 11:17- 19].

Bap 23
Sara yüz yirmi yedi yıl yaşar ve Ken'ân diyarında Kiryatarba'da ölür. -İbrâhim ağlayarak dövünmeye başlar ve ona bir mezar yeri bulmaya koyulur. Sonunda Het oğullarından Tsohar oğlu Efron'dan dört yüz şeqel gümüş tartarak satın aldığı bir tarla içindeki Makpela mağrası içine onu defneder.
Bap 24
İbrâhim oldukça yaşlanmıştır ve oğlu İshak için kendi doğduğu memleketten bir eş aramaktadır. Sonunda oğlu İshak'ı kendi soyundan olan Rebeka adında bir bayanla evlendirir.
Bap 25
Bu arada İbrâhim de Ketura adında başka bir kadınla evlenir ve altı çocuğu dünyaya gelir. İbrâhim kendisine ait olan her şeyi oğlu İshak'a bırakır. İbrâhim yüz yetmiş beş yıl yaşar ve karısı Sara'nın gömüldüğü mağaraya defnedilir.
Bap 26
İbrâhim'in günlerindeki gibi bir kıtlık daha olur. İshak, Filistilerin kralı olan Abimelek'in ısrarlarına dayanamayarak kendisi Gerara'da ikamet eder. Aynı babası İbrâhim gibi o da karısın kendisinin kızkardeşi olduğunu bura halkına söyler. Çünkü buranın ahalisinin kendisini öldüreceğini düşünerek 'karımdır' demeye korkmaktadır. Filistilerin kralı onları oynaşır görünce: 'az kalsın halktan biri senin karınla yatacaktı ve üzerime cürüm getirmiş olacaktın' der. İshak günler geçtikçe oldukça zenginlemiştir. Filistilerin kralı onun bölgeden gitmesini ister. O da Gerar Vadisi'ne çekilir.
Bap 27
İshak'ın oğulları Esav ve Yakûb'un hikâyesini anlatır.

b. Kur'ân'da İbrâhim

İbrâhim'in Soyu, Kişiliği ve Peygamberliği:

"İbrâhim de onun (Nûh'un) kolundan idi[Sâffât: 83]."

"Gerçekten İbrâhim, çok içli ve yumuşak huylu idi[Tevbe: 114]." "İbrâhim'i de (gönderdik). Kavmine dedi ki: '*Allah'a kulluk edin, O'ndan korkun, bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.*

Siz Allah'tan başka bir takım putlara tapıyorsunuz, yalan uyduru(p onlara tanrı şefaatçi) diyorsunuz. Sizin Allah'tan başka taptıklarınız, size rızık veremezler. Siz rızkı Allah'ın yanında arayın, O'na tapın ve O'na şükredin. Hepiniz O'na döndürüleceksiniz[Ankebut 16-17]*.*' "

"İbrâhim Allah'ı birleyerek O'na itâ'at eden bir ümmet (her iyiliği kendinde toplayan bir önder) idi, ortak koşanlardan değildi. O'nun ni'metlerine şükredici idi. (Allah) onu seçmiş ve doğru yola iletmişti. Ona dünyâda güzellik (iyilik) vermiştik. O, âhirette de iyilerdendir[Nahl: 120-122]."

İbrâhim'in Gök Cisimleri ile İmtihanı

"Andolsun biz, daha önceden İbrâhim'e de doğru yolu bulma yeteneğini vermiştik. Zaten biz onu(n olgun insan olduğunu)

biliyorduk. Babasına ve kavmine demişti ki: *'Sizin şu karşısında durup taptığınız heykeller nedir? Babalarımızı onlara tapar bulduk (da onun için biz de onlara tapıyoruz.)'* dediler. *'Doğrusu siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içine düşmüşsünüz!'* dedi. Dediler ki: *'Sen bize gerçeği mi getirdin, yoksa şaka yapanlardan mısın? 'Hayır'*, dedi, *'Rabb'iniz, göklerin ve yerin Rabb'idir ki, onları yaratmıştır. Ben de buna şâhidlik edenlerdenim*(Enbiyâ: 51-56)*.' "*

(Üzerine gece basınca İbrâhîm) bir yıldız gördü: *'Budur Rabb'im'* dedi. Yıldız batınca: *'Batanları sevmem'* dedi. Ay'ı doğarken görünce: *'Budur Rabb'im'* dedi. O da batınca: *'Rabb'im bana doğru yolu göstermeseydi, elbette sapan topluluktan olurdum'* dedi. Güneşi doğarken görünce: *'Budur Rabb'im, bu daha büyük'* dedi. (O da) batınca dedi ki: *'Ey kavmim, ben sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. 'Ben yüzümü tamâmen, gökleri ve yeri yoktan var edene çevirdim ve artık ben O(na) ortak koşanlardan değilim!*(En'âm: 76-79)*'*

İbrâhim'in Gençliği ve Putlarla Mücadelesi

"O, çok doğru bir peygamberdi. Babasına demişti ki: *'Babacığım, işitmeyen görmeyen ve sana hiçbir yararı olmayan şeylere niçin tapıyorsun?*

Babacığım, bana; sana gelmeyen bir bilgi geldi; bana uy, seni düzgün bir yola ileteyim.

Babacığım, şeytâna tapma, çünkü şeytân, Rahmân'a isyân etmişti.

Babacığım, ben sana Rahmân'dan bir azâbın dokunmasından korkuyorum. O zaman, şeytânın dostu olursun.'

(Babası): *'Ey İbrâhim, sen benim tanrılarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer (onlara dil uzatmaktan) vazgeçmezsen, andolsun seni taşlarım. Uzun süre benden ayrıl, git!'* dedi.

(İbrâhim): *'Selâm sana, (esenlik içinde kal), dedi, senin için Rabb'imden mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana çok lutufkârdır. Sizden de, Allah'tan başka yalvardıklarınızdan da ayrılıyor ve yalnız Rabb'ime yalvarıyorum. Umarım ki Rabb'ime yalvarmakla (sizin gibi) bahtsız olmam (istediklerimden mahrum bırakılmam*Meryem: 41-48*).' "*

"İbrâhîm, babası Âzer'e (yine) demişti ki: *'Sen putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini açık bir sapıklık içinde görüyorum.'*

Böylece biz İbrâhîm'e göklerin ve yerin melekûtunu (büyük ve hârikulâde muhteşem varlıklarını) gösteriyorduk ki, kesin inananlardan olsun[Enam 74-75].

İbrâhim Kavminin Putlarına Bir Tuzak Kurar

Kavmi onunla tartışmaya girişti. (O, onlara) dedi ki: *'Beni doğru yola iletmiş iken Allah hakkında benimle tartışıyor musunuz? Ben, sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden korkmam. Ancak Rabb'imin dilediği olur! Rabb'im, bilgice her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ (kendinize gelip) öğüt almıyor musunuz? Hem siz, Allah'ın size, (tanrı oldukları) hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri, ona ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da ben nasıl sizin (O'na) ortak koştuğunuz şeylerden korkarım? Şimdi biliyorsanız (söyleyin), iki topluluktan hangisi (tek Allah'a inananlar mı yoksa Allah'a ortak koşanlar mı) güvende olmaya daha lâyıktır?*[En'âm:80-81]"

(İbrâhim): *"Allah'a and olsun ki siz dönüp gittikten sonra putlarınıza bir tuzak kuracağım!* (dedi[Enbiya: 57])."

"O da gizlice onların tanrılarına sokuldu: *'Yemez misiniz?' dedi. 'Neyiniz var ki konuşmuyorsunuz?'* Ve gizlice üzerlerine yürüyüp sağ eliyle onlara kuvvetli bir darbe indirdi[Sâffât: 91-93]."

"Nihâyet (İbrâhim) onları parça parça etti, yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye(!)

(Döndükleri zaman): *'Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o zâlimlerden biridir.'* dediler. *'Onları diline dolayan bir genç işittik, kendisine İbrâhim deniliyormuş'* dediler. *'Onu insanların gözü önüne getirin de (ona ne biçim bir ceza verdiğimize) tanık olsunlar'* dediler.

(İbrâhim'i getirdiler), dediler ki: *'İbrâhim, tanrılarımıza sen mi bunu yaptın? Hayır' dedi, (büyük putu göstererek) 'işte şu büyükleri yapmış; onlara sorun, eğer konuşurlarsa(!)'*

Kendi vicdanlarına başvurup (içlerinden): *'Hakikaten sizler haksızsınız!'* dediler. Sonra yine eski kafalarına döndürüldüler: *'Sen de bilirsin ki bunlar konuşmazlar'* dediler.

'Peki, dedi, siz Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar vermeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Yuh size ve Allah'tan başka taptıklarınıza. Aklınızı kullanmıyor musunuz siz?[Enbiya: 58-67]'

"'*Şimdi gördünüz mü neye tapıyorsunuz?'* dedi. *'Siz ve eski ata-*

larınız? Onlar benim düşmanımdır. Yalnız âlemlerin Rabbi (benim dostumdur). Beni yaratan ve bana yol gösteren O'dur. Bana yediren ve içiren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifâ veren O'dur. Beni öldürecek, sonra diriltecek O'dur. Cezâ günü hatâmı bağışlayacağını umduğum da O'dur. Rabb'im, bana hüküm (hükümdarlık, bilgi) ver ve beni sâlihler arasına kat. Sonra gelenler arasında bana, bir doğruluk dili (sonraki nesiller arasında iyilikle anılmak iyi bir ad bırakmak) nasib eyle (sonraki nesiller arasında hayır ile anılmamı sağla)! Beni ni'met(i bol olan) cennetinin vârislerinden kıl. Babamı da bağışla(yıp doğru yola ilet). Çünkü o, sapıklardandır. (Kulların) diriltilecekleri gün, beni utandırma. O gün ki, ne mal, ne de oğullar fayda vermez. Ancak Allah'a (küfür ve nifâk hastalıklarından korunmuş) sağlam ve temiz kalb getiren (fayda görür).' (O gün) cennet, korunanlara yaklaştırılır. Cehennem de azgınların için ortaya çıkarılır. Onlara: *'Hani taptıklarınız nerede?'* denilir. *'O Allah'tan başka (taptıklarınız) size yardım ediyorlar mı? Yahut kendilerine yardımları dokunuyor mu?'* Onlar ve azgınlar, tepe taklak oraya atılırlar. İblis'in bütün askerleri de. Onlar orada (putlarıyla) çekişerek derler ki: *'Vallahi biz apaçık bir sapıklık içinde imişiz! Çünkü sizi âlemlerin Rabb'ine eşit tutuyorduk. Bizi o suçlulardan başkası saptırmadı. Şimdi artık bizim ne şefâ'atçilerimiz var, ne de sıcak bir dostumuz. Âh keşke bir kez daha (dünyaya) dönüşümüz daha olsa da inananlardan olsak!' Şüphesiz ki bunda bir ibret vardır, ama yine çokları inanmazlar. Doğrusu Rabb'in, işte üstün O'dur, merhamet eden O'dur*(Şuarâ: 75-104)."

İbrâhim'in Ateşe Atılması ve Göçü

Dediler: *'Onu yakın! Tanrılarınıza yardım edin, eğer bir iş yapacaksanız.'*

Biz de: *'Ey ateş, İbrâhim'e serin ve esenlik ol!'* dedik. Ona bir tuzak kurmak istediler. Biz de, asıl kendilerini hüsrâna uğrattık(Enbiya: 58-70)"

(İbrâhim ateşe atılacağı sırada) *"Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımararak) Rabb'i hakkında İbrâhîm'le tartışanı görmedin mi?* İbrâhîm: *'Benim Rabb'im O'dur ki yaşatır, öldürür'* demişti.

'Ben de yaşatır, öldürürüm' dedi. İbrâhîm: *'Allah, güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir!'* deyince inkâr eden o adam şaşırıp kaldı.

Allah, zâlim toplumu doğru yola iletmez[Bakara: 258]."

"(İbrâhim kavmine) dedi ki: *'Siz dünyâ hayâtında birbirinizi sevmek için Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. (O putlara tapmanız, dünyâda aranızda bir sevgi meydana gelmesine sebep olsa bile) daha sonra kıyâmet gününde birbirinizi inkâr eder ve birbirinizi la'netlersiniz. Varacağınız yer de ateştir ve hiçbir yardımcınız da yoktur.'* Bunun üzerine Lût ona inandı ve (İbrâhim, kavmine) dedi ki: *'Ben Rabbi'(min emrettiği yer)e göç edeceğim. Çünkü O, (mutlak) gâlibdir, hikmet sâhibidir*[Ankebut 25-26]."'

"Onu (İbrâhim) ve Lût'u kurtarıp âlemlere bereketli kıldığımız bir yere getirdik[Enbiyâ: 71]."

İbrâhim ve Diriliş

"İbrâhîm de bir zaman: *'Rabb'im, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster!'* demişti. (Allah): *'İnanmadın mı?'* dedi. (İbrâhîm): *'Hayır (inandım), fakat kalbim kuvvet bulsun diye (görmek istiyorum)'* dedi. *'O halde kuşlardan dördünü tut, onları kendine çek (iyice incele), sonra (kesip) her dağın başına ondan birer parça koy. Sonra onları kendine çağır; koşarak sana gelecekler. Bil ki Allah dâimâ galip ve hikmet sahibidir'* dedi[Bakara: 260]."

İbrâhim'in Misafirleri

"Onlara İbrâhim'in misafirlerinden haber ver; Onun yanına girmişler: *'Selâm'* demişlerdi.

İbrâhim: *'Biz sizden korkuyoruz'* dedi.

'Korkma' dediler, *'biz sana bilgin bir çocuk(un olacağını) müjdeleriz!*

Bana ihtiyarlık dokunduktan sonra beni müjdelediniz? Ne tuhaf bir şey ile müjdeliyorsunuz beni?' dedi.

'Sana gerçeği müjdeledik, umut kesenlerden olma!' dediler. *'Sapıklardan başka kim Rabb'inin rahmetinden umut keser?'* dedi.

(İbrâhim gelenlerin Hak elçiler olduklarını anla*yınca): 'Ey elçiler, dedi, işiniz nedir?' "Biz suçlu bir kavme gönderildik,'* dediler. *'Yalnız Lût âilesi (suç işleyenlerin) dışındadır. Biz onların hepsini kurtaracağız. Ancak karısı hâriç*[Hicr: 51-60]."

İbrâhim'in Bir Çocukla Müjdelenmesi ve Çocuğun Kurban Edilmesi:

(İbrâhim) dedi ki: *'Ben Rabbi'me gideceğim, O, beni doğru yola iletecek. Rabb'im, bana iyilerden (bir çocuk) lutfet!'* Ona halim bir erkek çocuk müjdeledik"Kitapta İsmâ'il'i de an. Çünkü o sözünde duran, elçi bir peygamberdi. Halkına namaz kılmayı, zekât vermeyi emrederdi. Rabbi yanında beğenilmişti (Meryem: 54-55).". (Çocuk) onun yanında koşma çağına erişince (İbrâhim ona): *'Yavrum, dedi, ben uykuda görüyorum ki ben seni kesiyorum; (düşün) bak, ne dersin?'*

(Çocuk): *'Babacığım, sana emredileni yap, inşallah beni sabredenlerden bulacaksın.'* dedi.

İkisi de böylece (Allah'ın emrine) teslim olup (İbrâhim, kurban etmek için) çocuğu alnı üzerine yıkınca, Biz ona: *'İbrâhim!'* diye ünledik. *'Sen rüyâyı doğruladın, işte biz, güzel davrananları böyle mükâfâtlandırırız!'*

Gerçekten bu, apaçık bir sınav idi. Ve fidye olarak ona büyük bir kurbanlık verdik. Sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık. (İleride gelecek nesiller): *'İbrâhim'e selâm olsun!'* (diyeceklerdi.) İşte biz güzel davrananları böyle mükâfâtlandırırız. Çünkü o bizim mü'min kullarımızdandı. Biz ona iyilerden bir peygamber olacak İshâk'ı müjdeledikBenzer ayet için bkz. En'âm: 84. Kendisine de, İshâk'a da bereketler verdik(Sâffât: 99-113)."

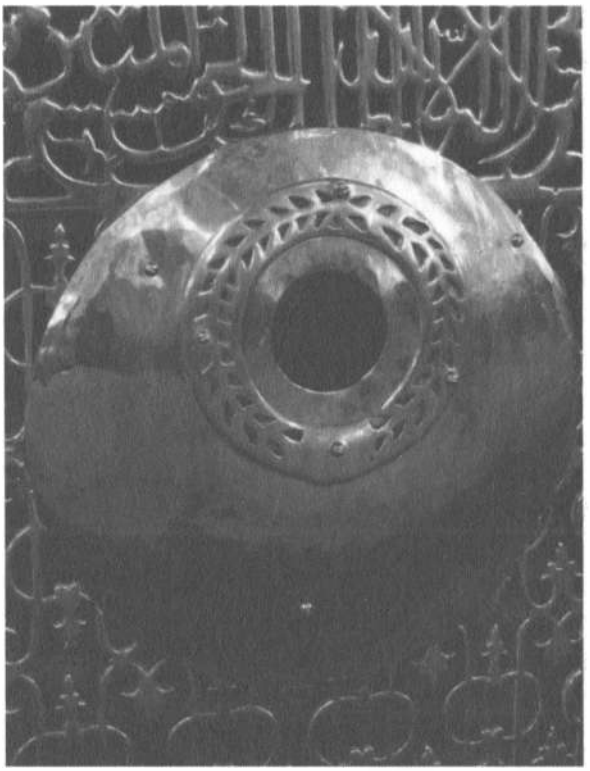
İbrâhim'in Duası ve Beyt

"Bir zamanlar Rabbi İbrâhim'i bir takım kelimelerle sınamış, o da onları tamamlayınca: *'Ben seni insanlara önder yapacağım'* demişti.

'Soyumdan da (önder yap, yâ Rabbi!)' dedi.

(Rabb'i): *'Zâlimlere ahdim ermez (onlar için söz vermedim)'* buyurdu.

Biz Beyt'i (Kâbe'yi) insanlara sevâp kazanılacak bir toplantı ve güven yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın). İbrâhim ve İsmâil'e: *'Tavaf edenler, ibâdete kapananlar, rükû ve secde edenler için Ev'imi temizleyin!'* diye emretmiştik. İbrâhim demişti ki: *'Rabb'im, bu şehri güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve ahiret gününe inanları çeşitli ürünlerle besle!*

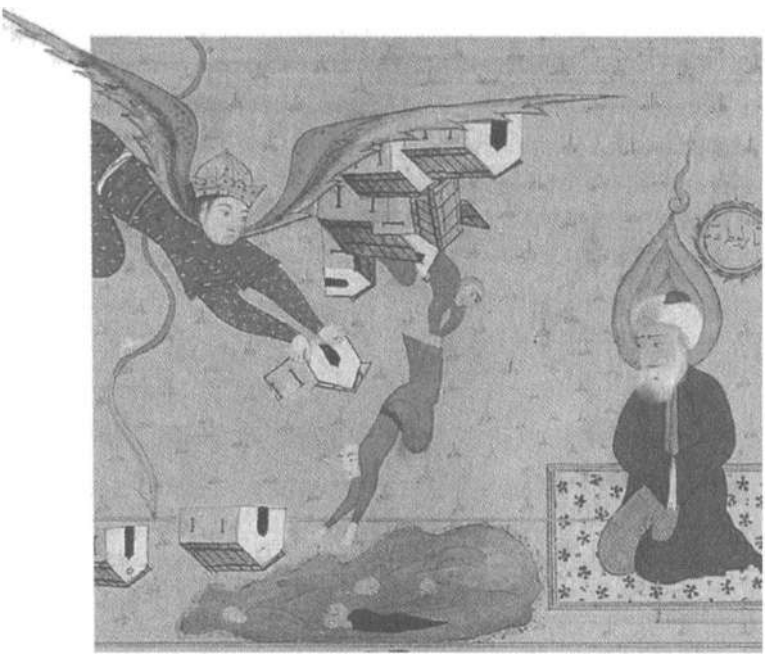
Kabe'de Tavafın Başlangıç Noktası Olması İçin Hz. İbrâhim Tarafından Şimdiki Bulunduğu Yere Monte Edilmiş Siyaha Yakın Kırmızı Renkli Hacer'ül-Esved Taşı, 683 Yılında Çıkan Yangın ile Üç Parçaya Ayrılmış ve Muhafaza İçine Alınmıştır

(Rabb'i) buyurdu ki: *'İnkâr edeni dahi az bir süre geçindirir, sonra onu cehennem azâbına (girmeğe) zorlarım, ne kötü varılacak yerdir orası!*

'Rabb'imiz, bizden kabul buyur, şüphesiz sen işitensin, bilensin. 'Rabb'imiz, bizi sana teslim olanlar yap, neslimizden de sana teslîm olan bir ümmet çıkar; bize ibâdet yerlerimizi göster, tevbemizi kabûl et; zirâ tevbeleri kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin, Sen! Rabb'imiz, onlara kendi içlerinden âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitâb ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder. Her zaman üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin, sen!'

IV- Lût ve Kavmi

Tevrat'a göre İbrâhim'in, el-Halil'de, Hebron'un kuzeyindeki Mamre Meşeliği'nde(Tekvin 18:1-3) misafirlerince erkek çocukla müjdelenmesi üzerine, misafirler, Lût'un ikamet ettiği Ürdün havzasındaki Sodom, Gomore'ye doğru hareket eder. Bu olay, İbrâhim ve Lût'un Mısır'dan dönüşünün hemen akabinde vuku bulmuştur. Bu dönemde bölge, şimdi olduğu gibi oldukça münbit bir arazi idi(Tekvin 13:10-11). Fakat bu kentlerin günümüzde Lut gölünün güney doğusundaki göl sularının altında kaldığı düşünülmektedir. Burada yapılacak su altı arkeoloji çalışmaları bu döneme ışık tutacak pek çok arkeolojik veriyi gün ışığına çıkaracaktır şüphesiz. Helak olayı gerçekleşmeden önce Lût kavmi, *'o zamana kadar hiçbir dünya milletinin yapmadığı bir ahlaksızlığı'* yapmakta(A'râf: 80) ve *orada bir ev halkından başka Müslüman da* yoktur(Zâriyât: 36).

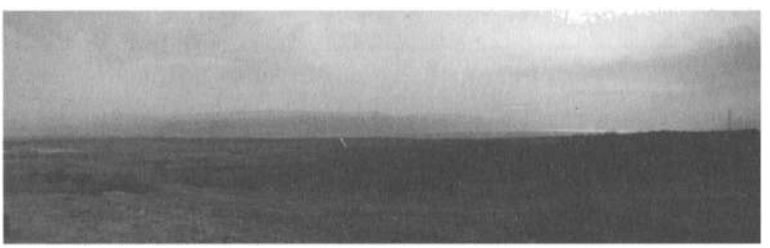

Lut, Zübdetü't-Tevârîh
(Türk İslam Eserleri Müzesi)

Bu ahlaksızlığın o zamanki dünyada sadece Lût kavmi için geçerli olduğunu vahyin vurgulaması çok ilginçtir. Çünkü biz bu durumun sağlamasını bilimsel açıdan –en azından yazılı devirlerden itibaren- yapabiliriz. Şöyle ki Sumerce, Akadca, Babilce gibi sözlüklerde siz *'eşcinsel'* kelimesine rastlarsınız ama kaleme alınmış bu çiviyazılı metinler Lut peygamberin yaşadığı dönemin hemen sonrasına tarihlendirilir[Bottéro-Kramer 2017,, 247, 255, 260, 262, 267, 277]: *'Davul ve tef verdim eşcinsellere/tarvestilerin kişiliğini değiştirdim.'*

Dolayısıyla eskiçağ dünyasında bu ahlaksızlığın gerçekten sadece Lût kavmine has ya da bölgesel olup daha sonra eskiçağ toplumlarınca meşrulaştırıldığı anlaşılmaktadır. Hititçe ^{LÚ}andaniiant- kelimesinin Hititolojinin kuruluş yıllarında eşcinsel olarak çevrilmesi Batılılarca teklif edilmişti ama kelimenin *'içgüveysi'* olduğu çok geçmeden anlaşılmıştı.

Dahası Sumer ve Akad kanunları incelediğinde ve Hitit kanunları tetkik edildiğinde görülecektir ki böyle ahlaksız eylemler içinde sadece akrabalar ve hayvanlar arası sapık ilişkiler konu edilmiştir, ancak erkekle ilişki noktasında Mezopotamya kanunları bir düzenleme getirmemiştir. Dahası Hitit kanunlarında böyle ahlaksız bir eylem görülmez. Sadece "*Bir adamın oğluyla günah işlemesi*" durumu hariç. Bu durum Lut'un yaşadığı dönemle alakalı olmamalıdır şüphesiz. Çünkü Lut dönemini de kapsayan eski Hitit devrinde yazılmış olan kanun metinlerinin imparatorluk çağında eklemeler yapılıp yenilendiği bilinir.

Ürdün ve Filistin Arasında ve Deniz Seviyesinden 425 m Aşağıda Yer Alan
Tevrat'ta 'Tuz Denizi' Olarak Geçen Lut Gölü/Bahr-i Meyyit/Ölü Deniz

a. Lut ve Kavminin Yaşadığı Coğrafya

İbrâhim peygamber vefat etmeden önce İslâmi kaynaklarda, Lût'u Jeriho/Eriha bölgesinde, İshak'ı Şam'da, Yakûb'u Kenân diyarında, İsmail'i Cürhum (Yemen) bölgesinde irşat işleri ile meşgul olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla Lût kavmi de Lût gölünün güneyinde yaşamakta olup burada helak olmuştu. Ancak bu helaktan sonra, Tevrat'ta anlatılan ve iki kızıyla birlikte sığındıkları mağaranın Lût gölünün güneydoğusundaki Safî kasabası yakınlarında olduğu düşünülür. Dahası Lût kavminin yaşadığı alana yaklaşık 9 km kuzeyinde bulunan Jeriho/Eriha kentinin içindeki höyükte yapılan kazılarda Lut dönemi ile çağdaş olan Orta Tunç Çağı yapılarına rastlanmıştır. Bununla birlikte Lût'un mezarının da Filistin'de el Halil bölgesinin yani İbrâhim'in kabrinin 6 km doğusundaki Caphar Barucha/Beni Naîm yakınlarında olduğu düşünülür.

Tevrat'ta anlatılan ve kavminin helakının ardından Lût'un karısının kentten ayrılırken karısının arkasına bakması olayının biraz farklı bir anlatımını Yunan mitinde de görürüz. Ancak Kur'an "*Hiç kimse ardına dönüp bakmasın*[Hicr 65]" ifadesini kullanmasına rağmen Lût'un karısının arkasına dönüp baktığı konusunu teyit etmez. Bir ozan olan Orpheus'un karısı Eurydike bir yılan sokmasıyla ölmüştür. Ölümüyle onsuz yaşayamayacağını anlayan Orpheus, Hades'e elinde liri ile gitmeye karar vermiştir. Herkesi müziği ile büyülemiş ve hatta yeraltı kraliçesi Persephone'nu bile çok etkilemiştir. Kraliçe onun bu durumuna çok hüzünlenmiş ve karısını Hades'ten çıkarmasına izin vermiştir ama bir şartı vardır. Orpheus yeraltından çıkarken arkasına bakmayacaktır. Yolu yarılamışlardır ama Orpheus, karısının arkasında olup olmadığını kontrol etmek için bir an geriye bakıvermiştir. Bunun üzerine karısı tekrar çıkmamak üzere Hades'e döndürülmüştür[Sears 2017, 90].

Filistin'in Özerk Yönetiminin Batı Şeria Bölgesinde Yer Alan ve Neolitik Dönemden Günümüze Yerleşim Görmüş İlk Kez 1868'de, Daha Sonraları 1907-1909, 1911, 1930-1936, 1952, 1958, 1997-2000 Yıllarından Günümüze İngiliz ve İtalyan Ekip Tarafından Kazılmış Akeramik Neolitik'ten İtibaren Yerleşim Görmüş Eriha/Jeriho Höyük. Hz. İsa'nın İnzivaya Çekildiği Dağda Jeriho Höyük Yakınlarında Yer Almakta Olup İsa, Bu Bölgede Kör Bir Adamın Gözlerinin Yeniden Görmesini Sağlar *(Luka 18;35-42)*

b. Tevrat ve İnciller'de Lût

Tekvin: 18

İbrâhim, o günün sıcağında çadırının kapısında otururken üç adam çıkagelir. İbrâhim onları çadırında misafir eder. Hanımına hamuru yoğurup pide yapmasını söyler ve kendi de körpe iyi bir kuzuyu alıp uşağına sofranın hazırlanması için emir verir. Ayran, sütle birlikte kuzuyu onların önlerine koyar ve kendisi yanlarında ağaç altında durur, onlar da hazırlanan yemeği yerler. Misafirler İbrâhim'e karısı Sara'nın bir oğlu olacağını müjdelerler. Bu sözleri duyan ihtiyarlamış ve adetten kesilmiş olan Sara: *'ihtiyar olduktan sonra bana sevinç olur mu? Efendim de kocamıştır'* diyerek içinden güler.

Misafirler İbrâhim'in yanından ayrılarak Sodom'a doğru gitmektedirler. Ancak olacak olayları Rab, İbrâhim'e haber verir. İbrâhim, Rab'e; *'belki şehrin içinde elli sâlih kişinin bulunabileceğini ve bu yüzden sâlih kişileri kötülerle birlikte yok eder misin?'* der. Ancak Rab, *'eğer orada on sâlih kişi bulabilirse orayı helak etmeyeceğini'* İbrâhim'e bildirir.

Tekvin: 19

İbrâhim'in misfirlerinden iki melek akşamleyin Sodom'a varırlar. Lut, Sodom'un kapısında onları görür ve onları karşılar. Onlara: *'Efendilerim, şimdi kulunuzun evine inin, geceyi geçirin, ayaklarınızı yıkayın ve erken kalkıp yolunuza gidersiniz'* der.

Onlar da geceyi meydanda geçireceklerini söylemeleri üzerine Lut, onları kendi evinde misafir etmek için zorlar. Evinde onlara ziyafet verir. Ancak bu arada Sodom'un adamları, her mahalleden gençten ve ihtiyardan halk, Lut'un evini sarmıştır. Lut'u çağırıp: *'Bu gece senin yanına giren adamları bize ver'* diye bağırırlar. Ancak Lut: *'Ey kardeşlerim, kötülük etmeyin, işte benim ere varmamış iki kızım!'* demelerini dinlemezler. Bunun üzerine melekler, Lut'a, Sodom'un helak edileceği için damatlarını, oğullarını, kızlarını ve şehirde kimi varsa çıkarmasını söyler. Ancak Lut'un yakınları bu tehdidi şaka olarak algılar. Seher vakti melekler, Lut'a iki kızı ile birlikte karısını alıp şehirden uzaklaşmasını söyler. Güneş artık üzerlerine doğduğunda Sodom ve Gomorra üzerine göklerden kükürt ve ateş yağmaktadır. Lut'un karısı bu olaylar esnasında geriye bakınca bir 'tuz direği' olur. Lut, bu helak sırasında geldiği Tsoar'dan çıkıp dağda bir mağarada iki kızı ile birlikte yaşamaya başlar. Lut'un büyük kızı, küçüğüne: *'Babamız kocamıştır, yanımıza girecek erkek de yok, gel babamıza şarap içirelim ve babamızın zürriyetini yaşatmak için onunla yatalım'* der. Bunun üzerine geceleyin babalarına içirdikleri şarapla şarhoş ettikleri Lut ile önce büyük kız, sonraki akşam da küçük kız yatar. Her ikisi de babalarından gebe kalır ve büyük kız Moab, küçük kız da Ben-ammi adında erkek çocuk doğurur.

Luka: 17; 28-29

Lut'un günlerinde de durum buydu. Herkes yiyor, içiyor, satın alıyor, satıyor, ekiyor, yapılar kuruyordu. Lut'un Sodom'u bırakıp gittiği gün gökten ateşle kükürt yağdı ve tümünü yok etti.

c. Kur'ân'da Lût

Lût'un Peygamberliği

"Lût (kavmi) de gönderilen elçileri yalanladı. Kardeşleri Lût, onlara[Benzer ayet için bkz. A'râf: 80]: *'(Allah'ın azâbından) korunmaz mısınız?'* demişti. *'Ben sizin için güvenilir bir elçiyim. Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin. Ben sizden buna karşı bir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız âlemlerin Rabbine âittir*(Şuarâ: 160-164).' "

Lût Kavminin Günahı

" *'Siz, sizden önce dünyâlarda hiç kimsenin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz? Siz, kadınları bırakıp şehvetle gidiyorsunuz ha! Doğrusu siz, israfçı (aşırı) bir kavimsiniz!*(A'râf: 80-81)' "

"*Siz göre göre o aşırı kötülüğü yapıyorsunuz ha?!*(Neml: 54)"

"*Ve Rabb'inizin sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyorsunuz? Siz sınırı aşan bir kavimsiniz*(Şuarâ: 166)."

"*Ben sizin bu işinize, (kadınları bırakıp erkeklere gidişinize) kızanlardanım*(Şuara: 168)."

"Kavminin cevâbı: *'Onları (şu Lût taraftarlarını) kentinizden çıkarın, çünkü onlar, fazla temizlenen insanlarmış!'* demelerinden başka olmadı(A'râf: 82)."

İbrâhim'e Lût Kavmi'nin Helâkı Haber Veriliyor

"Elçilerimiz, İbrâhim'e müjde getirdikleri zaman *'selâm!'* dediler. O da *'selâm!'* dedi; çok durmadan hemen (elçilere) kızarmış bir buzağı getirdi. Ellerinin buzağıya uzanmadığını görünce durumlarını beğenmedi ve onlardan ötürü içine bir korku düştü. *'Korkma'*, dediler, *'biz Lût kavmine gönderildik.'* Ayakta durmakta olan karısı, güldü. Biz de ona İshak'ı müjdeledik. İshak'ın ardından da (torunu) Yakûb'u. (İbrâhim'in karısı): *'Vay, dedi, ben bir kocakarı, bu kocam da bir pîr iken doğuracak mıyım? Bu, cidden şaşılacak bir şey!'* (Elçi melekler) dediler ki: *'Allah'ın işine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketleri sizin üzerinizdedir, ey ev halkı! O, övülmeğe lâyıktır, iyiliği boldur.'*

İbrâhim'den korku gidip kendisine sevinç gelince, Lût kavmi hakkında bizimle mücadele etmeye başladı (elçilerimize on-

lardan azâbı kaldırmalarını veya hafifletmelerini ricâ ediyordu). Çünkü İbrâhim, gerçekten halimdir, içlidir, (Allah'a) yüz tutup yalvarandır. (Elçiler) *'Ey İbrâhim, dediler, bundan vazgeç (boşuna uğraşma). Zira Rabb'inin emri gelmiştir. Mutlaka onlara, geri çevrilmez azâb gelecektir!'*

Jeriho/Eriha Höyük'te Lut ve Kavminin Yaşadığı Dönemle Çağdaş Orta Tunç Çağı Duvarları

Lût Kavminin Helâkı ve Lût'un Ailesinin Kurtuluşu

Elçilerimiz Lût'a gelince onlar yüzünden kaygılandı. (Çünkü elçiler, genç delikanlılar şeklinde gelmişlerdi. Lut onları insan sandı. Oğlancı olan kavminin, onlara saldıracaklarından korktu), onlar için arşını daraldı (ne yapacağını şaşırdı): *'Bu(gün, çetin bir gündür!'* dedi. Daha önce de kötü işler yapmakta olan kavmi koşarak ona geldiler. (Lût) dedi ki: *'Ey kavmim, işte kızlarım, onlar sizin için daha (güzel, daha) temiz! Allah'tan korkun, konuklarımın içinde beni rezil etmeyin! İçinizde aklı başında bir adam yok mu sizin?'* Dediler ki: *'Senin kızlarında bizim bir hakkımız olmadığını bilirsin. Ve sen bizim ne isteğimizi de pekâlâ bilirsin!'* (Lût): *"Keşke sizi savacak gücüm olsaydı yahut da çok sarp bir kaleye sığınabilseydim!'* dedi.

(Elçiler) dediler ki: *'Ey Lût, biz senin Rabb'inin elçileriyiz. Onlar sana asla dokunamazlar. Gecenin bir kısmında âileni yürüt; içinizden karından başka hiç kimse geri kalmasın. Çünkü ötekilerine erişen (azâb) ona da erişecektir. Onlara vaat edilen (azâb) zamanı, sabah (vaktidir). Sabah da yakın değil mi?'* (Azâb) emrimiz gelince oranın üstünü altına getirdik, üzerine de taş yağdırdık: Çamurdan taşlaşmış (onlara azâb için) hazırlanmış, istif edilmiş. Rabbinin katında işâretlenmiş (taşlar). Bu, zâlimlerden uzak değildir (Onlar, zulümleriyle bu azabı hak etmişlerdir. Bu onlara çok değildir(Hûd: 69-83, Benzer ayetler için bkz. Hicr: 51-77; Zâriyât: 24-37)).''

"Biz de onu ve âilesini kurtardık, yalnız karısının (azâbda) kalanlardan olmasını takdir ettik (Yalnız (azâbda) kalacaklar arasında bulunan ihtiyar bir kadın hâriç(Sâffât: 135, Benzer ayetler için bkz. A'râf: 83-84)). Üzerlerine (pişmiş çamurdan bir taş) yağmur(u) indirdik. Uyarıl(ıp da aldırmay)anların yağmuru gerçekten ne kötü oldu!(Neml: 57-58, Benzer ayetler için bkz. Kamer: 33-35)"

"Siz onların yanlarından geçip gidiyorsunuz; sabahleyin ve geceleyin. Düşünmüyor musunuz?(Sâffât: 137-138)"

ALTINCI BÖLÜM

İLK İMPARATORLUKLAR

"Sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle biz, sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Gerçek şu ki, daha önce senin bundan hiç haberin yoktu." (Yûsuf: 3)

"Her bilgi sahibinin üstünde daha bir bilen vardır." (Yûsuf: 76)

I- Yûsuf Dönemi Siyâsi ve Dini Manzara

İbrâhim'in ölümünden yaklaşık iki yüz elli yıl geçmiştir ve Tevrat'tan çıkardığımız hesaba göre Yûsuf, kadim Mısır tahtındadır[3]. Bu hesaplamada, İbrâhim'in eski Hitit devletinin kurucu krallarından biri olan I. Hattuşili döneminin sonuna kadar (İ.Ö. 1620) yaşadığını, bir önceki bölümde izah etmiştik. Durum böyle olunca, Yûsuf, yaklaşık İ.Ö. 1370'lerde Mısır'da, belki de zindandan yeni kurtulmuş ve Mısır bürokrasisinde önemli bir görevde idi. Bu dönem Mısır'da, Amarna Çağı (İ.Ö. 1403-1306) olarak adlandırılır arkeoloji literatüründe. Geç 18. Hanedanlık dönemi olarak da isimlendirilmiş olan bu dönem içinde Yûsuf, IV. Amenofis/Akhenaton'un (İ.Ö. 1379-1360) yüksek memurlarından biri olmalıdır.

Bu yıllarda da Mısır'daki politeist tanrı inancını Heliopolis, Hermopolis ve Memfis kentlerinin kültürü belirliyordu. Ama dokuz tanrı en önemlileri arasında sayılıyordu. Göğün efendisi, olan ya da olmayan Atum hükmediyordu Mısır'a. Onun tükürüğünden de yağmur, su tanrıçası Tefnut ve aydınlık gökyüzü tanrısı Şu doğuvermişti bir anda. Bu tanrı çiftinden de yeryüzü tanrısı Geb ve gökyüzü tanrıçası Nut doğmuştu. Eski dönemlerde güneş tanrısı olan Atum da Ra olmuştu artık. Mısır dini yaşantısına yön veren diğer tanrılar da bilgeliğin tanrısı Thoth, diriliş tanrısı Osiris, gök tanrı Horus, kötülük tanrısı Apofi yılanı suretinde Set, tanrıça İsis ve evin hanımı ünvanlı Neftis idi.

Mısır Tanrıları (Soldan sağa) Osiris, Set, İsis,Horus (Efsaneler ve Mitler 241)

[3] Hesaplamada temel aldığımız Tevrat'ta ilgili bölümler: Tekvin: 35:28-29; 47: 28; 50:2.

III.Amenofis'in (İ.Ö. 1417-1379) oğlu ve Nefertiti'nin kocası IV.Amenofis, geleneksel olarak tarih boyunca süregelmiş olan Mısır dini ve kültüründe devrim niteliğinde bazı değişiklikler yapmaya başlamıştır. Bu değişikliklerin en başta gelenini, Orta Mısır'da Hermopolis yakınlarında Akhetaton *'ufuktaki Aton'* adıyla, yaklaşık 30.000 nüfusa sahip yeni bir dini ve kraliyet merkezi kurması[Smith-Redford 1977] şeklinde özetleyebiliriz. Bu merkezde III. Amenofis, açık havada kurulmuş ve Aton'a ait birkaç tapınak daha inşa etmiştir.

Karnak Tapınağı (Luksor)

Bu merkezde kurduğu tapınak yetmezmiş gibi IV. Amenofis, 'Aton/Güneş Kursu' kültünü benimsemiş ve kendine tahta geçtiğinin sekizinci yılında (İ.Ö. 1370) Akhenaton yani 'Aton'a bağlı olan adam' lakabını takmıştır. Onun tanrısı olan Ra yani Aton, Mısır'da tapılan diğer tanrıların tüm sıfatlarını üzerinde toplamıştır[Kınal 1954]. Dolayısıyla Mısır'da dini açıdan monoteist/tek tanrılı bir evre başlamıştır.

Artık Mısır'da, diğer tanrılar değer bulmadığı gibi, onlara da tapılmaz. Üstelik Mısır'ın tümünde tanrılarının evleri olan tapınaklar da kaldırılmış ve atıl duruma gelmiştir. Böylece, Mısır

dini ve kültürü kökten değişmiş ve üstelik tasvir sanatında insan biçimli şekillerin yerini sıra dışı ve absürd çizimler almaya başlamıştır[Robins 1983].

Mısır'ın dini hayatında yaptığı bu köklü değişikliklerden sonra, bu firavun ('firavun' kelimesinin manası: 'büyük ev' anlamındadır[Kuhrt 2010, 275]) daha sonra Mısır tahtına çıkacak diğer firavunlarca yok sayılıp hep 'düşman' olarak görülecektir.

IV.Amenofis'in Mısır'a getirdiği bu yeni dinin esaslarını el-Amarna'da bir mezar duvarına yazılmış şu sözler ne kadar güzel özetliyor[Lichtheim 1973-80, II, 96-98]:

> *"Kadınlarda dölü büyüten, spermlerden insanlar yaratan,*
> *Anasının rahmindeki oğlu besleyen, yarattığı her varlığı besleyen,*
> *Rahimde bakıcı, soluk verici*[Krş. Nahl: 4].
>
> ...
>
> *Ne çok işin vardır, gözle görünmesen de,*
> *Ey Ulu Tanrı, senden başkası yok!*[Krş. Bakara: 163; Neml: 26; Muhammed: 19; Tegâbun: 13]
>
> ...
>
> *Yeryüzünü yarattın dilediğince, tek başına, bütün insanları,*
> *hayvanları, kuşları,*
> *Yeryüzünde ne varsa, kanat açıp uçan her şeyi*[Krş. Nahl: 5].
>
> ...
>
> *Her insanı yerine koyar, ihtiyaçlarını verirsin,*
> *Herkes yemeğini alır, zamanı sayılıdır*[Krş. Zâriyât: 58].

Anadolu'da Tarihi Dönemler			
YÛSUF ÇAĞI	Yûsuf Eyyüp, Lokman	Orta Tunç Çağı (İ.Ö. 1800-Sonları 1450) Orta Hitit Dönemi ve Sonları (İ.Ö. 1500-1420)	Hitit Tahtı, birinin diğerini öldürdüğü kardeş kavgalarıyla çalkalanır. İ.Ö. 1550-1530 yıllarında Hatti Ülkesi'nde Büyük Bir Kuraklık Olur. Mısır'da, Amarna Çağı (İ.Ö. 1403-1306) ve 18. Hanedanlık IV.Amenofis/Akhenaton (İ.Ö. 1379-1360)

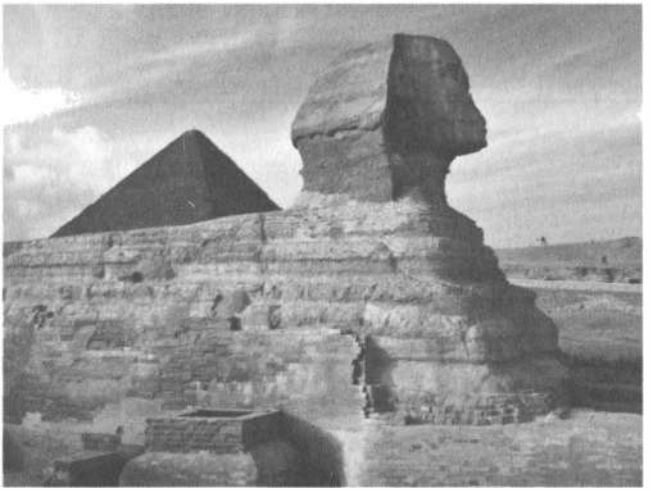
Mısır'daki dini gelişmeler Kur'ân verileri ile örtüşmesine karşın, Amarna Çağı olarak adlandırılan bu dönem, çiviyazılı ve hiyeroglif yazıtlarında, Önasya'yı içine alan bir kuraklık olup olmadığı noktasında ne yazık ki bir bilgi vermez. Kur'ân ise, bu dönemdeki kuraklık hakkında şunu söyler.

> *"Sonra onun arkasından yedi kurak sene gelecek, önceki biriktirdiklerinizin biraz saklayacağınızdan başkasını yiyip bitirecek* (Yûsuf: 48)*."*

Ancak Orta Hitit krallarından Ammuna, İ.Ö. 16. yüzyılda, yani Yûsuf'tan yaklaşık yüz elli yıl önce Anadolu'da bir kuraklık Ünal 2007, 79-90 olduğunu haber verir[Alp 2001, 60]. Hatta İ.Ö. 13. yüzyılda Mısır'daki kuraklıktan söz edilerek başka çiviyazılı metinlerde -nüfusunun çoğunun Ken'ânlı ve Hurililerden oluşmuş- Ugarit/Suriye kıyısındaki Ras Şamra[Klengel 1974, 171 vd.] ve Mısır'dan Anadolu'ya sevkedilen hububattan sözedilir [KUB III 34; XXI 38].

> *"Beyimiz Seth kızgındır. Gök, bir damla olsun yağmur akıtmamaktadır*[Kitchen 1996, 93]*."*

İşte bu yıllarda Tevrat, Yûsuf'un amcasının Hititli Beeri'nin kızı Yuhit ve yine Hititli Elon'un kızı Basemat ile evli olduğunu not ediyor(Yaratılış 26:34; 27:46; 36:2). Dolayısıyla Hitit nüfus ve nüfuzunun o zamanki kadim dünyada yayılmış olduğu intibaını bize vermeye hâlâ devam ediyor.

IV. Hanedanlık Döneminde Yapılmış Kefren Piramidi, Gize-Kahire

İleriki yıllarda hem Mısır ve hem de Anadolu'da yapılacak çalışmaların, IV. Amenofis döneminde de bir kuraklığın olduğu noktasında ipuçu vereceği ümidini taşımaktayım. Zaten Yûsuf'tan sonra, Anadolu ve Mısır arasındaki hububat ticaretinin kurulmuş olması, böyle bir ticaretin daha önce de var olduğuna delil teşkil ettiğini akla getirmektedir.

Bu kuraklık olayı, hem Tevrat'ta hem de Kur'ân'da rüya aracılığıyla bildirilmiş ve Yûsuf'un bu rüyaları yorumlaması sonucu gerçekleşmişti:

"Böylece Rabbin seni seçecek ve sana düşlerin yorumundan bir parça öğretecek(Yûsuf: 6)*."*

Eskiçağ Dünyasında Rüya

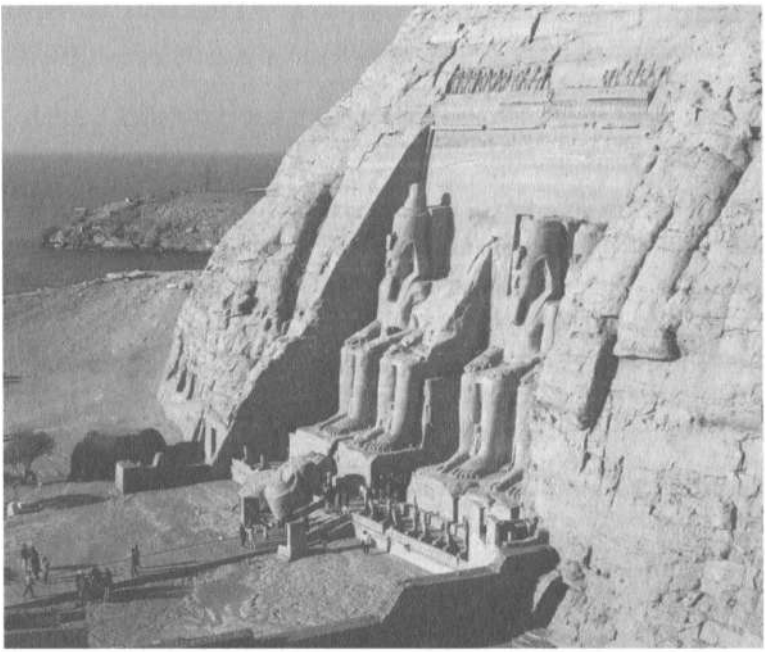
Yûsuf'un yaşadığı dönem sonrası, yani İ.Ö. 13. yüzyılda yazılmış Hititçe bir metin, eskiçağ dünyasında rüyaların gücünün ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir. Bu çiviyazılı metin, Hitit imparatorluk dönemi krallarından III. Hattuşili'nin otobiyografisidir[Otten 1981]. Bu yaşam öyküsünde, Hitit kralı abisinin rüya ile babasına müjdelendiğini anlatarak kendisi için de şu bilgileri haber verir:

"Sahibem tanrıça İştar, babam Murşili'ye, rüya(sın)da kardeşim Muwattalli'nin (doğacağı haberini) gönderdi."
"(Devamında ona şöyle hitap etti): '(Ama sonra doğacak) Hattuşili'nin yılları kısa (olup o, fazla) yaşamayacak. Onu (tapınağımda) benim (hizmetime) ada. O benim rahibim olsun. (Ancak) böyle yaşaya(bilir)'[KBo III 6 12-16]*.'"*

Bu rüyaya göre hareket etmiş olan kahramanımızın babası Murşili, her iki oğlunun Hitit tahtına oturup gösterdikleri kahramanlıklarını –aşağıdaki bölümde anlatılacağı üzere bu iki kardeş Mısır ile Kadeş önlerinde savaşmış ve III. Hattuşili'nin de, Kadeş antlaşmasını imzalamasını- göremeden ölmüştür.

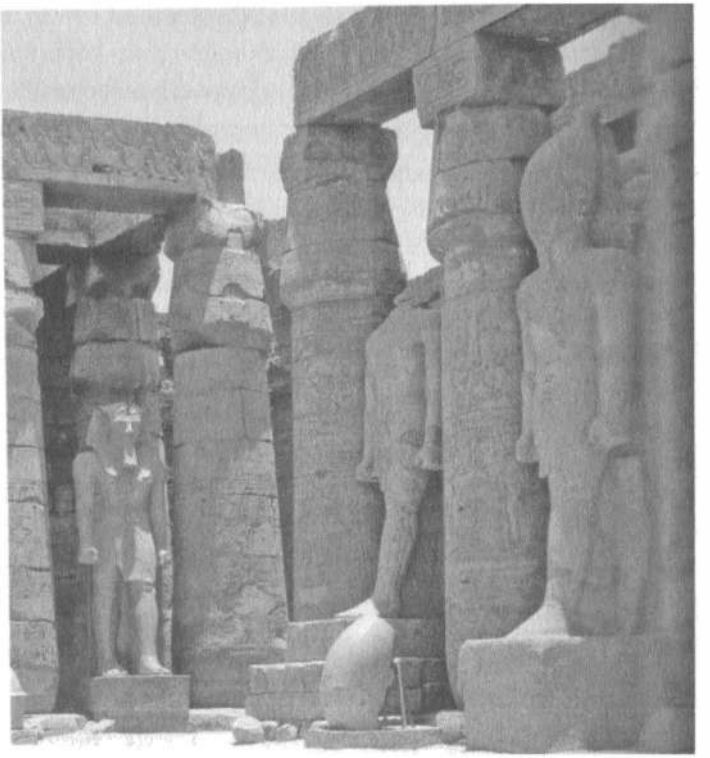
Eski Mezopotamya ve Anadolu insanlarınca görülen rüyalar, semboller olarak algılanmış ve bu semboller yorumlanarak kişilerin arzularına kavuşup kavuşamayacakları kahinlerce insanlara duyurulmuştur. Mesela rüyada bal ya da elma yemek, isteğinin yerine gelmesine; su, uzun ömre, şarap ise kısa yaşa-

maya[Oppenheim 1956, 272 vd.]; çığlık atıp kimsenin duymaması, işlerin açılacağına; çığlık atıp birinin duyması, işlerin bozulacağına; köpek eti yemek, isteğinin yerine gelmeyeceğine; camız eti yemek, uzun ömre; maymun eti yemek, başarıya; insan eti yemek, zenginliğe; ölü eti yemek, sahip olduklarının elinden çıkacağına; uçan kişinin, iyileşeceğine, zengin olacağına, mutlu olacağına[Bottero 2003, 138 vd.] yorumlanıyordu genellikle.

II.Ramses Dönemi Tapınak Dağın İçi Oyularak Yapılmış Olup Kapısında 4 Ramses Heykeli Vardır

Bu semboller, Lagaş kralının gördüğü bir rüyada şöyle sıralanmış ve yorumlanmıştı: '*Gövdesi yeri ve göğü doldurmuş, sağında ve solunda iki arslan ve bir kuşun rüyayı görene bir ev yapmasını istemesi: tanrı Ningirsu ve onun adına yapılacak bir tapınaktı; elinde çivi tutan bir kadın: tanrıça Nisaba*[Campbell 1995, 103] *idi.*"

Amon'a Adanmış Tapınak Luxor (Teb kenti)

İ.Ö. ikinbin yılın ilk yarısınına tarihlendirilen *'Dumuzi'nin Düşü ve Ölümü'* adlı bir mit de görülmüş bir rüyanın yorumlanması hakkındaydı. Etrafı hasırotuyla çevrilmiş ve rüya sahibinin kendine doğru eğildiğini gördüğü iki kamıştan birinin kendinden uzaklaştığını, uzun ağaçların kendiliğinden yükseldiğini, yanan ocağa su döküldüğünü, yayının tıkacının çıkarıldığını, asılı olan kadehinin askıdan düştüğünü, çoban değneğinin yok olduğunu, yabani bir hayvan sürüden bir kuzuyu kapıp götürdüğünü, sazlıktan şahinin bir serçeyi kaptığını, koçların toynaklarıyla yeri dövdüğünü, içine artık süt konulmayacak şekilde yayığının yerde parçalandığını, ağılının bom boş olduğunu gören Dumuzi'nin bu rüyasını rüya yorumcusu *'düşlerin anlamını bilen kız kardeşi'* tarafından olumsuz olarak yorumlanacaktır. Dolayısıyla hasırotları kişinin düşmanları, başını eğmiş kamış kişinin annesine ama iki kamış, kişinin diğer kardeşinden ayrılacağına,

boy atan ağaçlar kötü niyetli kişilere, ocağın sönmesi evinin, ağılının başkasının eline geçeceğine, çoban değneğinin kaybolması bir zebani tarafından sürekli saldırıya uğrayacağına yorumlanır-Botté ro-Kramer 2017, 340-343.

'Avcı Keşşi ve Karısı' başlıklı bir Hitit masalında da *'gökyüzünden bazalt bir taş parçası düşer, ateş yakılır, ağaçtan bir boyunduruk kişinin boynundadır, bir kadının ayak bileği erkeğin ayak bileği üzerindedir, arslanların arkasından gitmek, kapının önü yılan ve sfenksle doludur'*Karauğuz 2015, 153 vd. gibi bazı sembolleri okuyabiliyoruz. Ama sembollerin ne anlama geldiği noktasında ise tabletin kırık olması sebebiyle nasıl yorumlandığını maalesef anlayamıyoruz. Şunu da belirtmek gerekiyor ki kötü rüyalar, kabuslar mutlaka iyiye yorumlanmalıydıBottero 2003,, 147 eskiçağ dünyasında.

Kadın Firavun Hatşepsut Tapınağı , 18. Hanedanlık Dönemi

Tanrılar, insanlar ile rüyalar aracılığıyla konuşuyor ve onlara emirlerini ilettiği gibi başlarına gelecek olayları da bildiriyordu. Ancak bugün 'istihare' denilen ve girişilecek bir işin hayırlı olup olmadığını rüya aracılığıyla öğrenme olayının eskiçağ dünyasında olup olmadığına dair bir ipucuna şimdilik sahip değiliz.

Grek dünyasında da rüya esnasında kişinin ruhu, tanrılarla görüşmek üzere bedenden ayrılırdı. Hatta görülen rüyalarla kişinin sağlığına kavuşması için bazı terapiler bile yapılırdı.

II- Yûsuf Sonrası Mısır ve Önasya

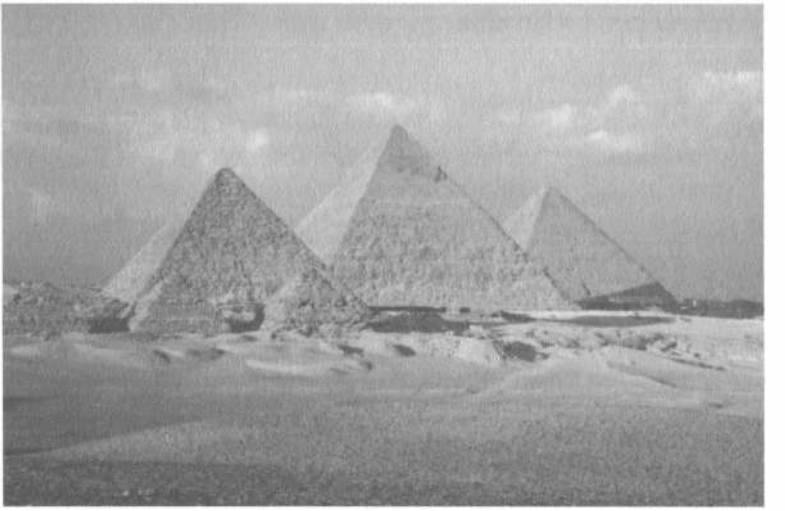
Mısır dininde bu köklü değişikliklere rağmen Anadolu, Levant ve Mezopotamya'da politeist/çok tanrılı tapınım devam etmektedir. Anadolu'da Hititler hâlâ *'bin tanrıya'* sunular sunmaktan usanmamıştı. Tevrat, Yûsuf ve sonraki dönemde yoğun bir Hitit varlığından söz eden ipuçları sunar(Tekvin: 36:2). Bu bağlamda IV. Amenofis'in Anadolu çağdaşı I. Şuppiluliuma idi. Dahası Önasya'nın süper gücü Mısır ve Hitit idi ve Önasya ticaretine bu iki dünya devleti yön veriyordu. Bu arada Levant coğrafyasındaki Mitanni ülkesi, Suriye yolunun sürekli açık tutulması için Hitit ve Mısır için hep önemli oldu. Bu yüzden I. Şuppiluliuma bu bölgeye sefer yapmış, ancak Mitanni kralı Tuşratta, Mısır'ı tercih etmiş, üstelik Mısır firavunu III. Amenofis ile akrabalık bağları kurmuştur. Ancak I. Şuppiluliuma kuzey Suriye'deki bu ticaret ağını genişletmek amacıyla Kadeş ve Amurru

Yusuf'un Yaşadığı Bölge

<table>
<tr><th colspan="4">Eski Mısır Kronolojisi</th></tr>
<tr><th colspan="2">Yukarı Mısır</th><th colspan="2">Aşağı Mısır</th></tr>
<tr><td colspan="4">HANEDANLIK ÖNCESİ</td></tr>
<tr><td colspan="2">İ.Ö. 5000 Badarien
İ.Ö. 4000 Amratien/Nakada I
İ.Ö. 3500 Erken Gerze/Nakada II
İ.Ö. 3300 Geç Gerze/ Nakada II
İ.Ö. 3100 Proto-Hanedanlık/Nakada III</td><td colspan="2">Merimde/Fayyum A
Omori A ?
Omori B?
Geç Gerze/Ma'adi
Proto-Hanedanlık</td></tr>
<tr><td colspan="2">ERKEN HANEDANLIK</td><td colspan="2">ESKİ KRALLIK</td></tr>
<tr><td>I. Hanedanlık
(İ.Ö.3100-2890)</td><td>II. Hanedanlık
(İ.Ö. 2890-2686)</td><td>III. Hanedanlık
(İ.Ö. 2686/2649-2613/2575)</td><td>IV. Hanedanlık
(2613/2575-
2494/2465)</td></tr>
<tr><td>Narmer
Cer
Cet
Den/Udimu
Anedjib/Enezib
Semerkhet
Qaa/Ka'a</td><td>Hetepsekhemvy
Nynetjer
Veneg
Sened
Sekhemid/ Peribsen
Khasekhem/Khasekhemvy</td><td>Sanakhte
Netjerirkyhet/Coser/Zoser
Sekhemkhet
Khaba
Huni/Nisuteh</td><td>Snefru
Keops/Khufu
Recedef /Cedefre
Kefren/Khafre
Mikerinos/Menkaure
Şepseskaf</td></tr>
<tr><td colspan="4">ESKİ KRALLIK</td></tr>
<tr><td>V. Hanedanlık (İ.Ö. 2494/2465-2345/2323)</td><td>VI. Hanedanlık (İ.Ö. 2345/2323-2181/2150)</td><td rowspan="2">VII. Hanedanlık
(İ.Ö. 2181/2150-2173/2142)</td><td rowspan="2">VIII. Hanedanlık
(İ.Ö. 2173/2142-
2160/2129)</td></tr>
<tr><td>Userkaf Sahura
Neferirkare Kakaë
Şepseskare İsi
Neferefre Neuserre
Menkauhor Akauhor
Cedkare İsesi Unis</td><td>Teti
Usarkare
I. Meryre Pepi
Merenre Antiemsaf
II. Neferkare Pepi
Neçerikare
Kraliçe Nitokris</td></tr>
<tr><td>ESKİ KRALLIK</td><td>BİRİNCİ ARA DÖNEM</td><td colspan="2">ORTA KRALLIK
İKİNCİ ARA DÖNEM - HYKSOS DÂHİL</td></tr>
<tr><td>IX-X. Hanedanlık
(İ.Ö. 2160-2040)
Heti Evi</td><td>XI. Hanedanlık Fetih Sonrası
(İ.Ö. 2040/2023-
1991/1963) Fetih Öncesi
(İ.Ö. 2133-2040/2023)</td><td>XII. Hanedanlık
(İ.Ö. 1991-1783)</td><td>XIII-XVII. Hanedanlık
(İ.Ö 1783-1550)</td></tr>
<tr><td rowspan="2">I. Meryibre Akhtoy
II. Nebkaure Akhtoy
III. Vahkare Akhtoy
Merikare</td><td>İnyotef
I. Mentuhotep
I. İnyotef
II. Vahankh İnyotef
III. Nankhtnebtepnefer
İnyotef
II. Nebhepetre Mentuhotep
Smatovi
III. Sankhkare Mentuhotep
IV. Nebtovire Mentuhotep</td><td rowspan="2">I. Ammenemes/
Amenemhat
I. Sesostris/Senwosret
II. Ammenemes
II. Sesostris
III. Sesostris
III. Ammenemes
IV. Ammenemes
Kraliçe Sobeknefru</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Fetih Sonrası (İ.Ö.
2040/2023-1991/1963)</td></tr>
</table>

YENİ KRALLIK			ÜÇÜNCÜ ARA DÖNEM
XVIII. Hanedanlık (İ.Ö. 1570-1320)	XIX. Hanedanlık (1320-1200)	XX. Hanedanlık (İ.Ö. 1200-1069)	Rönesans Çağı XXI. Hanedan (İ.Ö. 1069-945)
Erken Hanedanlık Amose I. Amenofis I-III Tutmosis Hatşepsut II. Amenofis IV. Tutmosis Geç Hanedanlık III. Amenofis IV. Amenofis/Akhneton Smenkhare Tutankhamon Ay Horemheb	I. Ramses I. Seti II. Ramses Merneptah Amenmesse II. Seti Siptah Tavosret	Seknatht III-XI. Ramses	Smendes Pinucem Amenemnisu I. Psusennes Amenemope Osorkon Siamun II. Psusennes
ÜÇÜNCÜ ARA DÖNEM	SAİS DÖNEMİ	GEÇ DÖNEM PERS EGEMENLİĞİ	
XXII-XXV. Hanedan (İ.Ö. 945-664)	XXVI. Hanedan (İ.Ö. 664-525)	XXVII-XXXI. Hanedan (İ.Ö. 525-332)	

Keops, Kefren ve Mikerinos Piramidi, IV. Hanedanlık Dönemi (Gize-Kahire)

(Trablusşam civarı)'yu da işgal etmişti. Bu arada İ.Ö. 3. binden itibaren tarih sahnesinde görülmüş ve Kafkas dil grubundan olan Mitannice ya da diğer bir adlandırmayla Hurice, Eski Ahit'te geçen Horitler/Horlular olmalıdır(Tekvin: 14:6, 36:20; Tesniye 2.12; I.

Tarihler: 1.38). Hurri etkisini Anadolu, kuzey Suriye ve kuzeybatı İran bölgelerine yayıldığı bilinir. Hurice, İ.Ö. 9. yüzyılda Urartu devleti sınırları içinde konuşulmaya devam edecektir.

Monoteist dinin temellerini atan IV. Amenofis'ten sonra başa geçen Gök tanrı atmaca Horus'un yeryüzündeki tezahürü firavun Tutankhamon (İ.Ö. 1361-1352) -Hitit metinlerindeki adıyla Niphuriiaş- da ölmüştür. Tutankhamon'un dul eşi Hitit kralının göndereceği herhangi bir oğluyla evlenme kararı almıştır ve bu kararını I. Şuppiluliuma'ya bir ulakla iletir:

> *"Kocam öldü, oğlum yok. Duydum ki senin oğulların çokmuş. Sen bana bir oğlunu verirsen o benim kocam olabilir*[KBo V 6 III 10-14]*."*

Önceleri bu mektuba güvenemeyen I. Şuppiluliuma, sonradan Mısır ile yaptığı yazışmalarla bu olayı doğrulatınca, oğlu Zananza'yı Mısır'a gönderir ama oğlu yolda Mısırlılarca öldürülür. Bu elim olayı duyunca, Mısır'a karşı bir sefer düzeyen I. Şuppiluliuma, Mısırlılara ağır bir yenilgiye uğratarak oğlunun intikamını almayı başarır ama Hattuşa'ya dönünce de Mısır'da yakalandığı vebadan ölür.

a. Tevrat ve Kur'ân'da Yûsuf

Yûsuf, Kitab-ı Mukaddes'e göre Padan-Aram/Harran'da doğmuş ve babası Yakûb'un göç ettiği –günümüz Filistin'deki Batı Şeria sınırları içinde bulunan- Kenan bölgesindeki Nablus'ta çocukluk yılları geçmiş olmalıdır.

Tevrat ve Kur'ân'da anlatılan Yûsuf'un hayatı ana hatlarıyla bibirine benzer ama detayda farklılıklar içerir. Şöyleki Tevrat'ta geçen ve Yûsuf'un gördüğü ikinci rüya Kur'ân ile aynıdır ama Tevrat'a göre Yûsuf, rüyalarını kardeşlerine anlatmıştır. Kur'ân'da ise rüyasını kardeşlerine anlatmamasını babası, Yûsuf'a tavsiye etmiştir.

Tevrat'ta kardeşlerince kuyuya atılan Yûsuf, kardeşlerince tekrar kuyudan çıkarılarak oradan geçen kervana satılır. Ama Kur'ân'da Yûsuf'un kuyudan kervanın üyelerince çıkarıldığı anlatılır. Yûsuf'un atıldığı kuyunun Nablus-Kudüs yolu üzerindeki Sicil'de olduğu noktasında fikir birliği bulunmaktadır.

Yakûb ile Yûsuf'un Kavuşması Kısasü'l Enbiya

Tevrat, Yûsuf'un bir ücret karşılığı kervandakilere satıldığını ve Firavun'un muhafız askerlerinin reisi Potifar tarafından satın alındığını anlatır ama Kur'ân böyle bir bilgi vermez.

Tevrat, Potifar'ın karısının Yûsuf'a göz koyduğunu ve onunla yatacakken Yûsuf'un entarisini onun yanında bırakıp kaçtığı ve bundan dolayı zindana atıldığını anlatır. Kur'ân ise Yûsuf'un elbisesinin arkadan yırtıldığını ve Yûsuf'un suçsuz olarak zindana girdiğini vurgular. Hatta kadının ailesinden biri de Yûsuf lehine şahitlik eder. Ayrıca Tevrat ve Kur'ân, Yûsuf'a iftira eden kadının adını vermez. Ancak bu ismin Züleyha olduğu bir Yahudi literatüründe geçer[Öztürk, 2013, 552].

Tevrat'ta, Kur'ân'da anlatılan ve Potifar'ın karısı tarafından Yûsuf'un, kentteki bir takım kadınların önüne çıkarılması olayı geçmez.

Yûsuf zindana atılınca iki kişinin de zindana girmesi ve gördüğü rüyalar Tevrat'ta biraz daha farklı anlatılmasına karşın genel hatlarıyla Kur'ân ile aynıdır.

Yûsuf'un zindanda iki yıl kaldığını Tevrat ifadelendirmesine karşın, bu konuda Kur'ân bir bilgi vermez. Ancak Yûsuf'un rüyasına hayra yormadığı kişiye zindandan çıkınca durumu Firavun'a anlatmasını istemesi olayı her iki kaynakta da mevcuttur.

Firavun'un gördüğü rüyaların tasviri Kur'ân ile benzeşir. Ancak Yûsuf'un efendisinin kızıyla evlendiği bilgisi Kur'ân'da bulunmaz ama Yûsuf, her iki kitapdaki bilgilere göre Mısır'ın Firavun'dan sonraki ikinci adamdır.

Tevrat'a göre, kıtlık yıllarında Yûsuf'un kardeşleri Mısır'a gelmişler ve Benyamin'i Mısır'da rehin bırakmışlardır. Bu rehin bırakılma durumuna daha da üzülmüş olan Yakûb'un gözlerine ak düşmüş ve Yûsuf'un gönderdiği gömleği gözlerine sürmesiyle gözleri açılmış ve görmüştür. Bu anlatıma Tevrat'ta rastlanmaz.

Her iki kitaba göre Yûsuf'un ailesi, Mısır'a gelerek Mısır'da ikâmet etmeye başlamıştır.

b. Tevrat'a Göre Yûsuf

-Tekvin-

Bap 28

İshak, oğlu Yakûb'u çağırır ve onu kutsayarak: *'Kenân kızlarından kendine kadın alma, Allah seni mübarek kılsın, zürriyetini çoğaltsın; İbrâhimîn bereketini sana ve nesline versin'* der. Yakûb, Harran'a doğru yola çıkar ve geceleyin konakladığı yerde bir rüya görür: Yer üzerine bir merdiven dikilmiştir ve başı göklere ermiştir. Babası İbrâhim ve İshak'ın Allah'ı ona: *'Üzerinde yatmakta olan diyarı sana ve zürriyetine vereceğim, zürriyetin yerin tozu gibi olacak, doğuya, batıya, kuzeye ve güneye yayılacaksın'* der.

Bap 29

Yakûb, babasının tavsiyesi üzerine Harran'da ikamet etmekte olan dayısı Laban'ın küçük kızı Rahel'i -yedi yıl hizmeti karşılığı- eş olarak almak istediğini dayısına söyler. Dayısı bu teklifi kabul eder. Yedi yıl dolduğunda yatağında Rahel'i değil onun büyük kızkardeşi Lea'yı bulur ve bu durumu dayısına sorduğunda, dayısı, küçük kızı büyüğünden önce verme geleneklerinin olmadığını söyliyerek: *'bir yedi sene kadar hizmet et, onu da sana verelim'* der. Yakûb, zamanı gelince diğer kızkardeşi de kendine eş alır. Yakûb'un Lea'dan Ruben, Şimon, Levi ve Yahuda olmak üzere dört oğlu olur. Çünkü Rahel, kısırdır.

Bap 30

Rahel, kısır olduğuna içten içe üzülüyor ve kızkardeşini kıskanıyordur. Bundan dolayı Rahel, cariyeleri Bilha ve Zilpa ile Yakûb'un birlikte olup Yakûb'a çocuklar doğurmaları gerektiği gibi bir fikre sahip olur ve bu planını uygulamaya koyar. Dolayısıyla Yakûb'un cariye Bilha'dan Dan ve Naftali; cariye Zilpa'dan da, Gad ve Aşer adında erkek çocukları doğar. Daha sonra yine Lea'dan İsakar, Zebulun adında erkekler ile Dina adında kız çocucuğu dünyaya gelir. Bu arada Rahel gebe kalır ve Yûsuf (Artırsın)'u doğurur.

Bap 31

Yirmi yıl boyunca Yakûb dayısı Laban'a hizmet etmiştir. Yakûb, iki karısı, çocukları ve dayısının yanında edindiği mal, mülkle birlikte Ken'ân diyarına babası İshak'ın yanına gitmek üzere yola çıkar.

Bap 32

Yakûb iki karısı, iki cariyesi ve on bir çocuğunu alıp kardeşi Esav ile karşılaşmadan önceki olaylar anlatılır. Bu arada Yakûb, Yabbok geçidini geçince tanrı tan yeri ağarıncaya kadar Yakûb ile güreşir ve bu güreşin galibi Yakûb 'İsrail/(Allah ile uğraşan/Allah uğraşır)' olarak anılacaktır.

Bap 33

Yakûb, kardeşi Esav tarafından sevinçle karşılanır.

Bap 34

Yakûb'un Lea'dan olma kızı Dina'nın Hivilerden Hamor'un oğlu Şekem tarafından tecavüze uğraması ve gelişen olaylar anlatılmaktadır.

Bap 35

Yakûb'un kızına yapılan tecavüzden sonra gelişen olaylar anlatılmaktadır. Bu arada Yakûb, kardeşinin memleketinden ayrılmış ve Rahel oğlu Benyamin (sağ elin kolu)'i doğururken ölmüştür. Yakûb karısını Efrat yolunda gömmüş ve Eder kulesinin ötesinde çadırını kurmuştur. Bu arada Yakûb'un oğlu Ruben gidip babasının cariyesi Bilha ile yatar ve Yakûb bu olayı işitir. İshak yüz seksen yaşında ölmüştür. Esav ve Yakûb onu gömmüşlerdir.

Bap 36

Esav'ın zürriyeti ve onun Ken'ân diyarından kardeşi Yakûb'un yerleştiği bölgenin yakınındaki Seir dağına yerleşmesi konu edilir.

Bap 37

Yûsuf on yedi yaşında kardeşleri ile birlikte sürülerini güder. Yûsuf'u İsrail/Yakûb diğer çocuklarından daha çok sever çünkü ihtiyarlık döneminin mahsülüdür. Yûsuf'a alaca bir entari yapmıştır ki kardeşleri bunu görünce -zaten Yûsuf'u kıskanıyorlardır- daha da kıskanırlar ve ondan nefret ederler. Bu arada Yûsuf gördüğü rüyalardan birini kardeşlerine şöyle anlatır: *'Tarlanın ortasında biz demet bağlıyorken, benim demetlerim kalktı, dikildi ve sizin demetleriniz etrafını kuşatıp benim demetime eğildiler.'* Kardeşleri bu sözleri duyunca hiddetlenerek: *'Sen bizim üzerimize kral olup hüküm mü süreceksin?'* diyerek Yûsuf'a olan nefretlerini artırırlar. Yûsuf, gördüğü başka bir rüyayı da babası ve kardeşlerine şöyle anlatır: *'Güneş ve Ay ve on bir Yıldız bana eğildiler.'* Rüyayı dinleyen babası onu azarlayarak: *'gerçekten ben, anan ve kardeşlerin yere kadar sana eğilmek için mi geleceğiz? Bu rüya nedir böyle!'* der. Kardeşleri Yûsuf'u kıskanırlar ama babası Yakûb bu sözü yüreğinde tutar. Bu arada kardeşleri sürüyü gütmek için Şekem'e gider. Yakûb da sürünün akıbetini öğrenmek için Yûsuf'u onların yanına Hebron vadisine gönderir. Oraya varan Yûsuf, kardeşlerini bulamayınca buradaki bir adamdan kardeşlerinin Dotan'a göç ettiğini öğrenince oraya yönelir. Kardeşleri Yûsuf'un geldiğini uzaktan görünce onu öldürmek için hemen bir tuzak kurmaya başlar ve *'onu kuyulardan birine atalım ve canavar onu yedi deriz'* derler. Ruben, *'onu öldürmeyin ama şu kuyuya atın'* diye akıl verir. Suyu olmayan kuyuya Yûsuf'u atmadan önce üzerindeki alaca entariyi de çıkarırlar. Yemek için oturduklarında Gilead'dan gelip Mısır'a giden İsmaillerin kervanını görürler ve Yahuda, Yûsuf'u bu kervandakilere satmayı teklif eder ve onu yirmi gümüşe satarlar. Bir keçi kesip Yûsuf'un entarisini onun kanına bulayıp babalarına getirip, Yûsuf'u bir canavar yedi, derler. Yakûb günlerce Yûsuf için yas tutar. Bütün erkek ve çocukları onu teselli etmeye çalışırlarsa da fayda vermez. Bu arada Yûsuf'u, Firavun'un muhafız askerlerinin reisi Potifar satınalmıştır.

Bap 38

Yahuda'nın Ken'ânlı Şua isimli bir adamın kızı ile evlenmesi ve iki oğlunun dünyaya gelmesi konu edilir. Ayrıca Yahuda'nın çocularının büyüdükten sonra ilk oğlunun ölmesiyle dul kalan karısının küçük oğluyla evlendirilmesi ve onun da ölmesiyle gelininin baba evine gönderilmesi konu edilir. Yine Yahuda'nın karısı ölünce de bu dul gelini ile nasıl gayri meşru şekilde yattığı ve ikiz çocuğu olduğu hikâyesi anlatılır.

Bap 39

Artık Yûsuf, Mısırlı efendisinin evindedir. Efendisinin hizmetinde bulunmaktadır. Efendisi, sadece yediği ekmeği bilir, çünkü her şeyi Yûsuf idare etmektedir. 'Yûsuf endamı güzel bir gençtir.' Potifar'ın karısı Yûsuf ile yatmak ister. Fakat Yûsuf, *'efendim kendisine ait olan her şeyi elime vermiştir, senden başka bir şeyi benden esirgemedi. Nasıl böyle büyük bir kötülüğü ona yapabilirim ve Allah'a karşı da nasıl suç işlerim'* der. Her gün kadın, Yûsuf'a bu teklifi bıkmadan usanmadan yapar ama Yûsuf onu dinlemez. Bir gün, Yûsuf işini yapmak için eve girdiğinde evde ikisinden başka kimse yoktur ve kadın onu kendisiyle yatması için zorlayınca Yûsuf, esvabını onun ellerinde bırakıp dışarı kaçar. Kadın evin hizmetçilerini çağırıp onlara: *'Benimle yatmak için yanıma geldi ve bağırınca da kaçtı, esvabını da yanımda bıraktı'* der. Yûsuf'un efendisi eve gelince kadın, durumu çarpıtarak ona da anlatır ve duruma sinirlenen efendisi, Yûsuf'u zindana attırır. Yûsuf zindandadır ama zindan müdürü zindandaki tüm tutukluların idaresini Yûsuf'un eline vermiştir.

Bap 40

Mısır kralının sakisi ve ekmekçisi bir suç işleyip Yûsuf'un tutuklu bulunduğu zindana atılır. Bir müddet sonra ikisi de birer rüya görür ama rüyalarını tabir ettirecekleri birinin olmadığını düşünürler ve üzgündürler. Yûsuf onların bu hallerini görüp onlara sorar ve onlar da bir rüya gördüklerini söyler. Yûsuf, *'tabir Allah'a mahsustur'* diyerek rüyalarını anlatmaları için ısrarcı olur. Baş saki rüyasını şöyle anlatır: *'önümde bir asma ve asmada üç çubuk var ve tomurcuklanır gibiydi ve çiçekleri çıkıp salkımları olgun üzümler verdi. Firavunun kâsesi de elindeydi. Üzümleri alıp Firavunun kâsesi içine sıktım. Ve kâseyi Firavunun eline verdim.'* Yûsuf, ona: *'Üç güne kadar Firavun senin başını yükseltecek ve seni memuriyete döndürecek evvel olduğu gibi Firavunun kâsesini onun eline vereceksin'* der ve ekler: *'Fakat sana iyilik dokunduğunda beni hatırına getir, bana lutfet ve beni Firavuna söyle.'* Bu yorumu baş ekmekçi duyunca o da rüyasını Yûsuf"a anlatır: *'Başımın üstünde üç sepet beyaz ekmek vardı ve en üstteki sepette Firavunun yiyeceklerinin her çeşidinden vardı ve kuşlar başımın üstündeki sepetten onları yiyordu.'* Yûsuf bu rüyayı da: *'Üç güne kadar Firavun senin başını senden kaldıracak ve seni ağaca asacak ve kuşlar senin etini yiyecekler'* şeklinde yorumlar. Firavun doğum gününde verdiği ziyafet sırasında baş ekmekçiyi asar ve baş sakiyi de sakiliye döndürür. Fakat baş saki, zindandan kurtulunca Yûsuf'u unutmuştur.

Bap 41

Bu olaydan iki yıl sonra Firavun bir rüya görür: *'Firavun ırmağın yanında durur ve ırmaktan görünüşü güzel ve ette semiz yedi inek çıkar ve sazlar arasında otlar. Sonra görünüşü çirkin ve ette cılız başka yedi inek çıkar. Çirkin ve ette cılız inekler, güzel ve semiz yedi ineği yer.'* Firavun uyanır ve sonra tekrar uykuya dalar. Bu kez de rüyasında: *'Bir sapta yedi semiz ve iyi başak çıkar. Sonra cılız ve doğu rüzgârlarından yanmış yedi başak biter. Cılız başaklar yedi semiz dolgun başağı yutar.'* Firavun uyandığında ülkesindeki tüm sihirbazları ve bilginleri bu rüyaların yorumu için huzuruna çağırır ama hiç biri rüyaları tabir edemez. Baş saki Yûsuf'u hatırlar ve rüyaların yorumunu ancak Yûsuf'un yapabileceğini çünkü zindandayken kendisi için yaptığı rüyaların olduğu gibi çıktığını beyan eder. Yûsuf zindandan çıkarılır ve Firavunun rüyalarını tabir eder: *'Allah yapmak üzere olduğu şeyi Firavuna bildirdi'* diyerek *'yedi iyi inek, yedi iyi başak yedi yıldır. Sonraki yedi cılız, çirkin inek ve doğu yelinden yanmış boş yedi başak da yedi yıldır. Yedi büyük bolluk yılı gelecektir. Sonra yedi kıtlık yılı çıkacaktır.'* Firavun bunun üzerine parmağından çıkardığı mührünü Yûsuf'a takar. İnce keten esvap giydirir ve boynuna da altın zincir takarak Yûsuf'u Mısır üzerinde vali yapar. Poti-fera'nın kızı Asena ile evlendirildiğinde ise Yûsuf otuz yaşındadır. Bolluk yıllarında Yûsuf, bütün yiyeceği toplar, şehirlere koyar ve deniz kumu gibi buğday yığar. Kıtlık yılları gelmeden önce Yûsuf'un Manasse ve Efraim adında iki oğlu olur. Kıtlık geldiğinde bütün ülkeler buğday satın almak için Mısır'a gelmektedir artık.

Bap 42

Kıtlık, Ken'ân ilini de vurmuştur. Yakûb, Benyamin hariç, oğullarını Mısır'a buğday almak için göndermektedir. Mısır'a gelen Yakûb'un oğulları Yûsuf'un önünde yere kapanırlar ve Yûsuf kardeşlerini tanır fakat onlar onu tanımaz. Yûsuf çocukken gördüğü rüyasını hatırlar. Onlara siz casussunuz demesi üzerine onlar: *'Biz kulların, Ken'ân diyarında bir adamın oğullarıyız, on iki kardeşiz, birimiz babamızın yanında diğeri de yoktur'* derler. Bunun üzerine Yûsuf: *'küçük kardeşiniz buraya gelmedikçe buradan çıkamazsınız'* diyerek onları üç gün hapishaneye atar. Üç gün sonra Yûsuf, kardeşi Şimeon'u rehin alıp diğer kardeşi Benyamin'i getirmeleri için çuvallarına buğday yükletip ücretlerini de çuvallarına geri koydurtturur. Kardeşlerden biri konaklama yerinde çuvalını açınca parasının iade edildiğini sevinçle görür. Olan biteni Ken'ân'a dönünce babalarına anlatırlar. Sonunda Yakûb istemeyerek de olsa Benyamin'i Mısır'a, Yûsuf'un yanına göndermeyi kabuleder.

Bap 43

Yakûb ailesinin hububatı tükenince Yakûb: *'Yine gidin ve bize biraz yiyecek satın alın'* der. Ancak Yakûb, oğlu Benyamin'i Mısır'a göndermek istememektedir. Fakat Yahuda ve diğer oğulları babalarını ikna ederler. Yakûb da, *'yanınıza vali için bazı hediyeler ile iki kat para alın, çuvallarınızda geri verilmiş olan parayı da iade edin, belki bir yanlışlık olmuştur'* der. Yakûb'un oğulları Mısır'a varır ve Yûsuf'un huzuruna kabul edilir. Yûsuf onları karşılarında görünce evin kâhyasına, onları evine götürmesini ve öğle yemeği için bir davar kesip hazırlamasını emreder. Yûsuf'un kardeşleri korkarlar. Kendilerine bir komplo kurulduğunu ve köle olarak alıkonulacaklarını düşünürler. Yûsuf, evine gelince hepsi birden onun önünde eğilirler. Yûsuf onların hal ve hatırlarını sorarak: 'Babanız selamette mi?' der. O sırada kardeşi Benyamin'i işaret ederek: *'Bana söylediğiniz küçük kardeşiniz bu mudur?'* diye sorar ama yüreği yanıyordur, ağlayacak bir yer arar. Odasına girip, ağlar ve yüzünü yıkayıp çıkar ama kendini zor tutar. Sofraya oturulduğunda, Yûsuf'un önünde ilk doğan ilk oğulluk hakkına ve küçüğü küçüğüne göre bir düzende oturulur.

Bap 44

Yûsuf, kâhyasına: *'adamların çuvallarına kaldırabilecekleri kadar yiyecek doldur ve her adamın parasını çuvalana yerleştirip, küçük kardeşinin çuvalının ağzına da gümüş kâseyi -ki bu kâse ile Yûsuf fala bakmaktadır- ve parasını koy'* der. Denildiği gibi yapılır ve erkenden Yûsuf'un kardeşleri yola koyulur. Fazla ilerlememişlerdir ki Yûsuf kâhyasına hemen onların arkasından yetişerek: *'Niçin iyiliği kötülükle ödediniz?'* demesini tembihler. Yûsuf'un kardeşleri bu duruma bir anlam veremezler ve çuvallar büyük kardeşten küçük kardeşe doğru kontrol edilmeye başlanır. Kardeşler kendilerinden emin bir şekilde *'kimin yanında bulunursa o efendisine köle olsun'* derler. Sonuçta kâse Benyamin'in çuvalından çıkar. Kardeşler çok şaşkındır ve Benyami'in bırakılması için Yûsuf'a yalvarmaya başlarlar.

Bap 45

Yûsuf bu duruma daha fazla dayanamaz ve onlara kendini tanıtıp kardeşi olduğunu söyler. Şaşırırlar, kucaklaşıp ağlaşırlar Yûsuf, kardeşlerinin Ken'ân diyarına gidip babasını ve diğer sülalesini Mısır'a getirmesini kardeşlerine emreder. Firavun da bu durumu destekleyerek: *'Babanızı, evleriniz halkını alıp yanıma gelin. Size Mısır diyarında iyi olanı vereceğim'* der.

Bap 46

Yakûb, kendine ait olan her şeyi Firavunun gönderdiği arabalara yükleyerek Mısır'a gelir. Metin Mısır'a gelen İsrail oğullarının dökümünü vererek devam eder. Yûsuf babasını karşılamak üzere Goşen iline gider, babasına sarılarak ağlar. Babasına, *'Firavunun huzuruna çıktığınızda çoban olduğunuzu söyleyin, böylece Goşen ilinde oturursunuz'*, der.

Bap 47

İsrail oğulları Goşen ilinde ikamet edip çoğalırlar. Yakûb öleceğine yakın oğlu Yûsuf'a kendisini Mısır'da gömmemesini ancak ataları yanına defnetmesini ondan ister.

Bap 48

Yûsuf'un iki oğlunun Yakûb tarafından mübarek kılınışları anlatılır.

Bap 49

Yakûb, oğullarını çağırarak onlara, son günlerinde başlarına gelecek hadiseleri bildirir. Yakûb, Hitti Efron'dan satın alınmış tarlasında defn edilmiş olan ataları İbrâhim, Saray, İshak ve kendi karıları Rebeka, Lea'nın yanına gömülmeyi vasiyet ederek yüz kırk yedi yaşında vefat eder. Yûsuf, Firavunun huzuruna çıkarak, babasının vasiyetini ona bildirir ve ondan, babasını istediği yere gömebilmesi için izin ister. Firavun da gereken izni verir.

Bap 50

Yûsuf babasının ölümü üzerine onun üstüne kapanır, ağlar ve babasının mumyalanmasını emreder. Kırk gün içinde mumyalanan Yakûb için Mısırlılar yetmiş gün yas tutar. Yûsuf da yüz on yıl yaşar ve o da mumyalanıp bir tabuta konulur. Yûsuf ölmeden önce kardeşlerine: *'Rab, bu diyardan sizi İbrâhim'e, İshak'a ve Yakûb'a yemin ettiği diyara çıkaracaktır. Siz de kemiklerimi buradan çıkarın'* diye yemin ettirir.

İnciller

"Atalar Yûsuf'u kıskanarak onu bir köle gibi Mısır ülkesine sattılar. Ama tanrı onunla birlikteydi. Onu tüm acılarından kurtardı. Ve Mısır'ın kralı Firavun'un karşısında kayra ve bilgelikle donattı. Firavun onu Mısır ülkesine ve tüm krallık ailesine yönetici olarak atadı. Bu olaylardan sonra tüm Mısır'da ve Ken'ân bölgesinde kıtlık oldu, yoğun bir acı başladı. Öyle ki, atalarımız yiyecek bulamaz oldular. Yakûb Mısır'da buğday bulunduğunu duyunca, ilkin atalarımızı oraya gönderdi. İkinci kez gidişlerinde, Yûsuf kendi kardeşlerine açıkladı. Böylece Firavun Yûsuf'un hangi soydan geldiğini anladı. Yûsuf haber gönderip babası Yakûb ile toplamı yetmiş beş kişi olan tüm hısım akrabasını çağırdı. Yakûb Mısır'a indi. Kendisi de atalarımız da orada öldüler. Bedenleri Şekem'e götürülerek, İbrâhim'in Şekemli Hamor oğullarından para karşılığı satın almış olduğu mezara gömüldü(Habercilerin İşleri; 7:9-16)."

c. Kur'ân'da Yûsuf

Çocukluğu ve Kuyuya Atılışı

"Hani bir zaman Yûsuf, babasına: '*Babacığım*' demişti, *ben (rü'yâda) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm, bunların bana secde ettiklerini gördüm.*' demişti. (Babası Yakûb): '*Yavrum*', dedi, *rü'yânı kardeşlerine anlatma, sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytân, insana apaçık bir düşmandır!*' Böylece Rabb'in seni seçecek ve sana rüya(da görülen) olayların yorumunu (veya Allah'ın kitabının ve peygamberlerin sünnetlerinin inceliklerini) öğretecek, sana ve Yakûb soyuna ni'metini tamamlayacaktır; nasıl ki daha önce ataların İbrâhim'e ve İshak'a da ni'metini tamamlamıştı. Şüphesiz Rabb'in, bilendir, hikmet sâhibidir.'

Andolsun, Yûsuf ve kardeşlerin(in kıssaların)da, soranlar için ibretler vardır:

(Kardeşleri) demişlerdi ki: 'Yûsuf ve kardeşi, babamıza bizden daha sevgilidir. Oysa biz bir cemaatiz. Babamız açık bir yanlışlık içindedir! Yûsuf'u öldürün, ya da onu bir yere bırakın da babanızın yüzü yalnız size kalsın (bundan böyle babanız yalnız sizi görsün ve sevsin)! Ondan sonra da (Allah'a tevbe eder), iyi bir topluluk olursunuz!' İçlerinden bir sözcü: '*Yûsuf'u öldürmeyin ve kuyunun dibine atın, kervanlardan biri onu (görüp) alsın; eğer yapacaksanız (böyle yapın),*' dedi. (Bu fikirde karar kıldılar ve babalarına gelip) dediler ki: '*Ey babamız, neden Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun, oysa biz ona öğüt verenler (onun iyiliğini isteyenler) iz? Yarın onu da bizimle beraber (kıra) gönder, gezsin, oynasın; biz onu elbette koruruz.*' (Yakûb) dedi ki: '*Onu götürmeniz beni üzer; korkarım ki, sizin haberiniz yokken onu kurt yer!*' Dediler ki: '*Biz bir topluluk olduğumuz halde onu kurt yerse, o zaman biz tamamen beceriksiz kimseleriz, demektir!*'

Nihâyet onu götürüp de kuyunun dibine atmağa topluca karar verdikleri zaman biz, Yûsuf'a: '*Andolsun sen onların bu işlerini, hiç farkında olmayacakları bir sırada kendilerine haber vereceksin!*' diye vahyettik. Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler. Dediler ki: '*Ey babamız, biz gittik, yarışıyorduk; Yûsuf'u yiyeceğimizin yanında bırakmıştık. Onu kurt yemiş! Ama biz doğru söylesek de*

sen bize inanmazsın!' (Yûsuf'un) gömleğinin üstünde yalan kan getirdiler. (Yakûb): *'Herhalde, dedi, nefisleriniz sizi aldatıp (kötü) bir işe sürükledi. Artık tek çarem güzelce sabretmektir. (Bu) dediğinize (dayanmak için) ancak Allan'tan yardım istenir!'*

Bir kervan geldi, sucularını (kuyuya) gönderdiler, (o da gidip kuyuya) kovasını sarkıttı: *'Müjde'*, dedi, *işte bir oğlan!'* (Kervandakiler) onu ticaret için sakladılar, hâlbuki Allah, onların ne yaptıklarını biliyordu. Nihâyet (Mısır'a varınca) onu düşük bir pahaya, birkaç paraya sattılar. Onlar, ona (Yûsuf'a) karşı isteksiz idiler. Buluntu olduğu için ona değer vermediler, hemen onu ellerinden çıkarmak istediler. Mısır'da onu satın alan, karısına: *'Ona iyi bak, belki bize yararı dokunur, ya da onu evlâd ediniriz!'* dedi. Böylece biz Yûsuf'a o yerde güzel bir imkân verdik ki ona (rüyadaki) olayların tevilini öğretelim. Allah, emrini yerine getirendir, ama insanların çoğu bilmezler.

Gençliği ve Zindana Atılması

(Yûsuf), güç ve kuvvetine kavuşunca ona hüküm ve ilim verdik. İşte biz, güzel hareket edenleri böyle mükâfâtlandırırız. Yûsuf'un, evinde kaldığı kadın, onun nefsinden murâd almak istedi ve kapıları kilitleyip: *'Haydi gelsene!'* dedi. (Yûsuf): *'Allah'a sığınırım'*, dedi, *efendim bana güzel baktı. (Ben nasıl onun iyiliğine karşı hiyanet ederim) zâlimler iflâh olmazlar!'* Andolsun, kadın onu arzu etmişti, eğer Rabb'inin doğruyu gösteren delilini görmeseydi o da onu arzu etmişti. Böylece biz kötülüğü ve fuhşu ondan çevirmek istedik; çünkü o, ihlâsa erdirilmiş (seçkin) kullarımızdandır. Kapıya doğru koşuştular. Kadın, Yûsuf'un gömleğini arkadan (çekip) yırttı. Kapının yanında kadının beyine rastladılar. (Hemen) kadın: *'Senin âilene kötülük yapmak isteyenin cezâsı nedir? Zindana kapatılmak veya acı bir biçimde işkence edilmek değil midir?'* dedi. (Yûsuf): *'Hayır'* dedi. *'Ben ona saldırmadım, o benden murâd almak istedi!'*

Kadının âilesinden bir şâhid de şöyle şâhidlik etti: *'Eğer* Yûsuf'un gömleği önden yırtılmışsa kadın doğrudur, o yalancılardandır ve *eğer onun gömleği arkadan yırtılmışsa kadın yalancıdır, o doğrulardandır!'* (Kadının kocası, Yûsuf'un) gömleğinin arkadan

yırtılmış olduğunu görünce (kadına): *'Bu, sizin düzen(ler)inizdendir,'* dedi, *'gerçekten sizin düzeniniz büyüktür! Yûsuf, sen bundan vazgeç (bunu kimseye söyleme, ey kadın), sen de günâhının bağışlanmasını dile! Çünkü sen, günâhkârlardan oldun!'*

Şehirde birtakım kadınlar: *'Vezir'in karısı, uşağının nefsinden murâd almak istemiş! Sevda, onun bağrını yakmış! Biz onu açık bir sapıklık içinde görüyoruz!'* dediler. (Kadın), onların (dedikodu yaparak kendisini dile düşürme) düzenlerini işitince, onlara (adam) gönderdi (yemeğe davet etti). Onlar için dayanacak yastıklar hazırladı ve her birine de birer bıçak verdi. (Kadınlar önlerine konan meyveleri soyup yemekle meşgul iken) Yûsuf'a: *'Çık karşılarına!'* dedi. Kadınlar, Yûsuf'u görünce onu (gözlerinde) büyüttüler, (ona hayranlıklarından ötürü) ellerini kestiler ve: *'Allah için, hâşâ bu, insan değildir; bu ancak güzel bir melektir!'* dediler. (Kadın) dedi ki: *'İşte siz, beni bunun için kınamıştınız! Andolsun ben kendisinden murâd almak istedim de o, iffetinden ötürü (beni) reddetti. Ama kendisine emrettiğimi yapmazsa, elbette zindana atılacak ve alçalanlardan olacaktır!'* (Yûsuf): *'Rabbim'* dedi, *'bana göre zindan, bunların beni dâvet ettiği şeyden iyidir. Eğer onların düzenini benden savmazsan onlara meylederim ve câhillerden olurum!'* Rabbi onun du'âsını kabul buyurdu da onların düzenini ondan savdı. Şüphesiz O, işitendir, bilendir.

Sonra (Yûsuf'un masumluğu hakkındaki) bu delilleri gördükleri halde yine onu bir süre zindana atmaları kendilerine uygun geldi. Onunla beraber iki delikanlı daha zindana girdi. Onlardan biri dedi ki: *'Ben düşümde şarap sıktığımı görüyorum.'* Öteki de: *'Ben de, görüyorum ki başımın üstünde ekmek taşıyorum, kuşlar (gelip) ondan yiyor. Bunun yorumunu bize haber ver, zira biz seni güzel davranan (iyi rü'yâ yoran)lardan görüyoruz.'* dedi. (Yûsuf) şöyle dedi: *'Size rızık olarak verilen yemek henüz size gelmezden önce bu (rüya)nın yorumunu size haber vermiş olurum. Bu (yorum) Rabb'imin bana öğrettiği şeylerdendir (bu bilgileri Rabbim bana lutfetti). Ben, Allah'a inanmayan, âhireti de inkâr eden bir kavmin dinini terk ettim: 'Atalarım İbrâhim, İshak ve Yakûb'un dinine uydum. Bizim, herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmağa hakkımız yoktur. Bu (tevhid), bize ve bütün insanlara Allah'ın bir lutfudur, ama insanların çoğu şükretmezler.*

Ey benim zindan arkadaşlarım, (düşünün bir kere) çeşitli tanrılar mı iyi, yoksa herşeyi (hükmü altında tutan) kahredici tek Allah mı? Siz, O'nu bırakıp ancak sizin ve atalarınızın taktığı birtakım (anlamsız boş) isimlere tapıyorsunuz. Allah onlar(ın gerçekliği) hakkında hiçbir delil indirmemiş (onlara hiçbir güç vermemiş)tir. Hüküm, yalnız Allah'ındır. O, yalnız kendisine tapmanızı emretmiştir. İşte doğru din budur. Ama insanların çoğu bilmezler. Ey zindan arkadaşlarım, (rü'yânıza gelince) biriniz (eskisi gibi) yine efendisine şarap sunacak, diğeri ise asılacak, kuşlar onun başından yiyecek. Sorduğunuz iş (bu şekilde) kesinleşmiştir.'

O iki kişiden kurtulacağını sandığı kimseye dedi ki: '*Beni efendin (kralın)ın yanında an (benim suçsuz olduğumu krala hatırlat)*' dedi. Fakat şeytân o adama, (Yûsuf'un durumunu) efendisine söylemeyi unutturdu, (bundan ötürü Yûsuf), birkaç yıl zindanda kaldı.

Zindandan Kurtuluş ve Hazine Bakanı Oluşu

(Bir gün) Kral dedi ki: 'Ben, düşümde yedi semiz inek görüyorum, bunları yedi zayıf inek yiyor. Ve yedi yeşil, yedi de kuru başak (görüyorum). Ey efendiler, *eğer siz rü'yâ ta'bir ediyorsanız bu rü'yâmın ta'birini bana anlatın.*' (Kralın başına toplanmış olan en ünlü rüya tabircileri) dediler ki: '*Bu, karışık hayallerden ibârettir. Biz, hayalleri tabir etmeyi bilmeyiz.*'

(Zindandaki) iki kişiden kurtulan (adam), uzun bir süre sonra (bu olay üzerine Yûsuf'u) hatırladı da dedi ki: '*Ben size onun yorumunu haber veririm, hemen beni (zindana) gönderin.*' (Zindana, Yûsuf'un yanına geldi, dedi ki): '*Yûsuf, ey çok doğru söyleyen (insan), bize şu rü'yâyı çöz: Yedi semiz ineği, yedi zayıf (inek) yiyor ve yedi yeşil, yedi de kuru başak (neyi gösterir)? Umarım ki senin yorumunla insanlara dönerim, onlar da bilirler.*' (Yûsuf) dedi ki: '*Siz, âdetiniz üzere yedi yıl (mahsul) ekersiniz. Biçtiğinizi başağında bırakırsınız, ancak yiyeceğiniz az bir mikdar(ı da alırsınız, gerisini depolarsınız). Sonra onun ardından yedi kurak (yıl) gelir ki (tohumluk olarak) sakladığınız az miktar dışında, o yıllar için önceden biriktirdiklerinizi yeyip bitirecek. Sonra onun ardından bir yıl gelecek ki, o yılda insanlara bol yağmur verilecek ve insanlar o yıl (bol bol meyve) sıkacaklar (hayvan sağacaklar).*'

(Elçi bu yorumu getirince) Kral: '*Onu bana getirin.*' dedi. Elçi, (zindandan çıkarmak için) Yûsuf'un yanına gelince (Yûsuf): '*Efendine dön de ona sor, ellerini kesen o kadınların maksadı neydi? (Bunu tahkik edip ortaya çıkarsın). Şüphesiz Rabbim, onların tuzaklarını bilir*', dedi. (Kral, kadınlara): '*Yûsuf'un nefsinden murad almak istediğiniz zaman durumunuz neydi?*' dedi. Dediler ki: '*Hâşâ, Allah için (doğru söylemek lâzım), biz onda hiçbir kötülük görmedik!*' Aziz'in karısı da: 'İşte şimdi hak yerini buldu, ben onun nefsinden murâd almak istemiştim. O tamamen doğrulardandır!' dedi. *(Gerçeği söyledim ki Yûsuf) benim, arkadan kendisine hiyanet etmediğimi ve hâinlerin tuzağını Allah'ın başarıya ulaştırmayacağını bilsin. Ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü nefis, dâimâ kötülüğü emredicidir. Meğer Rabb'imin esirgediği bir nefis ola. Rabbim bağışlayandır, esirgeyendir.*'

Kral: '*Onu bana getirin*', dedi, '*onu kendime özel (dost) yapayım!*' Kendisiyle konuş(up ondaki olgunluğu gör)ünce (Yûsuf'a): '*Sen*', dedi, '*artık bugün yanımızda mevki sâhibi, güvenilir (bir kimse) sin*'. (Yûsuf, krala): '*Beni ülkenin hazineleri üstüne bakan yap. Çünkü ben (onları) iyi korur, (yönetmesini) iyi bilirim.*' dedi. Böylece biz Yûsuf'a o ülke'de iktidar verdik. Orada dilediği yerde konaklardı. Biz, dilediğimiz kimseye rahmetimizi ulaştırırız, güzel davrananların ecrini zayi etmeyiz. İnananlar ve (kötülüklerden) korunanlar için elbette âhiret ödülü, daha hayırlıdır.

Kıtlık ve Yûsuf'un Kardeşlerinin Mısır'a Gelişi

Yûsuf'un kardeşleri geldiler, onun yanına girdiler, o onları tanıdı; fakat onlar onu tanımıyorlardı. (Yûsuf) onların (zahire) yüklerini hazırlatınca dedi ki: '*Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin, görüyorsunuz ya ben, ölçüyü tam yapıyorum ve ben konukseverlerin en iyisiyim! Eğer onu bana getirmezseniz artık benim yanımda size ölçü(lüp verilecek bir şey) yok. (Bir daha) bana yaklaşmayın!*' Dediler ki: '*Onu babasından isteyip getirmeğe çalışacağız, (bunu) mutlaka yapacağız*" (Yûsuf) uşaklarına: "*Onların sermayelerini yüklerinin içine koyun, belki âilelerine döndükleri zaman bunun farkına varırlar da yine gelirler*' dedi.

Babalarına döndüklerinde dediler ki: '*Ey babamız, bizden ölçü men'edildi, kardeşimizi bizimle beraber gönder de (ihtiyacımız olanı) ölç(üp al)alım. Biz onu mutlaka koruruz.*' (Yakûb) dedi ki: '*Daha önce kardeşi için size güvendiğim gibi onun için de size güveneyim, öyle mi? En iyi koruyan Allah'tır ve O, merhametlilerin merhametlisidir!*' Zahire yüklerini açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verilmiş olduğunu gördüler. Dediler ki: '*Ey babamız, daha ne istiyoruz? İşte sermayemiz de bize geri verilmiş! Yine âilemize yiyecek getiririz. Kardeşimizi koruruz, bir deve yükü de fazla (azık) alırız. (Çünkü) bu, az bir ölçüdür (bize yetmez.*' Yakûb): '*Hepiniz kuşatılıp engellenmedikçe siz, onu bana getireceğinize dair Allah adına bana sağlam söz vermeden onu asla sizinle göndermem!*' dedi. Ne zaman ki, sözlerini verdiler, (Yakûb): '*Söylediğimize Allah, vekildir!*' dedi. Ve dedi ki: '*Oğullarım, (Mısır'a) bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama ben, (ne yapsam) Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm, yalnız Allah'ındır. (O size ne takdir etmişse muhakkak olacaktır.) Ben O'na tevekkül ettim, tevekkül edenler de O'na tevekkül etsinler!*' Babalarının emrettiği yerden (Mısır'a) girdiler; (gerçi babalarının) bu (tedbiri), Allah'ın (takdiri)nden hiç bir şeyi onlardan savamazdı. Ama Yakûb, içindeki bir dileği açığa vurmuştu. Elbette o, kendisine öğrettiğimizden ötürü bilgi sâhibi idi (bundan dolayı '*Allah'ın takdirinden hiç bir şeyi sizden savamam*' demişti). Fakat insanların çoğu bilmezler.

(Kardeşleri), Yûsuf'un yanına girince, (Yûsuf, öz) kardeşini yanına aldı ve: '*Ben senin kardeşinim, onların (bizim hakkımızda) yaptıklarına üzülme!*' dedi. (Yûsuf), onların yüklerini hazırlatırken su tasını (öz) kardeşinin yükünün içine koydu. (Kervan hareket ettikten) sonra bir ünleyici şöyle seslendi: '*Ey kervan, siz hırsızlarsınız!*' Bunlara döndüler: '*Ne kaybettiniz, (ne arıyorsunuz)?*' dediler. Dediler ki: '*Kralın su tasını kaybettik (onu arıyoruz). Onu getirene bir deve yükü (mükâfât) var. Ben buna kefilim*' (Yûsuf'un kardeşleri): '*Allah, Allah!*' *dediler, 'herhalde siz de bilmişsinizdir ki biz bu yere bozgunculuk yapmak için gelmedik. Ve biz hırsız değiliz!*' (Yûsuf'un adamları): '*Peki, dediler, ya yalancı çıkarsanız o (hırsızlık ede)nin cezâsı nedir? Cezâsı, (tas) kimin yükünde bulunursa işte o, onun karşılığıdır. (Hırsızlığına karşılık kendisine el konur). Biz zalim-*

leri böyle cezâlandırırız!' dediler. Bunun üzerine (Yûsuf), kardeşinin yükünden önce ötekilerin yüklerini aramağa başladı; sonra tası kardeşinin yükünden çıkardı. İşte Yûsuf'a böyle bir çare öğrettik. Yoksa kralın dini (kanunu)na göre (Yûsuf) kardeşini alamazdı. Meğer Allah dilemiş olsun. (Biz) dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. Her bilgi sâhibinin üstünde daha bir bilen vardır.

(Yûsuf'un kardeşleri) dediler ki: *'(Bu) çaldıysa bundan önce kardeşi de çalmıştı.'* Yûsuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı. (İçinden): *'Siz fenâ bir durumdasınız, Allah, sizin anlattığınızın içyüzünü çok iyi biliyor!'* dedi. Dediler ki: *'Ey vezir, onun büyük bir ihtiyar babası var! (Onun alıkonduğuna çok üzülür.) Onun yerine (bizden) birimizi al; zira, biz seni iyilik edenlerden görüyoruz. Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını almaktan Allah'a sığınırız, yoksa biz zulmedenler oluruz!'* dedi. Ondan umudu kesince aralarında konuşmak üzere (bir kenara) çekildiler. Büyükleri dedi ki: *'Babanızın sizden Allah adına kesin söz aldığını; daha önce de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz? Babam bana izin verinceye yahut Allah benim için hükmedinceye kadar bu yerden ayrılmayacağım. O da, hükmedenlerin en iyisidir. Babanıza dönün, deyin ki: 'Ey babamız, oğlun hırsızlık etti! Biz ancak bildiğimize şâhidlik ettik (tasın, onun yükünden çıktığını gördük, ötesini bilmiyoruz), biz gizliyi bilenler değiliz. (İnanmazsan) içinde bulunduğumuz kente ve beraber geldiğimiz kervana sor. Biz doğru söylüyoruz!'*

(Dönüp babalarına geldiler ve kardeşlerinin sözünü söylediler. Ya'kub): *'Herhalde'*, dedi, *'nefisleriniz size bir işi süs(leyerek sizi ona sürük)ledi. Artık (bana) güzelce sabretmek gerek. Belki de Allah, onların hepsini bana getirir. Çünkü O, bilendir, herşeyi hikmetle (yerli yerince) yapandır. Ve yüzünü onlardan öteye çevirdi de: 'Ey Yûsuf üzerindeki tasam (gel, gel, tam senin gelme zamanındır)!'* dedi ve tasadan gözleri ağardı. (Acısını) yutkunuyor (açığa vurmamağa çalışıyor)du. Dediler ki: *'Vallahi sen, Yûsuf'u ana ana hasta olacaksın, yahut öleceksin!' 'Ben üzüntü ve tasamı yalnız Allah'a arz ederim ve Allah tarafından, sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim.'* dedi. *'Ey oğullarım, gidin, Yûsuf'u ve kardeşini araştırın, Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin; zira kâfir kavimden başkası Allah'ın rahmetinden umut kesmez!'*

(Ya'kub'un oğulları, tekrar Mısır'a) Yûsuf'un yanına döndüklerinde dediler ki: *'Ey vezir, bize ve çocuklarımıza darlık dokundu, değersiz de bir sermaye ile geldik, ama sen bizim için tam ölçü ver, bize tasadduk eyle; çünkü Allah, tasadduk edenleri mükâfâtlandırır.'* (Yûsuf) dedi ki: *'Sizler câhil iken Yûsuf'a ve kardeşine neler yaptığınızı hatırladınız mı?' 'A, yoksa sen, Yûsuf musun?'* dediler. *'Ben Yûsuf'um, bu da kardeşimdir'*, dedi. *Allah bize lutfetti (bizi korudu, yüceltti), doğrusu kim (Allah'tan) korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah iyilik edenlerin ecrini zayi etmez.' 'Vallahi'* dediler, *'Allah seni bizden üstün kıldı. Doğrusu biz suç işlemiştik! Bugün sizi kınama yok, Allah sizi bağışlar; O merhametlilerin merhametlisidir!'* dedi. *'Şimdi benim şu gömleğimi götürün, babamın yüzüne koyun da gözü açılsın. Ve bütün âilenizle birlikte bana gelin.'*

Yakûboğullarının Mısır'a Göçü

Kervan (Mısır'dan) ayrıl(ıp yola koyul)unca, babaları, (yanında bulunanlara): *'Eğer bana bunak demezseniz, inanın ben Yûsuf'un kokusunu duyuyorum.'* dedi. *'Vallahi sen hâlâ eski şaşkınlığın içindesin!'* dediler. Müjdeci gelip de (Yûsuf'un gömleği)ni (Ya'kub'un) yüzüne koyunca, derhal (gözü açıldı), görür oldu: *'Size demedim mi ben, Allah'tan sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim?'* dedi. (Oğulları): *'Ey babamız, bizim günâhlarımızın bağışlanmasını dile. Gerçekten biz günâh işledik.'* dediler. *'Sizin için Rabb'imden istiğfâr edeceğim, dedi, şüphesiz O, bağışlayandır, esirgeyendir.'*

(Hep beraber Mısır'a hareket ettiler). Nihâyet Yûsuf'un yanına vardıklarında (Yûsuf) ana, babasını kendine çekip kucakladı ve: *'Allah'ın dileğiyle güven içinde Mısır'a girin!'* dedi. Ana, babasını tahtın üstüne çıkardı ve hepsi onun için secdeye kapandılar. (Yûsuf): *'Babacığım'*, dedi, *'işte bu, önceden (gördüğüm) rü'yânın yorumudur. Rabb'im onu gerçek yaptı, bana iyilik etti; zira şeytân, benimle kardeşlerim arasına fitne soktuktan sonra O, beni zindandan çıkardı, sizi de çölden getirdi. Gerçekten Rabb'im dilediği şeyi çok ince düzenler. O, (her tedbiri) bilen, her şeyi yerli yerince yapandır. Rabb'im, bana bir parça mülk verdin ve bana rü'yâ yorumunu öğrettin. Ey göklerin ve yerin yaratıcısı! Dünyâda da, âhirette de benim yârim sensin! Beni müslüman olarak öldür ve beni iyilere kat!'* (Yûsuf: 4-101)

III- Yûsuf Sonrası Bir Peygamber

Bir Sabır Abidesi: Eyyûb

Yûsuf'tan sonra peygamber olarak tefsir ve kısas-ı enbiyâ kitaplarında Eyyûb görülür. Bu eserlere göre Eyyûb, baba tarafından İshak'ın anne tarafından da Lût'un soyundandı[Taberî'den aktarımlar için bkz. Harman 1995, 16-17], hanımı da Yakûb'un kızı Liya veya Yûsuf'un oğlu Efraim'in kızı Rahme idi[Taberi ve Sa'lebî'den aktarımlar için bkz. Harman 1995, 16-17]. Buna karşılık Kitab-ı Mukaddes kaynaklarına göre Eyyûb, Hz. Mûsa'dan sonra hüküm sürmüştür. Suriye'nin Beseniye köyünde doğup Havran vadisi insanlarını irşat ettiği[Ezekiel 47:16-18] ve kabrinin yine Suriye'de Şeyh Said adlı bir beldede olduğu kabul edilir.

Eyyûb Tevrat ve Kur'ân'da malını mülkünü kaybetmiş ve pek çok musibetlere uğramış biri olarak anlatılmakta ve bu musibetlerin de şeytan tarafından Allah'ın izniyle başına geldiği izah edilmiştir. Ancak Tevrat'ta bu musibetler gelmeden önce Eyyûb sarhoştur.

Tevrat ve Kur'ân Eyyûb'a çektiği çilelerden sonra tüm malı ve çocuklarının misliyle geri verildiğini anlatmaktadır. Kur'ân, -Tevrat'ın aksine- Eyyûb'un yaptığı duası sonucu yerden çıkan su ile şifa bulduğunu vurgulamaktadır.

Çiviyazılı belgelerde de bazı musibetlere maruz kalmış birinin hikâyesi genel hatlarıyla anlatılır. Bir Sumer kenti olan Nippur'da keşfedilmiş çiviyazılı belgede[Kramer 1990, 97-98], hastalık ve çeşitli üzüntülere yakalanmış bir insan şöyle tasvir edilmişti:

"Bana durmadan yeni üzüntüler verdin.
Eve girdim, ruh ağırdır.
Ben, insan, sokağa çıktım, kalp sıkıntılıdır.
Cesur, dürüst çobanım bana kızdı, düşmanca baktı bana.
*
Herkese hisseler dağıtıldığı gün, benim hissem üzüntü oldu.
*
Gözyaşları, ağıt, keder ve sıkıntı sardı beni,
Üzüntüler, gözyaşından başka bir seçeneğim yokmuş gibi kapladı beni,
Kötü kader eline aldı beni, çalıyor yaşam soluğumu
Fena hastalıklar vücudumu yakıyor.
*

Söylediği doğru sözü, temiz sözü tanrısı kabul etti; Adamın dua dolu tevbeli sözü

*

Kanatlarını geniş geren hastalık demonlarını uzaklaştırdı ondan.
Onun verilmiş olan fena kaderini, değiştirdi o,
Adamın üzüntülerini sevince döndürdü.

*

a. Tevrat'a Göre Eyyûb

Eyub Bap 1

Uts diyarında kâmil, doğru, Allah'tan korkan ve kötülükten çekinen Eyyûb adında bir adam vardı. Yedi oğlu ve üç kızı dünyaya gelmişti. Yedi bin koyunu, üç bin devesi, beş yüz çift öküzü, beş yüz dişi eşeği ve pek çok da köleye sahipti. Günü geldiğinde oğulları evlerinde kardeşlerine ziyafetler verir ve Eyyûb da onları takdis ederdi. Eyyûb sabahleyin erken kalkar ve çocuklarının sayısına göre yakılan takdimeler arz ederdi.

Rab, şeytana: *'Nereden geliyorsun?'* diye sorunca şeytan da: *'Dünyada dolaşmaktan'* der. Rab de: *'Kulum Eyyûb'a iyice baktın mı? Çünkü Allah'tan korkması ve kötülüklerden çekinmesi bakımından dünyada onun gibisi yok'* der. Şeytan da: *'Onun malı memlekette çoğaldı. Ama şimdi elini uzat da nesi varsa hepsine dokun, sana nasıl lanet edecek!'* der.

Bir gün Eyyûb, çocuklarının evinde yemek yemekte ve şarap içmekte iken biri gelip: *'öküzler çift sürüp eşekler onların yanında otlarken Şebalılar baskın yapıp ne varsa alıp götürdü; üstelik uşakları kılıçtan geçirdi'* der. Bu kişi sözlerini bitirmişken bir başkası gelip: *'Göklerde Allah'ın ateşi düştü ve koyunlarla uşakları yaktı'* der. Bu kişinin arkasından bir başkası da gelip: *'Kildaniler üç bölük olarak develerin üzerine saldırdı hayvanları alıp uşakları kılıçtan geçirdi'* der. Eyyûb bu haberleri alırken bir başkası da gelip: *'Oğullarınla kızların büyük kardeşlerinin evlerinde yemek yiyip şarap içerken büyük bir fırtına onların evini vurdu ve öldüler'* der.

Bu kötü haberler üzerine Eyyûb kalkar, kaftanını yırtar, saçlarını keser ve secdeye kapanır ve der. *'Anam bağrından çıplak çıktım, oraya çıplak döneceğim, Rab verdi ve Rab aldı'* der.

Bap 2

Rab, şeytana yine: *'Nereden geliyorsun?'* diye sorunca şeytan da: *'Dünyada dolaşmaktan'* der. Rab de: *'Kulum Eyyûb'a iyice baktın mı? Allah'tan korkar ve kötülüklerden çekinir, boşuna onu yutayım diye beni kışkırtma'* deyince şeytan da Rab'e: *'Şimdi onun kemiğine ve etine dokun. Böylece yüzüne karşı sana lanet edecektir'* diyerek Rab'in önünden çıkar. Bu kez de Eyyûb'un ayağının başına kadar vücudunun her yerinde çıbanlar çıkar. Karısı da ona: *'Allah'a lanet et de öl'* demektedir. Ama Eyyûb de: *'Allah'tan iyilik kabul edelim de kötülük kabul etmeyelim mi?'* diye karşılık verir. Eyyûb'un hastalığını üç arkadaşı duyar ve onu teselli etmeye ve ona bakmaya gelirler. Onun yanında yedi gün yedi gece kalırlar ve onunla hiç kimse konuşmaz.

Bap 3-37

Eyyûb arkadaşlarıyla söyleşmeye başlar.

Bap 38-42

Rab, Eyyûb'un halini eskisinden daha iyi bir duruma döndürür ve Eyyûb'un sonunu başlangıcından ziyade bereketlendirir. Böylece Eyyûb, on dört bin koyuna, altı bin deveye, bin çift öküze ve bin dişi eşeğe sahip olur. Eyyûb bu felaketli yıllardan sonra yüz kırk yıl yaşar, dört göbek torunlarını görerek günlere doymuş olarak ölür.

b. Kur'ân'da Eyyûb

"Eyyûb'u da an. O, Rabb'ine: *'Bu dert bana dokundu, sen merhametlilerin en merhametlisisin!'* diye du'â etmişti. Biz de onun du'âsını kabul ettik. Kendisine bulaşan derdi kaldırdık; ona tarafımızdan bir rahmet ve ibâdet edenler için bir öğüt olarak kendisini, âilesini ve onlarla beraber bir katını daha verdik(Enbiyâ: 83-84)." "Kulumuz Eyyûb'u da an: (O) Rabb'ine: *'Şeytân, bana bir yorgunluk ve azâb dokundurdu'* diye seslenmişti. *'Ayağını (yere) vur, işte yıkanacak ve içilecek serin (bir su,'* dedik). Ona bizden bir rahmet ve sağduyu sâhiplerine bir ibret olarak âilesini ve onlarla beraber bir eşini daha armağan ettik. (Dedik ki): *'Eline bir demet sap al, onunla vur da yeminini bozma.'* Gerçekten biz onu sabreden (bir kul) bulmuştuk. Ne güzel kuldu, o dâimâ (bize) başvururdu(Sâd: 41-44)."

YEDİNCİ BÖLÜM

İMPARATORLUKLARIN SONUNA DOĞRU

"İnanan bir kavim için Mûsa ile Firavunun haberinden bir parçayı, doğru olarak sana okuyacağız" (Kassas: 3)

I- Mûsa Dönemi Siyâsi Durum

Yûsuf, kardeşleri ve nesli ölmüştür. İsrail oğulları Mısır'da Pithom ve Raamses kraliyet şehirlerinde çoğalmaktadır ve Yûsuf'u ve onun davasını unutmuş olan bir Firavun yönetmektedir Mısır'ı(Çıkış: 1:6-8).

Aton kültü de Mısır'da tamamen unutulmuş ve onun ismi yazılı yerlerden silinmiştir. Hatta önceki gibi Mısır firavunları yine *'Krallar Vadisi'ne'* gömülmektedir. Amon kültüne olan ilgi artmış ve bu tanrı için vakıf arazileri tahsis edilmeye başlanmıştır çok geçmeden.

Mısır'da Geç Yeni Krallık ya da 19. Hanedanlık iş başındadır (İ.Ö. 1306-1200). Bu yıllar içinde özellikle 19. Hanedanlık döneminde Mısır ve Hitit, Önasya'nın hâlâ iki süper gücüdür'Eski Mısır Kronolojisi' tablosuna bkz' Ama bu iki devlet bu egemenliği, Mezopotamya uluslarından olan Asur ve Babil ile paylaşmak zorundadır şimdi. Çünkü Mezopotamya'da bazı kıpırdanmalar olmaktadır.

Ticaret yolları üzerindeki kuzey Suriye'nin paylaşımı Hitit ve Mısır'ın iştahını kabartmaktadır yine. Ama bu bölgede hâkim olan Amurru devleti önceleri Hitit'in vasali iken birden bire saf değiştirerek Mısır'ı destekleyen bir güç olarak ortaya çıkar. Bu arada İbranice'nin akrabası batı Sami dil konuşan Amurrululular, III. Ur sülalesinden itibaren Güney Mezopotamya'dan Levant'a kadar olan bölgede oturmaktadır.

Hitit kralı II. Muwatalli, kardeşi III. Hattuşili ile birlikte Hattuşa'daki merkezi, Konya bölgesinde olması çok muhtemel olan Tarhuntaşşa'ya taşımak suretiyle, Mısır'a karşı Kadeş önlerinde savaşa tutuşurlar. Mısır ordusuna, II. Ramses komuta etmektedir. Yapılan savaş iki tarafın yenişemeden savaş meydanını terk etmesiyle sonuçlanır.

II.Ramses, bu savaşı anlatan sahneleri Karnak ve Ramseseum'daki tapınaklara kazıttırmıştır. Bu savaştan çok sonra III. Hattuşili ve II. Ramses arasında eşit şartlarda –tarihte bilinen ilk antlaşma metni olmayan- bir barış antlaşması imzalanır. Mûsa ile II. Ramses arasındaki mücadeleler Kadeş antlaşması sonrası-

na denk gelmiş olmalıdır. Bu antlaşma üzerine kazınanlardan da anlaşılacağı üzere Mısır'da Memphis'te tapınım gören Apis öküzü olan tanrı Ptah, Busiris'te Osiris'e, Hermontis'te Mont'a, Heliopolis'te Menevis boğası şeklinde güneş tanrısı Aton'a, Teb'te koç şeklinde Amon'a tapılmaya devam ediliyordu. Hatta eski Mısırlılar dağ ve nehirlere de tapıyorlardı tıpkı Hititler gibi.

Anadolu'da Tarihi Dönemler			
MÛSA ÇAĞI	Şuayb Mûsa Harun	Geç Tunç Çağı Hitit İmparatorluk (İ.Ö. 1450-1200)	Batı Anadolu'da: **Arzawa, Ahiiawa** Doğu Anadolu'da: **Azzi-Haiaša, Mitanni** Orta Anadolu'da: **Tarhuntašša** Teke Yarımadası'nda: **Lukka** Güneyde, Çukurova'da: **Kizzuwatna** Kuzeybatı Anadolu'da: **Pala-Tumana** Anadolu'nun Kuzey'inde: **Kaška** Kuzey Suriye'de: **Amurru**

Mûsa, Allah ile kırk gün için sözleşip ulusunu kardeşi Harun'a emanet edip gittiğinde İsrail oğullarının tekrar bir buzağıya tapması bizi şaşırtmamalıdır. Çünkü zaten Mısır'da o puta aşina idiler:

> *"Mûsa kavmi, kendisin(in, Rabbi ile mülâkâta gitmesin)den sonra kendilerinin zinet takımlarından yapılmış, böğürmesi olan bir buzağı heykelini (tanrı diye) benimsediler. Görmediler mi ki o, ne kendilerine söz söylüyor, ne de onlara yol gösteriyor? Onu benimsediler ve zâlimler(den) oldular(A'raf: 148)."*

II- Çiviyazılı Belgelerde Mûsa

Tevrat'a göre Mûsa, Levi kâbilesinden olup İsrail oğullarının ağır zulüm gördükleri ve *'doğurma iskemlesi*(Çıkış: 1:16)' üzerinde görülen erkek çocuklarının öldürülüp kız çocuklarının sağ bırakıldığı bir durumda Mısır'da doğmuştu(Çıkış: 1:16-22). Onun yaşamı Mezopotamya ve Anadolu çiviyazılı metinlerine dahi konu olmuştu. Dahası o da tüm eskiçağ dünyasında bir gelenek olan doğum iskemlesinde doğuyordu Tevrat bilgilerine göre. Dolayısıyla eskiçağ Anadolu'sunda hamile kadınların ebeler tarafından doğum iskemlesinde doğurtulduğu bilinmektedir. Hititçede *'doğum iskemlesi' kupeššar-* ve *harnau-* sözcükleri ile karşılanmıştır:

*"Kumanni ülkesinden Hattili (doktor) Papanikri şöyle (söyler): 'Doğum sandalyesinde (doğum yapacak) bir kadın bulunduğunda doğum yapılacak yerin (doğum sandalyesinin) küveti hasar gördüğünde ya da (doğum sandalyesinin) ayağı kırıldığında ve kadın henüz doğurmamışsa, bu kadın o yerin içinde öylece kalır, yeniden bir sandalye kurulur. Bu kadın artık (dini bakımdan) temiz değildir. Hattili (doktor) doğum sandalyesini ve içinde bulunanları yukarıya kaldırır*KBo V 1 I 1-7*."*
Dahası Eski Mısır ve Yunanistan'da bile İ.Ö. 2. binden itibaren doğuracak kadınların doğum sadalyesinde doğum yaptıkları bilinmektedir(Erginöz 1999, 194 vd.).

Mûsa doğduğunda, annesi çocuğu üç ay boyunca gizlemiş ve daha sonra harç ve ziftle kalafatlanmış sazdan bir sepet içine çocuğunu koyarak nehre bırakmıştı. Sepet içindeki çocuğu, Firavun ailesinin görmesiyle nehirden kurtarılan çocuğa (ma:su+-sa:ağaç=*sazlık yerden/sudan çıkan*(Çıkış: 2:3-10)) manasında *'Mûsa'* adı verilmişti. Ancak Kur'ân'da Mûsa'nın içine konulan nesne sepet değil *'sandık/tabut'*tur[Taha 39].

Akad kralı Sargon (İ.Ö. 2340-2284) hakkında, İ.Ö. 8. yüzyılda Ninova'da kaleme alınmış eldeki en erken tarihli bir aktarımda anlattılan yaşam öyküsünde, sepet içine konarak nehre bırakıldığı şöyle betimlenir: *"Akad kralı kudretli kral Sargon, benim. Annem bir entum idi, babamı tanımadım. Babamın kardeş(ler) inin (mekânı) dağlarda, kentim Azupiranu, Fırat'ın kıyısında, annem,*

entum, bana gebe kalmış, beni gizlice doğurmuş. Beni kamış bir sepete koymuş, kap(ağ)ımı ziftle yapıştırmış. Suları yükselmeyen ırmağa bırakmış. Irmak yardım etti bana, Sâki Akki'ye götürdü. Sâki Akki testisini daldırırken çıkardı beni sudan. Sâki Akki oğlu bildi beni, büyüttü. Sâki Akki bahçesine bahçıvan yaptı beni. Bahçıvanken İştar bana âşık oldu[King 1907; Kınal 19883, 76]."

Hititçe kaleme alınmış olan '*Zalpa Kenti Öyküsü*[Otten 1973]' adlı bir masalda da Kaneş kraliçesinin bir batında doğurduğu çocuklarını -tıpkı aşağıdaki Tevrat'taki Mûsa hikâyesinde görüldüğü gibi- nehre bıraktığını okumaktayız: *"Kaneš kenti [kraliçesi] bir yılda otuz erkek çocuk doğurdu. (Bunun üzerine) şöyle söyledi: 'Bu doğurduk(larım) nedir böyle!' Çamurla sepeti(?) kalafatla(yıp) çocuklarını içine yatırdı. Onları nehire bıraktı. Nehir (onları) Zalpuwa ülkesindeki denize götürdü. Tanrılar (da) çocukları denizden kurtar(ıp) besleyip büyüttü*[KBo XXII 2 Öy. 1-5]."

Nitekim Tevrat ise konuyu şöyle ele alıp işliyor:

"Ve kadın gebe kalıp bir erkek çocuk doğurdu ve onun güzel olduğunu gördü ve üç ay onu gizledi. Ve onu artık gizleyemeyince onun için sazdan bir sepet alıp harç ve ziftle sıvadı ve içine çocuğu koyup ırmağın kenarından sazlığın içine bıraktı[(Çıkış: 2:3)]."

Şüphesiz Mûsa, Firavun'un sarayında bir aristokrat olarak yetiştirilmiş hatta Mısır hiyeroglifi yanında hem dönemin uluslararası yazışma dili Akadça'yı hem de Anadolu'da ikinci süper güç olan Hititlerin dilini öğrenmiş olmalıydı.

Mûsa'nın yaşadığı bu devir, Mısır'da –yukarıda ifade ettiğimiz gibi- 19. Hanedanlık dönemini kapsamış olmalıdır. Muhtemelen Mûsa'nın çocukluk ve gençlik yıllarındaki olaylar, Horemheb (İ.Ö. 1348-1320), I. Ramses ve I. Seti zamanında yaşanmış olmalıdır. Bu yıllarda İbrani asıllı bir kişiye yardım ederken bir genci öldürmesi ve Mısır'dan kaçıp Medyen/Midyan'a gelmesi[(Çıkış: 2: 15; Resullerin İşleri: 7: 29)] muhtemelen I. Seti'nin hükümranlık yıllarını (İ.Ö. 1318-1304) kapsamıştır. Ama aşağıda anlatılacak olaylar dizisinde Mûsa'nın mücadele ettiği Firavun ise II. Ramses olmalıdır[*Kadim Mısır Kronolojisi' tablosuna bkz.*]. Şunu da belirtmek gerekiyor, Mûsa'nın halkını Mısır'dan çıkarmaya başladığı andan itibaren, İsrailoğul-

ları dört yüz otuz yıl boyunca Mısır'da ikamet ettiğini Tevrat haber verir(Çıkış: 12:40).

Mûsa, Medyen kâhini -daha sonra kayınbabası olacak- Reuel(Çıkış: 2:18) /Hobab(Hakimler: 4:11)/Yetro'nun(Çıkış: 18:5) yanında kırk yıl kalmıştır. Burada yeri gelmişken şunu da söylememiz gerekir ki Kur'ân dışı bazı İslâmi kaynaklar, Tevrat'ta Medyen kâhini olarak geçen bu kişinin Şuayb peygamber olduğunu yazar[Sa'lebî, 132-134]. Bazıları da Şuayb'ın, Lût'un torunu ya da Lût'un kızıyla evli olduğunu belirtmiştir [Kurtubi 7/247; Kazancı 2001, II, 119].

III. Şuayb, Medyen ve Eyke Kavmi

Mûsa ile çağdaş olarak görülen Şuayb adı, Tevrat'ta geçmez ama Kur'ân onun bir peygamber olduğunu ve Medyen ile Eyke halkını Allah'a kul olmaya davet ettiğini anlatır. İbrâhim'in üçüncü eşi Keturah'tan doğma üçüncü oğlu Medan'ı ve bu kişiden türeyen topluluğa verilen bir ad (Midyan'ın oğulları) olan Medyen, Kitab-ı Mukaddes'de geçer(Tekvin: 25: 2; I. Tarihler: 1:32) ve aynı zamanda bir yer adıdır. Medyen halkının ikamet ettiği bölgede daha önce Lût ve kavminin yayılıp oturduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu bölge Akabe Körfezi'nin doğu sahili ile Arap Yarımadası'nın kuzeybatısını içine alan bölgeyi kapsıyor olmalıydı. Hatta Midyânîler Akabe'den Sinâ'ya(Sayılar: 10:29), kuzeydeki Moab bölgesine(Tekvin: 36:35), Suriye çölüne(Hakimler: 7:25) ve Ürdün'ün doğusuna(Sayılar: 25:6-7) kadar yayılmışlardı.

Medyen halkının ikamet ettiği bu bölge, ticaret yolları üzerinde olup, Mısır ile Ken'ân ticaretinde(Tekvin:37:28) önemli bir rol oynuyordu şüphesiz. Bugün Tebük yakınlarında Akabe körfezi sahilinde Megâir-i Şuayb denilen bölgede bazı harabelerin mevcudiyeti bilinir.

a. Kur'ân'da Medyen

"Medyen'e de kardeşleri Şuayb'i (gönderdik)[4]: '*Ey kavmim*' dedi. '*Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur*(A'râf: 85).'" "Âhiret gününü umun (ona inanın), yeryüzünde karışıklık çıkarıp bozgunculuk yapmayın!(Ankebut: 36)" "*Size Rabb'inizden açık bir delîl geldi. Ölçüyü ve tartıyı tam yapın, insanların eşyâlarını eksik vermeyin*(A'râf: 85)." "*Ben sizi bolluk içinde görüyorum ve ben sizin için kuşatıcı bir günün azâbından korkuyorum!*(Hûd: 84)" "*Düzeltildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın; eğer inanan (insan)lar iseniz, böylesi sizin için daha iyidir!*(A'râf: 85)"

(Yine) "*eğer inanan insanlar iseniz, Allah'ın (helâlinden) bıraktığı (kâr), sizin için daha hayırlıdır. (Ama yine de siz bilirsiniz), ben sizin üzerinize bekçi değilim! Ey Şu'ayb, dediler, senin namazın mı sana,*

[4] Benzer ayet için bkz. Ankebut: 36.

babalarımızın taptığı şeylerden, yahut mallarımız üzerinde dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi emrediyor? (Yoksa sen, bunu yapmazsın), çünkü sen yumuşak huylu, akıllı (bir insan)sın! Ey kavmim', dedi, *bakın, ya ben Rabb'imden bir delil üzerinde isem ve (O), bana kendinden güzel bir rızık vermişse? Ben size menettiğim şeyleri (kendim yaparak) size aykırı davranmak istemiyorum. Sadece gücümün yettiği kadar (sizi) düzeltmek istiyorum. Başarım ancak Allah(ın yardımı) iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na yönelirim!*

Ey kavmim, bana karşı gelmeniz, sakın sizi Nûh kavminin yahut Hûd kavminin veyahut Sâlih kavminin başlarına gelenler gibi bir felâkete uğratmasın! Lût kavmi henüz sizden uzak değildir. Rabb'inizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin! Doğrusu Rabb'im çok esirgeyen, çok sevendir.' Dediler ki: *'Ey Şu'ayb, senin söylediklerinden çoğunu anlamıyoruz, biz seni içimizde zayıf görüyoruz. Kâbilen olmasaydı seni mutlaka taşla(yarak öldürü)rdük! Senin bize karşı hiçbir üstünlüğün yok! Ey kavmim, dedi, size göre Kâbilem Allah'tan daha mı değerli ki O'nu arkanıza at(ıp unut)tunuz? Şüphesiz Rabb'im yaptıklarınızı kuşatıcıdır (O'ndan hiçbir şey gizli kalmaz).*

Ey kavmim, olduğunuz yerde (yaptığınızı) yapın, ben de yapıyorum. Yakında kime azâbın gelip kendisini rezil edeceğini ve kimin yalancı olduğunu bileceksiniz. Gözetin, ben de sizinle beraber gözetmekteyim!(Hûd: 86-93)"

"Ve her yolun başına oturup da tehdid ederek inananları Allah yolundan çevirmeye çalışmayın; düşünün siz az idiniz, O sizi çoğalttı ve bakın bozguncuların sonu nasıl oldu! Eğer içinizden bir kısmı benimle gönderilene inanmış ise, Allah aramızda hükmedinceye kadar sabredin; O hükmedenlerin en iyisidir.'

Kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: *'Ey Şuayb, ya mutlaka seni ve seninle berâber inananları kentimizden çıkarırız, ya da dinimize dönersiniz!'* Dedi ki: *'İstemesekde mi (bizi yurdumuzdan çıkaracak veyâ dinimizden döndüreceksiniz). Allah bizi, sizin dîninizden kurtardıktan sonra eğer tekrar ona dönersek, Allah'ın üzerine yalan atmış oluruz. Rabb'imiz Allah, dilemedikten sonra o (sizin dediğiniz dî)ne dönmemiz, bizim için olur şey değildir. Rabb'imiz, bilgice her şeyi kuşatmıştır. Biz Allah'a dayanmışız. (Ey) Rabb'imiz bizimle kavmimizin arasın(daki iş)i gerçekle aç(ığa çıkar). Muhakkak ki sen (gerçekleri) aç(ığa çıkar)anların en iyisisin!'*

Kavminden inkâr eden ileri gelenler dediler ki: *'Eğer Şuayb'a uyarsanız muhakkak siz ziyâna uğrarsınız!'* Derken o müthiş sarsıntı onları yakalayıverdi[Ankebut: 37], yurtlarında diz üstü çökekaldılar. Şuayb'ı yalanlayanlar, sanki yurtlarında hiç oturmamış gibi oldular.

Şuayb'ı yalanlayanlar... İşte ziyâna uğrayanlar, onlar oldular. (Şuayb), onlardan öteye döndü de: *'Ey kavmim'* dedi. *'Ben size Rabb'imin gönderdiği gerçekleri duyurdum ve size öğüt verdim, artık kâfir bir kavme nasıl acırım?'*[A'râf: 86-93]" "

b. Kur'ân'da Eyke

"Eyke halkı da gönderilen elçileri yalanladı. Şu'ayb, onlara demişti ki: *'(Allah'ın azâbından) korunmaz mısınız? Ben size gönderilen güvenilir bir elçiyim. Allah'tan korkun ve bana itâ'at edin. Ben sizden, buna karşı bir ücret istemiyorum. Benim ücretim yalnız âlemlerin Rabb'ine âittir. Ölçüyü tam yapın, eksiltenlerden olmayın. Doğru terâzi ile tartın. İnsanların haklarını kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. Sizi ve önceki nesilleri yaratandan korkun.'*

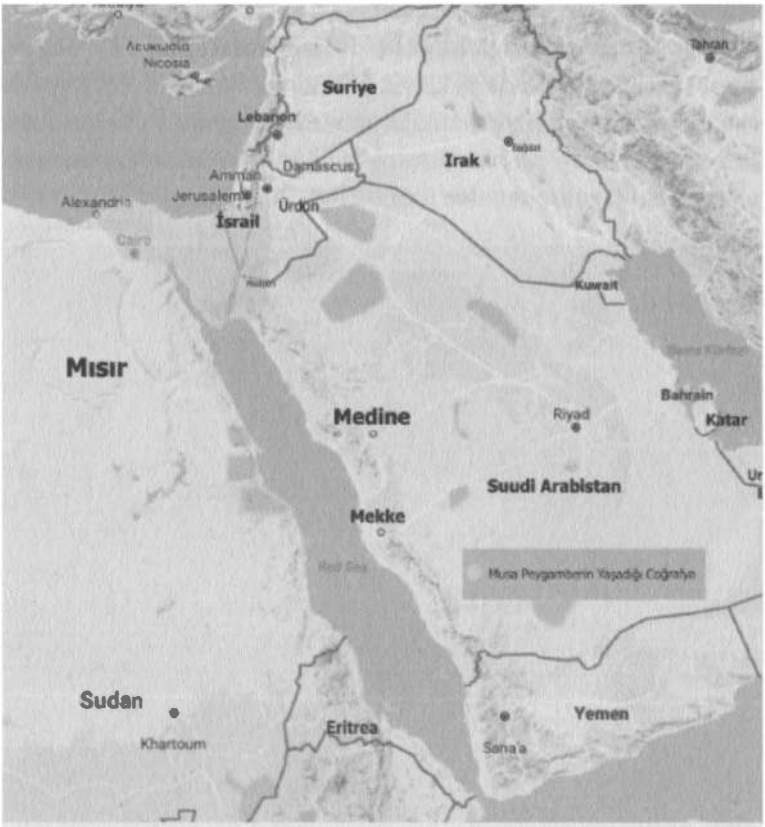
Dediler: *'Sen iyice büyülenmişlerdensin. Sen de bizim gibi bir insansın, biz seni mutlaka yalancılardan sanıyoruz. Eğer doğrulardansan o halde üzerimize gökten parçalar düşür. Rabbim yaptığınızı daha iyi bilir'* dedi.

Onu yalanladılar, nihâyet o gölge gününün azâbı, kendilerini yakaladı. Gerçekten o, büyük bir günün azâbı idi. Muhakkak ki bunda bir ibret vardır ama yine çokları inanmazlar. Şüphesiz Rabbin, işte üstün O'dur, merhamet eden O'dur[Şuarâ: 176-191]."

"Gerçekten Eyke halkı da zâlim kimselerdi. Onlardan da öcümüzü aldık, her ikisi de (Sodom da, Eyke de) hâlâ (yol üzerinde, gözler) ön(ün) de apaçık durmaktadır[Hicr: 78-79]."

c. Mûsa'nın Başından Geçen Diğer Olaylar

Kur'ânda Mûsa ile çağdaş Şuayb ve halkı hakkında verilen bu bilgilerden sonra Mûsa'nın çiviyazılı belgelerde anlatılan diğer konuları Tevrat ve Kur'ân ilintili olarak anlatmaya devam edelim.

Mûsa, Midyan'da kırk yıl kalarak(Resullerin İşleri: 7:30) bura kâhininin kızıyla evlenir. Bu arada sarayda yanında büyüdüğü Mısır firavunu ölmüştür. Mûsa da Horeb dağı civarında sürüsünü otlatırken dağda gördüğü ateşe doğru yönelmesiyle Firavun'un zulmünden İsrail oğullarını kurtarmak amacıyla verilen mucizelerle(Çıkış:4:1-9) kendisinin peygamber olarak görevlendirildiği söylenir(Çıkış: 3:1-12; Resullerin İşleri: 7:30-35).

Bunun üzerine Firavun'a giden Mûsa, ondan İsrail oğullarını salıvermesini istese ve pek çok mucize gösterse de(Çıkış: 7-11. Kur'ân bu mucizelerin sayısının dokuz olduğunu haber verir (Neml: 12) ilk başta bunda başarılı olamaz. Ama Mısır'da her evden ilk doğan çocukların ölmesiyle Firavun, İsrailoğullarının Mısır'dan çıkmasına izin verir. Çok geçmeden bu kararından dolayı pişman olur ve Mûsa ile kav-

minin peşine düşer ama muhtemelen Tell Sahabe/Tell Ratebe/ Baal-tsefon yakınlarındaki denizde boğularak ölür. Bu olayın, Tevradi veriler ışığında yaklaşık İ.Ö. 13. yüzyılın son çeyreğinde vuku bulduğunu söyleyebiliriz aslında. Firavun'un boğulduğu deniz için Nil Nehri'nin çeşitli bölgeleri ile Akabe Körfezi'nde olduğu noktasında tam bir fikir birliği oluşmamıştır.

Mûsa Peygamberin İsrail Oğullarını Filistin'e Götürürken İzlediği Muhtemel Yol

Firavun'un ölümünden sonra Mûsa ile kavmi Tevrat'ta göre Refidim'e, *'hayretler içinde sersem bir şekilde dolaşmak manasına da gelen'*- 48 km² alanı kaplayan Tih Çölü'ne varırlar. Dolayısıyla Mûsa ve kavminin varmak istedikleri yer Kenan ülkesiydi şüphesiz. Ama onlar, buraya kendilerini daha kısa yoldan götürecek ana yolları tercih etmedi. Çünkü kendileri için hiç güvenli değildi bu yollar. Dolayısıyla Tih çölünün güneyinindeki Mara, Elim yani Refidim yönünü tercih etmişti[Çıkış 15-18]. Buradan daha güneye yönelerek Sina dağında karagah kurdular.

Mısır'dan çıkışın üçüncü ayında Mûsa ve kavmi Sinâ dağındadır ve Mûsa'ya kırk gün kaldığı dağda on emri içeren taş levhalar(Çıkış 24:12) verilmiştir artık(Çıkış: 19: 1-25). Dağdan inen Mûsa, kavminin bir buzağıya taptığını görünce kızgındır ve taş levhaları parçalamıştır; –zaten Mûsa'ya da sadece bir kuşak iman edecektir(Yûnus: 83). Sonra yeniden iki levha daha yontarak Sina dağına çıkar(Çıkış: 34:1-2) ve kırk gün kaldığı dağdaki Tuva vadisinde yeniden ilahi emirleri alır(Çıkış: 34:27-28). Bugün bu bölgede Cebel-i Mûsa denilen alanda son Roma kralı ve İstanbul'u başkent ilan ederek Ayasofya'nın da banisi olan Justinianos/Jüstinyen (482-565) Azize Katerina adlı bir kilise yaptırmıştır. Bu arada bu dağ üzerinde Mûsa, Allah'ı görmek istemiş ama bunun mümkün olmadığını aynel yakîn farkına varmış[A'raf 143], buzağı heykeline tapdıklarından dolayı pişman olmuş İsrailoğullarının, Tuva vadisine tövbe için gelip Allah'ı görmek istemesi üzerine onları da yıldırım çarpmıştır[A'raf 155].

Ayasofya

Bu olaydan sonra Mûsa ve kavminin Filistin'in güneyinde olduğu anlaşılan Amalika kavmine karşı savaşmadıklarını ve Mûsa'ya bu konuda itiraz edip *'Rabbin ve ikiniz savaşın'* dedikleri-

ni(Maide 24) Kur'an'dan okuyoruz. Bunun üzerine Tih/Sina Çölü'nde 40 yıl dolaştılar. Belki de terbiye edildiler. Bulutların kendilerine gölgelik olduğu çöl yaşamı sırasında hem on iki pınardan su fışkırıyor hem de bıldırcın eti ve kuvvet helvası ile besleniyorlardı(Bakara 57, 60). Faili meçhul cinayetin mucizevi bir şekilde ortaya çıkarılması olayı da bu çölde gerçekleşecekti(Bakara 72-73). Kırk yılın sonunda ancak Ürdün'e –belki de vefat ettiği düşünülen Eriha'ya- gelebilecek olan Mûsa'nın kavmi, Filistin'e giremeyecekti. Ancak kardeşi Harun 'parlayan' ise daha önce muhtemelen Petra (Ürdün)'nın batısındaki Cebeliharun yani Hor dağındaTesniye 32:48-52 vefat etmiş olmalıdır.

İkinci yıl kuzeye doğru hareket edip "büyük ve korkunç" çölden on bir günde geçerek Kadeş (Kadeş-barnea) bölgesine ulaştılar(Tesiniye:1: 1, 2, 19; 8:15). Buradan Edom topraklarını dolaşıp 'kralın caddesi'ne yani kral yoluna çıkıp kuzeye yöneldilerÇölde Sayım 21:22; Tesniye 2:1-8). Toprak yollarda ve kıvrımlı dik vadilerde yürüyen halk, Nebo dağına ulaştıTesniye 32:48-52; 34:1-5 ama Filistin'e giremedi. Mûsa'nın vefat edip mutemelen Kudüs Eriha yolu üzerindeki kervansarayda makamı bulunan kabre defn edilmesinden sonra bu coğrafyaya kavminin girebilmesi ancak Yeşu önderliğinde nasip olacaktıYeşu 1:1-4. Ama Kudüs bölgesine yapılan bu giriş fetihlerle değil yavaş yavaş ve sızma hareketleriyle olmuş olmalıydı. Çünkü bölgede yapılmış olan arkeolojik çalışmalar Yeşu dönemine yani Geç Tunç Çağı'na ait savaş tahriabatlarını ve kalıntıları göstermemektedir. Dolayısıyla Mûsa'nın kavmi uzun süren çöl yaşamının ardından Eriha bölgesindeki dağlık alanlardan ovaya doğru yayılmış ve göçebe olarak önce hayvancılık sonra da çiftçilikle uğraşmış olmalıydılar. Dahası bu halk, Geç Tunç Çağı'nın son çeyreğinden itibaren Demir Çağı'na kadar, -Yahudi toplumunun inandığının aksine- Kudüs ve çevresinde savaş ile var olmuş değillerdi şüphesiz. Buna ek olarak Mısır'da Amarna Çağı'na ait olan (İ.Ö. 14. yüzyılın başları) ve köylü bir kadının keşfettiği Amarna mektuplarında geçen ve Kudüs bölgesinde olmuş olabileceği tartışılan *apiru-/hapiru-* halkının, İbranilerle kıyaslanmaya çalışılan *'ibri'* toplumuyla dilbilimsel açıdan bir irtibatının olmadığı da yaygın bir kanaattirKuhrt 1995, 71 vd..

IV. Mezopotamya ve Anadolu Kanunları ile Mûsa Dönemi Bazı Tevrat Yasalarının Mukayesesi

Mûsa ile ilgili ayrıntıların Tevrat ve Kur'an'da nasıl geçtiği konusuna girmeden önce Tevrat ile çiviyazılı belgelerin mukayesesine geçebiliriz şimdi. Dolayısıyla bu noktada Mûsa'nın aldığı ve günümüz Tevrat metinlerindeki bu emirler aşağıda Hitit kanunları ile karşılaştırıldığında neredeyse birebir uygunluk sözkonusudur. Bu benzerlikleri göstermeden önce konunun biraz daha iyi anlaşılabilmesi için Hitit ve Mezopotamya kanunlarını kısaca özetlemek isterim.

Mezopotamya'da kaleme alınmış kanunları Sumerce ve Akadça yazılmış yasalar olarak gruplandırabiliriz. Bu gruplandırmaya göre Sumerce yazılmış kanunlar içinde Urukagina (İ.Ö. 2350'ler), Ur-Nammu (İ.Ö. 2130'lar), Ninive'de Asurbanipal'in kitaplığında bulunmuş olan Ana İttusu/Vadesi Gelene Kadar (İ.Ö. 2060'lar) ve Lipit İştar (İ.Ö. 1900'ler) kanunlarını sayabiliriz. Akadça yazılanlar ise Eşnunna (İ.Ö. 1980'ler), Hammurabi (İ.Ö. 1750'ler) ve Orta Asur (İ.Ö. 1400-1050) kanunlarıdır[Tosun-Yalvaç 1975].

Mezopotamya kanunları önsöz (prolog), maddeler ve epilog (sonuç) olmak üzere üç bölümden oluşmuştur. Her madde *'umma- eğer'* kelimesiyle başlayan bir şart cümlesi ile bir suç tasavvur edilerek her suça bir ceza verilmiştir. Sumerlerde cezaların karşılığı para cezası ile ödettirilirken Sami kanunlarda -Tevrat'ta olduğu gibi- kısasa kısas uygulanmıştır. Mezopotamya kanunları, halkı; hürler, muşkenular ve köleler olarak bazı sınıflara ayırmıştır. Kısasın Tevrat'ta olduğunu doğrulayan Kur'ân, kısas için şu ifadeleri kullanır:

> *"Onda (Tevrat'ta) onlara: cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralara karşılıklı kısas yazdık[(Mâide: 45)]."*
>
> *"Ey inananlar, öldürmede kısas size farz kılındı. (Katilin de öldürülmesi gerekir). Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ama kim (yâni katil), müslümân kardeşi tarafından affedilirse, o zaman (affedenin, örfe göre) uygun olanı yapma(sı uygun diyeti istemesi, affedilenin de) güzelce onu ödeme(si) gerekir. Bu, Rabb'iniz tarafından bir hafifletme ve acımadır. Kim bundan sonra da saldırıya kalkarsa artık onun için acı bir azap vardır. Ey akıl sahipleri, kısasta sizin için hayat vardır, böylece korunursunuz[(Bakara: 178-179, ayrıca krş Nisâ: 92)]."*

Hatta Kur'ân'ın, yukarıdaki ayetleri eski Hitit dönemi belgelerinden olan Telipinu Fermanı'nda da görüyoruz:

'Kan (dökme) konusu da şöyledir. Kim kan dökerse, cinayetin sahibi (ölenin varisi) ne derse (o olsun.) Eğer 'o ölsün!' derse, o ölsün. Fakat 'tazminat ödesin!' derse, tazminat ödesin. Kral (bu konuda) hiçbir (yetkiye sahip değildir[Alp 2001, 64]*).'*

Yeri gelmişken hemen şunu da belirtmek gerekiyor, zina edenler için recim cezası Tevrat'ta yer bulmuşken[(Tesniye 22:23-24)] Kur'ân, bu ceza yerine, suçu işleyenlere değnekle vurularak cezalandırılmasına[(Nur: 2)] hükmetmiştir. Ayrıca Tevrat'ta *'adam öldürmeme konusu, babaya ve anaya hürmet etmek, zina etmemek, hırsızlık yapmamak, komşusuna karşı yalan şahitlik yapmamak ve komşusunun evine, karısına, cariyesine, öküzüne, eşeğine tama etmemek'* gibi maddeleri kapsayan on emir içinde sayılmıştır[(Çıkış: 20:12-17)].

Eski Anadolu'da sistemleştirilmiş yasalara gelince, bilindiği üzere 1906-7, 1911-12, 1931 yılı Boğazköy kazılarında gün ışığına çıkarılmış Hitit yasaları iki yüz maddeyi içerir. Maddeler tablette belli konular olarak değil, gelişigüzel serpiştirilmiştir. Konu itibariyle, *'birinin kasden ya da kaza ile öldürülmesi, kişilerin yaralanması, nişanlanma, evlenme, boşanma, hırsızlık, kundaklama, hayvanlar ile bazı aletlerin kiralanması, hayvanlar ve yakın akrabalarla günah işleme'* gibi bazı maddeleri içerir. Hitit yasaları, eski Yakındoğu yasalarının aksine daha hafif ve genellikle cezanın ödetilmesini para cezasına dönüştürmüştür. Hatta kölenin ödemesi gereken para cezası hüre göre yarı miktardadır. Dolayısıyla kanun, halkı; hürler, köleler ve NAM.RA olarak üç sınıfa ayırır. Kanun metinleri eski Hitit dönemini içinde telakki edilen Gasp Krallıklar devri krallarından Telipinu (İ.Ö. 1525-1500) zamanında yazılmış olup IV. Tuthalia (İ.Ö. 1250-1220) ve sonrasında bazı tadilatlara uğradığı, metinlerden anlaşılmaktadır.

Bu özlü bilgilerden sonra şimdi, Çıkış, Levililer ve Tesniye bölümlerine serpiştirilmiş olan Tevrat ve Hitit yasalarının benzerliklerini ana başlıklar altında şöylece sıralamak mümkündür:

a. Çocuk Düşürme

Hitit kanunlarının 17. maddesi çocuk düşürme olayını yasalaştırmıştır ve Tevrat'taki aynı konudaki kanun ile benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla Hititçe kanunun, cezanın tasarlandığı ilk satırı ile Tevrat'ta geçen ilk satır ortaktır: *"Eğer herhangi biri hür bir kadının meyvesini (çocuğunu) attırırsa (düşürtürse) ..."*[Imparati 1992, 44-45].

Hititçe kanun maddesinin ilerleyen satırlarında hamilelik süresi temel alınarak verilecek para cezaları düzenlenmiştir. Hemen takip eden paragrafta da cariyenin aynı eyleme maruz kalması halinde uygulanacak müeyyidenin bir kurala bağlandığı görülmektedir[Imparati 1992, 44 vd.].

Durum Tevrat'ta da -Hitit yasa koyucunun ilk cümlesindeki gibi- şöyle kanunlaştırılmıştır:

"Eğer adamlar kavga edip bir gebe kadına çarparlar ve onun çocuğu düşerse ve bir zarar olmazsa kocasının kendi üzerine tayin edeceği gibi tazmin edecek ve hâkimler vasıtasıyla verecektir. Fakat zarar olursa, o zaman can yerine can, göz yerine göz, diş yerine diş el yerine el, ayak yerine ayak, yanık yerine yanık, yara yerine yara, bere yerine bere vereceksin[(Çıkış: 21:22-25)]."

b. Adam Yaralama

Hitit kanunlarının 8. maddesi erkek ya da kadın kölenin biri tarafından dişinin kırılması ya da kör edilmesi durumunda verilecek ceza belirlenmiştir. Tevrat'taki benzer kanun maddesi Hitit yasasının bu fıkrası ile birebir uyum göstermektedir.

"Eğer bir adam erkek kölesini ya da cariyesini kör ederse ya da [(dişini)] kırarsa on šeqel gümüş verir. (Böylece yaptığı kötülüğü) evinden kaldırır [Imparati 1992, 40-41]."	*"Eğer bir adam kölesinin gözüne yahut cariyesine vurur ve onu sakat ederse, gözü yerine onu hür olarak salıverecektir. Eğer kölesinin yahut cariyesinin dişini düşürürse, dişi yerine onu hür olarak salıverecektir (Çıkış: 21:26-27)."*

c. Hırsızlık

Hitit kanununun 57. ve 59. maddesi, sığır ve koyun çalınmasını düzenlemiştir. Bu maddeler Tevrat'taki aynı konudaki yasa maddesi ile birebir örtüşür. Hitit kanununun ilgili maddelerine

göre bir öküze ve bir koyuna karşılık otuz adet verilirken yasa koyucu cezayı yeniden düzenlemiş ve suçun cezası olarak her bir öküze ve koyuna karşılık tazminatı onbeşe indirmiştir. Suçun cezası Tevrat'ta ise daha az miktardadır.

"Eğer bir adam öküz çalarsa..." Eğer bir adam koyun çalarsa[Imparati 1992, 76-77] *..."*	*"Eğer bir adam öküz yahut koyun çalarsa ve onu boğazlar yahut satarsa bir öküz yerine beş öküz ve bir koyun yerine dört koyun ödeyecektir*[(Çıkış: 22:1)]*."*

d. Hayvanların Başkasının Tarlasına Girmesi

Hitit yasasının 79. maddesi hayvanların başkalarının tarlasına girmesi üzerine nasıl bir ceza müeyyidesi uygulanacağını belirlemiştir. Böyle bir eylemin olması durumunda, Hitit kanun koyucu, sığırların tarla sahibi tarafından akşama kadar boyunduruğa koşabileceği hükmünü getirmiştir: *"Eğer sığırlar tarlaya girer (ve) tarla sahibi (onları tarlasında otlar) bulursa*[Imparati 1992, 86-89] *..."*

Tevrat'ta ise aynı eylemin suçu aşağıdaki gibi takdir edilmiştir. Dikkat edilecek olursa kanun paragraflarında uygulanan kalıp, tüm Tevrat ve Hitit kanun maddelerinde ortaktır.

> *"Eğer bir adam bir tarlada yahut bir bağda otlanmak üzere kendi hayvanını salıverir ve o başkasının tarlasında otlarsa kendi tarlasının en iyisinden ve bağının en iyisinden ödeyecektir*[(Çıkış: 22: 5)]*."*

e. Kundaklama

Hitit kanunlarının 106. maddesi de başkasının tarlasının ateşe verilmesi durumunda ne gibi ceza uygulanacağını düzenlemiştir: *"Eğer ateş (yakıp) biri, (başka)sının tarlasına (onu) sıçratırsa ve (ateş, başak dolu ekin alanına) yayılırsa, tarla (da) yanarsa, kim (ateşi) tutuşturmuşsa*[Imparati 1992, 122-123] *..."*

Hitit yasası, tazminat olarak yanan tarlayı yakana, buna karşılık daha iyi bir tarlayı da tarlası yanana, yakan tarafından ötettirmektedir. Tevrat aynı suçun cezası olarak genel bir ifade kullanmaktadır: *"Eğer ateş çıkıp dikenlere varırsa ve demet yığınları yahut ekin yahut tarla yanarsa ateşi tutuşturan mutlaka* ödeyecektir[(Çıkış: 22:6)]*."*

f. Hayvanlarla Cinsel İlişkiler

Hitit kanunlarının 187. 188. 199. ve 200. maddeleri hayvanlarla sapık ilişkileri düzenlemiştir. Bu maddelerde geçen Hititçe *hurkil-* sözcüğü Tevrat'ta da ifadesini bulan *'rezalet'* kelimesine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla Hitit kanunlarındaki bu kelime Tevrat'taki ilgili maddelerle birebir örtüşmektedir.

"E[(ğe)]r bir [(adam koyunla) günah iş]lerse rezalettir, o ölsün. Eğer domuz (ve) köpekle biri suç işlerse o ölsün. Eğer bir adam at ya da katırla suç işlerse ceza gerektiren bir durum değildir [İmparatı 1992, 172-185]*."*	*"Hayvanla her yatan mutlaka öldürülecektir* [Çıkış: 22:19]*."* *"Hiçbir hayvanla kendini murdar etmek için yatmayacaksın ve bir kadın hayvanla yatmak için onun önünde durmayacaktır, rezalettir* [Levililer: 18:23]*."* *"Bir hayvanla yatan adam mutlaka öldürülecektir, hayvanı da öldüreceksiniz* [Levililer: 20:15]*."* *"Bir kadın bir hayvana yaklaşmak üzere onun yanına giderse kadını ve hayvanı öldüreceksin, mutlaka öldürülecekler ve kanları kendi üzerinde olacaktır* [Levililer: 20:16]*."* *"Herhangi bir hayvanla yatan lanetli olsun* [Tesniye: 27:21]*."*

g. Yakın Akrabalarla Cinsel İlişkiler

Hitit kanunun 189. maddesi yakın akrabalar arası ensest ilişkileri düzenlemiştir. Aynı eylemler Tevrat tarafından da suç sayılmıştır.

"[(Eğer bir adam öz annesi ile günah işlerse, rezalettir. Eğer bir adam kızı ile günah işlerse, rezalettir. Eğer bir adam oğluyla günah işlerse, rezalettir. *Eğer bir adam erkek kardeşinin karısı ile yatarsa ve erkek kardeşi hayatta ise rezalettir* [İmparatı 1992, 174-175]*."*	*"Babasının karısı ile yatan babasının çıplaklığını açmıştır, ikisi de mutlaka öldürülecektir* [Levililer: 21:11]*."* *"Babasının karısı ile yatan lanetli olsun* [Tesniye: 27:20]*."* *"Babasının kızı ya da anasının kızı olan kızkardeşi ile yatan lanetli olsun* [Tesniye: 27:22]*."* *"Kadınla yatar gibi erkekle yatmayacaksın* [Levililer: 18:22]*."* *"Bir adam kardeşinin karısını alırsa, murdardır, kardeşinin çıplaklığını açmıştır, çocuksuz olacaklardır* [Levililer: 20:21]*."*

İlginç olan nokta belki de şurası.

Bu konu İ.Ö. 8. yüzyılda da suç sayılıyordu, eski Yunan ve eski Anadolu dünyasında:

> *"Dilenciye, konuğa kötü davranmak suçtur.*
> *Bir kardeşinin yatağına girip gizli gizli*
> *Karısıyla oynaşanın iğrençtir suçu.*
> *Yetimlerin hakkını yiyenin de öyle;*
> *Yaşlı bir babaya saldıran, dil uzatanında* [Hesiodos, İşler ve Günler 326-331]*."*

Konumuzla ilgili değil belki ama bu dönemin diğer ilgi çeken kanunları ya da özlü sözleri şöyle sıralanabilir Hesiodos'un ağzıyla:

"Seni seveni çağır sofrana, sevmeyeni değil.
Çağırdığın daha çok komşuların olsun.
Komşunun kötüsü belâdır, iyisi bir hazine.
Komşudan ödünç aldığını tanesi tanesine say,
Tastamam da geri ver, mümkünse fazlasıyla.
Seni seveni sev, sana gelene git;
Sende olanla yetindin mi işin yolundadır,
Sende olmayanı özlemeye başladın mı için için.
Kardeşinle bir anlaşma yaparken bile,
Şakaya vurup bir tanık çağır yanına.
Güzel konuşayım derken yalan söyleme.
Kendini tutan dil bir hazinedir insan için[Hesiodos, İşler ve Günler 343-344, 349-350, 353, 366-367, 371-372, 709, 719] *"*

1-7 Eylül 2014 yılında toplanan IX. Uluslararası Hititoloji Kongresinde de kısaca ifade ettiğim gibi, bu konuda sözün özü olarak şunları ekleyebilirim:

√ Hitit kanunları içinde gelişigüzel sıralanmış ceza maddeleri ve Tevrat'ta; Çıkış, Levililer ve Tesniye bölümlerine serpiştirilmiş 'çocuk düşürme, adam yaralama, hırsızlık, hayvanların başkalarının tarlasına girmesi, kundaklama, hayvanlarla ve yakın akrabalarla cinsel ilişkiler' ile ilgili maddelerin çok yakın benzerlik gösterdiği ortadadır.

√ Sami yasalardan olan Hammurabi kanunlarında akrabalar arası uygunsuz ilişkilere sürgün, suya atılma ve para cezası verilirken[Tosun-Yalvaç 1975, 200] bu eylemlerin Tevrat'taki cezai müeyyidesi Hitit yasalarıyla aynıdır, yani ölümdür.

√ Tevrat yasaları, kısasa kısas uygulaması ve diğer bazı maddeler açısından Hammurabi yasalarına benzetilmekle birlikte şekil ve suçun tasarlanıp maddeleştirilmesi noktalarında Hitit yasalarıyla birebir örtüşmektedir. Buradan hareketle de Tevrat'ı yazanın/yazanların iyi bir *'Hitit kanunları dersi'* aldıkları sonucunu çıkartmakta zorlanmamaktayız.

√ Hitit yasalarında yakın akrabalar ve hatta hayvanlarla böyle uygunsuz eylem için *hurkil- 'rezalet/lanet* [mparati 1992, 172 vd'] ifadesi kullanılmıştır. Aynı eylem Tevrat'ta[Levililer 18:22, 23, 20:21; Tesniye 27:20, 22; Levililer 18:22] da *rezalet/iğrenç/lanet/kendini kirletmek'* kelimesiyle karşılanmıştır.

√ Bir suç tasarlanıp belli bir cezai müeyyidesi de Hitit kanun paragrafında ifadelendirildikten sonra paragrafın son cümlesi *'zarar veren, zarar görenin eviyle ilgilenir'* şekilde anlam verilmeye[Friedrich 1952, 162.; Güterbock-Hoffner 1997, 290] çalışıldı. Hatta Türkçeye çevrilmiş *'Hitit Yasaları'* kitabının müellifi de Hititçe bu deyimi *'(böylece suçu) evinden uzaklaştırılır'* çevirisini tercih etmiştir[Imparati 1992, 36 vd.]. Bu tercihinde, zannedersem, Tevrat'ta bakire bir kızın nişanlı iken başka bir adamla cebren yatması durumunda adamın taşlanarak öldürülmesini işleyen bir yasanın[Tesniye 22:23-24] son cümlesi etkili olmuş olmalıdır. Suçun bu şekilde cezalandırılması ile de *'kötülük, toplum arasından yani ortadan kaldırılmış/* oluyordu Tevrat'a göre.

Görüldüğü gibi, -kitabın baş taraflarında gösterdiğim Anadolu ve Mezopotamya efsanelerinde de olduğu gibi- Tevrat metinlerinin Hitit metinleri ile birebir örtüştüğü noktalar oldukça fazladır. Bilindiği üzere 'İbraniler', 'İsrailoğulları', *'Yahudiler'* ve *'Museviler'* olarak adlandırılan halkın dini literatürü, –köklerini tā Asur kralı I. Tukulti-Ninurta'nın (İ.Ö. 1244-1208) Babil'deki çiviyazılı arşivin tümünü Asur'a taşımasıyla başladığı- ve birkaç yüz yıla yayılan bir derlemenin sonucu olarak İ.Ö. 950 yıllarında yazılmış Yahvist metinler, İ.Ö. 8. yüzyılda yazılmış Elohist metinler ve İ.Ö. 400'lerde yazılmış Ruban metinlerden oluşmuştur. Bu arada şunu da hemen not etmeliyiz, *'Yahudi'* terimi İ.Ö. 6. yüzyılda Yudea halkının bakiyeleri için ilk kez kullanılmıştı.

Dahası günümüz İbranice ama bazı bölümlerinde Aramice pasajlara da rastlanan *'pentateukhos'* yani Torah/Tevrat, *Tekvin, Mısır'dan Çıkış, Levililer, Çölde Sayım ve Tesniye* gibi bölümlerinden oluşmuştur. Ayrıca İ.Ö. 587'deki Babil sürgününe kadar olan olaylar dizisi de *Yeşu, Hâkimler, Samuel 1-2 ve Krallar 1-2* başlıklı küçük kitaplarda; kahince şöylenmiş şiirlerin ve öykülerin son peygamberlerce derlenmesinden oluşmuş *Mezmurlar, Özdeyişler, Eyyûb, Ezgiler Ezgisi, Rut, Ağıtlar, Vaiz, Eser, Daniel, Ezra, Nehemya ve Tarihler* başlığı altında verilmiş olup İ.Ö. 5. yüzyıla kadar bölge tarihleri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir.

Şüphesiz bu derlemelerde çiviyazılı kütüphanelerin büyük bir payı olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Tevrat'ın ilk kez tahrifatı Mûsa peygamberin hemen ölümüyle başladığı -yukarı-

da gösterdiğimiz özellikler Hitit kanun metinlerinin bire bir Tevrat yasalarıyla örtüştüğünü gösteren örneklerden de anlaşılacağı üzere- artık bir gerçektir. Kaldı ki bundan önce de Samiri, yaptığı put ile Mûsa peygamber dağda iken bir kez daha denemişti bunu zaten. Aslında Tevrat'ta yer almış olan Hitit kanun maddelerinden ayrı olarak diğer bilgiler de; Tevrat'a; Ken'ân, Hurri ve Akad eliyle geçmiş olmalıdır. Çünkü Akadça İ.Ö. 2. binde uluslararası bir dildir ve özellikle Filistin ve çevresinde önemli oranda konuşulmaktaydı.

Ayrıca bu tahrifatlarda, -ileri bölümde üzerinde durulacağı gibi- kral Süleymân'ın ölümüyle, Samiriye'de İsrail krallığı; Yeruşalim (Kudüs)'de Yahuda krallığı olmak üzere iki krallığın kurulması ile bu krallıktan İsrail krallığının Asurlular tarafından ele geçirilip Yahudilerin, Ninive'ye sürgün edilmesinin ve Yeruşalim Krallığının da Babilliler tarafından ele geçirilip halkının, Babil'e sürgün edilmesinin de payı büyüktü. Çünkü sürgündeki Yahudilerin ileri gelenleri hem Asur ve hem de Babil'de genellikle Akadça yazılmış zengin bir çiviyazılı kütüphaneyle tanıştılar. Bu kütüphanedeki bilgileri de kutsal kitaplarına aktarmada hiç bir beis görmedikleri anlaşılmaktadır. Muhtemeldir ki bu tafrifatları, '*Tevrat detay vermez*' algısıyla yapmış olduklarını da düşünmekteyim. Tıpkı günümüz müslümanlarının hemen hemen tamamının fikir birliği yapmışcasına Kur'an için bu cümleyi kurdukları gibi.

Günümüzdeki Tevrat, son şeklini her ne kadar İ.Ö. 2. yüzyılda '*Daniel*' ve '*Ester*' bölümleri ile almışsa da aslında bu bölümler İ.Ö. 6. ve 5. yüzyıllara aitti. Bu bağlamda Kur'ân, "*Vay haline o kimselerin ki, Kitabı elleriyle yazıp, az bir paraya satmak için, 'Bu Allâh katındandır,' derler! Ellerinin yazdığından ötürü vay haline onların! Kazandıklarından ötürü vay haline onların!*(Bakara 79)"; "*Allâh'ın indirdiği Kitabdan bir şey gizleyip, onu bir kaç paraya satarlar...*(Bakara 174)"; "*Onlardan bir grup var ki, Kitapta olmayan bir şeyi, siz Kitaptan sanasınız diye dillerini Kitapla eğip büker (sözlerini, Kitabın sözü imiş gibi göstermek için kelimeleri dillerinde bükerek okur, onları, Kitabın sözlerine benzetmeğe çalışır)lar ve: 'O, Allâh katındandır.' derler. Oysa o, Allâh katından değildir. Bile bile Allah'a karşı yalan söylerler*(Al-i İmran 78)." ifadeleriyle bu durumu yererek dile getiriyordu aslında.

V- Tevrat ve Kur'ân'da Mûsa

Tevrat, Mûsa'nın hayatını ve soy kütüğünü teferruatıyla vermesine karşılık, Kur'ân'da Mûsa oldukça hacimli bir şekilde anlatılır ama Mûsa'nın soy kütüğü verilmez. Kur'ân dışı İslami kaynaklarda Mûsa'nın soy kütüğüne rastlanır[Sa'lebî'den aktarım için bkz. Harman 2006, 2007 vd.]

Kur'ân'da, Mûsa, kendini Rab ilan eden Firavun'un ve yandaşlarının islahı ile kavmini kurtarmak için gönderilmesine karşın Tevrat'ta, İsrail oğullarını dünyaya hâkim kılacak bir millet olması amacıyla görevlendirilmiştir.

Kur'ân'a göre Mûsa'yı nehirde bulanlar Firavun ile adamlarıdır ve onun öldürülmemesini isteyen de Firavun'un karısıdır. Firavunun karısının adının Âsiye olduğu Kur'ân dışı İslami kaynaklarda rastlanır[Sa'lebî'den aktarım için bkz. Harman 2006, 207 vd.]. Tevrat'ta ise çocuğu bulup öldürülmemesini isteyen Firavun'un kızıdır.

Kur'ân'da sihirbazlar Mûsa'ya iman eder ama Tevrat'ta bu olay geçmez.

Mûsa cinayet işleyip Mısır'dan kaçınca, Kur'ân'a göre Medyen'e, Tevrat'a göre Midyan'a gelir. Mûsa, yaptığı bu öldürme olayından dolayı pişmandır ama Tevrat'ta böyle bir pişmanlığa rastlanmaz. Medyen'de, Mûsa'nın yardım ettiği kızların sayısı Kur'ân'a göre iki, Tevrat'a göre yedidir. Mûsa, Medyen'de evlenir. Tevrat'ta Midyan kâhini Yetro'nun kızı iledir bu evlilik. Kur'ân'da isim yoktur ama bu evlilik karşılığı Mûsa, on yıllık bir hizmet antlaşması yapar.

Tevrat'ta Mûsa'ya, Horeb dağında; Kur'ân'a göre de Tur dağının Tuva vadisinde peygamberlik verilir. Kur'ân'da Mûsa, geceleyin dağda ateş görüp ondan bir kor parçası almak veya yol sormak için dağa çıkmıştır ama Tevrat'ta bu olay gündüz gerçekleşmiştir. Bu dağ üzerinde Kur'ân'da iki mucize Mûsa'ya verilmişken Tevrat'ta bu iki mucizeye *'nehir suyunun karaya dökülünce kan olacağı'* eklenir. Mûsa, bu dağda –vadinin sağ tarafındaki bir ağaçtan seslenen[(Kassas: 30)]- Allah'la konuştuğu sırada üzerinde yünden şalvar, cübbe, kisâ, küçük bir serpuş; ayağında da ölü

eşek derisinden bir ayakkabı vardır İbnu Mes'ud'tan nakledilen bir Hadise göre[Kütüb-i Sitte, c.15, 89].

Mûsa, Firavun önünde gösterdiği asa mucizesinde, Kur'ân'a göre, bizzat kendi asasını atmışken Tevrat'ta, bu görevi Harun üstlenmiştir. Ayrıca sadece Kur'ân'da, Firavunun vezirinin ya da taşocağı işçilerinin ustabaşısının Hâmân olduğu kaydedilmiştir. Tevrat'ta Mısır halkına gelen mucize sayısı on, Kur'an'a[(Neml 12)] ve Hadislere[Kütüb-i Sitte, c.12, 346-347] göre dokuzdur. Bunlar içinde Kur'ân'da sadece tufan, çekirge, kımıl, kurbağalar ve kan mucizeleri sayılır[(A'râf: 133)].

Tevrat ve Kur'ân, Mısır'dan İsrail oğullarının çıkış vaktini gece olarak ifade eder.

Tevrat ve Kur'ân, Mısır'dan çıkan İsrail oğullarının peşine düşen Firavun'un denizde boğulduğunu anlatır. Ancak Kur'ân bir ibret olması açısından Firavun'un cesedinin bulunacağına dikkat çeker.

Her iki kitaba göre, Firavun'un ölümünden sonra İsrail oğulları çölde yaşamaya başlar.

Mûsa, Tur Dağı/Cebel-i Mûsa/Horeb Dağı'na çağrılınca[(Çıkış 3:1)]; kavmi de buzağı şeklinde bir puta tapmaya başlar. Kur'ân bu buzağının Samiri, Tevrat ise Harun tarafından yapıldığını söyler.

Tevrat'ta Mûsa, Allah'ı arkasından görmüş ama Kur'ân'da Allah'ın bir dağa tecelli etmesi üzerine dağ parçalanmıştır ve dolayısıyla Mûsa, Allah'ı görememiştir.

Kur'âna göre, Samiri'nin ve diğerlerinin cezalandırılmasından sonra, Mûsa yetmiş adamla Tur'a gelir ve bu kişilerin Allah'ı görmek istemeleri üzerine bir yıldırım düşmesiyle ölmüşlerdir.

Kur'ân'da, İsrailoğullarından birinin öldürülmesi üzerine katilin kim olduğunu öğrenebilmeleri için kesilmesi istenen sığır hadisesi, Tevrat'ta hiç boyunduruğa koşulmamış kızıl bir ineğin ordugâhın dışında sadece kurban edilmesi olayı Sayılar: 19. bapta anlatılmakta olup detay verilmemektedir.

Mûsa'nın bilge bir kişiyle yaptığı yolculuk sadece Kur'ân'da ve Hadiste[Kütüb-i Sitte, c.4, 72-78] anlatılır. Ancak Kûr'an isim vermediği

ve bu bilge kişiyi *'Allah katından rahmet verilmiş kullarımızdan bir kul'* şeklinde tanımlarken, ölmeyip hayatta olduğu ve Hadis'te *'otların üzerine oturup kalkınca etrafı yeşillendiren ve filizlendiren'* gibi tanımlarla tasvir edilen ama bu bilge kişinin adının Hızır *(yeşil, yeşillik, yeşil bitki)'* olduğu bilinir ve ölümsüz olarak algılanır. Oysaki ölümsüzlük olgusu, mitler dünyasında, tanrı ve tanrıçalar için mitsel bir kavram olup vahiy dışındadır. Nitekim Olympos dağının tanrıları, ölümsüzlüklerini içtikleri *'ambrosia/ ölümsüz'* nektarına borçluydular. Hesperidlerin bahçesinde bulunan bu nektar, tanrılara bir güvercin vasıtayla ulaştırılırdı.

Daha önce kaleme aldığım uzun bir makalede[Karauğuz 2015b, 91-116], Hızır kültünün İslami kaynaklara Hıristiyan ilahiyatından geçtiğini anlatmıştım. Hıristiyan dini dünyasında ejderha öldürmesiyle ün yapmış ve adına pek çok kilise inşa edilmiş olan beyaz atlı Aziz George, aslında eskiçağ dünyasının fırtına tanrısından başka bir şey değildir. Bu aziz, mitlerinde hem suları halkın kullanımına açmış hem de kızı kurtarmıştı ejderhanın elinden tıpkı İran mitlerinde Cemşid'in yaptıkları gibi[Yıldırım 2012, 216].

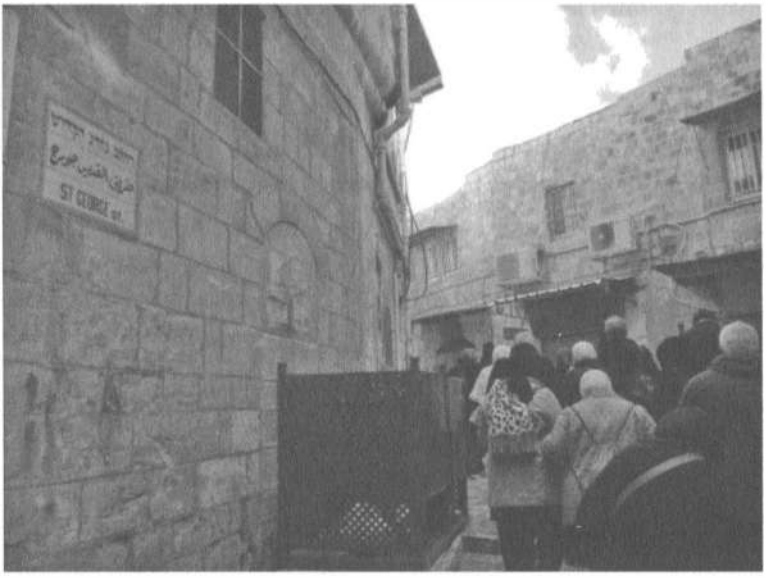

Filistin Özerk Yönetimi Sınırları İçinde Bulunan Beytüllahim'deki Yeniden Doğuş Kilisesi'nde Aziz George Mızrağı ile Bir Ejderha Öldürüyor...

Çünkü, ejderha ya da yılan motifi tüm antik mitlerde, şeytanla ilişkilendirilirken bahar ya da yağmur kültleri ile de irtibatlıdır. Nitekim Çin ve Japon mitlerinde ejderha, baharın, suların ve yağmurların tanrısıdır. İncillerde vahiy bölümünde 12. babında uzun bir ejderha masalı anlatılır.

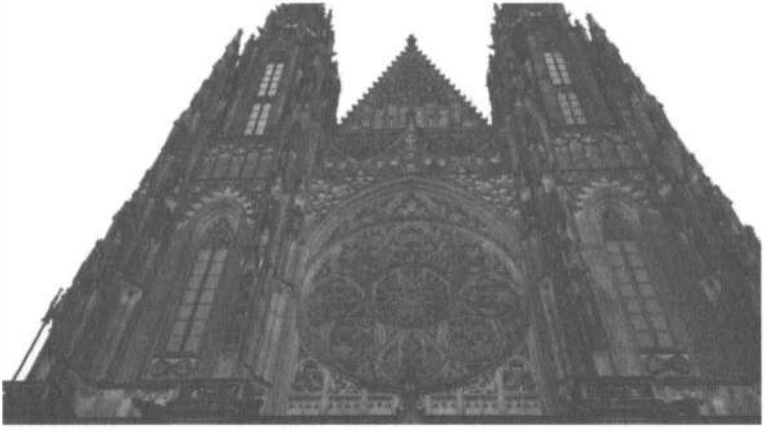
İslam coğrafyasında ölümsüzlüğü yanında derdi olan ve kalbi temiz herkesin imdadına beklenmedik bir şekilde yetişen Hızır, aksakallı olup uçabilen beyaz bir ata binmektedir. Anado-

lu'nun bazı kesimlerinde bir çanak içine konulan arpanın evin kapısına bırakılmasıyla akşam gelip Hızır'ın atının bu arpadan yiyeyeceğine bile inanılmaktadır.

Kudüs'te Aziz George Sokağı

Kur'ân'da Harun, Mûsa'nın kardeşidir ve Firavun'a onunla birlikte gönderilmiştir. Tevrat'taki Harun, Mûsa'nın yardımcısı ve

Aziz Vitus Kadetrali

Önündeki Aziz George Mızrağı ile Bir Ejderha Öldürüyor...

Fırtına Tanrısı Ejderha Illuianka'yı Öldürüyor.. Geç Hitit Dönemi (Malatya) -Anadolu Medeniyetleri Müzesi

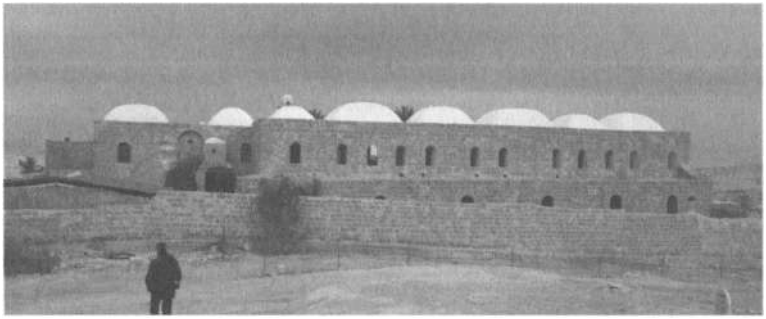
bir kâhindir. Hıristiyan teolojisinde de İsa'nın örneğinde o baş kâhindir(İbranilere Mektup 5:4-6). Üstelik firavunun İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürmeye karar vermediği bir dönemde Mûsa'dan üç yıl önce doğmuş(Çıkış 7:7) ve Mûsa Medyen'e kaçtığında Mısır'da idi (Çıkış 4:27-28). Kur'an'a göre ona vahyedilmiştir(Nisa 163), Furkan verilmiş(Enbiya 48) yani o bir peygamberdir(En'am 84; Saffat 114). Moab (Petra/ Ürdün)'ta ya da Sina yarımadasındaki Tih Çölü'nde ölmüştür. Mûsa'nın da kabrinin burada olduğu düşünülür. Ancak Kudüs'e 28 km, Jeriho/Eriha'ya 8 km mesafedeki ana yol üzerinde –şimdi Filistin özerk yönetimin kontrolünde olan- beş dönüm bir alanda kurulmuş yüz odalı kervansarayın içinde Sultan Baybars'ın yaptırdığı Mûsa peygamberin bir makamı vardır.

Kur'ân'da Mûsa, Hz. Muhammed'i haber vermiş olup pak Tevrat'ta da ümmi resulün geleceği kayıtlıydı(A'râf:156-157).

Mûsa'ya kitap, suhuf ve elvâh verilmiştir(Bakara: 53; Enbiyâ: 48; Necm: 37; A'lâ: 19).

Mûsa'nın Kabir Makamı (altta) ve Külliyesi Önünüdeki Kudüs-Eriha/Jeriho-Lut Gölü Yolu (üstte)

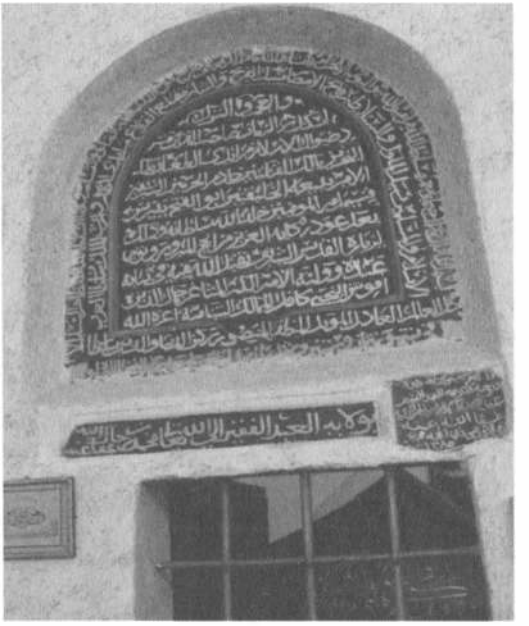
1

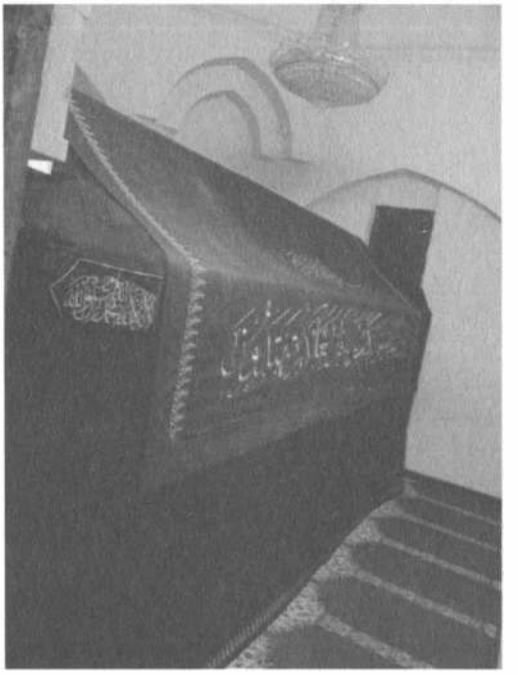

2 - 3

Osmanlı Dönemi Kervansarayı (1) ile Girişi (2) ve 1269'da Memluk Sultanlarından Baybars'ın Yaptırdığı Türbe ve Mescit (3)

Hz. Mûsa'nın Kabri ve Üzerindeki Kitabesi

A. Tevrat'a Göre Mûsa Çıkış

Mûsa'nın İkinci Kitabı Bap 1

Yûsufile tüm kardeşleri ve tüm o nesil ölmüştür. Ancak İsrail oğulları Mısır'da türeyip çoğalmış ve Mısır onlarla dolmuştur. Mısır'da Yûsuf'u tanımayan ve onu unutmuş bir kral çıkar ve der: *'İsrail oğullarına karşı akıllıca davranalım yoksa çoğalıp bir savaş esnasında düşmanla bir olup bizimle savaşabilirler.'* Böylece onlara eziyet etmeye ve onları tarlalarda, harçta, kerpiçte her türlü ağır işte çalıştırmaya başlar. Hatta ebelerine de: *'onların kadınlarını doğurma iskemlesinde gördüğünüz zaman bir erkek çocuk doğurduklarında çocuğu öldürünüz. Eğer kız çocuğu doğurursa da onu öldürmeyin'* diye emir verir. Firavun bütün kavmine de: *'doğan her erkek çocuğu ırmağa atın ve her kızı sağ bırakın'* diye emirler yağdırır.

Bap 2

Levi evinden bir adam gider ve bir Levi kızı alır. Kadın gebe kalıp bir erkek çocuk doğurur ve onu üç ay gizler. Onun için sazdan bir sepet alır, harç ve ziftle sıvar ve içine çocuğu koyarak ırmak kenarında sazlığın içine bırakır. Bebeğin kızkardeşi uzaktan ona ne olacağını anlamak için onu seyretmektedir. Firavunun kızı yıkanmak için nehre girer ve sazlıklar arasındaki sepeti görür. Sepeti açar ve çocuk ağlamaktadır ve ona acıyıp: 'Bu İbranilerin çocuklarından biridir' der. Mûsa'nın kızkardeşi Firavun'un kızına: *'Senin için İbrani kadınlardan emzikli bir kadın çağırayım mı?'* der. Bunun üzerine olumlu cevap alan kız, hemen koşup çocuğun anasını çağırır. Firavunun kızı ona *'benim için emzir senin ücretini veririm'* der. Böylece Mûsa annesinin yanında büyür. Mûsa büyüyünce İbranilerin çektiği eziyetlere şahit olur. Bir Mısırlının bir İbraniye vurduğunu görür. Buna dayanamayarak Mısırlıya vurup onu kumda gizler. Ertesi gün de iki İbrani birbiri ile kavga eder.

Mûsa, kötülük edene: *'Niçin arkadaşına vuruyorsun?'* der. Bunun üzerine o genç: *'Seni üzerimize kim hâkim koydu, Mısırlıyı öldürdüğün gibi beni de mi öldüreceksin?'* der. Mûsa olayın herkesce bilindiğini anlayınca korkar ve Mısır'dan kaçarak Midyan diyarına gider. Mûsa, burada bir kuyunun başında oturmaktadır. Bu arada Midyan kâhininin yedi kızı da sürülerini suvarmak için kuyunun başında tekneleri su ile doldurmaktadırlar. Ancak bu sırada çobanlar gelir ve onları kovar ama Mûsa onlara yardım eder ve kızlar işlerini bitirip evlerine erken döner. Babalarına bu olayı anlattıklarında o da: *'Bu adamı niçin bıraktınız? Onu çağırın da ekmek yesin'* der. Mûsa'yı getirmişlerdir ve sonra kızı Tsippora'yı Mûsa'ya verir. Mûsa'nın bu kızdan Gerşom adında bir oğlu olur. Bu arada Mısır kralı ölmüştür. Ama İbraniler kölelik sebebiyle hâlâ Mısır'da eziyet görmektedir. Ve Allah onların iniltilerini işitmektedir.

Bap 3

Mûsa kayınbabasının sürüsünü gütmektedir. Sürüyü çöle getirir ve Allah'ın dağı Horeb'e gelir. Rabbin meleği bir çalı ortasında ateş alevi şeklinde ona görünür. Mûsa bu olayı görmek için gittiğinde Rab ona çalının ortasından: 'Mûsa! İşte ben! Buraya yaklaşma, çarıklarını çıkar. Çünkü üzerinde durduğun yer mukaddes topraktır. Gerçekten Mısır'da olan kavminin sıkıntılarını gördüm. Onları Mısırlıların elinden kurtarmak ve o diyardan geniş bir diyara süt ve bal akan diyara Kenʿânlı, Hitti, Amori, Perizzi, Hivi ve Yebusilerin yerine çıkarmak için indim. Şimdi gel ve benim kavmimi Mısır'dan çıkarmak için seni Firavuna göndereyim' der Buraya kadar anlatılan olayları karşılaştırmak için bkz. Habercilerin İşleri 7: 17-43. Sonra da Rab, Mûsa'ya şunları söyler: *'Sen ve İsrail ihtiyarları Mısır kralına gideceksiniz. Gittiğinizde eli boş gitmeyeceksiniz. Her kadın komşusundan ve evinde olan misafirinden gümüş, altın ve esvap gibi şeyler isteyecek; kızlarınızı ve oğullarınızı onlarla süsleyip Mısırlıları soyacaksınız'*

Bap 4

Mûsa: *'fakat bana inanmayacaklar'* deyince; Rab, Mûsa'ya: *'Elindeki nedir?* der. O da: *'Değnek'* diye cevap verir. Bunun üzerine Rab, *'Onu yere at'* deyince o da atar ve değnek, yılan olur. Mûsa onun önünden kaçar. Rab, yılanın kuyruğundan tut diye emredince o da tutar ve tekrar değnek olur. Bu kez Rab, ona: *'Elini koynuna koy'* deyince de eli kar gibi cüzzamlı olur. *'Elini yine koynuna koy'* deyince de tekrar eli kendi teni gibi olur. Rab, *'yine sana inanmazlarsa o zaman ırmağın suyundan alıp karaya dök ve o su kan olacaktır,'* der. Ancak Mûsa, Rab'e: *'ben söz adamı değilim, ağzı ve dili ağır bir adamım'* der. Bu sözlerinden dolayı Rab, Mûsa'ya öfkelenip: *'Kardeşin Levili Harun'u bilirim ki o iyi söyler. Ben senin ağzın ve onun ağzı ile beraber olacağım'* der. Mûsa kayınbabası ile vedalaşıp Mısır'a gitmek için yola çıkacakken Rab: *'Mısır'a dön, çünkü senin canını arayan adamların hepsi öldü. Bütün harikaları Firavunun önünde yapmaya dikkat et. Ben onun yüreğini sertleştireceğim ve kavmi salıvermeyecek'* der. Rab, Harun'a çöle gitmek için emir verdiğinde Harun, Allah'ın dağında Mûsa'yı karşılar. Mûsa'da Rabbin emirlerini önce Harun'a sonra da kavmine bildirir.

Bap 5

Mûsa ile Harun Firavuna gidip: *'İsrail'in Allah'ı kavmimi salıver* diyor, dediğinde Firavun: *'Yehova kimdir? Yehova'yı tanımam ve İsrail'i de salıvermem'* der. Üstelik Firavun Mûsa ve Harun'dan bu sözleri duyunca İsrail oğullarının işlerini ağırlaştırır ve 'yalan sözleri dinlemesinler diye' onları daha da ağır işlerde çalıştırır. Sonuç ta Mûsa Rabbe: *'Niçin bu kavme kötü muamele ettin, niçin beni görmedin ve kavmimi niçin kurtarmadın?'* der.

Bap 6

Rab da, Mûsa'ya: *'Firavuna yapacağımı şimdi göreceksin. İbrâhim'e, İshak'a ve Yakûb'a kadir olan Allah olarak göründüm fakat onlara Yehova ismimle malum olmadım'* der. Bu arada İsrail oğulları ağır esirlik sebebiyle Mûsa'yı dinlememektedir. İlerleyen satırlarda 'atalar evinin reislerinin' adları verilmektedir. Rab, Mûsa'ya: *'Sana söylediğim her şeyi Firavuna söyle* deyince' Mûsa da: *'Dudaklarım sünnetsiz, Firavun beni nasıl işitecek'* der.

Bap 7

Rab, Mûsa'ya: *'Seni Firavuna Allah gibi yaptım ve kardeşin Harun senin peygamberin olacak. Sana emrettiğim bütün şeyleri sen Firavuna söyleyeceksin ve Harun da söylecek. Firavun kendiniz için bir harika gösterin dediği zaman Harun'a kendi değneğini ver o da Firavunun önüne atsın ve yılan olsun'* der. Firavunun önünde denildiği gibi yapılır ve Firavunun önünde değnek, yılan olunca da Firavunun hikmetli adamlarını ve afsuncularını çağırır. Onların attıkları da yılan olunca Mûsa'nın değneği onları yutar. Ancak bunları gören Firavunun yüreği katılaşır ve onları dinlemez. Bu olaylar olduğunda Mûsa seksen, Harun da seksen üç yaşındadır. Rab, Mûsa'ya Firavunun kavmini salıvermek istemediğini ancak sabah olunca ona gitmesini ve değneğiyle dokunduğu her su kaynağının kana dönüşeceğini söyler. Mûsa ile Harun Firavuna gidip Firavunun ve kullarının önünde bu olayı gerçekleştirirler. Bunun sonucunda ırmakta olan balıklar ölür ve ırmak kokar. Mısırlılar ırmaktan su içemez. Bütün Mısır diyarında artık kan vardır. Bu olaydan yedi gün sonrada

Bap 8

Rab, Mûsa'ya: *'Firavunun yanına gir ve de ki eğer sen kavmimi salıvermezsen bütün sınırlarını kurbağalarla vuracağım'* demesini ister, Mûsa ve Harun'a: *'değneğini ırmaklar, kanallar, havuzlar üzerine uzat ve Mısır diyarı üzerinde kurbağalar çıkart'* der.

Kentin her yeri kurbağalarla dolar, Firavun, Mûsa ve Harun'u yanına çağırıp kavmini salıvereceğini taahhüt eder ama sözünde durmaz. Bu kez Rab, Mûsa'ya: *'Değneyini uzat ve yerin tozuna vur ki bütün Mısır diyarında tatarcık olsun'* der. Öyle de olur. Bütün sihirbazlar tatarcıkları kovmak için bildiklerini sergiler ama nafiledir ve sihirbazlar Firavun'a der: *'Bu Allah'ın parmağıdır.'* Rab, bu kez Mûsa'ya: *'Bu sabah erken kalk ve Firavunun önünde durarak kavmimi salıver, eğer salıvermezsen senin ve kavminin evinin içi at sinekleriyle dolacak ama Goşen diyarında at sinekleri olmayacak'* demesini ister. Mûsa'nın dediği gibi olur ve Mısır diyarı at sinekleriyle dolar. Firavun, Mûsa'nın kavmini salıvereceğini yine taahhüt etmesine karşın yerine getirmez ve yüreği katılaşır.

Bap 9

Ve Rab, Mûsa'ya bu kez de Firavun, Yakûb oğullarını salıvermezse Mısırlıların hayvanları üzerine büyük bir kırgın/salgın hastalık geleceğini ama İsrail oğullarının hayvanlarının hiçbirinin ölmeyeceğini Firavuna anlatmasını söyler. Ertesi gün Mısırlıların hayvanları ölmesine karşılık Firavunun yüreği yine katıdır ve kavmi salıvermez. Bu kez Rab, Mûsa ile Harun'a: *'Yanınıza avuç dolusu ocak külü alın ve Firavunun gözü önünde göğe doğru saçın. Bütün Mısır diyarı üzerinde ince bir toz olacak ve bütün Mısır diyarında insan ve hayvanlarda çıban oluşacak'* der. Mûsa ve Harun denildiği gibi yapar ve hem insanlarda hem de hayvanlarda irin çıkaran çıban oluşur. Sihirbazlar buna bir çare bulamaz ama Firavun yine yüreğini katılaştırır. Bu kez de Rab, Mûsa'ya yine Firavuna gitmesini ve *'Mısır'da onun gibisi görülmemiş bir dolu yağdıracağını bildirmesini'* ister. Mısır diyarı üzerinde çok ağır ve ateşe karışmış bir dolu yağar. Mısır diyarında insandan hayvana bütün kırda olan her şeyi vurur. Ancak İsrail oğullarının bulunduğu Goşen diyarına dolu yağmaz. Firavun Mûsa ile Harun'u çağırıp: *'Bu defa suç işledim, Rab adildir, ben ve kavmim kötüyüz. Rabbe yalvarın bu gökgürlemesi ve dolu artık yeter'* demesiyle dolunun durduğunu görünce de kalbi yeniden katılaşır ve İsrail oğullarını salıvermez.

Bap 10

Bu kez Mûsa yine Rabbin emriyle Firavuna gider ve eğer kavmi salıvermezse bu kez de çekirge belasına tutulacağını söyler. Bu musibet de tüm Mısır diyarını kaplar. Firavun yine Mûsa ve Harun'u çağırtarak onlara: *'bu kerelik suçumu bağışla. Bu ölümü kaldırması için Rabbinize yalvarın'* der ve bu bela da Mısır'ın üzerinden kaldırılır ama Firavunun kalbi yine katıdır ve İsrail oğullarını salıvermez. Rab, Mısır diyarını bu kez de üç gün boyunca koyu karanlık içine gömer ve hiç kimse yerinden kalkamaz hem de hiç kimse birbirini göremez. Yalnızca İsrail oğullarına aydınlık vardır. Firavun yine Mûsa'yı çağırıp *'yalnız koyunlarınız ve sığırlarınız kalsın ev halkınız sizinle beraber gitsin'* der. Ama Mûsa: *'Hayvanlarımız da bizimle beraber gidecek, bir tırnak bile bırakılmayacak'* diye karşılık verince, Firavun: *'Başımdan git, bir daha yüzümü görme. Çünkü yüzümü gördüğünde öleceksin'* diye karşılık verir. Ve Mûsa da: *'İyi söyledin, artık bir daha senin yüzünü görmiyeceğim'* der.

Bap 11

Rab, Mûsa'ya: *'Mısır'ın üzerine bir bela daha getireceğim Firavun ondan sonra sizi buradan salıverecektir'* der. Böylece Rab, Mısır üzerinde Firavunun ilkinden, Mısır diyarındaki bütün ilk doğanlar ve hayvanların bütün ilklerinin öleceğini sözlerine ekler. Rab, Mûsa'ya: *'Mısır diyarında harikalarım çoğalsın diye Firavun sizi dinlemeyecektir'* der. Nitekim böyle olur. Rab, Firavunun yüreğini katılaştırır ve Firavun İsrail oğullarını yine salıvermez.

Bap 12

Her bir İsrail oğlu kendisine bir yaşında bir kuzu ya da keçi alıp onu kesip kanını evlerinin iki kapı süvesi üzerine ve üst eşiği üzere sürmesi gerektiğini Rab, Mûsa'ya ve Harun'a bildirir. Böyle yapılmakla Rab'in yapacaklarından İsrail oğulları etkilenmeyecektir. Ancak Mısır halkının insanından hayvanına kadar bütün ilk doğanları ölecektir.
Gece yarısı, Firavunun ilkinden zindanda olan ilk esirin ilkine kadar Mısır diyarındaki bütün ilk doğanlar ölür. Mısır'da büyük bir feryat vardır, çünkü içinde ölü olmayan ev yoktur. Firavun, Mûsa ile Harun'u çağırıp: *'Kavmimin içinden çıkın, koyunlarınızı ve sığırlarınızı da alıp gidin'* der. İsrail oğulları çocuklar hariç altı yüz bin kadar yaya erkekler olarak Mısır'dan ayrılmaya başlar. Böylece İsrail oğulları Mısır'da toplam dört yüz otuz yıl oturmuştur.

Bap 13

Firavun İsrail oğullarını salıverdiği zaman Allah onları Filistiler diyarının yolundan değil de Kızıldeniz çölünden dolaştırır. Mûsa, Yûsuf'un kemiklerini de kendisi ile birlikte alır. Rab, onlara yol göstermek ve ışık vermek için gündüzün bulut direğinde, geceleyin de ateş direğinde önlerinde gider.

Bap 14

Bu arada Firavun: *'Ne yaptık da İsrail oğullarını bize kulluk etmek yerine onları salıverdik'* diyerek altı yüz seçme savaş arabasını hazırlattırıp Mûsa'nın kavminin peşine düşer. Firavun Baaltsefon önünde onlara yetişir. Firavunu arkalarında görünce İsrail oğulları çok korkmuştur ve Mûsa'ya: *'Mısır'da kabir bulunmadığından mı çölde ölmek için bizi getirdin?'* diye sitem etmeye başlarlar. Bunun üzerine Mûsa kavmine: *'Korkmayın, rahat olun; bugün Rab, sizin için savaşacak'* der. Rab, Mûsa'ya: *'Değneğini kaldır, elini deniz üzerine uzat ve onu yar.!'* der. Mûsa denileni yapınca Rab, denizi karaya çevirir ve sular yarılır. Sular onların sağlarında ve sollarında duvar olmuştur.
Firavunun tüm atlıları onların arkasından denizin ortasına kadar gelmiştir. Tam bu anda Rab, Mûsa'ya: *'Elini deniz üzerine uzat, ta ki sular Mısırlıların üzerine dönsün'* der. Böylece Rab, Mısırlıları denizin ortasına silkip atar ve onlardan bir asker bile sağ kalmaz. Artık Mûsa'nın kavmi Rabden korkmuş ve Rabbe ve Mûsa'ya inanmışlardır.

Bap 15

Bu zaferin ardından Mûsa ve kavmi Rab için uzun bir ilahi okurlar. Mûsa kavmini Şur çölüne götürmüştür ve çölde üç gündür yürüyorlardır ve su da bulamamışlardır. Mara'ya gelinmiş ve burada su bulunmuştur ama buranın suları içilemeyecek kadar acıdır. İsrail oğulları söylenmeye başlamıştır ama Rab, Mûsa ve halkı için buranın sularını tatlılaştırmıştır. Böylece burada on iki su kaynağı ve yetmiş hurma ağacı arasında ve suların yanında dinlenmişlerdir.

Bap 16

İsrail oğulları Mısır'dan çıktıkları ikinci ayın on beşinci günü Elim ile Sina arasında bulunan Sin çölüne varır. İsrail oğulları Mûsa ile Harun'a: *'Keşke Mısır diyarında et kazanları başında oturduğumuz zaman doyana kadar ekmek yerken Rabbin eli ile ölse idik'* diyerek sitem etmeye başlarlar.
Bunun üzerine Rab, sabahleyin gökten ekmek yağdırır. Akşamleyin de bıldırcınlar çıkıp ordugâhı kaplar ve topluluğun et ihtiyacını giderir. İsrail oğulları Ken'ân sınırına gelene kadar kırk yıl bu yiyecekleri yerler.

Bap 17

İsrail oğulları Sin çölünde konaktan konağa göç edip Refidim'e gelirler ama burada su yoktur. Toplum yine Mûsa'ya: *'Bizi, oğullarımızı ve hayvanlarımızı susuzlukla öldürmek için mi Mısır'dan çıkardın?'* diye sızlanmaya başlar.
Mûsa da Rabbe: *'Bu kavme ne yapayım az kalsın beni taşlayacaklardı'* der. Bunun üzere Rab: *'İsrail oğulları ile ihtiyarlarından bir kaçını ve değneğini alarak yürü. Ben Horeb'de senin önünde duracağım ve kayaya vuracaksın ve kayadan sular çıkacak'* der

Bap 18

Mısır'dan kurtulduğunu duyan kayınbabası Midyan kâhini Yetro, Mûsa'nın yanına gelmiştir. Üstelik önceden kayınbabasına gönderdiği karısı ve iki oğlunu da beraberinde Mûsa'ya getirmiştir. Midyan kâhini Mûsa'ya bazı öğütler vererek sonra memeleketine döner.

Bap 19

İsrail oğulları Mısır'dan çıkışlarının üçüncü ayında Sina çölüne gelirler. Kavmi ve Mûsa, Rabbi görmek için Sina dağına çıkar. Ancak bu olaydan önce topluluk esvaplarını yıkayıp, kadınlarına yaklaşmayacak ve üçüncü günde de Rab, topluluğun gözü önünde Sina dağı üzerine inecektir. Rab, Sina dağı üzerinde dağın tepesine inmiş ve Mûsa'yı oraya çağırmıştır.

Bap 20

Allah, Mûsa'ya: *'Karşımda başka ilahların olmayacak; oyma put yapmayacaksın ve onlara ibadet etmeyeceksin. Allah'ın ismini boş yere ağzına almayacaksın. Sebt günü sen, oğlun, kızın, kölen, cariyen, hayvanların ve kapılarında olan garibin hiçbir iş yapmayacak. Babana ve anana hürmet edeceksin. Katletmeyeceksin. Zina etmeyeceksin. Çalmayacaksın. Komşuna karşı yalan şehadet etmeyeceksin. Komşunun evine tamah etmeyeceksin'* şeklindeki emirlerini İsrail oğullarına bildirmesini ister.

Bap 21-23

İsrail oğullarının uymakla yükümlü olduğu çeşitli konulardaki kanun maddelerini içerir.

Bap 24

Mûsa, Rabbin bütün sözlerini yazarak ahit kitabını alıp kavminin karşısında okur. Topluluk: *'Rabbin tüm söylediklerini yapacağız ve dinleyeceğiz'* derler. Rab, Mûsa'ya: *'Dağa yanıma çık, taş levhalarımı ve emirlerimi öğretmek için onları sana vereceğim'* der ve Mûsa, Harun'u kavminin yanında bırakır ve kırk gün kırk gece dağda kalır.

Bap 25-30

Yapılacak sandık, kefaret örtüsü, sofra ve şamdanın; perde ve çerçevelerin; mezbah ve meskenin avlusunun detayları anlatılır. Harun'a izzet ve ziynet için yapılacak mukaddes esvabın detayları anlatılır. Kâhinlik yapacak olan Harun'un takdis edilmesi için yapılan takdimeler anlatılır. Buhur yakmak için yapılacak mezbahın, yıkanmak için yapılacak tunç kazanın ve mukaddes mesh yağının detayları anlatılmaktadır.

Bap 31

Sina dağında Mûsa ile söyleşi bitince, şehadetin iki levhası, Allah'ın parmağı ile yazılmış taş levhalar Mûsa'ya verilir.

Bap 32-33

Mûsa'nın dağdan inmesi gecikince, kavmi Harun'un yanına gelip: *'Kalk bizim için bir ilah yap, çünkü Mûsa'ya ne oldu bilmiyoruz'* derler. Harun da onlardan karılarınızın, oğullarınızın, kızlarınızın kulaklarındaki altın küpeleri çıkartıp kendisine getirmesini söyler. Getirilen ziynet eşyalarından Harun bir buzağı yaparak: *'Ey İsrail, seni Mısır diyarından çıkaran ilahların bunlardır'* der. Buzağının önünde bir mezbah yaparak ertesi günde tüm toplumun ona tapması ve yakılan takdimeler yapması için bayram ilan eder. Bu arada Mûsa'ya da Rab: *'Git, kavmin bozuldu'* diyerek onu gönderir. Mûsa iki tarafı yazılı iki levha ile kavminin yanına gelir ve bu kötü durumu görür. Bunun üzerine levhaları atar ve dağın eteğinde onları kırar. Yapılmış buzağıyı da ateşte yakıp tozoluncaya kadar onu ezer ve onu suyun yüzüne saçıp İsrail oğullarına içirir. Mûsa, Harun'a dönerek: *'Bu kavim sana ne yaptı ki onun üzerine büyük bir suç getirdin?'* der. Harun da: *'Kavmin kötülüğe meyillidir dolayısıyla onlar istedi ben de yaptım'* der. Mûsa kavmine dönerek: *'Herkes kılıcını beline kuşansın ve herkes kendi kardeşini, arkadaşını komşusunu öldürsün'* der. O gün toplam üç bin adam ölür. Mûsa, Rabbe yönelir ve Rab de Mûsa'ya kavmini söylediği yere götürmesini emreder. Mûsa'nın ordugâhtan dışarı kurduğu 'toplanma çadırı' hakkındaki detayları anlatılır. Bu arada Mûsa, Allah'ın yüzünü değil arkasını görür.

Bap 34

Rab, Mûsa'ya: *'Kendin için evelkiler gibi iki taş levha yon ve kırdığın önceki levhaların üzerinde olan sözleri bu levhalar üzerine yazacağım'* der ve dağa Mûsa'dan başka hiç kimsenin de çıkmaması gerektiğini de ekler. Mûsa denildiği gibi yapar, kırk gün kırk gece dağda kalır ve on emir, levhalar üzerine yazılmıştır tekrar. Mûsa iki levha da elinde olduğu halde dağdan indiğinde yüzünün derisi parlıyordur. Bu durumu Harun ve kavmi görür. Mûsa onlarla söyleştikten sonra yüzüne bir peçe koyar. Ancak Rab ile söyleşirken peçeyi çıkarır.

Bap 35

Mûsa, İsrail oğullarının bütün cemaatini toplayarak onlara Rabbin emirlerini bildirir.

Bap 36-40

Yapılacak perde ve akasya ağacından çerçevelerin; sandık, sofra, şamdan ve buhur mezbahının; yakılan takdimeler mezbahı, kazan ve avlunun; esvapların ve altın işlerinin, mukaddes tacın detayları anlatılır. İkinci yılda birinci ayda ayın birinci gününde Mûsa meskenini kurmuş ve içini denildiği gibi tasarlamıştır. İsrail oğullarının tüm göçleri sırasında meskenin üzerinde sürekli duran bulutkaldırılmıştır.

Bap 1

Rabbe arz olunan sığır, davar, kumru ve güvercin takdimelerinin nasıl sunulması gerektiği ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bu takdimelerin boğazlanıp mezbahta ateş üzerindeki odunların üstünde yakılması anlatılarak ateşte yakılan takdimenin, Rabbe hoş koku olduğu vurgulanmaktadır.

Bap 2

Rabbe arz olunan ekmek takdimelerinin nasıl yapılması gerektiği ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Ekmek mayasız, ince undan, üzerine yağ dökülerek Rabbe hoş koku olarak mezbah üzerinde yakılmalıdır.

Bap 3

Rabbe arz olunan selamet takdimelerinin nasıl yapılması gerektiği ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Kurbanların bütün yağı Rab için olup nesiller boyunca ebedi kanun olarak iç yağ ve kan yenilmeyecektir.

Bap 4

Rabbe karşı suç işlendiğinde suç takdimesi yani kefaret kurbanı olarak arz edilecek kurbanların nasıl olması gerektiği ayrıntıları ile anlatılmaktadır.

Bap 5

Yalan yere yemin eden biririnin veya Rabbin mukaddes şeylerine tecavüz edilmesi veya Rabbin yapılmasını yasakladığı bir eylemi yapması durumunda Rabbe arz edeceği kefaret kurbanlarının nasıl yapılması gerektiği ayrıntıları ile anlatılmaktadır.

Bap 6

Birinin Rabbe karşı tecavüz etmesi, emanet veya rehin ya da çalınmış bir şeyle komşusuna birinin hile ile hareket etmesi gibi bazı davranışlarda bulunulması durumunda Rabbe arz edilecek takdimelerin nasıl yapılacağını ayrıntıları ile anlatmaktadır.

Bap 7

Takdimeleri nasıl yapılması gerektiği üzerindeki hususlar tekrar edilerek pekiştirilmektedir.

Bap 8

Rab, Mûsa'ya: *'Harun'u ve kendisiyle beraber oğullarını, esvaplarını, mesh yağını, suç takdimelerinden olan genç boğayı, iki koçu ve mayasız ekmek sepetini al. Bütün cemaati toplanma çadırının önünde topla'* deyince Mûsa'da denildiği gibi yapar ve Harun ile oğullarını suyla yıkayıp çeşitli ritüelleri yaptıktan sonra Rabbe suç takdimelerini arz eder. Mûsa, Harun'a ve oğullarına toplanma çadırının kapısında etleri haşlamayıp yemelerini, yedi gün toplanma çadırının kapısından çıkmamalarını söyler.

Bap 9

Sekizinci günde Mûsa, Harun ile oğullarını ve İsrail'in ihtiyarlarını çağırarak Harun'a kendisi için suç takdimesi ve yakılan bir takdime yapmasını ister. Harun da denildiği gibi takdimeleri arz eder.

Bap 10-27

Harun ve çocuklarının suç takdimesi ritüeli ayrıntıları ile devam etmektedir.
İsrail oğulları için yenmesi helal ve haram olan hayvanların listesi ayrıntılı olarak verilmektedir, sonra uygulanacak ritüel ayrıntıları ile anlatılmaktadır.
Cüzzamlıların durumu, birinin cüzzamdan iyileşmesi sonucunda arz edilecek kefaret kurbanları ile cüzzam hakkında genel konular ayrıntıları ile birlikte anlatılmaktadır.
Birinin bedeninde akıntı olması ya da bir kadının âdet görmesi durumunda uygulanacak olan kurallar ayrıntıları ile birlikte anlatılmaktadır.
Harun'un Rabbe takdim ettiği kefaret kurbanlarının arz edilmesi ve İsrail oğullarına kan yemenin haram olduğu detaylarıyla anlatılmaktadır.
İsrail oğullarının uyması gereken tüm kurallar ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.

Bap 1-9

Mısır diyarından çıkışın ikinci yılında ayın birinci günü Rab'ın Sina çölünde toplanma çadırında Mûsa'ya bütün İsrail oğullarını aşiretlerine, ataları evlerine ve adlarının sayısına göre saymasını istemesi üzerine uzun bir listeyi kapsar.

Bap 10

Rab, Mûsa'ya: *'Kendine iki gümüş boru yap; onları dövmeci işi olarak yapacaksın ve onları cemaati çağırmak için ve orduların göç etmesi için kullanacaksın'* der. İkinci yılda, ikinci ayda, ayın yirminci gününde şehadet meskeninin üzerinden bulut kaldırılmış ve İsrail oğulları Sina çölünden Paran çölüne göç etmişlerdir.

Bap 11

Göç edilen bu yerde de Mûsa'nın kavmi şikâyetlerini artırarak: *'Kim bize et yedirecek? Mısır'da parasız yediğimiz balığı, hıyarları, karpuzları, pırasaları, soğanları ve sarımsakları hatırlıyoruz. Fakat şimdi canımız kurudu, hiçbir şey yok'* derler. Bunun üzerine Mûsa: *'Bütün bu kavme nereden et bulayım'* deyince Rab: *'İsrail ihtiyarlarından yetmiş kişiyi bana topla, onları toplama çadırına getir ve seninle orada görüşeceğim'* der. Sonra rüzgâr çıkar ve denizden bıldırcınlar getirilir. Ordugâhın etrafında bir günlük yol ve bir tarafta da bir günlük yol kadar yerin yüzünden yukarı iki arşın kadar yüksekliğinde olmak üzere ordugâhın üzerine bıldırcın yağdırılır.

Bap 12

Rabbin Miryam, Harun ve Mûsa'yı 'toplanma çadırına' çağırması ve Miryam'ın cüzzam hastalığına tutulması anlatılır.

Bap 13

Mûsa, kavminden bazısına Ken'ân iline giderek buranın müstahkem mi yada korunaksız mı olup olmadığını öğrenmelerini ister. Geri dönen topluluk güneyde Amalek, dağlık alanda Hittiler, Yebusiler ve Amoriler'in ikamet ettiğini ancak deniz ve Erden kıyısı boyunca da Ken'ânlıların oturduğunu ama buranın ahalisinin de uzun boylu adamlar olduğunu Mûsa ile kavmine haber eder.

Bap 14

Bu haberler üzerine Mûsa'nın kavmi yine şikâyetlere başlar ve: *'Keşke Mısır diyarında ya da çölde ölseydik! Kılıçla düşelim diye niçin Rab, bizi bu diyara götürüyor'* diye sızlanırlar.

Bap 15

İsrail oğullarının Ken'ân iline girdiğinde Rabbe yapacakları yakılan takdimeler ve kurbanlar ayrıntılarıyla anlatılır.

Bap 16

Mûsa ile Korah'ın mücadeleleri anlatılır.

Bap 17

Rabbin emri ile Mûsa, her ata evi için bir değnek olarak şehadet çadırında Rabb'in önüne koyar.

Bap 18

Harun'a Rab tarafından bütün mukaddes şeylerin bekçiliği verilir.

Bap 19

Boyunduruğa hiç koşulmamış kızıl bir ineğin kurban edilmesi ile bazı şeriat kuralları anlatılmıştır.

Bap 20

Kadeş'e gelen Mûsa'nın kavminin Edom kralına bir elçi göndererek topraklarından geçmek istediğini bildirir ama Edom kralı bu teklifi kabul etmez. Bu durumda Mûsa ve kavmi Edom krallığı sınırının yanından geçer. Bu arada Harun, Hor dağında ölür. Kavmi onun için otuz gün yas tutar.

Bap 21

Mûsa'nın kavminin Ken'ânlı Arad Kralı'nı mağlup ettiği anlatıldıktan sonra kavmin Hor dağından Edom diyarını dolaşmak için Kızıldeniz yolundan göç etmesi üzerinde durulur. Kavim bu arada yine şikâyetlere başlamış ve: *'Çölde ölelim diye niçin bizi Mısır'dan çıkardınız? Ekmek ve su da yok, artık canımız bu bayağı ekmekten de iğreniyor'* derler.

Bunun üzerine Rab, kavmi sokması için yakıcı yılanlar gönderir. İsrail oğulları sırasıyla Obot'a, İye-abarim'e, Zered vadisine, Arnon deresinden öteye, Beer'e, Mattana'ya, Nahaliel'e Bamota'ya, Pisga tepesine göç eder. Bu arada Amorilerin kralı Sihon'a elçi gönderilerek topraklarından geçiş izni istenir ama verilmeyince de bu kral ile savaşılır. Başan yolundan çıkılır ve Başan kralı Og ile yapılan savaşta galip gelinir.

Bap 22-24
Mûsa ve kavminin Eriha karşısında konaklaması üzerine Moab kralı Balak'ın uyguladığı strateji uzun uzadıya anlatılmaktadır.
Bap 25
İsrail oğulları Şittim'de oturur ve Moab kızlarıyla zina ederler hatta onların tanrılarına da özelikle de Baal-peora tapmaya başlamışlardır.
Bap 26-29
Rab, Mûsa'ya kavmi içinden yirmi yaş ve üzeri olanları toplamasını ve sayılarına göre memleketi bunlar arasında böleceğini söyler. İlerleyen satırlarda da Rab, Mûsa'ya: kendisine arz olunan takdimeyi hoş koku olarak muayyen vakitlerde sunulması için İsrail oğullarının özen göstermesi gerektiğini vurgulayarak takdimeleri sayar.
Bap 30-31
Adakların ne şekilde sunulacağı ve İsrail oğullarının Midyanilerle savaşması konu edilmektedir.
Bap 32-33
Gad ve Ruben oğullarına Amoriler kralı Sihon'un ve Başan kralı Og'un ülkesini nasıl verdiği detayları ile Mûsa ve Harun'un Mısır diyarından ordularına göre çıkan İsrail oğullarının göç menzilleri anlatılmaktadır.
Bap 34-35
Ken'ân diyarına girildiğinde sınırların nasıl olacağı ile bilerek ve kasden adam öldürme veya kaza ile adam öldürmenin kuralları belirlenir.
Bap 36
Tselofhad'ın kızlarının İsrail oğullarından başka bir sıpta varması ile mirasın nasıl bölüşüleceği anlatılır.

Tensiye - Mûsa'nın Beşinci Kitabı

Bap: 34
Mûsa, Moab diyarında yüz yirmi yaşında ölür ve burada Beyt-peor karşısındaki derede gömülür. Fakat kimse onun kabrini bilmez.

Mûsa'nın Kavminin Buzağıya Tapınması

B- Kur'ân'da Mûsa

Mûsa kıssası ile ilgili ayetler: Hûd: 96-99; İbrâhim: 5-8; İsrâ: 101-104; Enbiyâ:48; Mü'minûn: 45-49; Furkân: 35-36; A'râf: 171; Neml: 7-14; Sâffât: 114-122; Duhân: 17-39; Zâriyât: 38-40; Kamer: 41-43; Saf: 5; Nâzi'ât: 15-26.

"Kitapta Mûsa'yı da an, çünkü o, içi temiz (bir insan)dı ve elçi bir peygamberdi(Meryem: 51-53)."
"İnanan bir kavim için Mûsa ile Fir'avn'ın haberinden bir parçayı, doğru olarak sana okuyacağız:

Mûsa'dan Önce Mısır

Fir'avn, o yerde ululandı (zorbalığa kalktı), halkını çeşitli gruplara böldü. Onlardan bir zümreyi (İsrâil oğullarını) zayıflatıyor, oğullarını kesiyor, kadınlarını sağ bırakıyordu. Çünkü o, bozgunculardan idi. Biz de istiyorduk ki o yerde ezilenlere lutfedelim, onları önderler yapalım, onları (ötekilerin mülküne) mirâsçı kılalım ve onları o yerde hâkim kılalım, onlardan (yâni İsrâil oğulları yüzünden başlarına gelmesinden) korktukları şeyi gösterelim.

Mûsa'nın Çocukluğu

Mûsa'nın annesine, '*O (çocuğu)nu emzir, başına bir şey gelmesinden korkuyorsan onu denize bırak, korkma, üzülme biz onu tekrar sana geri vereceğiz ve onu elçilerden yapacağız.*' diye vahyettik.

Nihâyet onu Fir'avn âilesi aldı ki, kendilerine bir düşman ve başlarına derd olsun. Gerçekten Fir'avn, Hâmân ve askerleri yanılıyorlardı. Fir'avn'ın karısı: '*Bana da, sana da göz bebeği (olacak, çok sevimli bir çocuk). Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur ya da onu evlâd ediniriz.*' dedi. (Onu almakla hatâ ettiklerini) anlamıyorlardı.

Mûsa'nın annesinin gönlü bomboş sabahladı (meraktan çıldıracak oldu). Eğer biz, (va'dimize) inananlardan olması için onun kalbini iyice pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi açığa vuracaktı. (Mûsa'nın) kızkardeşine: '*Onun izini takip et*' dedi. O da onlar farkına varmadan onu uzaktan gözetledi. Biz daha önce ona, süt verenler(in sütünü emmey)i harâm etmiştik. (Hiçbir

kadının sütünü emmiyordu. Fir'avn ve âilesi, çocuğun emeceği bir dadı bulma telaşı içinde idiler. Kızkardeşi uzaktan durumu görünce sokuldu): '*Sizin için onun bakımını üstlenecek ve ona öğüt ver(ip onu güzelce eğit)ecek bir âileyi göstereyim mi?*' dedi. Böylece biz onu, annesine geri verdik ki gözü aydın olsun, üzülmesin ve Allah'ın va'dinin gerçek olduğunu bilsin. Fakat çokları (bunu) bilmezler.

Mûsa'nın Gençliği

(Mûsa), güçlü çağına erip, olgunlaşınca biz ona hüküm ve ilim verdik. İşte güzel davrananları böyle mükâfâtlandırırız. Halkının (kendisinden) habersiz olduğu bir sırada şehre girdi, orada biri kendi taraftarlarından, öbürü de düşmanlarından olan iki adamın dövüştüklerini gördü. Kendi taraftarlarından olan, düşmanlarından olana karşı Mûsa'dan yardım istedi. Mûsa da ötekine bir yumruk indirip onun işini bitirdi. (Sonra): '*Bu dedi, şeytânın işindendir. O, gerçekten apaçık, şaşırtıcı bir düşmandır. Rabb'im, ben nefsime zulmettim, beni bağışla!*' dedi. (Allah) onu bağışladı. Çünkü O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir. '*Rabbim*', dedi, '*bana lutfettiğin ni'metler hakkı için artık bir daha suçlulara arka olmayacağım.*'

Şehirde korku içinde (sonucu) gözetleyerek sabahladı. Bir de baktı ki dün kendisinden yardım isteyen (İsrâil oğlu), yine kendisine feryâd ed(ip yardım ist)iyor. Mûsa, ona: '*Belli ki sen bir azgınsın!*' dedi. Nihâyet (Mûsa) ikisinin de (kendisinin ve yardım isteyenin) düşmanı olan adamı yakalamak isteyince o dedi ki: '*Ey Mûsa, dün bir canı öldürdüğün gibi şimdi de beni mi öldürmek istiyorsun? Sen yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun, arabulucular-dan olmak istemiyorsun.*' Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi. "*Ey Mûsa*', dedi, '*ileri gelenler seni öldürmek için aralarında konuşuyorlar. Sen (buradan) çık (git), ben sana* öğüt verenlerdenim.'

(Mûsa, etrafı) kollayarak, korka, korka oradan çıktı: '*Rabb'im, beni şu zâlim kavimden kurtar!*' dedi. Medyen'e doğru yönelince: '*Umarım ki Rabb'im beni doğru yola iletir*' dedi.

Medyen Suyu'na varınca o (kuyu)nun başında birçok insanların, (hayvanlarını) suladıklarını gördü. Onların gerisinde de,

(diğerlerinin hayvanlarına karışmasın diye hayvanlarını) sudan meneden iki kız buldu. (Mûsa, onlara): 'İşiniz nedir, (niçin hayvanları suya bırakmıyorsunuz)?' dedi. Dediler ki: 'Çobanlar sulayıp çekilmeden biz (onların içine sokulup hayvanlarımızı) sulamayız. Babamız da büyük bir ihtiyardır (O gelemez).' Hemen (Mûsa) onlarınkini de suladı, sonra gölgeye çekildi: '*Rabb'im*', dedi, '*doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım.*'

Derken o iki kızdan biri utana utana yürüyerek ona geldi: '*Babam seni çağırıyor, bizim için (hayvanları) sulamanın ücretini verecek,*' dedi. (Mûsa), o (kızların babaları)na gelip (başından geçen) hikâyeyi anlatınca o: '*Korkma, o zâlim kavimden kurtuldun*' dedi. O (kız)lardan biri: '*Babacağım*', dedi, '*bunu (çoban) tut işte, çünkü ücretle tuttuklarının en hayırlısı budur, hem de güçlü, güvenilir (adam) dır.*'

O zât, (Mûsa'ya) dedi ki: '*(Bak), bana sekiz yıl hizmet etmen şartıyle şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer (bu süreyi) on (yıl)a tamamlarsan artık o, senin tarafından (bir iyilik)dir. Ben sana zahmet vermek istemem. İnşallah beni iyilerden bulacaksın.*'

(Mûsa) dedi: '*Bu, seninle benim aramızda (bir sözleşme)dir. Demek hangi süreyi yerine getirsem, bana düşmanlık yok. Allah dediğimize vekildir.*'

Mûsa'ya Peygamberlik Verilişi

Mûsa, süreyi bitirip âilesiyle yola çıkınca Tûr'un (sağ) yanında bir ateş gördü. Âilesine dedi ki: '*Siz durun, ben bir ateş gördüm, belki ondan size bir haber getiririm yahut bir ateş koru (getiririm) de ısınırsınız*[Kasas: 3-29].' "

"(Mûsa), o (ateşin yanı)na gelince kendisine '*Ey Mûsa!*' diye seslenildi.

'*Ben, (evet) ben senin Rabb'inim! Pabuçlarını çıkar. Çünkü sen, kutsal vâdide, Tuvâ'dasın. Ben seni seçtim, (sana) vahyolunanı dinle. Muhakkak ben, (evet) ben Allah'ım, benden başka tanrı yoktur. (Yalnız) bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl. (Kıyâmet) sâ'at(i) mutlaka gelecektir. Herkesin, peşinde koştuğu (hayır veyâ şer) ile cezâlansın diye neredeyse onu gizleyeceğim (geleceğini söylemeyeceğim. Ama insanların yararına olduğundan onun geleceğini söyleyip insanları uya-*

rıyorum). Ona inanmayıp (nefsinin) arzusuna uyan kimse, seni on(a inanmak)tan alıkoymasın, sonra helâk olursun!

Sağ elindeki nedir ey Mûsa?' (Mûsa) dedi: *'O, asâmdır. Ona dayanıyorum ve onunla davarıma yaprak silkeliyorum ve onda benim daha birçok ihtiyaçlarım var (onunla birçok ihtiyacımı gideririm).'*

(Allah) buyurdu: *'(Yere) at onu ey Mûsa!'*

(Mûsa) attı, bir de ne görsün o, koşan kocaman bir yılan! (Allah): *'Al onu, dedi, korkma biz onu yine ilk durumuna sokacağız. Elini (sol) yanına sok; bir hastalık olmadan, ayrı bir mu'cize olarak bembeyaz bir durumda çıksın ki sana en büyük mu'cizelerimizden bazılarını göstermiş olalım*(Tâhâ: 11-23)*.' "*

" 'İşte bunlar, Fir'avn'a ve onun adamlarına (göstermek için) Rabb'inden sana verilen iki delildir. Çünkü onlar yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır.'

'Rabb'im', dedi, *'ben onlardan bir kişi öldürmüştüm, beni öldüreceklerinden korkuyorum. Kardeşim Hârûn, o, dil bakımından benden daha güzel konuşur. Onu da benimle beraber, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder. Zira ben, beni yalanlayacaklarından korkuyorum*(Kasas: 32-34)*.' "*

"(Mûsa ekleyerek) dedi ki: *'Rabb'im, benim göğsümü aç (risalet görevini yüklenebilmesi için yüreğimi genişlet) Bana işimi kolaylaştır. Dilimin düğümünü çöz ki sözümü anlasınlar.'* (Allah) buyurdu: *'Ey Mûsa, istediğin sana verildi*(Tâhâ 25-36)*.' "*

"(Allah) dedi: *'Senin pazunu kardeşinle kuvvetlendireceğiz ve size öyle bir yetki vereceğiz ki, âyetlerimiz sayesinde onlar size asla erişemeycekler. İkiniz ve size uyanlar üstün geleceksiniz!'*

Mûsa'nın Firavun, Taşocağı İşleticilerin Başı Haman ve Karun ile Mücadelesi

"Onlardan sonra Mûsa'yı mucizelerimizle Fir'avn'e ve onun ileri gelen adamlarına gönderdik(Â'raf: 103)."

" 'Sen ve kardeşin, âyetlerimi götürün, beni anmakta gevşeklik etmeyin. Fir'avn'e gidin, çünkü o azdı. Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt alır veya korkar.'

Dediler ki: *'Rabb'imiz, onun bize taşkınlık etmesinden yahut iyice azmasından korkuyoruz.' 'Korkmayın'*, dedi, *'ben sizinle bera-*

berim, işitir ve görürüm. Haydi, varın ona, deyin ki: Biz senin Rabb'inin elçileriyiz; İsrâil oğullarını bizimle gönder, onlara azâb etme. Biz Rabb'inden sana bir âyet getirdik. Esenlik, hidâyete uyanlaradır. Bize yalanlayıp yüz çevirenin, azâba uğrayacağı vahyolundu.'

(Fir'avn): '*Rabb'iniz kimdir ey Mûsa?*' dedi. (Mûsa): '*Rabb'imiz, her şeye yaratılışını (varlığını ve biçimini) verip sonra onu doğru yola ileten (yaratılış gâyesine uygun yola yönelten)dir*' dedi(Tâhâ: 42-50)."

"Mûsa dedi ki: '*Ey Fir'avn, ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Allah'a karşı gerçekten başkasını söylememek, benim üzerime borçtur. Size Rabb'inizden açık delîl getirdim, artık İsrâil oğullarını benimle gönder!*'

(Fir'avn) dedi: '*Eğer bir âyet (mu'cize) getirmiş isen, hakîkaten doğru söylüyorsan göster onu bakalım!*'(A'raf: 104-106)" "

"Fir'avn dedi ki: '*(Ey Mûsa) âlemlerin Rabbi nedir?*'

(Mûsa): '*Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabb'idir. Eğer işin içyüzünü düşünüp gerçeği anlayan kimseler iseniz (bunu anlarsınız),*' dedi.

(Fir'avn), çevresinde bulunanlara: '*İşitiyor musunuz?*' dedi. (Mûsa): '*O sizin de Rabb'iniz, önceki atalarınızın da Rabb'idir*' dedi.

(Fir'avn): '*Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir*' dedi. (Mûsa): '*Eğer düşünürseniz O, doğunun, batının ve bunlar arasında bulunanların da Rabb'idir*' dedi.

(Fir'avn ey Mûsa): '*Andolsun ki benden başka tanrı edinirsen, seni mutlaka zindana atılanlardan yapacağım*' dedi.

(Mûsa, peki) dedi: '*Sana (doğruluğumu) kanıtlayan apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?*' dedi(Şuarâ: 23-30)."

"(Fir'avn): '*Peki ya ilk nesillerin hali ne olacak?*' dedi.

Dedi ki: '*Onların bilgisi Rabb'imin yanında bir Kitâptadır. Rabb'im şaşmaz ve unutmaz.' O ki, yeri size beşik yaptı ve onda sizin için yollar açtı, gökten bir su indirdi. Onunla her çeşit bitkiden çiftler çıkardık. Yiyin, hayvanlarınızı otlatın. Şüphesiz bunda, akıl sâhipleri için (Allah'ın birliğine) işaretler vardır. Sizi ondan (yâni yerden) yarattık, yine oraya döndürürüz ve sizi bir kez daha ondan çıkarırız*(Tâhâ: 51-54).'

Mûsa, onlara açık açık âyetlerimizle gelince: '*Bu uydurulmuş bir büyüden başka bir şey değildir. İlk atalarımız arasında böyle bir şey (olduğunu) işitmedik.*' dediler.

Mûsa, *'Rabb'im, kimin kendisinin yanından hidâyet getirdiğini ve bu (dünyâ) evin(in) sonun(da güzel sonuc)un kime âid olacağını daha iyi biliyor. Muhakkak ki zâlimler iflah olmaz'* dedi.

Fir'avn dedi ki: *'Ey ileri gelenler, ben sizin için benden başka bir tanrı bilmiyorum, ey Hâmân, haydi benim için çamurun üzerinde ateş yak(arak tuğla imal et de) bana bir kule yap, belki Mûsa'nın tanrısına çıkarım, çünkü ben onu (Mûsa'yı) yalancılardan sanıyorum.'*

O (Fir'avn) ve askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve kendilerinin bize döndürülmeyeceklerini sandılar. Biz de onu ve askerlerini tuttuk, denize attık; bak, o zâlimlerin sonu nasıl oldu! Biz onları ateşe çağıran önderler yaptık. Kıyâmet günü asla yardım olunmazlar. Bu dünyâ hayâtında biz onların peşine bir la'net taktık (dâimâ la'netle anılacaklardır). Kıyâmet günü ise onlar çirkinleştirilenlerdendir. Andolsun biz, ilk nesilleri (Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût kavimlerini) helâk ettikten sonra Mûsa'ya, insanların kalb gözlerini aydınlatacak nur ve onlara yol gösterici olarak Kitabı verdik, belki düşünür, öğüt alırlar diye(Kasas: 36-43)."

Andolsun biz o (Fir'av)n'a âyetlerimizin hepsini gösterdik, yine de yalanladı ve dayattı. Ve: *'Sen bizi büyünle yurdumuzdan çıkarasın diye mi geldin ey Mûsa?'* dedi. *'Biz de mutlaka sana o (se)nin (büyün) gibi bir büyü getireceğiz. Sen şimdi seninle bizim aramızda bir buluşma zamanı ve yeri tayin et; ne senin, ne de bizim caymayacağımız uygun bir yerde olsun.'* (Mûsa): *'Buluşma zamanız Süs (Bayram) günü ve insanaların toplanacağı kuşluk vakti olsun'* dedi. Fir'avn, dönüp gitti, hilesini (büyücüleri ve onların âletlerini) topladı, sonra (belirtilen yere) geldi.

Mûsa onlara: *'Yazık size'*, dedi, *'Allah'a yalan uydurmayın, sonra (O), bir azâb ile kökünüzü keser, doğrusu iftirâ eden perişan olmuştur!'*

(Fir'avn'ın topladığı büyücüler), işlerini kendi aralarında tartıştılar ve gizli konuştular. Dediler ki: *'Bunlar iki büyücü, başka bir şey değil. İstiyorlar ki büyüleriyle sizi yurdunuzdan çıkarsınlar ve sizin örnek yolunuzu, (en güzel dininizi) gidersinler.' Onun için siz hilenizi toplayın, sonra sıra halinde gelin. Bugün üstün gelen başarmıştır.'*

Dediler ki: '*Ey Mûsa, ya sen at yahut önce atan biz olalım.*' (Mûsa): '*Hayır siz atın!*' dedi. (Attılar. Mûsa) bir de ne görsün, büyülerinden ötürü onların ipleri ve sopaları hakikaten koşuyor gibi görünüyor. Bu yüzden Mûsa, içinde bir korku duydu. (Biz kendisine): '*Korkma*', dedik, '*üstün gelecek sensin, sen! Sağ elindekini at! Onların yaptıklarını yutacaktır. Çünkü onların yaptıkları, bir büyücünün hilesidir. Büyücü de nereye varsa iflâh olmaz!*' Bunun üzerine büyücüler secdeye kapandılar: '*Hârûn'un ve Mûsa'nın Rabb'ine inandık!*' dediler.

(Fir'avn): '*Ben size izin vermeden ona inandınız ha? O, size büyü öğreten büyüğünüzdür. Öyleyse ben de sizin ellerinizi ve ayaklarınızı çapraz keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım, hangimizin azâbı daha çetin ve sürekli imiş bileceksiniz!*' dedi.

Dediler ki: '*Biz, seni, bize gelen açık delillere ve bizi yaratana tercih edemeyiz. Yapacağını yap, sen ancak bu dünyâ hayâtında istediğini yapabilirsin. Biz Rabb'imize inandık ki (O) bizim günâhlarımızı ve senin bizi yapmaya zorla(yıp yaptır)dığın büyüyü bağışlasın. (Elbette) Allah daha hayırlı ve (O'nun mükâfâtı ve cezâsı) daha süreklidir.*' Kim Rabb'ine suçlu olarak gelirse onun için cehennem vardır; orada ne ölür ne de yaşar. Kim de iyi işler yapmış bir mü'min olarak O'na gelirse, işte onlar için de yüksek dereceler vardır. Altlarından ırmaklar akan Adn cennetleri. Orada sürekli olarak kalırlar. İşte (günahlardan) arınanların mükâfâtı budur!(Tâhâ: 51-76)"

"Andolsun biz Mûsa'yı âyetlerimizle ve apaçık bir yetki ile gönderdik: Fir'avn'e, Hâmân'a ve Kârûn'a. '*(Bu,) yalancı bir büyücüdür.*' dediler.

(Mûsa,) onlara katımızdan hakkı getirince: '*Onunla beraber inananların oğullarını öldürün, kadınlarını sağ bırakın!*' dediler. Fakat kâfirlerin tuzağı hep boşa çıkar.

Fir'avn dedi: '*Bırakın Mûsa'yı öldüreyim de, Rabb'ine yalvarsın (bakalım O, Mûsa'yı kurtaracak mı?) Çünkü ben onun, dininizi değiştireceğinden yahut yeryüzünde bozgunculuk çıkaracağından korkuyorum.*'

Mûsa dedi: '*Ben, hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabb'im sizin de Rabb'iniz (olan Allah)a sığındım.*'

Fir'avn âilesinden imanını gizleyen mü'min bir adam (şöyle) dedi: *'Rabb'im Allah'tır dediği için bir adamı öldürüyor musunuz? Oysa o size Rabb'inizden kanıtlar getirmiştir. Eğer yalancı ise yalanı kendi zararınadır. Ve eğer doğru söylüyorsa, size va'dettiklerinin bir kısmı başınıza gelir. Şüphesiz Allah aşırı giden, yalancı kimseyi doğru yola iletmez. Ey kavmim, bugün mülk sizindir; buraya siz hâkimsiniz. Eğer bize (Allah'ın hışmı) gelirse kim bizi ondan kurtarır?'*

Fir'avn dedi: *'Ben size yalnız (doğru) gördüğümü gösteriyorum ve ben sizi ancak doğru yola götürüyorum.'* İnanan adam dedi ki: *'Ey kavmim, ben üzerinize önceki toplulukların günü gibi bir günün gelmesinden korkuyorum: Nûh kavminin, 'Âd ve Semûd'un ve onlardan sonrakilerin durumu gibi (bir durumla karşılaşmanızdan kaygı duyuyorum). Allah kullara zulmetmek istemez, (günâhsız kimselere cezâ vermez). Ey kavmim, sizin için (insanlardan korku ve dehşetten bağırıp birbirlerinden yardım isteyecekleri) o çağırma gününden korkuyorum. O gün arkanızı dönüp kaç(mak ist)ersiniz ama sizi Allah(ın azâbın) dan kurtaracak kimse yoktur. Allah kimi şaşırtırsa artık ona yol gösteren olmaz.' Daha önce Yûsuf da size açık kanıtlar getirmişti. Onun getirdiklerinden de kuşkulanıp duruyordunuz. Nihâyet o ölünce: 'Allah ondan sonra elçi göndermez,'* dediniz. İşte Allah, aşırı giden, şüpheci kimseleri böyle saptırır. Onlar ki kendilerine gelmiş bir delil olmadan Allah'ın âyetleri hakkında tartışırlar. (Bu hareketleri) gerek Allah yanında, gerek inananlar yanında (onlara karşı) ne büyük bir kızgınlık (doğurur)! İşte Allah, her kibirli zorbanın kalbini böyle mühürler.'

Fir'avn dedi: *'Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap da o sebeplere (yollara) erişeyim:' (Yani) göklerin yollarına (erişeyim) de çıkıp Mûsa'nın tanrısına bakayım. Çünkü ben onu (Mûsa'yı), yalancı sanıyorum.'* Böylece yaptığı kötü iş, Fir'avn'a süslü gösterildi ve (o), yoldan çıkarıldı. Fir'avn'ın tuzağı, tamamen boşa çıktı.

İnanan (adam) dedi ki: *'Ey kavmim, bana uyun, sizi doğru yola götüreyim. Ey kavmim, bu dünyâ hayâtı (kısa) bir geçinmedir. Âhiret ise ebedi olarak durulacak yerdir. Kim bir kötülük yaparsa sadece onun (yaptığı kötülük) kadar cezâlanır, ama erkek ve kadından her kim inanarak faydalı bir iş yaparsa onlar cennete girerler ve orada kendilerine hesapsız rızık verilir. Ey kavmim, neden ben sizi kurtuluşa çağırdığım*

halde siz beni ateşe çağırıyorsunuz? Siz beni, Allah'a nankörlük etmeğe ve bilmediğim şeyleri O'na ortak koşmağa çağırıyorsunuz; bense sizi O aziz ve çok bağışlayana çağırıyorum. Sizin beni çağırdığınız şeye kesinlikle ne dünyâda, ne de âhirette davet olamaz. Bizim dönüşümüz Allah'adır. (Davranışlarında) aşırı gidenler, işte onlar ateş halkıdır. Benim size söylediklerimi yakında hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a bırakıyorum. Şüphesiz Allah, kulları görür.'

Allah onu, onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden korudu ve Fir'avn âilesini, azâbın en kötüsü kuşattı: Ateş! Sabah akşam ona sunulurlar. Kıyâmet koptuğu gün de: '*Fir'avn âilesini azâbın en çetinine sokun!*' (denilir). Ateşin içinde birbirleriyle tartışırlarken, zayıf olanlar, büyüklük taslayanlara dediler ki: '*Biz size uymuştuk. Şimdi siz, şu ateşin ufak bir parçasını bizden savabilir misiniz?*(Mü'min: 23-47)' "

"(Fir'avn): '*Biz onların oğullarını öldüreceğiz, kadınlarını sağ bırakacağız. Biz dâimâ onların üstünde eziciler olacağız!*' dedi.

Mûsa kavmine: '*Allah'tan yardım isteyin, sabredin!*' dedi; '*yeryüzü Allah'ındır, onu kullarından dilediğine verir. Sonuç, (Allah'tan korkup günâhtan) korunanlarındır!*'

'*(Ey Mûsa), sen bize gelmezden önce de, sen bize geldikten sonra da bize işkence edildi*' dediler. (Mûsa) dedi: '*Umulur ki Rabb'iniz düşmanınızı yok eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılar da nasıl hareket edeceğinize bakar.*' Andolsun biz, Fir'avn âilesini tuttuk, öğüt alsınlar diye yıllarca kıtlıkla ve ürünleri azaltmakla sıktık. Onlara bir iyilik geldiği zaman: '*Bu bizimdir (bizim yüzümüzdendir, kendi davranışımızla bunu elde ettik)*' derler; kendilerine bir kötülük ulaşırsa, Mûsa ve onunla berâber olanları uğursuz sayarlar (onların yüzünden belâya uğradıklarını sanırlar)dı. İyi bilin ki, onların uğursuzluğu Allah katındandır, fakat çokları bilmezler. Ve dediler ki: '*Bizi büyülemek için ne kadar mu'cize getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz!*'

Biz de onların üzerine ayrı ayrı mu'cizeler olarak tûfan, çekirge, kımıl (haşerât), kurbağalar ve kan gönderdik; ama yine büyüklük tasladılar ve suçlu bir topluluk oldular. Üzerine azâb çökünce: '*Ey Mûsa*', dediler, '*sana verdiği söz hakkında bizim için Rabb'ine duâ et; eğer bizden bize azâbı kaldırırsan, muhakkak sana inanacağız ve mutlaka İsrâil oğullarını seninle berâber göndereceğiz!*'

Biz onlardan, geçirecekleri bir süreye kadar azâbı kaldırınca, hemen yeminlerini bozmaya başladılar. Biz de onlardan öç aldık, onları denizde boğduk! Çünkü onlar, âyetlerimizi yalanlamışlardı ve onları umursamaz olmuşlardı(A'râf: 127-136, Benzer ayetler için bkz. Yûnus: 75-97)."

"Onlara gösterdiğimiz her mu'cize, mutlaka ötekinden büyüktü. Belki dönerler diye onları azâb(lar) ile cezâlandırdık. Bunun üzerine dediler ki: '*Ey büyücü, bizim için Rabb'ine du'â et, sana verdiği söz hakkı için (bizi bağışlasın) artık biz yola geleceğiz!*'

Fakat biz onlardan azâbı kaldırınca sözlerinden dönmeğe başladılar. Fir'avn kavminin içinde bağırıp dedi: '*Ey kavmim, Mısır mülkü ve şu altımdan akıp giden ırmaklar benim değil mi? Görmüyor musunuz? Yahut ben, şu aşağılık, nerdeyse söz anlatamayacak durumda olan adamdan daha iyi değil miyim? (Eğer o, doğru söylüyorsa) üzerine altın bilezikler atılmalı yâhut yanında (kendisine yardım eden, onu doğrulayan) melekler de gelmeli değil miydi?*' Kavmini küçümsedi, onlar da ona boyun eğdiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir kavim idiler. Onlar bizi kızdırınca biz de onlardan öc aldık, hepsini boğduk. Onları sonradan gelen (inkârcı)ların geçmiş ataları ve örneği yaptık (bunlar da onların izinden gittiler(Zuhruf: 48-56))."

"İsrâil oğullarını denizden geçirdik, Fir'avn ve askerleri de zulmetmek ve saldırmak için onların arkalarına düştü(Yûnus: 90)."

"(Fir'avn ve adamları), güneş doğarken onların ardına düştüler.

İki topluluk (yaklaşıp) birbirini görünce Mûsa'nın adamları: '*İşte yakalandık!*' dediler. (Mûsa): '*Hayır*', dedi, '*Rabb'im benimle beraberdir. Bana yol gösterecektir.*'

Mûsa'ya: '*Değneğinle denize vur!*' diye vahyettik. (Vurunca deniz) yarıldı, (on iki yol açıldı). Her bölüm, kocaman bir dağ gibi oldu. Ötekileri de buraya yaklaştırdık. Mûsa'yı ve beraberinde olanları tamamen kurtardık. Sonra ötekilerini boğduk Şüphesiz bunda bir ibret vardır, ama çokları inanmazlar(Şuarâ: 60-67)."

"Nihâyet boğulma kendisini yakalayınca (Fir'avn): '*Gerçekten İsrâil oğullarının inandığından başka tanrı olmadığına inandım, ben de müslümanlardanım!*' dedi. 'Şimdi mi? Oysa daha önce isyân etmiş, bozgunculardan olmuştun?' (denildi). '*Bugün senin (canın-*

dan ayırdığımız) bedenini, (denizin dibinden) kurtarıp (sahilde) bir tepeye atacağız ki senden sonra gelenlere ibret olsun. Ama insanlardan çoğu bizim âyetlerimizden gâfildirler(Yûnus: 90-92)*.'* "

"Hor görülüp ezilmekte olan milleti de içini bereketlerle donattığımız yerin, doğularına ve batılarına mîrasçı kıldık. Rabb'inin İsrâil oğullarına verdiği güzel söz, sabretmeleri yüzünden tam yerine geldi. Fir'avn'ın ve kavminin yapageldiği şeyleri ve yükseltmekte oldukları sarayları (ve bahçeleri) de yıktık. İsrâil oğullarını denizden geçirdik, kendilerine mahsus bir takım putlara tapan bir kavme rastladılar: '*Ey Mûsa*', dediler, '*(bak) bunların nasıl tanrıları var, bize de öyle bir tanrı yap!*' (Mûsa): '*Siz, gerçekten câhil bir toplumsunuz. Şunların içinde bulundukları (din) yıkılmıştır ve yaptıkları şeyler boşa çıkmıştır. Allah, sizi âlemlere üstün yapmış iken size Allah'tan başka bir tanrı mı arayayım?*' dedi.

Mûsa'nın Firavun'un Ölümünden Sonraki Hayatı

(Ey İsrâil oğulları), hatırlayın o zamânı ki biz sizi Fir'avn âilesinden kurtarmıştık. Onlar size azâbın en kötüsünü yapıyorlardı: 'Oğullarınızı öldürüyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda, size Rabb'iniz tarafından büyük bir imtihan vardı. Mûsa ile otuz gece (bana ibâdet etmesi için) sözleştik ve buna on gece daha kattık. Böylece Rabb'inin tâyin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı.

Mûsa, kardeşi Hârûn'a dedi ki: '*Kavmim içinde benim yerime geç, ıslâh et, bozguncuların yoluna uyma.*'

Mûsa, tâyin ettiğimiz vakitte bizimle buluşmaya gelip de Rabb'i on(unl)a konuşunca: '*Rabb'im, bana (kendini) göster, sana bakayım!*' dedi.

(Rabb'i) buyurdu ki: '*Sen beni göremezsin; fakat dağa bak, eğer o yerinde durursa, sen de beni göreceksin!*' Rabb'i dağa görününce onu darmadağın etti ve Mûsa da baygın düştü. Ayılınca: '*Sen yücesin, sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim!*' dedi.

(Allah) buyurdu ki: '*Ey Mûsa, ben elçilerimle (verdiğim vahiylerle) ve konuşmamla seni insanların başına seçtim; sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol!*'

Öğüte ve her şeyin açıklamasına dâir ne varsa hepsini Mûsa için levhalara yazdık: '*Bunları kuvvetle tut, kavmine de emret, bunların en güzelini tutsunlar (bu en güzel buyruklar gereğince amel etsinler); size, yoldan çıkmışların yurdunu (nasıl târumar ettiğimi) göstereceğim!*'

Yeryüzünde haksız yere büyüklenenleri âyetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar her âyeti görseler de yine de ona inanmazlar. Doğru yolu görseler, onu yol edinmezler, ama azgınlık yolunu görseler, onu yol edinirler. Çünkü onlar, âyetlerimizi yalanladılar ve onları umursamaz oldular. Âyetlerimizi ve ahirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar, yalnız yaptıklarıyla cezanlanmıyorlar mı?

Mûsa kavmi, kendisin(in, Rabb'i ile mülâkata gitmesin)den sonra kendilerinin zînet takımlarından yapılmış böğürmesi olan bir buzağı heykelini (tanrı diye) benimsediler(A'râf: 137-148, Benzer ayetler için bkz. Bakara: 92-93)."

"(Allah): '*Biz senden sonra kavmini sınadık. Samiri onları saptırdı*' dedi.

Bunun üzerine Mûsa, çok kızgın ve üzüntülü bir halde kavmine döndü: '*Ey Kavmim*', dedi, '*Rabb'iniz size güzel bir va'idde bulunmamış mıydı? (Ayrılış) süre(m) mi size uzun geldi? Yoksa Rabb'inizden bir gazabın üstünüze inmesini mi istediniz ki, bana verdiğiniz sözden caydınız?*'

Dediler ki: '*Kendi malımızla harcamak sureti ile senin sözünden çıkmadık, fakat o milletin (yani Mısırlıların) süs (eşyas)ından bize yükle(tilip taşıtıl)mıştı. Onları (ateşe) attık. Aynı şekilde Samiri de attı.*' Onlara, böğürmesi olan bir buzağı heykeli ortaya çıkardı.

Dediler ki, '*Bu sizin de tanrınız, Mûsa'nın da tanrısıdır, fakat o unuttu (da gitti, Tanrıyı Tûr yöresinde arıyor)*'. Onlar görmüyorlar mı ki o (buzağı) kendilerine bir söz söyleyemez; ne bir zarar, ne de yarar veremez?

Önceden Hârûn, kendilerine: '*Ey kavmim, andolsun siz bununla sınandınız. Rabb'iniz, o çok esirgeyen (Allah)'dır. (Gelin) siz bana uyun, buyruğuma itâ'at edin!*' demişti. '*(Hayır)*' dediler: '*Mûsa bize dönünceye kadar buna tapmaktan vazgeçmeyeceğiz!*'

(Mûsa) *'Ey Hârûn, oların saptıklarını gördüğün zaman sana ne engel oldu (da önlemedin)?' dedi. 'Neden bana uymadın, buyruğuma karşı mı geldin?'*

(Hârûn, kardeşini yumuşatabilmek için): *'Ey anamın oğlu'*, dedi, *sakalımı, başımı tutma. Ben senin 'İsrâil oğulları arasında ayrılık çıkardın, sözümü tutmadın' diyeceğinden korktum'.*

(Bu defa Mûsa, Samiri'ye döndü): *'Ey Sâmiri, ya senin amacın nedir?'* dedi. (Sâmiri): *'Ben'* dedi, *'onların görmediklerini gördüm. Elçinin ayak bastığı yerden bir avuç (toprak) aldım onu (eritilmiş mücevherâtın içine) attım; nefsim bana böyle (yapmayı) hoş gösterdi.'*

(Mûsa): *'(Defol!) git'*, dedi. *'Artık hayât boyunca sen: 'Bana dokunmayın!' diyeceksin. (Kime dokunsan o hummaya yakalanacak, onun için devamlı olarak: 'Bana dokunmayın' diyeceksin, yalnız başına kalacaksın. Ahrette de) sana va'dedilen bir cezâ var ki ondan asla şaşırılmayacaksın (mutlaka o cezânı tam zamanında bulacaksın). Şimdi durup taptığın tanrına bak. Biz onu yakacağız, sonra onu ufalayıp denize savuracağız. Tanrınız ancak kendisinden başka tanrı olmayan Allah'tır. O'nun bilgisi her şeyi kuşatmıştır*(Tâhâ: 85-98)."

Öfkesi dinince Mûsa, levhaları aldı. Ondaki yazıda Rabb'lerinden korkanlar için yol gösterme ve rahmet vardı. Mûsa, tâyin ettiğimiz (buluşma) vakt(i) için kavminden yetmiş adam seçti (huzûra getirdi. Fakat Mûsa ile Allah arasındaki o yüce konuşmayı işitince, bununla yetinmediler, Allah'ı açıkça görmedikçe inanmayacaklarını söylediler. Bunun üzerine) onları bir sarsıntı tutunca (hepsi baygın düştüler. Mûsa) dedi ki: *'Rabb'im dileseydin bunları da beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden bâzı beyinsizlerin yaptıklarından ötürü bizi helâk mi edeceksin? Bu (iş), senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğine yol gösterirsin. Sen bizim velîmizsin, bizi bağışla, bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin!' Bize bu dünyâda da iyilik yaz, âhrette de. Biz sana yöneldik.'*

"Mûsa kavminden gerçeğe götüren ve hak ile adâlet yapan bir topluluk da vardır. Biz onları (Yâkûb'un on iki oğlundan gelen) on iki torun kâbileye ayırdık. Kavmi kendisinden su isteyince, Mûsa'ya: *'Âsânla taşa vur!'* diye vahyettik. Taştan on iki göze fışkırdı. Her kâbile içeceği yeri bildi. (Ayrıca) üzerine bulutla

gölge yaptık ve onlara kudret helvasıyla bıldırcın eti indirdik: *'Size verdiğimiz güzel rızıklardan yiyin!'* (dedik). Ama onlar (saptılar, haksızlık ettiler. Böylece onlar) bize zulmetmediler, fakat kendi kendilerine zulmediyorlardı(A'râf: 159-160)."

"Hani siz demiştiniz ki: *'Ey Mûsa, biz bir yemeğe dayanamayacağız, bizim için Rabb'ine duâ et de bize yerin bitirdiği sebzesinden, acurundan, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın'.*

(Mûsa): *'İyi olanı, daha aşağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz? Bir şehre inin, orada size istediğiniz var'* demişti.

Üzerlerine alçaklık ve yoksulluk damgası vuruldu; Allah'ın gazabına uğradılar. Öyle oldu, çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı ve haksız yere peygamberlerini öldürüyorlardı. İsyâna daldıkları, sınırı aştıkları için bunu hak ettiler(Bakara 61)."

"Mûsa, kavmine demişti ki: *'Ey kavmim, Allah'ın size olan nîmetini hatırlayın; zîrâ (O), aranızda peygamberler var etti, sizi krallar yaptı ve size dünyalarda hiç kimseye vermediklerini verdi. Ey kavmim, Allah'ın (nasîbettiği) kutsal toprağa girin, arkanızı dönmeyin, yoksa kaybedersiniz!'*

Dediler ki: *'Ey Mûsa, orada zorba bir millet var. Onlar oradan çıkmadıkça biz aslâ oraya girmeyiz. Eğer çıkarlarsa, o zaman oraya gireriz.'*

(Allah'tan) korkanlardan, Allah'ın nîmet verdiği iki adam dedi ki: *'Onların üzerine kapıdan girerseniz, muhakkak ki siz galip gelirsiniz. Haydi, eğer inanıyorsanız Allah'a dayanın.'*

Dediler ki: *'Ey Mûsa, onlar orada olduğu sürece biz oraya aslâ girmeyiz. Sen ve Rabb'in gidin, savaşın, biz burada oturuyoruz* Krş. Sayılar 14: 6-10.

(Mûsa): *'Yâ Rabbi'*, dedi, *'ben kendimden ve kardeşimden başkasına mâlik değilim. Bizimle, o yoldan çıkmış toplumun arasını ayır.'* (Allah) buyurdu ki: *'Orası onlara kırk yıl yasaklandı. Yerde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Sen yoldan çıkmış olanlar için üzülme*(Mâide: 20-26)."

Mûsa'nın Kavminin İnekle İmtihanı

"Mûsa, kavmine: *'Allah size bir inek kesmenizi emrediyor.'* demişti.

'Bizimle alay mı ediyorsun?' dediler. *'Câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım!'* dedi.

'Bizim için Rabb'ine du'â et, onun ne olduğunu bize açıklasın.' dediler.

Dedi ki: *'O diyor ki: O (inek) ne yaşlı, ne körpe, ikisinin ortasında (bir inek)tir! Haydi, size emredileni yapın.'*

Dediler ki: *'Bizim için Rabb'ine du'â et, renginin nasıl olduğunu açıklasın.'*

Dedi: *'O diyor ki: Rengi parlak, sarı bir inektir, bakanlara sevinç verir.'*

'Bizim için Rabbine du'â et, onun nasıl bir şey olduğunu bize açıklasın. Zira o inek bize (başka ineklere) benzer geldi. Ama Allah dilerse mutlaka (emredileni yapmağa) yol buluruz.' dediler.

Dedi: *'O şöyle diyor: O, henüz boyundurluk altına alınmamış bir inektir. Yeri sürmez, ekin sulamaz. Salma, (çifte koşulmamış) hiç alacası yok.'*

'İşte şimdi gerçeği getirdin' deyip ineği boğazladılar; az daha yapmayacaklardı.

Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun (katili) hakkında birbirinizle atışmıştınız; oysa Allah, gizlediğinizi ortaya çıkaracaktı. Onun için *'(ineğin) bir parçasıyla o (öldürülene) vurun'* demiştik. İşte Allah böylece ölüleri diriltir, size âyetlerini gösterir ki düşünesiniz(Bakara: 67-73)".

Mûsa'nın Kavminin Cumartesi Günü ile İmtihanı

"Onlara, deniz kıyısında bulunan kent (halkın)ın durumunu sor. Hani onlar Cumartesi'ne saygısızlık edip haddi aşıyorlardı. Çünkü (Cumartesi günü, avlanmaları yasaklanmıştı). Cumartesi (tâtil) yaptıkları (yasağa riâyet ettikleri) gün, balıklar onlara akın akın gelirdi. Cumartesi yapmadıkları gün (yani Cumartesi olmayan günlerde veya Cumartesi'ne saygı göstermedikleri zamanlarda) balıkları gelmezdi. (Avlandıklarını anladıkları için artık balıklar, gelmez olmuş ve Allah'ın koyduğu yasağa uymamalarından ötürü rızıkları daralmıştı). Biz onları yoldan çıkmalarından ötürü böyle sınıyorduk. İçlerinden bir topluluk: *'Allah'ın helâk edeceği yâhut şiddetli bir şekilde azâbedeceği bir kavme artık ne diye öğüt veriyorsunuz?'* dedi. Dediler ki: *'Rabb'inize mâzeret (beyân edebilmek) için, bir de belki korunurlar diye (öğüt veriyoruz).'* Ne zaman ki onlar, kendilerine hatırlatılanı unuttular, biz

de kötülükten menedenleri kurtardık; zulmedenleri de, yoldan çıkmaları yüzünden çetin bir azâb ile yakaladık[Benzer ayetler için bkz. Nisâ: 153-154].

Kibirlerinden dolayı kendilerine yasak kılınan şeylerden vazgeçmeyince onlara: '*Aşağılık maymunlar olun!*' dedik. Rabb'in, '*Elbette tâ kıyâmet gününe kadar onlara azâbın en kötüsünü yapacak kimseler gönderecektir!*' diye ilan etmişti. Şüphesiz Rabb'in çabuk cezâ verendir ve O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

Onları yeryüzünde topluluklara ayırdık. Onlardan kimi iyi kişilerdi, kimi de alçak! Belki dönerler diye onları iyilikler ve kötülüklerle de sınadık[(A'râf: 163-168)]."

Mûsa ve Kârun

"Kârûn, Mûsa'nın kavminden idi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz kendisine öyle hazineler vermiştik ki onun (hazinelerinin) anahtarlarını (taşımak), güçlü bir topluluğa ağır geliyordu.

Kavmi ona demişti ki: 'Şımarma, Allah, şımarıkları sevmez. Allah'ın *sana verdiği (bu servet) içinde âhiret yurdunu ara, dünyâdan da nasibini unutma, Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et, yeryüzünde bozgunculuk (etmeyi) isteme, çünkü Allah bozguncuları sevmez. Bu (servet) bende bulunan bir bilgi sayesinde bana verildi*' dedi.

O (mağrur) bilmedi mi ki Allah, kendisinden önceki kuşaklar arasında kendisinden daha güçlü ve daha çok cemaati bulunan nice kimseleri helâk etmiştir? Suçlulara günâhlarından sorulmaz. (Kârûn) süsü, (debdebesi) içinde kavminin karşısına çıktı. Dünyâ hayâtını isteyenler: '*Keşke Kârûn'a verilenin bir benzeri de bize verilseydi*', dediler, '*gerçekten onun büyük şansı var!*' Kendilerine bilgi verilmiş olanlar ise: '*Yazık size*', dediler, '*inanan ve iyi iş yapan kimse için Allah'ın sevâbı daha hayırlıdır. Buna ancak sabredenler kavuşturulur.*'

Nihâyet biz onu da, evini barkını da yere batırdık. Allah'a karşı ona yardım edecek bir topluluğu olmadı. Kendi kendini (savunup) kurtaranlardan da değildi. Dün onun yerinde olmayı isteyenler: '*Vay, demek Allah kullarından dilediğine rızkı açar ve kısar. Allah bize lutfetmiş olmasaydı, bizi de yere batırırdı. Demek gerçekten kâfirler iflâh olmaz!*' demeğe başladılar[(Kasas: 76-82)]."

"Mûsa uşağına demişti ki: '*Durmayıp ya iki denizin birleştiği yere varacağım veya uzun bir zaman yürüyeceğim.*' İkisi (yürüdüler), iki denizin birleştiği yere varınca, (tuttukları balığı, kokmasın diye bir su birikintisi içine bıraktılar ve orada birkayaya sığınıp) balıklarını unuttular, (balık) sıyrılıp denizde yolunu tuttu. Orayı geçip gittiklerinde (Mûsa) uşağına: '*Kuşluk yemeğimizi bize getir (de yiyelim), andolsun ki, bu yolculuğumuzdan (epey) yorgunluk çektik.*' dedi.

(Uşağı): '*Gördün mü*', dedi, '*kayaya sığındığımız vakit balığı unuttum. Onu söylememi, bana ancak şeytân unutturdu.*'

(Balık), şaşılacak biçimde denizin içinde yolunu tut(up git) ti! (Mûsa): 'İşte aradığımız o idi' dedi.

Tekrar izlerini ta'kibederek geriye döndüler, (kayaya vardılar). (Orada) kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiştik ve ona katımızdan bir ilim öğretmiştik.

Mûsa ona: '*Sana* öğretilenden, bana (doğruyu bulmama yardım edecek) bir bilgi öğretmen için *sana* tâbi olabilir miyim?' dedi. (O da): '*Sen benimle beraber bulunmağa sabredemezsin*' dedi. '*Sana bildirilmeyen bir şeye nasıl dayanabilirsin?*'

(Mûsa): 'İnşâallah', dedi, '*beni sabredici bulursun, senin emrine karşı gelmem.*' (O kul): '*O halde, dedi, eğer bana tabi olursan ben sana anlatıncaya kadar (yaptığım) hiçbir şey hakkında bana soru sorma.*'

Bunun üzerine yürüdüler. Nihâyet gemiye bindikleri zaman gemiyi deliverdi.

(Mûsa): '*Halkını boğmak için mi gemiyi deldin? Hakîkaten sen müthiş bir iş yaptın!*' dedi. (O kul): '*Sen benimle beraber bulunmağa dayanamazsın demedim mi?*' dedi.

(Mûsa): '*Unuttuğum şeyden ötürü beni kınama ve bana bu işimden dolayı bir güçlük çıkarma*' dedi.

Yine yürüdüler. Nihâyet bir oğlan çocuğuna rastladılar. (O kul) hemen onu öldürdü.

(Mûsa): '*Bir can karşılığı olmadan temiz bir cana kıydın ha? Doğrusu sen,* çirkin *bir iş yaptın!*' dedi. (O kul): '*Ben sana, sen benimle beraber bulunmağa dayanamazsın, dememiş miydim?*' dedi.

(Mûsa) dedi ki: '*Eğer bundan sonra (bir daha) sana bir şey so-*

rarsam, artık bana arkadaş olma. (O zaman) benim tarafımdan sana özür ulaşmıştır (artık benden ayrılmakta mâzur sayılırsın)'.

Yine yürüdüler. Nihâyet bir kent halkına varıp onlardan yemek istediler (kent halkı) onları konuklamaktan kaçındılar. Derken orada yıkılmak isteyen (yıkılmak üzere olan) bir duvar buldular; hemen onu doğrulttu. (Mûsa): 'İsteseydin buna karşılık bir ücret alırdın,' dedi. 'İşte', dedi *'bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana sabredemeğin şeylerin içyüzünü haber vereceğim. O (yaraladığım) gemi, denizde çalışan yoksullarındı. Onu kusurlu yapmak istedim, çünkü onların ilerisinde her (sağlam) gemiyi zorla alan bir kral vardı. Çocuğa gelince: Onun anası babası mü'min insanlardı. Bunun, onlara azgınlık ve küfür sarmasından (isyâniyle onları şerre sürüklemesinden yâhut onların imânına kendi azgınlık ve inkârını bulaştırmasından veyâ onları da kendisi gibi azgınlığa ve küfre sürüklemesinden) korktuk. İstedik ki Rableri onun yerine onlara ondan daha temiz, daha merhametli (ana babasına iyilik eden) birini versin. Duvar ise şehirde iki yetim çocuğun idi. Altında onlara ait bir hazine vardı. Babaları da iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki onlar (büyüyüp) güçlü çağlarına ersinler ve Rabbi'nden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Bunları, ben kendiliğimden yapmadım.* İşte senin *sabredemediğin şeylerin içyüzü budur*(Kehf: 60-82)*'.* "

SEKİZİNCİ BÖLÜM

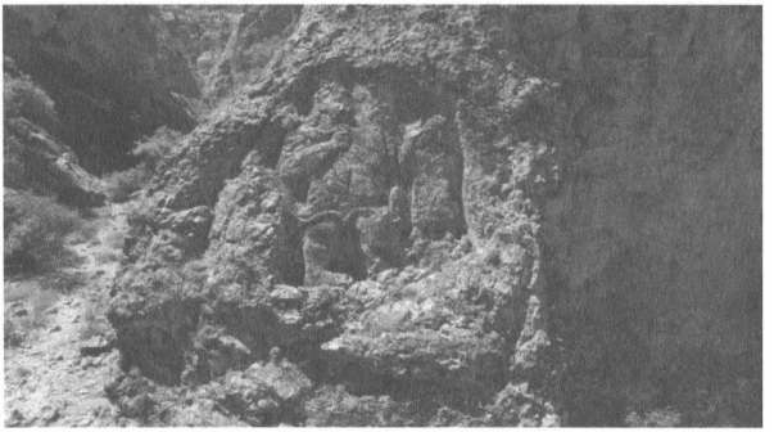
DEMİR ÇAĞI ve SONRASI

"... ve ona demiri yumuşattık.
"Geniş zırhlar yap, dokumasını ölçülü yap ..." (Sebe:10-11)

I. Dâvûd ve Süleymân Dönemi Siyâsi Durum

İ.Ö. 12. yüzyıl başlarına doğru Önasya'da siyasi ve ekonomik çözülmeler başlamıştır. Mısır'ın Ken'ân üzerindeki nüfuzu giderek azalmıştır. Önasya'da kıtlık sorunu ülkeleri kasıp kavurmaktadır hâlâ. Buğday fiyatlarındaki dalgalanmalar ve aşırı artışa bir de Deniz Halkları'nın tüm Önasya'yı tehtid eder bir güç olarak ortaya çıkması istikrarı ortadan kaldırmıştı.

Anadolu'da koskoca Hitit imparatorluğu Kaşka ve Balkan uluslarından Phryglerin saldırıları ve tazyikiyle çökmüştür. Bu çöküşle birlikte yaklaşık dört yüz yıl sonra Anadolu'da siyasal sosyal bazı çalkantılar baş gösterecektir. Hitit imparatorluğunun çökmesiyle Çukurova'da, Orta, güneydoğu Anadolu'da Hitit-Luwi, Arami ve Hurri uluslarından oluşan halkların oturduğu Geç Hitit beylikleri kuruldu. Anadolu'da, artık Luwice/hiyroglif Hititçesi yaygın bir şekilde kullanılır oldu.

Kral Warpalawaş Fırtına Tanrısı Önünde Dua Ediyor
Geç Hitit Dönemi, 2. İvriz Kabartması (Konya)

Sami kökenli Aramiler, Güneydoğu Anadolu'ya yerleştiler. Bu ulus, Sami dillerinin kuzeybatı kolundan olup İbranice ve

Fenikece ile akraba bir dil konuşuyordu. İ.Ö. 7. yüzyılda Aramice'nin yerini Arapça alana kadar bölgede yaygın olarak, insanlar meramlarını bu dil ile dillendirdiler. Hatta Akamenid Pers imparatorluğu sınırları içinde bu dil konuşulurken İsa'da bu dil ile öğretilerini yayacaktır. Bu dönemin renkli simalarından biri de denizci Fenikelilerdir ve bu dönemin tunç işleme merkezlerini sömürüyorlardı. Ama bugün kullandığımız harf sistemine dayalı yazıyı da ilk onlar icad etmişlerdi.

Başkenti Tuşpa/Van ve kuzeydoğu Kafkasya dil ailesi içinde bitişken dil grubuna dâhil olan Urartu devleti, Doğu Anadolu'da hâkimiyetini sürdürmekteydi. Hint-Avrupa dilinin satem grubuna

Urartu Devleti'nin Başkenti Tuşpa (Van)

dâhil olan Phrygler ise Marmara denizinin güneyi, Sakarya, Kızılırmak, Tuz gölü, Denizli ile Antalya/Elmalı bölgelerinde hüküm sürüyordu. Yine Hint-Avrupa dil grubuna ait bir dil konuşan Lydia devleti de Anadolu'nun Manisa ve Uşak bölgesine hâkimdi.

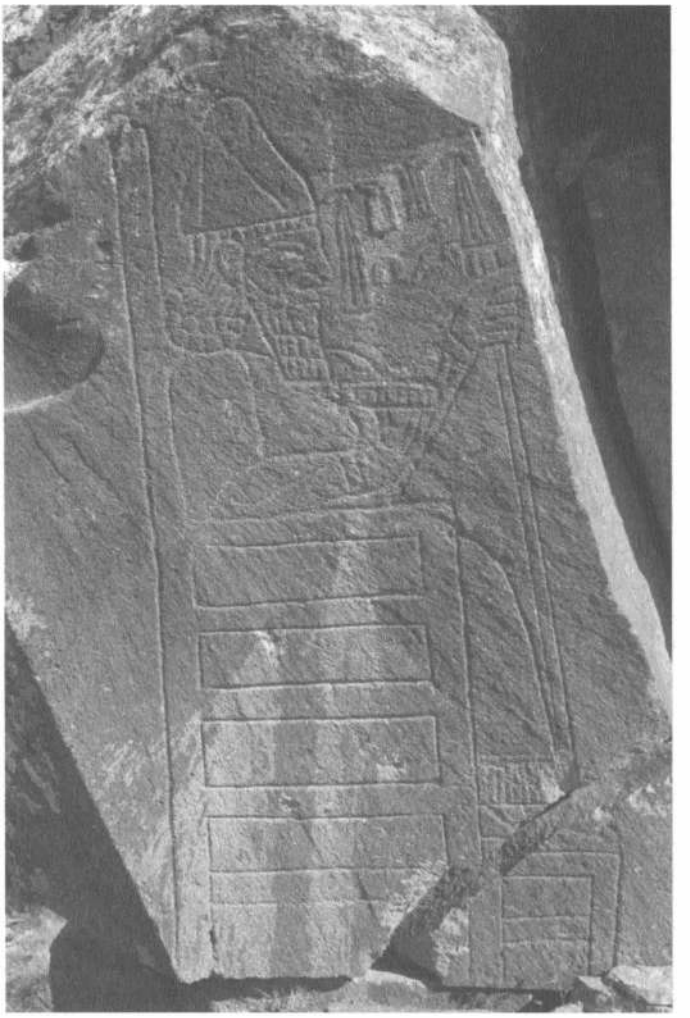
Çağa adını veren demir madeni Yakındoğu'da artarak kullanılmaktadır her alanda. Hatta İ.Ö. 9. yy. sonlarına doğru demir madeninin kullanımı oldukça artmış ve silahlar ile aletlerin yapımında başrolü çekmekteydi. Dolayısıyla ekonomide demirin kullanımı fabrikasyona dönüşmüş ve demir çok ucuzlamıştı. Bu durum Kur'ân'da, -indirilmiş olan demirin faydaları(Hadîd 25) bağlamında- Dâvûd'a hitapla şöylece ifadesini bulmuştur:

"... ve ona demiri yumuşattık.
"Geniş zırhlar yap, dokumasını ölçülü yap ... (Sebe: 10-11)"
"Ona (Dâvûd'a), sizi savaşın şiddetinden koruması için zırh yapmayı öğretmiştik(Enbiyâ: 80)*."*

Bu dönemde tunç, çeşitli eşyaların yapımında kullanılmaya hâlâ devam ediyordu. Hatta Geç Hitit beyliklerinden biri olan ve bugün Kayseri, Nevşehir-Niğde ve Gürün'ü içine alan bir bölgede hâkim Tabal, önemli bir tunç kazan üretim merkeziydi. Tevrat, bu üretim merkezi Tabal ile Phryg/Meşek'i(Hezekiel: 27:13) bu konuda göklere çıkartır. Şu da bir gerçektir ki İ.Ö. 1. binyılın ilk yarısında tunç kazanlar Önasya dünyasındaki krallarca çok sevilen birer prestij eşyası olarak kabul görmekte idi. Hatta tapınaklara armağan olarak yollanmakta ve üç ayaklı altlıklarıyla soylu mezarların vazgeçilmez armağanlarıydı. Bu bağlamda, meşhur Phryg'in kralı eşekkulaklı Midas'ın mezarı, üç tunç kazan ile şereflendirilmişti.

Anadolu'da Tarihi Dönemler			
DAVUD ÇAĞI	**Demir Çağı** İ.Ö. 1200-750 **Dâvûd, Süleymân**	İ.Ö. 12. yüzyıl başlarında Hitit İmparatorluğu yıkılmasıyla Anadolu'da siyasal ve sosyal bazı çalkantılar baş gösterir. Kaşkalar Orta Anadolu'yu ele geçirir. Kafkaslar yoluyla Anadolu'ya gelmiş olan Muşki'ler Doğu Anadolu Bölgesi'ne; Trakyalı göçmenler de Batı Anadolu'nun kuzeyine; Sami kökenli Aramiler de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne yerleşirler. Mısırlıların 'Deniz Kavimleri' dedikleri (Lukka, Şerden, Danuna, Tjekker/Zakala, Peleset/Filistler, Tereş, Şekleş/Şikalayu, Veşşeş, Ekveş/Akaivaşa) çapulcu topluluklar terör olayları başlatırlar.	**Geç Hitit Beylikleri:** Sam'al, Kargamış, Tabal, Melidia, Que, Hilakku, Kummuh, Gurgum ve Hattina. **Urartular** **Lydialılar** **Phyrigler**
	İlyas Elyesa	İ.Ö. 9. yüzyılın sonlarına doğru demir madeni, silahların ve diğer aletlerin yapımında artarak kullanılır.	

Şunu da yeri gelmişken hemen belirtelim, Phryg'in kralı eşekkulaklı Midas, kral seçilir seçilmez bir şükran borcu olarak, arabasını Gordion kenti akropolündeki Zeus Basileios tapınağına ve üzerine oturduğu tahtını da Yunanistan'da Delphoi'deki Apollon tapınağına adar. Yine Süleymân'ın üzerinde oturduğu tahtı dillere destandı ve bir benzeri yoktu(I. Krallar. 10:18-20) Tevrat'a göre.

Demir Çağı Ulusları Arasında Çok Önemli Olan Taht Örneği: Kızıldağ (Konya-Karaman)'da Bulunan Tahtı Üzerinde Kral Hartapuş

Urartu krallığı ise yaptırdığı onlarca kale, kanallar ile bağ ve bağçeleriyle ünlenmişti bu dönemin diğer eskiçağ halkları gibi. Yeni Asur kralı II. Asurnasirpal (İ.Ö. 883-859) inşa ettirdiği sarayının bahçesini anlata analata bitiremez:

"Kanal basamak basamak yükselerek bahçelere varıyor; yürüyüş yollarını mis gibi kokular sarmış, fıskiyelerden zevk bahçesine gökyüzünden kayan yıldızlar gibi su fışkırıyor[Kuhrt 2010, II, 142]*."*

Yine Asur kralı II. Sargon (İ.Ö. 721-705) da *'akan suyu getiren bir kanal kazarak suyun, Fırat gibi gürül gürül akmasını'* sağlamıştı. Hatta: *'Kanal kıyısında kendi zevki için bir saray ile kraliyet konutu yaptırmış ve Sardihura kalesini korunaklı olsun diye dağa inşa etmişti*[Kuhrt 2010, II, 242.] *"*

Kur'ân *'Demir Çağı'nın'* bu özelliklerine Süleymân odaklı olarak ilgi çekmektedir: Dahası vah,y cümlesinde heykel yapmanın günah olarak sayılmadığını belirtmeden de geçemeyeceğim:

"Ona dilediği gibi kaleler, heykeller, havuzlar kadar (geniş) leğenler, sabit kazanlar yaparlardı[(Sebe: 13).] *"*

Mezopotamya ve Anadolu'daki bu siyasal yapıların yanı sıra İ.Ö. 11. yüzyılın başlarında 19. Hanedan krallarından Merneptah (İ.Ö. 1320-1200)'a ait bir stel üzerinde İsrail'den söz edilir ama halkının Filistin bölgesindeki durumu hakkında bir bilgi sunmaz bize: *'... Hatti'de huzur var. ... Kenan acılar içinde tutsak. Eşkelon*[*Gazze'nin 13 km kuzeyinde*] *zapt edildi. Gezer kuşatıldı. Yanoam silindi gitti. İsrail heba edildi, tohumları kurudu*[Kuhrt 2010, 59.]*'* Dolayısıyla Mûsa'dan beri İsrail oğullarının Kudüs ve çevresinde göçebe yaşam sürmeye devam ettiğini söylememizde -şu an için- bir beis görülmemektedir.

İ.Ö. 11. ve 10. yüzyılın başlarına gelindiğinde İsrail devletinin kurulduğunu görürüz. Dolayısıyla bu dönemlerde İsrail tahtının ilk üç kralı Saul (İ.Ö. 1030/1020), Dâvûd ve Süleymân'dır Tevrat'a göre. Göçebe İsrail topluluklarının ne şekilde bir araya geldiklerini tespit etmenin zor olduğu ortadadır ama Filistiler, dağlık bölgelere ve aşağı Galilee bölgesinin güneyinde yer alan Yizreel vadisine saldırarak *'ahit sandığını'* ele geçirmeleri bu toplulukların birleşmesine sebep olmuş olabilir. İşte bu olaylar silsilesinde ve Filistilerin, Ammonluların mağlup edildiği aşamalarda karşımıza çıkıyor Saul, yani Kur'ân'da sözü edilen Tâlut[(Bakara 246-251).]

Saul, Tevrat'a göre, doğrudan Yehova tarafından seçilmiş[(1. Samuel 9:15-16)] ve onun ölümünden sonra çok kısa bir süreliğine oğlu İşbaal tahta geçmişti. Saul, sarayın egemenliği altında memurlar, ticaretle uğraşan halk, çiftciler ve kölelerden oluşan bir yönetim mekanizması oluşturmuştu. Bu arada Tevradî bilgiler çerçevesinde Saul, eski şöhretini yitirince ve Yehuda kabilesinde Dâvûd'u kıskanıp onunla çekişmelerinin artmasıyla, Filistilere

sığınmış ve burada intihar etmiştir. Tevrat'ta göre; Dâvûd, Saul'un emrinde yüksek rütbeli bir memuru iken kaçtığı Yehuda dağındaki Abdullam mağrasında kendisi gibi 400 asiden oluşan bir ordu kurmuş[1. Samuel 22:2] ve etrafı haraca kesiyordur[1. Samuel 25:2-13]. Ama İsrail kabilelerinin kendisini desteklemesi üzerine Dâvûd, Kudüs'ü ele geçirerek Yehuda krallığının başkenti yapar.

Bu arada Kudüs'ün doğusunda bulunan Ammon, Moab ve Edom devletciklerini de ele geçiren Dâvûd, buralardaki halkların çoğunluğunu kılıçtan geçirir[2. Samuel 8:2], sağ kalanları ise tuğla ve demir işleme işlerinde çalıştırır[2. Samuel 12:31]. Bazı komşu ülkelerle de ortaklıklar kurar.

Kendisine üçte birden daha fazla bir yer ayrılmış ve İsrail Krallığı'nın ikinci kralı[Sad 26] olan Dâvûd, başkent ilan ettiği Kudüs'te davalara bizzat kendi bakmıştır[II. Samuel: 8:15, 14:4-22; 15: 2-6; I. Tarihler: 18:14]. İsrail oğulları Dâvûd'un otuz yaşında kral olması ve kırk yıl altı ay saltanat sürdüğü[II. Samuel: 2:11, 5:4-5; I. Tarihler 29:27] dönemde, dağınık haldeki İsrail oğullarını birleştirerek yerleşik hayata geçmesinde katkısı olmuş ve Fırat kıyılarından Kızıldeniz'e kadar olan alanda sürekli bir ordu kurmuştur[II. Samuel: 8:3; Tarihler 18:3]. Dâvûd, ahit sandığını Kudüs'e getirerek resmi konuta yerleştirmiştir. Dahası şimdiki Mescid'ül aksâ'nın bulunduğu alanda tapınağın ilk temellerini atmıştı.

Şurası çok gariptir ki kutsal kitaplar dışında, Dâvûd'un kurduğu bu muhteşem krallık hakkında belki de tek arkeolojik belge, İ.Ö. 9. yüzyılın ortalarına tarihlendirilen ve üzerinde '*Dâvûd'un evi*' yazılı Aramice yazılmış bir stel[Kuhrt 2010, 76].

Dâvûd'un saltanatının sonlarına doğru, biri kendi oğlu Absalom diğeri ise Benyamin kabilesi[2. Samuel 15, 20] olmak üzere bazı ayaklanmalar çıkmıştı. Dahası Süleymân'ın ölümünden sonra (İ.Ö. 930/922), Jeroboam'ı kral seçmeyip, Dâvûd soyundan olmayan Reheboam'ın (İ.Ö. 922-915) kral yapılması üzerine, Yehuda kabilesi ayaklanmış ve Benyamin kabilesini de yanlarına çekerek Yahuda krallığının temelini atmışlardı. Dolayısıyla yaklaşık 330 yıl hüküm sürmüş Yehuda krallığının, bu kraldan itibaren kralları sırasıyla: Abiya, Asa, Yehoşafat, Yehoram, Ahazia, Atayla, Yehoaş, Amatsya, Azaria/Uzzia, Yotam, I. Yehoahaz, Hezekia, Manaşşe, Amon, Yoşia, II. Yehoahaz, Yehoyakim, Yehoyakin ve Zedekiah'tı.

Böylece bu krallık, -yukarıda üzerinde durduğumuz gibi- kuzeyde Samiriye ve güneyde başkenti Kudüs olan Yehuda olmak üzere ikiye bölünür. Bölünmeden sonra, iki krallık arasında yaklaşık kırk yıl boyunca -çekişmeler hariç- fazla bir şey değişmediği anlaşılıyor. Ancak Omri'nin (İ.Ö. 876-869) başa geçmesiyle İsrail'in siyasal merkezi Samiri olmuş ve iki krallık arasında pek huzursuzluk yaratacak olaylara mahal verilmemişti. Dahası Asur kralı III. Salmanassar ile de ittifak kurulmuştu. Ama Omri, yakın komşusu Moab kralı tarafından –muhtemelen ticaret yollarının denetiminin kontrol altına alınması sebebiyle- devrilerek

İsrail Kralı Yehu (İ.Ö. 841-814) Asur Kralı III. Salmanassar'ın Huzurunda Bağlılığına Göstermek İçin Secde Ediyor (British Museum)

tüm ailesi de öldürülmüştü. Bu arada Ahav (İ.Ö. 869-850)'dan itibaren yaklaşık 120 yıllık bir süreç zarfında sırasıyla Ahazia, Yehoram, Yehu, Yehoahaz, YoaşYaroboam, Zekheria ve Şallum gibi krallar başa geçer. Tabii ki bu arada Asur, batıda kendi lehine birleştirici bir politika uygulamış Samiriya krallığının Akdeniz sahilindeki deniz ticaretini de elinde tutmaya çalışmaktadır. İ.Ö. 745'de Samiriye krallığının başına geçen Menahem, Asur'a olan bağlılığını sunmuş ve üstelik ona haraç ödemeyi de kabul etmiştir(II. Krallar 15:20). Daha sonra başa geçen Pekah (İ.Ö. 737-732) Samiriye krallığı lehine ticaret yollarının kontrolünü sağlamak için teşebbüslere geçmişse de kendilerinden olan Yehuda, krallığının başı I. Yehoahaz/Ahaz durumu, Asur kralı III. Tiglat-Pile-

ser'e uçurup: *'Senin kulun kölenim; gel, bana saldıran Aram/Şam ve İsrail krallarının elinden beni kurtar'* diye gammazlaması üzerine, Asur kralı, Aram, Samiriye ve Yehuda krallığını kendi uyruğuna alır (Kuhrt 2010, 113 vd.).

Böylece bu krallıklardan Samiri'ye, İ.Ö. 722'de Asur kralı V. Salmanassar'ın, Yehuda krallığı da İ.Ö. 587'de Babil kralı II. Nebukadnezzar (İ.Ö. 605-562)'ın kuşatmasıyla yıkılır; halk, sürgün edilir. Bu sürgünlerin sebebinin Kudüs'teki tapınakta düzenli olarak Yehova'ya dua edilmediği olduğu sürekli tekrarlanıp duracaktır: *'Vay haline Asur! Benim öfkemin değneği elindeki sopa benim gazabımdır. Asur'u tanrısız (İsrail) halkına karşı salacağım*(Yeşeya 10:5-6)'

Mescid'ül Aksâ Külliyesi İçindeki Hz. Muhammed'in Miraca Çıkarken Uğradığı Yer Olarak Kabul Gören Burak Mescidi'nin Batı Duvarı. Birinci ve İkinci Tapınağın Hiç Bir İzine Rastlanmayan Günümüzde Bu Alan, Yahudilerce Ağlama Duvarı Olarak Kabul Görmektedir

Asur kralının uyguladığı ve Habur ile Medlerin kasabalarına doğru yapılmış olan ilk sürgün Tevrat'ta şöyle tasvir ediliyor: *'Asur kralı Salmanassar Hoşea'ya savaş açtı. Hoşea teslim olup haraç ödemeye başladı. Ancak Asur kralı Hoşea'nın hainlik yaptığını öğrendi. Çünkü Hoşea Mısır firavunu So'nun desteğini sağlamak için ona ulaklar göndermiş, üstelik her yıl ödemesi gereken haraçları da Asur kralına ödememişti. Bunun üzerine Asur kralı onu yakalayıp cezaevine kapadı. Asur kralı İsrail topraklarına saldırdı. Samiriye'yi kuşattı. Kuşatma üç yıl sürdü. Hoşea'nın krallığının dokuzuncu yılında Asur kralı Samiriye'yi ele geçirdi. İsrail halkını Asur'a sürdü*II Krallar 17:3-6.'

Tevrat'ın bu tarihsel olayları anlatımından yaklaşık on yıl önce, -III. Tiglat-Pileser (İ.Ö. 745-727) döneminde- Asur, Samiri bölgesiyle ilgilenmeye başlamış ve civarındaki yerleşmelere saldırılarak kentleri yağmalamış ama Samiri bölgesine dokunmamıştı[Younger 1998, 204]. Ancak Yahudilerin Asur'a sürgünleri V. Salmanassar ile başlayıp II. Sargon (İ.Ö. 722-705) döneminde 27.790 kişinin sürgün edilmesi ve onların boşalttığı topraklara da Babil, Med ve Arap kökenli kabileleri yerleştirmekle zirve yapmıştı[Na'aman-Zadok 1988, 38 vd.].

İkinci sürgünde, II. Nebukadnezzar, Kudüs'ü ve tapınağı ateşe vermiş, Kudüs kralını esir alıp ailesini ve yöneticilerini öldürtmüş, gözlerini dağlayıp zincire vurup Babil'e beraberinde götürmüştü. Hatta Süleyman zamanında yapılmış tapınaktaki iki sütun, on iki tunç boğa heykeli ile tunç havuzu parçalayarak altın ve gümüş kap kaçaklar ile birlikte 4600 Yahudiyi de yanına almıştı[(Yeremya 52:10-52)]. Bu olaylar, II. Nebukadnezzar'ın ağzından şöyle dökülecektir:

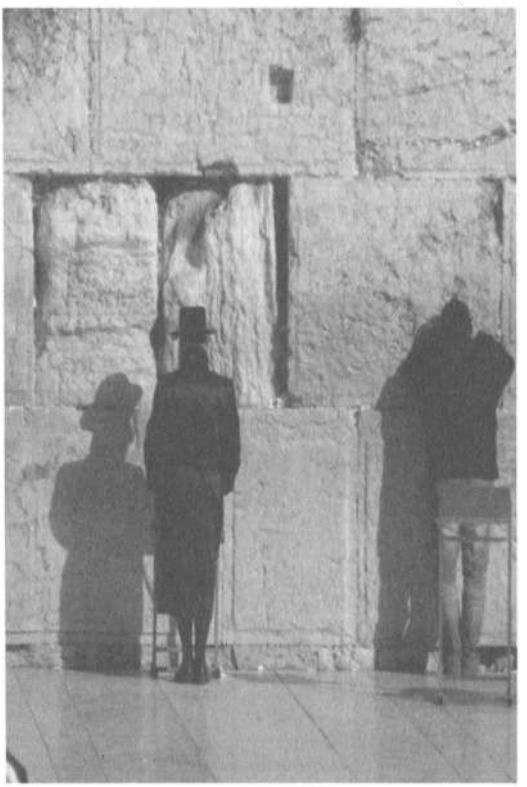
"Yedinci yıl. Kislev ayında Akad kralı ordusunu topladı ve Hattu'ya yürüdü. Yehuda kentinin karşısında karargâh kurdu ve Adar ayının ikinci günü kenti zapt etti (16 Mart 587) ve kralını ele geçirdi. Kendi seçtiği bir kralı şehre atadı ve topladığı muazzam ganimeti Babil'e getirdi[Kuhrt 2010, 281]*."*

Daha sonraki yıllarda Pers kralı Kyros, İ.Ö. 538'de Babill'i ele geçirmiştir ve İsrail oğullarının Kudüs'ü yeniden imar etmesine sıcak bakmıştır. Dolayısıyla tapınak İ.Ö. 515 yılında yeniden inşa edilmiştir. Ama İ.S. 70'de Romalı Titus, Kudüs'ü yerle bir edip ikinci mabedi de yıkacak ve Yahudileri de kentten sürecektir.

Bu olaylar dizisi Kur'ân'da şöyle özetleniyor: *'Kitap'ta İsrâil oğullarına şu hükmü verdik: Siz o ülkede iki kere fesat çıkaracaksınız ve büyük bir yükselişle yükseleceksiniz (çok kabarıp kibirleneceksiniz.) Birincisinin zamanı gelince güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik, evlerin aralarına girip (sizi) araştırdılar. Bu, yapılması gereken bir va'd idi. Sonra tekrar size, onları yenme imkânı verdik ve sizi mallarla, oğullarla destekledik ve savaşçılarınızı çoğalttık. İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük ederseniz, o da kendi alayhinizedir. Son taşkınlığınızın zamanı gelince (yine öyle kullar göndeririz) ki, yüzlerinizi kötü duruma soksunlar (üzüntüden suratlarınızın asılmasına sebep olsunlar) ve ilk kez girdikleri gibi yine Mescid'e (Kudus'e) girsinler ve ele geçirdiklerini mahvetsinler. (Bundan sonra) belki Rabb'iniz size acır, ama siz (bozgunculuk yapmaya) dönersiniz, biz de (sizi cezalandırmaya) döneriz. Cehennemi, kâfirler için kuşatıcı (bir zindan) yapmışızdır!'* (İsrâ: 3-8; ayrıca bkz. A'raf:167)

Bu mabed, bugün Müslümanlar arasında Beytül-Makdis/mukaddes ev/Harem-i şerif olarak isimlendirilmektedir. *'Kudüs'* kelimesi de aynı kökten olup Kur'ân'da *'çevresinin kutsal kılındığı'*(İsrâ 1)' Mescid'ül Aksâ için türetilmiştir. Dahası Dâvûd'un yükseltmeye çalıştığı, Süleymân'ın inşaasını tamamladığı bu mabet Müslümanların da kutsal sayılan üç mabettinden biri olup onların ilk kıblesidir de. Ancak burada şaşılacak durum herhalde, Mescid'ül Aksâ'nın bulunduğu tapınak alanında yapılan kazılarda, Dâvûd ve Süleymân dönemine ait hemen hemen hiç bir arkeolojik kalıntıya rastlanmamış olmasıdır.

Bugün, -dünya yaratılmadan önce gökte şekillendirilip gölgesinin düştüğü yerden yeryüzünün yaratıldığına inanılan- bu mabedin, Yahudilerin altında ağlayıp dua ettikleri mekanda, ne Dâvûd'un ne Süleymân'ın ne de ikinci mabede ait herhangi bir sur duvarı kalıntısına rastlanmaz. Günümüzdeki sur duvarı Geç Roma, Emevi ve Osmanlı dönemi taş sanatı özelliklerini yansıtır. 485 m uzunluğunda ve 18 m yüksekliğindeki bu duvar müslümanların Burak mescidi olarak isimlendirdiği ve Hz. Peygamberin miraca çıkarken uğradığına inanılan yapının batı duvarıdır. Yani müslümanlar buradan Kabe yönünde namaz kılarken aynı duvarın batı yönünde, 19. yüzyılda literatürlerine geçirdikleri *'ağlama duvarında'*, Beytül Makdis'i/Süleyman Mabedi'ni yeniden inşa etmek, gönderildikleri sürgünleri hatırlamak, peygamberlerine verdikleri sözleri tutmadıkları için Yahudiler, ağlamaktadır.

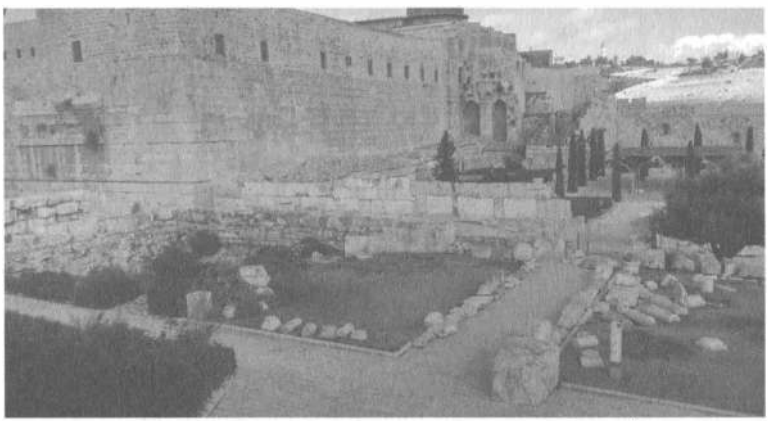
Geç Roma Dönemi Duvarı Başında Ağlayan Yahudiler

İsa peygamber döneminde, bu mabedin içinde İncil'in öğretilmeye çalışıldığı ama Yahudi kahinlerce buna engel olunduğu(-Luka 20:1-2) ile buranın alışveriş merkezi ve haydut ini haline çevirip Yahudilerce gerekli saygıyı göstermediklerini İnciller haber veriyor (İşaya 56:7; Yeremya 7:11; Markos 11:15-17).

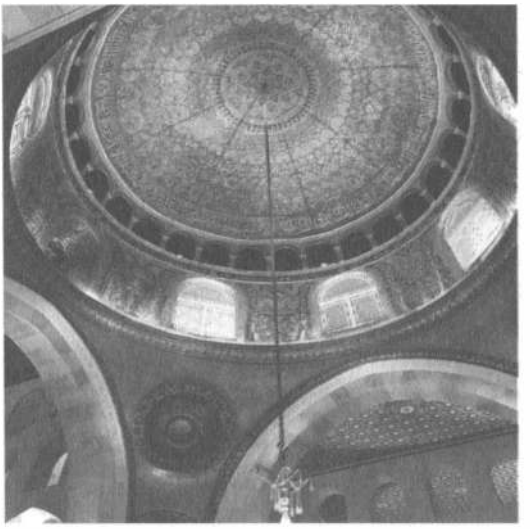
İmparator Hadrianus (İ.S. 76-138) da kentin küllerinden bir koloni kenti kurup ismini de Aelia Capitolina olarak değiştirecektir. Mabedin yerinde ise Zeus/Jupiter yani fırtına tanrısının tapınağı olacaktır artık. Nitekim Mescid'ül Aksâ'nın batı yanı ile Burak mescidi arasındaki alanda sergilenen Korinth sütun başlığı bu döneme ait tapınaktan geri kalan mimari parçalardan sadece biridir.

Müslümanların On Yedi Ay Boyunca Döndüğü İlk Kıblesi ,İkinci Mescidi, Üçüncü Haremi ve Hz. Muhammed'in Miraca Yükseldiği 144 Dönüm Kutlu Beldede Yer Alan Mescid'ül Aksâ'nın Girişi

Yavuz Sultan Selim'in Kudüs'ü Fethettiğinde İki Gün Kalıp İsmini Kudüs-ü Şerif Olarak Değiştirdiği ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Günümüze Ulaşan Güneybatı Surlarınından Mescid'ül Aksâ ile Surların Etrafında Yapılan Kazılardan Bir Görünüm

Mescid'ül Aksâ'nın Kubbe Süslemesi

Mescid'ül Aksâ'nın Mihrap Üzerindeki Kitabe

Mescid'ül Aksâ'nın Batı Yanı ile Burak Mescidi Arasındaki -Muhtemelen- İ.S. 2-3. Yüzyıl Dönemine Ait Korinth Sütun Başlığı ve Diğer Sütun Başlıkları

II- Tevrat ve Kûr'an'da Dâvûd

Kitab-ı Mukaddes'de Dâvûd'un soyunun İbrâhim'e kadar uzandığı[Rut: 4:18-22.Matta: 1:1-6; Luka: 3:31-35] vurgulanır. Davûd, krallığını –günümüzde İsa peygamberin doğduğuna inanılan ve burada onuruna bir kilise yapılmış olan- Beytülahim'de ilan eder ve devlet işlerinin yürütülmesi işlerini sonradan Kudüs'e taşır [Ahbar 1:171].

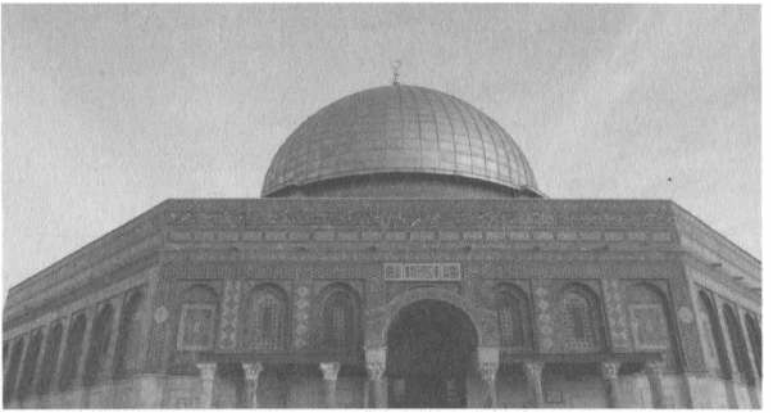
Tevrat, Dâvûd'un yedi erkek ve iki kız kardeşi olduğunu anlatmasına[I. Tarihler: 2:13-16] karşın Kur'ân dışı İslâmi kaynaklarda da on üç kardeşin en küçüğü olduğu üzerinde durulur[Sa'lebi'den aktarım için bkz. Harman 1994, 21].

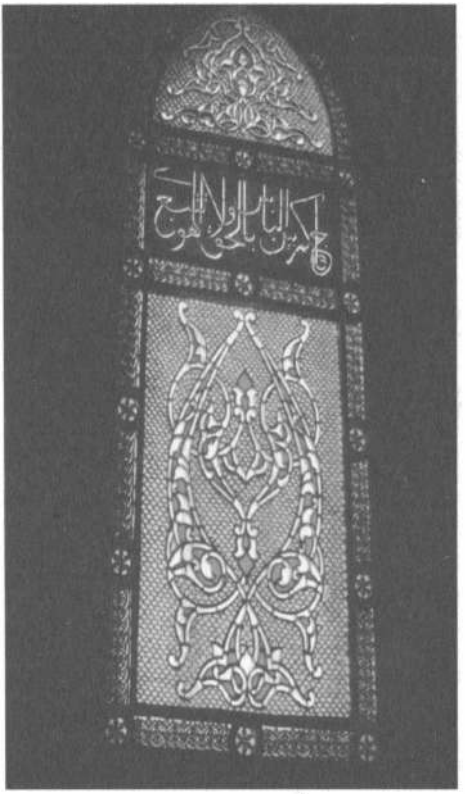
Mescid'ül Aksâ ve Kubbetü's Sahra'nın Etrafını Çevreleyen Surlar ve Kapıları ile Diğer Kutsal Mekanlar

691 Yılında Emevi Halifesi Abdülmelik b. Mervan Tarafından İnşa Ettirilen Kanuni Sultan Süleyman Tarafından Kaplatılan Mavi Çinili Sekizgen Planlı, Altın Sarısı Kubbesi ile III. Murat, I., II. Abdülhamid, II. Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz'in İmar Etmeye Devam Ettiği Kubbetü's Sahra Camii ile Buranın Güneyindeki Mescid'ül Aksâ. Zeytin Dağı'ndan Görünüş.

Kubbetü's Sahra Camii

Dâvûd'un Kabrinin Üst Katında Olan İsa'nın Havarileri(Al-i İmran 52) ile Birlikte Son Akşam Yemeğinin Yendiğine İnanilan Alanındaki Osmanlı Dönemi Cam Pencere (Kudüs)

Davut Peygamberin Kabrinin Girişindeki Davut Heykeli (Zion Tepesi-Kudüs)

Dâvûd, güçlü kuvvetli biri olup sürüye saldıran aslan ya da ayıyı yere serebilecek yetenektedir[I. Samuel: 17:34-36]. İlginçtir ki Tevrat kaynaklı bu bilgilere, İslam kaynaklarından olan bazı tarih kitaplarında dahi rastlanılabilmektedir[Sa'lebî ve Taberî'den aktarım için bkz. Harman 1994, 21 vd.]. Nitekim Moab kralı Meşa'nın ünlü yazıtında (İ.Ö. 840) bu konuyla irtibatlı olarak: *'Oradaki Dâvûd aslan heykelini aldım, sürükleyip Keriot'ta Khemos'un huzuruna getirdim'* ifadelerini okuyoruz.

Yine Tevrat, Dâvûd'un yaptığı pek çok savaştan söz etmesine karşılık Kur'ân onun sadece Calut (Saul)'u –el-Halil (Hebron)'in 26 km batısındaki Azekah köyü civarındaki Ela Deresi'nde- öldürdüğünden söz eder. Yine ilginç olan nokta, Tevrat'ta ayrıntılarıyla anlatılan Calut'un öldürülmesi ile ilgili bilgilerin büyük bir kısmı, İslami kaynaklardan biri olan tarih kitaplarında anlatılmaktadır[Sa'lebî ve Taberî'den aktarım için bkz. Harman 1994, 21 vd.]. Calut katıldığı bir savaşta ölünce yerine Dâvûd kral olur[I. Samuel: 31:6; II. Samuel: 2:4]. Tevrat'ta Dâvûd bir kraldır ama Kur'ân'da hem kral ve hem de ona hikmet verilmiştir yani o bir peygamberdir[Bakara: 251].

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Dâvûd, demiri işleyerek geniş zırhlar yapmayı biliyordu[Enbiyâ: 80; Sebe: 10-11]. Hatta bir Hadiste Dâvûd zırh yapıp giyen ilk kişidir[Buhârî Büyü, 15] ve Dâvûd, *'sadece kendi el emeğiyle kazandığını yemiştir'*[Kütüb-i Sitte, c.12, 353].

Kubbetü's Sahra Camii'nin Yanındaki Kubbe-i Silsile

Dâvûd'un halkıyla ilgili baktığı davalardan biri, doksan dokuz koyuna sahip olan biri, tek koyunu olanın koyununu kendi koyunları arasına katmasını konu edinen bir dava, Kur'ân'da anlatılmaktadır[Sâd: 21-25]. Bu olay Tevrat'ta, Hitti/Hititli Uriah'ın karısı ile Dâvûd'un zina yapması olayı ile irtibatlandırılarak an-

latılmıştır(II. Samuel: 12:13-18). Kur'ân dışı İslâmi kaynaklardan tarih kitaplarında da Tevrat'ta anlatılan bu olayın bazı rütuşlarla yer alması gerçekten insanı şaşırtıyor[Sa'lebî'den aktarım için bkz. Harman 1994, 23]. Şunu da ifade etmek gerekir ki Tevrat'ta bu şekilde anlatımlara sıkça rastlanmaktadır. Hatta Dâvûd'un oğlu Amnon da –yukarıdaki bölümlerde ifade edildiği gibi- kızkardeşi Tamar ile zina etmiştir(II. Samuel: 13:1-14). Ancak Kur'ân böyle bir bilgiyi -doğal olarak- teyit etmez.

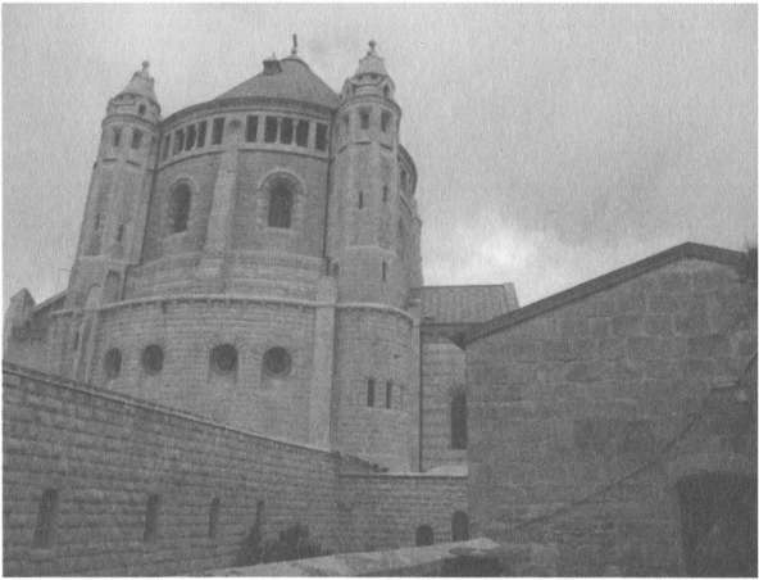
Kur'ân'da Dâvûd'un pek çok meziyetlerinden söz edilerek kendisine Zebur verildiği bildirilmesine(Nisâ: 163; İsrâ: 55) karşılık, bu bilgiler Tevrat'ta geçmiyor. Tevrat'a göre Dâvûd, otuz yaşında kral olmuş kırk yıl hükmetmiş ve Kudüs'e gömülmüştür(II. Samuel 5:4; I. Krallar 2:10). Mezarı, bugün Kudüs'te İsrail'in 1967 yılında el koyup Sinagoga çevirdiği Sion Tepesi'nde olduğuna inanılmaktadır. Bu tepe üzerinde aynı zamanda İsa'nın havarileri ile son akşam yemeği yediğine inanılan bir yapı da bulunmaktadır.

III - Tevrat ve Kûr'an'da Süleymân

Dâvûd, yerine küçük oğlu Süleymân (*barış sever*)'ı bırakır (İ.Ö. 970). Tevrat'a göre Süleymân sadece kralken, Kur'ân'a göre hem kral hem de kendine mülk ve saltanat verilen peygamberdir[Kütüb-i Sitte, c.1, 137] tıpkı Davûd gibi.

Süleymân Kudüs'deki Beytü'l-Maktis'i İ.Ö. 950 yılında bitirmiş olmalı ve tapınağın inşaatında çalıştırmak üzere Fenikeli zanaatkârlar getirttirmiştir Kudüs'e. Mısır, Filistin, Ürdün ve Doğu Suriye toprakları kontrol altında tutan Süleymân, Kızıldeniz'den Şam'a kadar Akdeniz'e uzanan ticaret yollarını da denetimi altında tutuyordu. Bu yolların giriş ve çıkış noktası şüphesiz –daha sonraları 636'da Amr b. As tarafından İslam topraklarına katılıp 1516 Mercidabık savaşı ile Osmanlı hakimiyetine girecek- Yafa/Tel-Aviv idi şüphesiz. Hatta bu ticaret bağlamında Çukurova ve Mısır'dan at da getirttiriyordu[I. Krallar: 10:28].

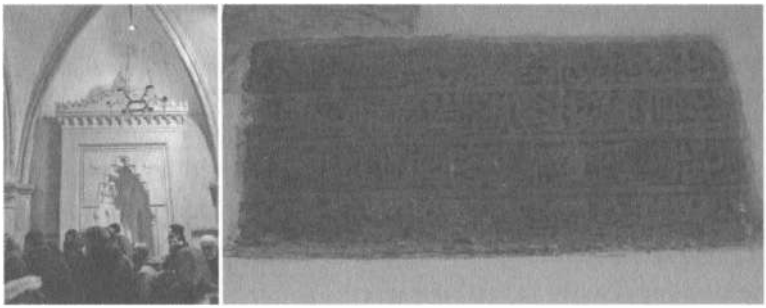
Kur'ân'da Süleymân'ın (hayvanlarla konuşması, rüzgârlara ve cinlere emretmesi gibi) pek çok mucizeleri anlatılırken böyle anlatımlara Tevrat'ta rastlanmıyor.

İsa'nın Havarileri ile Birlikte Yediğine İnanılan Son Akşam Yemeği Alanını Barındıran Yapı

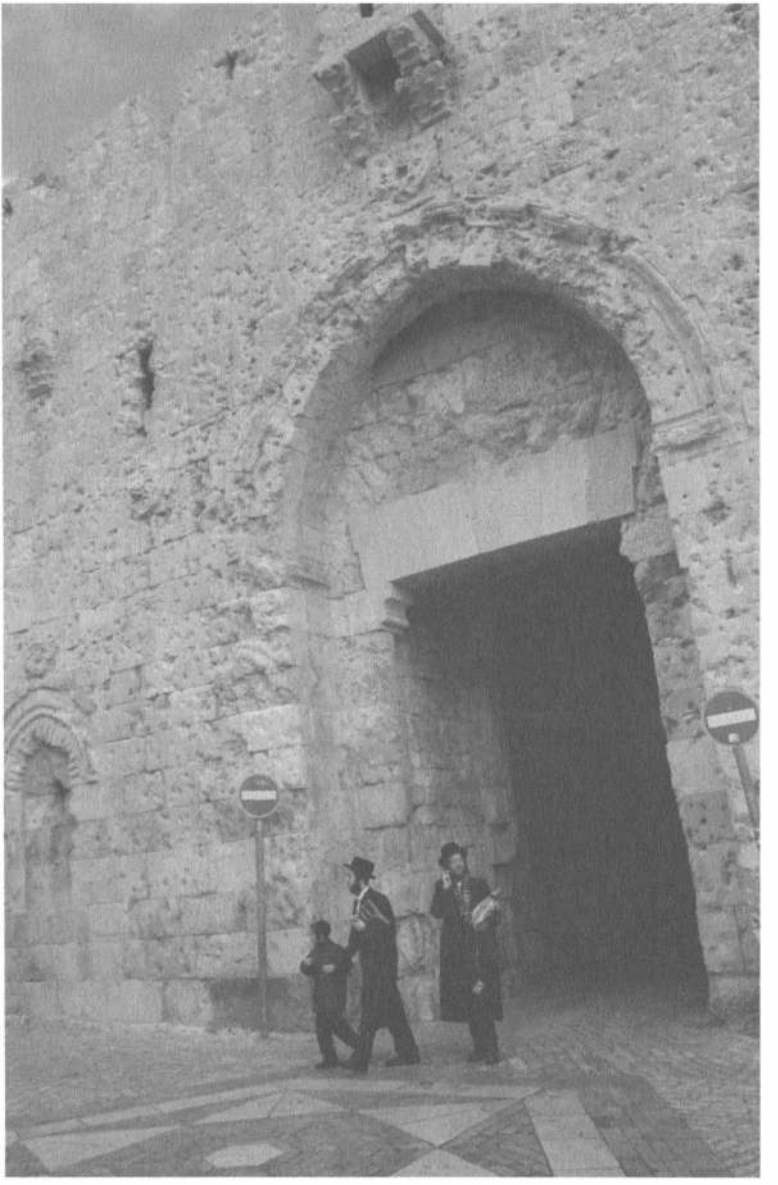
Sebe kraliçesinin adı ne Tevrat'ta ne de Kur'ân'da var, fakat sadece İslami ve Arap tarih kitaplarında *Belkıs bint el-Hedahid b. Surahbil* olarak geçiyor. Kur'ân da, bu Yemen kraliçesinin tahtının getirttirilmesi gibi anlatılan bazı konular Tevrat'ta geçmiyor. Sebe melikesinin farklı bir hikâyesi, Rastafaryanlar ve Etiyopyalı Hıristiyanlarca kutsal kabul edilen 700 yıllık Kebra Negast metinlerinde de geçer.

Krallar, üçüncü babda anlatılan ve aşağıda özetini verdiğimiz iki fahişe kadının Süleymân'a gelerek beraberinde getirdikleri bir

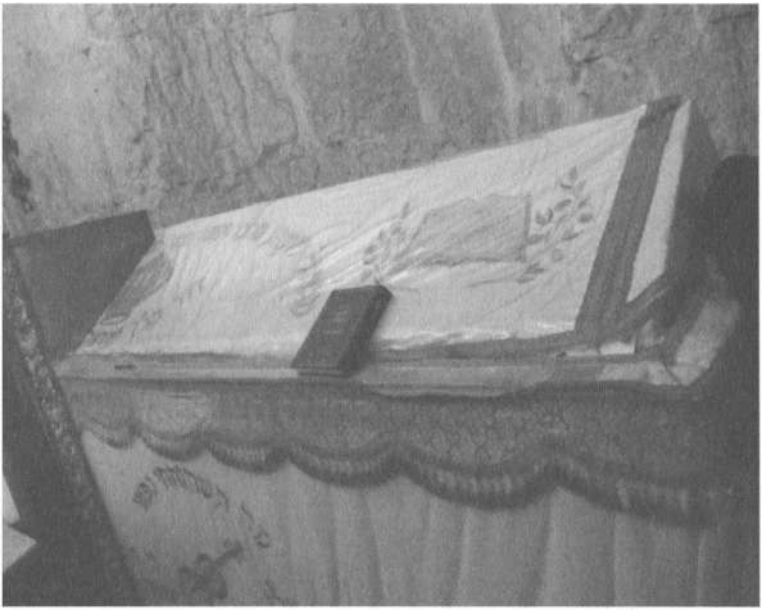

İsa'nın Havarileri ile Birlikte Son Akşam Yemeğin Yendiğine İnanılan Mekandaki Osmanlı Dönemi Mihrap (sol) ve Kitabe (sağ) (Kudüs)

bebeğin kendilerine ait olduğunu her ikisinin de iddia etmesi üzerine davayı çözmesi olayı Hadisde de anlatılmaktadır. Ama Hadiste, Tevrat'ta geçtiği şekliyle '*fahişe kadın*' tabiri kullanılmaz ve onlardan '*iki kadın*' diye sözedilir. Tevrat'ın aksine, iki çocuktan birini kurt kapmıştır ve dava önce Dâvûd'a intikal etmiş ve onun kararını beğenmeyen diğer anne, davayı tekrar Süleymân'ın görmesini istemiştir. Süleymân da bir bıçak getirilmesini ve çocuğu ikiye ayırıp her bir yarısının iki anneye vermeyi teklif etmiştir. Çocuğun öz annesi buna razı olmamış ve çocuğu diğer anne adayına vermeyi kabul etmesi üzerine Süleymân, çocuğun asıl annesinin bu kadın olduğuna hükmetmiştir[Kütüb-i Sitte: c.12, 355-356].

Kudüs'ün Sekiz Kapısından Biri Olan ve Bugün Sinagog Olarak Kullanılan Mûsa Peygamberin Kabrine ve Son Akşam Yemeği Alanına Açılan Zion/Davûd Kapısı. Kanuni Sultan Süleyman Tarafından Yapılmış Olup Kitabesinin Çok Büyük Bir Tahribata Maruz Bırakıldığı Görülüyor. 1948 Yılından Beri Hem Kapı Hem de Bölge Yahudi İşgali Altındadır.

Kudüs Surlarının Dışında Yer Alan Zion Tepesi'nde Dâvûd Peygamberin Makam Kabri.

Tevrat, Süleymân'ın diğer ulusların tanrı ve tanrıçalarına taptığını anlatır ama bu bilgi Kur'ân tarafından –doğal olarak- doğrulanmıyor tabii ki. Tevrat, bu tanrıçanın adını Aştarte ve tanrının da Milkom olduğunu vurguluyor[I. Kıralar: 11:5]. Dolaylı olarak da Süleymân'ın egemenliği döneminde tapınım bulan putlar üzerinde bir yoğunlaşmanın olduğunu ve dolayısıyla Akad devletinden bu yana Mezopotamya'da çok sevilip yaygın bir ritüeli olan aşk ve savaş tanrıçası İştar'a, hâlâ tapınımın sürdüğü ima ediliyor aslında.

Süleymân ve Büyücülük

Önasya toplumlarında büyü, büyücülük, fal ve falcılık Babil'den büyük etkiler aldığı görülür. Anadolu toplumlarında yaşlı kadınlar, doktorlar ve ebeler gibi pek çok büyücü grup vardı. Anadolu uluslarından olan Hititlerin, büyüyü her alanda kullandıkları söylenebileceği gibi, bir kişinin sağlığına kavuşturulması amacıyla yapıldığını ve bunun toplumda ilk sırayı işgal ettiğini

de söyleyebiliriz. Bu maksatla yapılmış bir büyü de anemi hastalığı görülen birine, önce otlardan ilaç hazırlanıp vücudunun çeşitli yerlerine sürüldükten sonra kişi yıkanmakta ve sudan çıkar çıkmaz da üzerinde bir kuş gezdirilmekteydi. Bu büyünün bir benzerinin Tevrat'ta, Mûsa'nın ağzıyla anlatılması gerçekten şaşırtıcıdır[Levililer: 14:1-9].

Eskiçağ dünyasında büyüler, büyüleyici ve etkili sözlerle savılmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda eski Anadolu'da yapılan büyüleri yeminin bozulması, ölümler, yalan yere yemin etme, adam öldürme, dedikodu, kara büyü yapma, ölü ruhlarına soru sorma, cinler ve hastayı rahatsız eden ölü ruhlarının kovulması, yeni doğan çocuğa isim verme aile ve akrabalar arasındaki geçimsizlikler, yapılan hataların giderilmesi, Ay ve Güneş tutulmaları sonucu olacak olaylar ve astroloji gibi ana başlıklar altında toplayabiliriz.

Süleymân peygamber döneminde, büyücülüğün çok ileri seviyede toplumu meşgul ettiği anlaşılmaktadır. Hatta bu büyücülüğün ana temalarından birinin karı kocanın arasını açmak[Bakara: 102] amaçlı yapılmış büyü olduğu ve bu türlerin toplum hayatında daha fazla yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

"İnsanlara büyü ve Bâbil'de Hârût ve Mârût adlı melekler(den ilham alan iki kişiy)e indirileni öğretiyorlar."
"Fakat bunlar, onlardan, erkekle karısının arasını açacak şeyler öğreniyorlardı[Bakara: 102]."

Harut ve Marut

Aile içi geçimsizliklerin önlenmesi ve bu durumun düzeltilmesi için eski Mezopotamya ve Anadolu'da çeşitli büyülerin yapıldığı bilinir. Buna göre baba oğluyla, koca karısıyla, erkek kardeş kızkardeşiyle kavga etmesi durumunda büyüye müracaat edilmesi gereken bir durumdur eski Anadolu'da[Jakob-Rost 1953, 345 vd.].

Şimdi burada okuyucuya bir fikir vermesi ve yukarıdaki ayetleri biraz açmak amacıyla, Süleymân döneminden yaklaşık dört yüz yıl önce yazılmış bir Hitit metninde, aile içi tatsızlığın giderilmesi için yapılmış bir büyü örneği vermek istiyorum.

Tatsızlık yaşamış kişileri barıştırmak amaçlı yapılacak böyle bir büyü için öncelikle şunlar hazır edilmeliydi: Yufka ekmek, zeytinyağı, incir, kuru üzüm, kâseler, şarap ve bira dolu testiler, leğen, maşrapa, beyaz ve siyah bir koyun, köpek yavrusu.

Bu çok sıkıcı ve uzun ayinin ilk aşamasında büyücü kadının her uzattığına geçimsizliklerden kurtulmak isteyenler, dokunur. Bu arada büyücü kadın peynir ve somun ekmeği parçalayıp ve şarabı dökünce, *'ey güneş tanrısı, beyim! Bak, senin huzuruna geçimsizliğe neden olan kötü dilleri yerleştirdim'* diyerek ayini başlatır.

Bu arada büyücü kadın, hazırlanmış olduğu figürünleri, geçimsizliklerden kurtulmak isteyenlerin ayakları altına yerleştirmiştir. Elinde tuttuğu iki dili figürünlerin başı üzerine koyar. Figürünlerin gövdelerine önce bağladığı mavi yün ve kırmızı ipi çeker. Kırmızı yünü alır ve bunu onların üzerinde bıçakla kesip, *'bir zamanlar kavga etmiş olduğunuz dilleri tanrı Andaliia nasıl sizden bıçakla kesip aldığına bakın'* deyip elindekileri ocağa ateşe atıp yakar.

Sonra bir balık alıp geçimsizliklerden kurtulmak isteyenlerin başı üzerinde gezdirir, *'şu balığa bak! Balık denizden nasıl çekilip çıkarılmışsa, şimdi o kötü günlerin dili ve lanetleri de aynı şekilde çıkarılmış olsun'* deyip balığı da ocağa fırlatır.

Ardından beyaz ve siyah yün alıp içine hayvan yünü sarar ve bunları da geçimsizliklerden kurtulmak isteyenlerin üzerine tutup, *'ağız ve diliniz ile neler söyleyip gelmişseniz, vücudunuzun ve kötü günlerin dilleri sizden kesilip ayrılsın'* sözleriyle onları da ocağa fırlatır.

Büyücü kadın bu kez tuz alır eline ve ondan yedi dil sembolü yapar. Geçimsizliklerden kurtulmak isteyenlerin üzerinde onları döndürür ve *'bir zamanlar kavga etmiş olduğunuz o kötü dilleri güneş tanrısı yerin dibine çaktı'* deyip elindekileri ocağın içine fırlatır.

Bu arada bir koyun alınıp süslenmiştir ve geçimsizliklerden kurtulmak isteyenler bu koyunun ağzına tükürüp, *'uğursuz lanetleri tükürüp atın'* deyip koyunu çukur kazdıkları yerde kurban ederler. Kurban edilen koyun ocakta yakılıp üzerine bal, zeytinyağı ve şarap dökülüp ocağın içine atılır.

Bu kez de büyücü kadın bir kertenkele alıp onu mavi ve kırmızı yünle sarar. Geçimsizliklerden kurtulmak isteyenlerin üzerinde gezdirildikten sonra *'ey kertenkele kötü dili ye, bitir!'* denir. Bu arada bir köpek yavrusu alınır ve geçimsizliklerden kurtulmak isteyenlerin üzerinde çevrilir. *'Bedeninizin tamamı için kefaret olsun'* denip eniğin ağzına tükürülür. Öldürülen enik, toprağa gömülür.

Sonra da sırasıyla şu işlemler yapılmaya devam eder. Büyücü kadın geçimsizliklerden kurtulmak isteyenlerin üzerine su serperek onları arındırır. Kilden yaptığı bir hamur teknesine yağ, mavi, kırmızı yün, buğday taneleri koyar. Sonra şarap, zeytinyağı, incir, kuru üzüm, tuz ve balla doldurduğu bir kabı alarak *'uğursuz ağız ve dille birlikte kap da kırılsın'* deyip kabı kırar ve ocağa atar.

Bir kez daha koyun süslenir, ekmek ve bir testi şarap alınarak koyun, güneş tanrısına adanır. Koyun kesilmemiştir, büyücü kadının evine götürmesi için ona verilmiştir. Büyücü kadın bu kez de yedi çivi almıştır eline. Onları sunular eşliğinde çakar ve *'çiviler nasıl çakıldı ise aynı şekilde uğursuz ağızlar dilleriyle birlikte yere çakılsın'* der.

Tüm bu uzun ve yorucu ayinler hâlâ bitmemiştir ve bu kez de büyücü kadın ekmek, peynir ve şarap dolu kâseyi alır ve geçimsizliklerden kurtulmak isteyenlere uzatır. Onlar da ellerini dokundurur. Büyücü kadın elindekileri güneş tanrısına sunar ve *'ey şanlı güneş tanrısı bu uğursuz ağız ve dil için kabul et'* denir. Bu arada bir ateş yakılmıştır ve taştan yedi ayak dikilmiştir. Büyücü kadın eline aldığı ekmeği, şarap kâsesini geçimsizliklerden kurtulmak isteyenlere uzatır ve onlar da elleriyle dokunarak *'bu taş direkler devriliyor, geçimsizliklerden kurtulmak isteyenlerin ağızlarından ve dillerinden her ne çıkmışsa bu sözler de böyle devrilsin'* der.

Bu arada geçimsizliklerden kurtulmak isteyenler çömelir ve sekerek ateşten atlarlar. Çıkardıkları ve fırlatıp attıkları giysilerini büyücü kadın kendisi için alır.

Bu can sıkıcı ayin hâlâ devam etmektedir.

Bu sefer de büyücü kadın elindeki kabı geçimsizliklerden kurtulmak isteyenlerin üzerinde çevirir ve leğeni onların ayakları altına koyar. Kötü dili kovmak amaçlı kabı büyücü kadın, leğeni geçimsizliklerden kurtulmak isteyenler kırıp *'tüm kötü sözler böyle kırılıp gitsin'* derler.

Artık bu sıkıcı ayinin sonuna gelinmektedir.

Büyücü kadın bir bitki alıp bu bitkiyi geçimsizliklerden kurtulmak isteyenlerin vücuduna sürer, *'ağzınızdan ve dilinizden çıkan kötü sözler tümden silinsin'* diye bağır. Büyücü kadın tarafından verilen iki kâse su, geçimsizliklerden kurtulmak isteyenlerin başlarına dökülür ve onlar elleriyle gözlerini yıkar. Sonra öküz boynuzu içine su doldurulup mühürlenir.

Böylece bu uzun ayin de sona ermiştir artık.

Sona eren bu büyüdür sadece ...

Yaşlı Plinus Roma halkı arasında yaygın olan büyü ve muska ritüellerinden sıklıkla söz edecektir eserlerinde. Mesela vücudun bir yerinde oluşan kırık ve çıkıklar için alınan kamış, hasta olan yere büyülü sözlerle monte ediliyor; sirkeye batırılmış bir tutam saç, köpek ısırığı için bastırılıyor; bir tutam saç, baş yaraları için zeytinyağı ile birlikte şaraba batırılıyor; yanmış saç tutamı da urlara bastırılıyordu(Dürüşken 2011, 19-20). Dahası İ.Ö. 367 yılında ilk defa Romalıların tanıştıkları –Jupiter'in Capitolium tapınağındaki taş bir sandıkta saklanan- Sibylla kitaplarına, kadın kahinler tarafından daha önce yaşanmış kehanetler aracılığıyla fala bakılırdı.

Muskaların belki de en eski örneğini Sumer toplumunda görürüz. Çünkü içlerine şifalı bitkiler ya da nazarlıklar konulup büyülü sözlerle hazırlanan deri keselerin Sumer toplumunca boyunlara asıldığı bilinmektedir Bottéro-Kramer 2017, 96-97.

Roma Kalıntıları (Roma)

a. Tevrat'a Göre Dâvûd

Birinci Samuel

Bap 17

Dâvûd, Beyt-lehemli Yesse'nin en küçük oğludur ve ailesinin sürüsünü gütmektedir. Ağabeylerinin üçü de Saul'un Krş. Habercilerin İşleri. 13:21-22 ordusuyla Ela deresinde Filistilerle savaşa gitmiştir. Ağabeylerine yiyecek götürmek için Dâvûd, sabah erkenden yola çıkıp 'arabalar ordugâhına' gelir. Bu sırada ordu savaş için hazırlanır. Gatlı Filisti pehlivan Golyat ortaya atıldığında ise İsrailliler korkmuş ve o da karşısındakilere hakaret edip meydan okumaktadır. Dâvûd da abisi Eliab'ı görmüş ve o, ona gelmesinin gereksiz olduğunu söylemektedir. Dâvûd, Saul'un yanına gelir ve ona: *'kulun gidip bu Filisti ile savaşacak'* der. Ama Saul, Dâvûd'a yaşının küçük ve bu alanda tecrübesiz olduğunu söyler. Dâvûd da: *'sürüye bir aslan ya da ayı daldığında onları öldürdüğünü vurgulayarak 'aslan ve ayı pençesinden beni kurtaran Rab, bu Filisti'nin elinden de beni kurtaracaktır'* der. Saul, Dâvûd'a kendi esvapları ile tunç başlık ve zırh giydirir ama Dâvûd alışkın olmadığından bunları üzerinden atar. Eline değneği ile sapanını alır ve yerden topladığı beş çakıl taşını çoban torbasına koyar. Golyat, Dâvûd'u küçümser ama Dâvûd torbasından çıkardığı taşı sapanla fırlatıp onu başından yaralayıp öldürür. Bu durumu gören Filistiler kaçar ve Ekron kapılarına kadar kovalanır.

Bap 18

Saul, Dâvûd'u babasının evine dönmeye bırakmaz ve Dâvûd'u canı gibi sever. Dâvûd Filisti'yi vurduğunda İsrail şehirlerindeki halk, Saul'u karşılamak için sokağa dökülmüştür, şarkılar söyleyerek: *'Saul vurdu binlerini; Dâvûd da on binlerini'* diye bağırırlar. Bu sözler Saul'un canını sıkmıştır ve Dâvûd'a artık 'eğri gözle' bakmaktadır. Hatta Saul, Dâvûd'a düşmandır artık. Ama yine de kızı Mikal'i Dâvûd'a eş olarak verir.

Bap 19

Saul, oğlu Yonatan ve tüm halkından Dâvûd'u öldürmelerini ister. Ama Yonatan, Dâvûd'u çok sever ve bu durumu Dâvûd'a bildirir. Hatta babasına Dâvûd'u afetmesini rica eder. Saul, Dâvûd'u affeder ama Dâvûd başka bir savaş daha kazanınca kıskançlığı yeniden kabarır ve onu mızrakla öldürmeye çalışır. Dâvûd evine kaçar ama Saul onun arkasından ulaklar gönderir. Dâvûd'un karısı onun hasta olduğunu söyleyerek gelenleri oyalar ve o sırada Dâvûd kaçarak Samuel'in yanına gelir. Olan biten her şeyi Dâvûd ona anlatır. Samuel'le birlikte Noyat'ta yerleşir.

Bap 20

Dâvûd, Noyat'tan kaçıp Saul'un oğlu Yonatan'ın yanına gelir ve şöyle der: *'Babana karşı suçum nedir ki canımı arıyor?'* Bunun üzerine Yonatan, Dâvûd ile babası Saul'un arasını bulmaya çalışsa da bunda başarılı olamaz. Sonuçta Dâvûd, Saul'un yanından kaçmak zorundakalır.

Bap 21

Dâvûd da Nob'a kâhin Ahimelek'in yanına gelir. Ondan ekmek ve bir kılıç ister. Ahimelek de kendisinde sadece tek bir kılıç olduğunu ve onun da Filisti Golyat'ın kılıcı olduğunu söyler ve Dâvûd o kılıcı alır. Dâvûd buradan Gat kralı Akişten'in yanına sığınır ama ondan korkar ve çekinir.

Bap 22

Sonra buradan da ayrılıp Adullam mağarasına sığınır. Kardeşleri ve babasının bütün ev halkı onun bu mağarada olduğunu işitince buraya gelirler. Hatta daha sonra Dâvûd'un yanına borçlu ve sıkıntıda olan, canı yanmış dört yüz kadar insan toplanır. Dâvûd, Moab Mitspesin'e gider ve ona: *'Babamla anam yanınızda kalsın'* der. Kendisi da Heret ormanına gider. Ancak bu arada Saul da herşeyden haberdar olmuştur ve Ahimelek ve ailesini yanına çağırttırarak tümünü öldürtmüştür.

Bap 23

Bu arada Filistiler Keila'ya karşı savaşmaktadırlar. Dâvûd, Rabbe Filistilere karşı savaşıp savaşmamasını sorar. Rab de savaşmasını ister ve Dâvûd onları yenip Keila ahalisini kurtarır. Dâvûd'un burada savaştığı Saul'e bildirilir. Bu arada Saul, Dâvûd'a saldırmak için bir fırsat kollamaktadır. Dâvûd da Zif çölündeki dağlık alanda kalmaktadır. Dâvûd'un burada olduğunu duyan Saul'un oğlu Yonatan da Dâvûd'un yanına gelmiştir. Saul, Dâvûd'un peşindedir ve onu yakalamak için fırsat kollamaktadır. Dâvûd'u Maon çölünde sıkıştırır fakat yakalamayamaz. Çünkü Filistiler topraklarına saldırıya geçmiştir. Bu arada Dâvûd da Engedi hisarında oturmaktadır.

Bap 24

Saul, Filistilere karşı topraklarını savunmak için geri döndükten sonra Dâvûd'un Engedi çölünde olduğu haberini alır. Bunun üzerine Saul, İsrail'den üç bin seçme adam alarak Dâvûd'un peşine yeniden düşer ve onu bir mağarada sıkıştırır. Ama bu mücadelenin galibi Dâvûd olur. Dâvûd, Saul'ü öldürmez ve onu serbest bırakır. Bu iyilik karşısında Saul ağlar ve *'sen benden daha sâlihsin, çünkü ben sana kötülükle ödediğim halde sen bana iyilikle ödedin'* der.

Bap 25

Samuel ölür ve onu Rama'daki evine gömerler. Dâvûd da Paran çölüne gider. Bu arada Dâvûd adamlarını Nabal adlı birine göndererek ondan elinden geldiğince yardım etmesini ister. Ama Nabal yardım etmeyi kabul etmez. Bunun üzerine karısı Abigaildi kocasının yardım etmemesi durumunu içine sindiremez. Hayvanları yükleterek Dâvûd'un yanına gider. Bu arada Dâvûd da Nabal ve tüm erkekleri vurmak için yola çıkmıştır. Dâvûd ve Abigaildi yolda karşılaşınca, Abigaildi bu durumdan dolayı üzüntüsünü Dâvûd'a arz eder. Dâvûd da onu ve kocasını affeder. Kocasının bu durumdan haberi yoktur ve Abigaildi kocasının yanına gelir ama çok sarhoştur. Sabah olunca karısı olan biteni Nabal'a anlatır, taş kesilir ve ölür. Dâvûd, Nabal'ın öldüğünü duyunca karısına elçi gönderir ve kendisiyle evlenmek istediğini bildirir ve Abigaildi bu teklifi kabul eder. Ayrıca Dâvûd Yizreel'den Ahinoam'ı da eş olarak alır.

Bap 26

Saul'un Dâvûd'u öldürmeye kalkışması ve Dâvûd'un da bundan kurtulup Saul'un çadırına gizlice girip o uyurken başucundaki mızrak ile su matarasını alıp oradan uzaklaştığı ile gelişen olaylar üzerinde durulmaktadır.

Bap 27

Dâvûd tüm ailesi ile birlikte altı yüz kişi Gat kralı Maok oğlu Akiş'e sığınır ve artık Saul, Dâvûd'un izini sürmez. Akiş, Dâvûd'a oturması için Tsiklagı verir ve Dâvûd burada bir yıl dört ay oturur ve akınlar yapar.

Bap 28

İsrail'le savaşmak için Filistiler ordularını toplamaktadır. Bu arada Saul de cincileri ve bakıcıları memleketten kaldırmıştır. Filistiler toplanıp gelmişler ve Şunem'de ordugâh kurmuştur. Saul de bütün İsrail'i toplar ve Gilboa'da ordugâh kurar ve Filistileri görünce korkar. Rabbe sonucun ne olacağını sorar ama hiçbir yanıt alamamaktadır. Bunun üzerine kılığını değiştirerek iki adamla birlikte Endor'da bulunan cinci bir kadına durumun ne olacağını sormak için gider. Bu arada ölmüş olan Samuel'in ruhu ile cinci kadının aracılığıyla irtibata geçer. Aralarında geçen uzun konuşmalardan sonra ona: *'İsrail seninle beraber ama İsrail ordusu Filistilerin eline geçecek'* denir.

Bap: 29-31

Filistiler tüm ordularını Afek'e toplar. İsrailliler de Yizreel'deki pınarların yanına ordugâh kurar. Yapılan savaş ayrıntılarıyla anlatılır ve savaşın sonunda Saul ve oğulları Filistiler tarafından öldürülür.

İkinci Samuel Bap: 1-24

Saul öldüğünde Dâvûd da Amalekiler ile yaptığı savaştan dönmüştür ve yanına Saul'un ordugâhından bir adam gelir ve Saul'un nasıl öldürüldüğünü detaylarıyla anlatır. Dâvûd, Rab ile birlikte Hebron'a gider. Saul evi ile Dâvûd'un evi arasındaki savaş uzamış ve Dâvûd'un evi gün geçtikce kuvvetleniyordur, ancak Saul'un evi zayıflıyordu. Hebron'da Dâvûd'un altı oğlu doğar: Amnon, Kileab, Abşalom, Adoniya, Şefatya, İtream. Abner Hebron'da ölür. Ayrıca Saul'un oğlu İş-boşet'in başı vurularak Dâvûd'a getirirler. İsrail'in bütün sıptları gelip Dâvûd'a biat ederler ve Dâvûd, kral olduğunda otuz yaşındadır. Dâvûd Yeruşalim'de kendine eş olacak cariyeler ve karılar alır ve onlardan erkek ve kız çocukları olur: Şammua, Şobab, Natan, Süleymân, İhbar, Elişua, Nefeg, Yafia, Elişama, Elyada ve Elifelet. Dâvûd topladığı otuz bin adamıyla Allah'ın sandığını çıkarmak için Bale-ya Hûda'ya gider. Rab için bir ev inşa edilir. Dâvûd, Filistileri vurup onları kendi egemenliği altına alır. Dâvûd, Saul'un evinden Yonatan'ın oğlu ayakları sakat olan Mofiboşet'e ihsanda bulunur. Dâvûd, Ammon oğulları ile savaşır. Dâvûd yatağından kalkınca kral evinin damında yıkanan Hitti Uriya'nın karısı Elimm'ın kızı Batşeba'yı görür. Daha sonra onu yanına çağırtırarak onunla yatar ve kadın gebe kalır. Böylece Dâvûd, Rabbin önünde kötü bir iş yapmış olur. Ancak doğan çocuk ölür. Bu olaydan sonra Dâvûd'un karısı Bat-şeba, Süleymân'ı doğurur. Dâvûd'un oğlu Amnon, kızkardeşi Tamar'a tecavüz eder. Olay şöyle gelişir. Dâvûd'un oğlu Abşalom'un Tamar adında güzel bir kızkardeşi vardır. Dâvûd'un diğer oğlu Amnon, kızkardeşine delicesine kara sevdaya tutulmuştur ve bu işin içinden çıkamaz. Ama Amnon'un Yonadab isimli bir dostu ona bir akıl verir: *'Yatağına girip hasta olduğunu söyle; baban seni ziyaret etmeye geldiğinde de kızkardeşim bana yemek hazırlasın ve elinden yiyeyim de'*, der. Amnon, tavsiye edildiği gibi yapar ve kızkardeşi ona yemek hazırlayıp odasına götürür. O anda Amnon, kızkardeşine: *'Kızkardeşim gel benimle yat'* der. Tamar da: *'Hayır kardeşim, beni alçaltma, çünkü İsrail'de böyle şey olmaz, bu deliliği etme'* yalvarmalarına aldırmayan Amnon kızkardeşini alçaltır ve onunla yatar. Dâvûd'un günlerinde arka arkaya üç yıl kıtlık olur.

Birinci Krallar Bap: 1-2

Dâvûd ataları ile uyur ve Dâvûd şehrinde gömülür. Dâvûd, İsrail tahtında yedi yıl Hebron'da, otuz üç yıl Yeruşalim'de olmak üzere kırk yıl krallık yapar. Süleymân, babası Dâvûd'un tahtına oturur.

b. Kur'ân'da Davûd

Davûd'un Meziyetleri ve Peygamberliği

"Güçlü kulumuz Dâvûd'u an; çünkü o (bize) çok başvururdu. Biz dağları ona râm etmiştik; akşam sabah onunla tesbih ederler (onun yaptığı tesbihle çınlarlar)dı.

(Her tarafından) toplanıp gelen kuşları da (ona râm etmiştik). Hepsi onun nağmesine katılır (beraber tesbih ederler)di.

Onun mülkünü güçlendirmiştik, kendisine hikmet (peygamberlik, yüksek bilgi, hakkı bâtıldan ayırma, dâvâları çözme) ve açık, güzel konuşma (yeteneği) vermiştik(Sâd:17-20).

"Dâvûd'a da Zebûr'u verdik(İsrâ: 55)."

"Ve ona demiri yumuşattık: '*Geniş zırhlar yap, dokumasını ölçülü yap ve (hepiniz) iyi işler yapın. Çünkü ben yaptıklarınızı görmekteyim.*' diye (vahyettik(Sebe: 10-11))."

Davûd'un Adaleti

Sana dâvâcıların haberi geldi mi? Hani odasının duvarına tırmanmışlardı, Dâvûd'un yanına girmişlerdi de (Dâvûd) onlardan korkmuştu: '*Korkma*', dediler, '*biz iki dâvâcıyız. Birimiz, ötekinin hakkına saldırdı. Şimdi sen aramızda hak ile hükmet, (adâletten ayrılıp bize) zulmetme. Bizi yolun ortasına (adâlete) götür. Bu kardeşimin doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken 'Onu da bana ver' dedi ve konuşmada bana ağır bastı (onunla baş edemedim.)*'

(Dâvûd) dedi ki: '*And olsun (o) senin, koyununu kendi koyunlarına katmayı istemekle sana zulmetmiştir. Zâten (mallarını birbirine) karıştıran (ortak)ların çoğu birbirine zulmederler. Yalnız inanıp iyi işler yapanlar bunun dışındadır ki, onlar da ne kadar azdır!*'

Dâvûd, (bu hükümle) kendisini denediğimizi (kendisine bir belâ vereceğimizi) sandı da Rabb'inden mağfiret diledi, eğilerek secdeye kapandı ve tevbe edip (bize) döndü.

Biz de ondan bunu affettik. Yanımızda onun bir yakınlığı ve güzel bir geleceği vardır. 'Ey Dâvûd, biz seni yeryüzünde (senden öncekilerin yerine) hükümdar yaptık. İnsanlar arasında adâletle hükmet; keyf(in)e uyma, sonra seni Allah'ın yolundan

saptırır. Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unuttuklarından dolayı, onlara çetin azâb vardır(Sâd: 21-26).' "

Davûd, Tâlut ve Câlût

"Mûsa'dan sonra İsrâil oğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerine: '*Bize bir hükümdar gönder, (onun önderliğinde) Allah yolunda savaşalım*' demişlerdi.

'*Ya size savaş yazılınca savaşmazsanız?*' dedi.

Dediler: '*Bizler neden Allah yolunda savaşmayalım ki; oysa biz yurtlarımızdan ve oğullarımız arasından çıkarılıp sürüldük.*' Fakat kendilerine savaş yazılınca (farz kılınınca), içlerinden pek azı hâriç, yüz çevirdiler. Allah zâlimleri bilir.

Peygamberleri onlara dedi ki: '*Allah, Tâlut'u size hükümdar gönderdi*'. Dediler ki: '*O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha lâyıkız, ona geniş mal da verilmemiştir.*'

De ki: '*Allah onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı.*' Allah mülkünü dilediğine verir. Allah(ın lûtfu) geniştir, (O her şeyi) bilendir.

Ve peygamberleri onlara dedi ki: '*Onun hükümdarlığının alâmeti, içinde Rabb'inizden bir huzûr ve Mûsa ailesinin, Hârun âilesinin geriye bıraktığından bir kalıntı bulunan, meleklerin taşıdığı (Allah'ın ahid sandığı) Tâbût'un size gelmesidir. Eğer inanıyorsanız bunda sizin için (Tâlût'un hükümdarlığına) kesin bir âlâmet vardır.*'

Tâlût, askerlerini yürütüp (ordugâhtan) çıkarılınca dedi ki: '*Allah sizi bir ırmakla deneyecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Ondan (kana kana) tatmayıp sâdece eliyle bir avuç alan bendendir.*' İçlerinden pek azı hâriç, hepsi ondan içtiler. Nihâyet Tâlût ve kendisiyle beraber inananlar, ırmağı geçince: '*Bugün Câlût'a ve askerlerine karşı bizim güzümüz yok.*' dediler.

Allah'a kavuşacaklarına kanâat getirenler ise: '*Nice az bir topluluk var ki, Allah'ın izniyle çok topluluğa galip gelmiştir. Allah, sabredenlerle berâberdir.*' dediler.

(Tâlût'un askerleri) Câlût ve askerlerinin karşısına çıktıklarında şöyle dediler: '*Rabb'imiz, üzerimize sabır dök! Ayaklarımızı sağlam tut ve o kâfir millete karşı bize yardım et!*'

Derken Allah'ın izniyle onları bozdular, Dâvûd, Câlût'u öldürdü. Allah ona (Dâvûd'a) hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti. Eğer Allah, insanların bir kısmıyla diğerlerini savmasaydı, dünyâ bozulurdu. Fakat Allah, bütün âlemlere karşı lûtuf sâhibidir(Bakara: 246-251)."

c. Tevrat'a Göre Süleymân

Birinci Krallar

Bap 1

Kral Dâvûd ihtiyarlamıştır ve üstünü üşümesin diye esvaplar örtmelerine karşılık ısınamamaktadır. Çareyi Şunemli Abişagı isimli genç ve güzel bir kadını Dâvûd'un hizmetine vermekte bulurlar ama Dâvûd onunla yatmaz.
Bu arada Haggit'in oğlu Adoniya krallığını ilan etmesine karşın bu durumdan Dâvûd'un haberi yoktur. Dâvûd, olayı öğrenince İsrail ve Yahuda üzerine hükümdar olarak Süleymân'ı tayin ettiğinibildirir.

Bap 2

Dâvûd'un öleceği günler yaklaşmış ve Süleymân'a: *'Ben bütün dünyanın gittiği yola gidiyorum, sen kuvvetli ol, yaptığın her işte hikmetli olasın diye Mûsa'nın şeriatında yazılmış olana göre Rabbin yollarında yürümek ve kanunlarını, emirlerini tutmak için onun bekçiliğini tut'* diyerek ona bazı nasihatlerde bulunur. Dâvûd ölünce tahtına Süleymân geçer.

Bap 3

Süleymân Mısır firavununun kızını alır ve Rabbin evini ve Yeruşalim duvarını bitirinceye kadar kadını Dâvûd kentine getirmez. Bu arada Süleymân bir rüya görür ve rüyasında Rab: *'Senden sonra senin gibisi çıkmayacak. Sana dilediğin şeyi de verdim hem zenginlik hem de izzet ki krallar arasında senin gibisi olmayacak'* der. Bu arada Süleymân'ın karşısına iki fahişe kadın gelir ve yeni doğmuş bir bebeğin kendilerine ait olduğunu iddia eder. Bunun üzerine Süleymân da bir kılıç getirilerek çocuğu ikiye bölmelerini ve çocuğu bu iki kadına taksim etmelerini ister. Ama çocuğun asıl annesi buna karşı çıkarak çocuğun diğer kadına verilmesine razı olur.

Bap 4

Süleymân'ın reislerinin, kâhyalarının isimleri ile onu bir günlük yiyeceğinin listesi verilir. Ayrıca Süleymân'ın cenk arabaları için kırk bin ahır bölüğünde atları vardır. Ve Allah, Süleymân'a ziyadesiyle hikmet anlayış ve kalp genişliği vermiştir.

Bap 5

Süleymân, Sur kralı Hiram'dan kereste göndermesini ister.

Bap 6

Süleymân, Mısır diyarından çıkışın dört yüz sekseninci ve tahta oturuşunun dördüncü yılında ve Ziv ayında Rabbin evini yapmaya başlar. İlerleyen satırlar yedi yılda bitirilen bu tapınağın mimarî özellikleri ve detaylarını anlatır.

Bap 7

Süleymân'ın on üç yıldır yapımı süren evinin mimarî özellikleri ve detayları anlatılır. Bu arada Süleymân Sur kentinden getirttiği tunç ustası Hiram'dan evin bütün tunç işlerini yapmasını ister. Böylece o, parlak tunçtan kazanlar, leğenler ve kürekler yapar. Onun yaptığı tunçtan dört arşın genişliğindeki on kazan evin sağına ve güneyine konulur.

Bap 8

Süleymân'ın Rabbe olan takdimelerini ve yakarışlarını içerir.

Bap 9

Süleymân evi ve yapmayı arzuladığı her şeyi bitirdiğinde Rab, Süleymân'a Gibeon'da görünür ve Süleymân'ın yakarışlarına karşılık verir.

Bap 10

Sebe kraliçesi, Süleymân'ın şöhretini işitince onu bilmecelerle denemek için yanında getirdiği baharat, pek çok altın ve değerli taşlarla yüklü develeriyle birlikte Yeruşalim'e gelir. Yüreğindeki tüm konuları Süleymân ile konuşur ve her konuda mutmain olur. Süleymân'a da: *'İşlerin ve hikmetin için memleketimde işittiğim söz doğru imiş'* der. Süleymân da Sebe kraliçesinin tüm istediklerini verir ve kraliçe memleketine döner. Hiram'ın gemileri de Ofir'den altın, pek çok sandal ağaçları ve değerli taşlar getirmektedir. Bir yıl içinde Süleymân'a gelen altın miktarı altı yüz altmış altı talantdır. Bunlardan her birinin ağırlığı altı yüz şekel olan ikiyüz adet büyük kalkan ile dövme altından her birinin ağırlığı üç mana olan üç yüz küçük kalkan yapar.

Ayrıca fildişinden, saf altınla kaplı, altı basamak üzerinde iki tarafta on iki aslanlı ve tahtın arka baş tarafı yuvarlak, oturacak yerde iki tarafındaki kollarında aslan olan büyük bir taht yapar. Süleymân'ın içme kaplarının tamamı altındandır ve onun yanında gümüşün bir değeri yoktur. Süleymân zenginlikte ve hikmette bütün krallardan daha üstündür. Süleymân bin dört yüz savaş arabası ile on iki bin atlı toplamıştır ve atlar Mısır'dan getirilmiştir.

Bap 11

Süleymân, Firavunun kızından başka Moabiler, Ammoniler, Edomiler, Saydalılar ve Hittilerden de kadınlarla evlenir. Süleymân'ın yediyüz karısı ve üç yüz cariyesi vardır.

Süleymân ihtiyarlayınca karıları onun aklını çelip Saydalıların tanrıçası Aştarte'ye ve Moab'ın tanrısı Kemoş'a ve Ammon'un tanrısı Milkom'a tapmaya başlamıştır. Üstelik bu tanrı ve tanrıçalar içinde tapınaklar inşa etmiştir. Bunun üzerine Rab, Süleymân'a düşman olur. Süleymân İsrail üzerinde kırk yıl krallık yaparak ölür ve Dâvûd'un şehrinde gömülür. Yerine oğlu Rehoboam geçer.

d. Kur'ân'da Süleymân

Süleymân'ın Kişiliği ve Meziyetleri

"Biz Dâvûd'a Süleymân'ı armağan ettik,

(Süleymân) ne güzel kuldu! O (Allah'a) çok döner, (sesle çok tesbih eder)di(Sâd: 30)."

"Süleymân'a da, sabah gidişi bir ay(lık mesafe), akşam dönüşü bir ay(lık mesafe) olan rüzgârı boyun eğdirdik ve onun için bakır kaynağını da akıttık. Rabb'inin izniyle cinlerin bir kısmı, onun önünde çalışırdı. Onlardan kim buyruğumuzdan sapsa, ona alevli azâbı taddırırdık. Ona dilediği gibi kaleler, heykeller, havuzlar kadar (geniş) leğenler, sabit kazanlar yaparlardı. '*Ey Dâvûd âilesi, şükredin!' kullarımdan şükreden azdır*(Sebe: 12-13)."

Süleymân, Atlar ve Rüzgâr

"Akşamüstü kendisine sâfin (görkemli) hızlı koşan (sâf kan Arap) atları gösterilmişti. '*Ben*', dedi, '*mal sevgisini, Rabb'imi anmaktan (ötürü) tercih ettim.*' Nihâyet bu atlar perdenin arkasına gizlendi. '*Onları bana getirin*' (dedi), bacaklarını ve boyunlarını okşamağa başladı.

Andolsun Süleymân'ı denedik: Tahtının üstüne bir ceset bıraktık, sonra (bize) yöneldi.

Rabb'im, dedi: *'beni affet, bana, benden sonra hiç kimseye nasib olmayan bir mülk (hükümdarlık) ver. Çünkü Sensin o çok lutfeden, Sen!'*

Biz, rüzgârı ona boyun eğdirdik. Onun buyruğuyla, onun istediği yere yumuşak (yumuşak) eserdi. Ve şeytânları; her binâ ustasını ve dalgıcı ve (kötülük yapmamaları için) zincirlerle birbirine bağlanmış başka (şeytân)ları (yâni cinleri veya isyancı kâbileleri ona boyun eğdirdik). 'Bu bizim ihsânımızdır. Artık dilediğine ver veya verme, hesapsızdır' (dedik). Onun bizim yanımızda bir yakınlığı ve güzel bir geleceği de vardı(Sâd: 31-40)."

Dâvûd ve Süleymân

"Dâvûd ile Süleymân'ı da (an).

Hani onlar, toplumun davarının yayıldığı bir ekin hakkında hükmediyorlardı, biz de onların hükümlerine şahit idik. O hükmü Süleymân'a bellettik. Onların hepsine de hükümdarlık ve bilgi verdik.

Dâvûd'a dağları ve kuşları boyun eğdirdik, onunla beraber tesbih ediyorlardı. Biz (bunları) yaparız. Ona, sizi, savaşın şiddetinden korumak için zırh yapmayı öğretmiştik. Ama siz şükrediyor musunuz ki?

Süleymân'a da fırtınayı (boyun eğdirmiştik). Onun emriyle, içinde bereketler yarattığımız yere akıp giderdi. Biz her şeyi (yapmasını) biliriz. Onun için denize dalan ve bundan başka işler yapan bazı şeytânları da emrine vermiştik. Biz onları onun emrinde tutuyorduk(Enbiyâ: 78-82)."

"Andolsun biz, Dâvûd'a ve Süleymân'a bir ilim verdik de onlar: *'Bizi inanan kullarından birçoğuna üstün kılan Allah'a hamdolsun.'* dediler.

Süleymân, Dâvûd'a mirâsçı oldu (Dâvûd'un peygamberliği, ilmi ve mülkü Süleymân'a kaldı.)

Dedi ki: *'Ey insanlar, bize kuşların dili öğretildi ve bize her şeyden (bolca) bir pay verildi. İşte bu, açık bir lutuftur.'*

Süleymân'a cinlerden insanlardan ve kuşlardan orduları toplandı, hepsi bir arada düzenli olarak sevk ediliyordu. Karınca vâdisine geldikleri zaman bir karınca: *'Ey karıncalar'* dedi, *'yuvalarınıza girin ki Süleymân ve orduları farkında olmayarak sizi ezmesinler.'*

(Süleymân) onun sözüne gülümseyerek dedi: *'Rabb'im, bana ve anama, babama lutfettiğin ni'mete şükretmemi, senin beğeneceğin faydalı bir iş yapmamı gönlüme ilham eyle ve rahmetinle beni iyi kullarının arasına sok.'*

Kuşları teftiş etti, (içlerinde hüdhüdü bulamadı), dedi ki: *'Neden hüdhüdü göremiyorum, yoksa kayıplardan mı oldu? Ona çetin bir azâbedeceğim, ya da onu keseceğim. Yahut da bana (mâzeretini belirten) açık bir delil getirecek.'*

Çok geçmeden (hüdhüd) geldi:

Süleymân'ın Meclisi, Enbiyânâme, (Los Angeles Country Museum of Art)

'Ben', dedi, *'senin görmediğin bir şey gördüm ve Sebe'den sana gerçek bir haber getirdim. Ben onlara hükümdarlık eden bir kadın buldum, kendisine (kralların muhtaç olduğu) her şey verilmiş ve büyük bir tahtı var. Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp Güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytân onlara işlerini süsleyip onları doğru yoldan çevirmiş, bu yüzden yola gelemiyorlar. Göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran ve gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilen Allah'a secde etmeleri gerekmez mi? Allah ki, O'ndan başka Tanrı yoktur, büyük Arş'ın sâhibidir.'*

(Süleymân): *'Bakalım'*, dedi, *'doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın? Bu mektubumu götür, onlara at, sonra onlardan biraz öteye çekil de bak, neye başvuruyorlar (ne yapacaklar).'*

(Hüdhüd mektubu götürüp attıktan sonra Sebe melikesi) danışmanlarına dedi ki: *'Ey ileri gelenler, bana çok önemli bir mektup bırakıldı. O Süleymân'dandır ve Rahmân ve Rahim Allah'ın adiyle (başlamakta)dır. Bana karşı büyüklük taslamayın ve bana teslim olarak gelin (diye yazıyor). Ey ileri gelenler'*, dedi, *'bu işimde bana bir fikir verin; (bilirsiniz ki) ben, siz olmadıkça hiçbir işi (kendi başıma) kesip atmam.'*

Dediler ki: *'Biz kuvvetliyiz, yaman savaşçılarız ama emir senindir. Bak, (düşün) ne buyurursan öyle yaparız.'*

Dedi ki: *'Hükümdarlar bir ülkeye girdiler mi, orayı bozarlar, halkının şereflilerini zelil (ve perişan) ederler, (evet) böyle yaparlar. Ben onlara bir hediye göndereyim de bakayım elçiler ne ile dönecekler.'*

(Elçi, hediyelerle) Süleymân'a gelince (Süleymân) dedi ki: *'Siz bana mal ile yardım mı etmek istiyorsunuz? Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha iyidir. Hediyenizle ancak siz sevinirsiniz.' (Ey elçi) onlara dön (söyle): 'onlara, kendilerinin asla karşı koyamayacakları ordularla gelirim ve onları hor ve hakir bir durumda oradan sürüp çıkarırım.'*

(Elçi gittikten sonra Süleymân, danışmanlarını topladı): *'Ey ileri gelenler, dedi, onların bana teslim olarak gelmelerinden önce hanginiz onun tahtını bana getirebilir?'* Cinlerden bir ifrit (kötü bir cin): *'Sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm'*, dedi, *'bunu yapmağa gücüm yeter ve benim sözüme güvenilir.'*

Yanında Kitaptan bir ilim bulunan kimse de: *'Sen gözünü açıp yummadan ben onu sana getirebilirim.'* dedi.

(Süleymân) tahtı yanına yerleşmiş görünce dedi ki: *'Bu, Rabb'imin lutfundandır. (Kendisine) şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak istiyor. Şükreden kendisi için şükretmiş olur; nankörlük edene gelince, Rabb'im müstağnidir (onun şükrüne muhtaç değildir), çok kerem sahibidir' (Ve) dedi ki: 'Onun tahtını tanınmaz hale getirin, bakalım tanıyabilecek mi, yoksa tanımayacak mı?'*

(Kraliçe) gelince (ona): *'Senin tahtın da böyle mi?'* dendi, *'Tıpkı o'*, dedi, *'zaten bize daha önce bilgi verilmişti. (Allah'ın kudretini ve senin peygamber olduğunu anlamış) ve biz müslüman olmuştuk.'*

Onu, Allah'tan başka taptığı şeyler, (bu zamana dek tevhid dinine girmekten) alıkoymuştu. Çünkü kendisi inkâr eden bir kavimdendi.

Ona: '*Köşke gir!*' dendi. Köşkü görünce zemini su sandı ve bacaklarını sıvadı. (Süleymân) '*O, cilâlı, şeffaf sırçadandır*' dedi.

(Kraliçe): '*Rabb'im, ben nefsime zulmetmişim. (Artık) Süleymân'la beraber âlemlerin Rabbi Allah'a teslim oldum,*' dedi(Neml: 15-44)."

Süleymân ve Büyü

"Süleymân'ın hükümranlığı hakkında onlar, şeytanların uydurdukları sözlere uydular (Süleymân'ın, büyücülükle saltanatını kazanmış olduğunu söyleyenler, büyü ile uğraşan şeytan ruhlu insanlar ve onları azdıran cinler idi. İşte onlar, bu gibilerin iftirâlarına uğrayarak Süleymân'ı bir büyücü olarak tanımaya başladılar). Oysa Süleymân (büyü yaparak) küfre gitmemişti. Fakat o şeytanlar, küfre gittiler.

İnsanlara büyü ve Bâbil'de Hârut ve Mârut adlı melek(lerden ilhâm alan iki kişiy)e indirileni öğretiyorlar. Hâlbuki onlar: '*Biz bir fitneyiz (bu bilgi, sizin bunu kötüye kullanıp kullanmayacağınızın denenmesi için size öğretilmektedir. Sakın bunu kötüye kullanıp büyü yaparak) küfre gitme(yin)!*' demedikçe kimseye bir şey öğretmiyorlardı.

Fakat bunlar, onlardan, erkekle karısının arasını açacak şeyler öğreniyorlardı. Ama onlar, Allah'ın izni olmadan büyü ile hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine zarar veren değil, zarar vereni öğretiyorlardı. Andolsun, onu sat(ıp onunla çıkar sağlay)anın, ahrette bir nasîbi olmadığını gayet iyi biliyorlardı. Vicdanlarını sattıkları şey ne kötüdür, keşke (bunu) bilselerdi! (Bakara: 102)"

Süleymân'ın Vefatı

(Süleymân'ın) ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü, ancak değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi. (Kurdun yemesiyle değnek çürüyüp de ona dayalı duran Süleymân) yıkılınca (onun öldüğü) anlaşıldı ki eğer cinler gaybı bilselerdi, o küçük düşürücü azâb içinde kalmazlardı(Sebe: 14)."

IV- Süleymân'dan Sonraki Ulus ve Peygamberler

Sebe Halkı

Süleymân ile Demir Çağı halklarından Sebe halkının ticari, sosyal ilişkilerini Tevrat ve Kur'ân'dan az önce öğrenmiştik. Bu bağlamda güneşe tapan Sebe kraliçesi ve halkının Süleymân ile görüşmesinden sonra iman ettiği Kur'ân'dan anlaşılmaktadır. Ancak Süleymân'ın ölümünden sonra bu imanın, fazla devam etmediği görülüyor. Çünkü Yemen bölgesinde hüküm sürmüş olan Sebe ulusunun, '*arim seli*' ile cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. '*Arim*' kelimesinin şiddetli yağmur/sel ve barajın yıkılması ya da set anlamlarını taşıdığı bilinmektedir. Günümüzde Yemen'de Me'rib'te bir baraj yapısı bulunmaktadır. Bu baraj bölgesinde Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından yapılmış olan arkeolojik araştırmalar neticesinde eski su sistemine ait çeşitli kalıntılar gün yüzüne çıkartılmıştır.

Aşağıda, Kurân'da, bu ulusun bu dönem özelliklerini yansıtan bazı nitelikleri dile getirilmektedir:

"Andolsun Sebe (oğulların)ın oturdukları yerlerde de bir ibret vardır: (O meskenler) sağdan, soldan iki bahçe (ile çevrili idi. Onlara): '*Rabbinizin rızkından yeyin de O'na şükredin! Hoş (bir) ülke, çok bağışlayan Rab!*' (denilmişti). Ama (şükürden) yüz çevirdiler; bu yüzden üzerlerine Arim selini gönderdik; onların iki bahçesini buruk yemişli, acı meyvalı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik. Nankörlük ettiklerinden ötürü onları böyle cezâlandırdık; biz nankörden başkasını cezâlandırır mıyız?

Onlarla, içinde bereketler yarattığımız kentler arasında, (birinden diğeri) görünen şehirler var ettik ve bunlar arasında yürümeyi takdir ettik: '*Oralara geceleri ve gündüzleri güven içinde yürüyün*' (dedik). '*Rabbimiz, seferlerimizin arasını uzaklaştır (şehirlerimiz birbirine çok yakın, bunların arasını uzat da daha uzun mesafelere gidelim)*' dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları (insanlar arasında söylenen) efsânelere çevirdik, onları darmadağın ettik. Şüphesiz bunda, sabreden, şükreden herkes için ibretler vardır(Sebe: 15-19)."

İlyâs

Tevrat'ta Süleymân'dan sonra bir peygamber olarak İlyâ/İlyâs anılır. İslâm dünyasında kaleme alınmış tarih ve kısas-ı enbiya türü kitaplarda[Taberî'den aktarım için bkz. Harman 2000b, 160 vd.] İlyâs (*yiğit, gözüpek*)'ın, Harun'un torunlarından olduğu gösterilmektedir. İsrail'de bulunan Taberiye gölü civarında doğduğu, Lübnan'ın Bekaa iline bağlı Baalbelk ilçesinde irşat işlerini yürüttüğü düşünülür.

İlyas, Bir Melek ve Onu Göğe Kaldıracak Olan At
Zübdetü't-Tevârîh (Türk İslam Eserleri Müzesi)

İlyâ'nın İ.Ö. 9. yüzyılda İsrail kralları Ahav (İ.Ö. 869-850) ve oğlu Ahazia (İ.Ö. 850-849) döneminde yaşadığı[I. Krallar 18:24; 19: 1-10] ve adının İlyâ olduğu Tevrat'tan bilinmektedir[İ. ve II. Krallar.]. Ahav'ın Sâmiriye'de Ba'al tapınağı inşa ettirmiştir. Ba'al kelime manası olarak *'eş, sahip, hurma, yüksek yer'* anlamına gelmekte olup cahiliye Araplarının taptığı Hubel putu ile de irtibatlı olduğu söylenir. İsrailoğullarının da Moab'da bir dağ adı olan *'peor'* takısı ile türetilmiş Ba'al-Peor adını verdikleri bir tanrıları vardı[Sayılar 25:3]. Mûsa'nın ölümüyle kavmi Filistin'e götüren Yeşu'nun hemen vefatıyla İsrailoğulları bu tanrıya tapmaya başlamışlardı[Hakimler 2:6-13]. Bu tanrıya olan ilginin İlyas peygamber dönemine kadar artarak devam ettiği anlaşılmaktadır[I.Krallar 16:29-33]. Bugün Lübnan sınırları içinde Ba'lebek adıyla ünlenmiş antik bir kent de mev-

cuttur. Dolayısıyla İlyâs, eskiçağ Fenike'si ile çevresinde hüküm sürmüştü. Bu dönem Yeni Asur krallarından Asurnasirpal ile III. Salmanassar dönemlerine denk düşer.

Fenike ve çevresinde Ba'al'den başka Sidon kentinde Eşnun ve Tyros kentinde Melkart tanrıları için tapınımlar da vardı. Bakın ilginç bir şey, bu panteon için bu eskiçağ bölgesinde bebek kurbanı da yapılıyordu[Edelman 1987]. Bu da cahiliye Arapların kız çocuklarını neden diri diri toprağa gömmüş olabileceklerinin sebebini de aklımıza düşürüyor. Böyle bir duruma farklı da olsa Yunan dini ayinlerinden olan şarap tanrısı Dionysos törenlerinde karşılaşılır. Geceleri yapılan bu ayinlerde kadınlar, deri elbiseler giyip, şarap içip kendinden geçerek, tanrının putu önünde çılgınca danslar ederlerdi. Kurt veya geyik yavrularını emzirir, çiğ et yerler ve herhangi bir çocuğu da bu kutlamalarda paramparça ederlerdi[Sears 2017, 119]. Kuzey Japonya ve Sibirya mitlerinde de altmış çocuk bağlanarak, yeraltında yaşadığına inanılan kırk boynuzlu bir öküz ve büyük bir balığın onuruna kuban edilirdi. Çünkü dünya, zelzele balığı denilen bu balık ile bir öküzün üzerinde durmakta ve bunlar depreme sebep olmaktaydı[Gezgin 2014, 48].

Ba'al kültü bu dönemde Anadolu'da özellikle Fenike ve Hitit hiyeroglif yazısıyla yazılmış kitabelerin bulunduğu Karatepe/Adana'da yaygın bir şekilde değer buluyordu. Aslında bu adlandırma, İ.Ö. 4. bin yıldır hem Mezopotamya (Adad) ve hem de Anadolu'da (Teşup/Tarhunt) tapınım bulan fırtına tanrısının, bu dönende 'Ba'al' olarak farklı adlandırılmasından başka bir şey değildi: *"Ben Güneş tarafından kutsanmış Azatiwatas. Ba'al'in kulu, Adana'nın kralı*[Kuhrt 2010, II]*."*

İ.Ö. 9. yüzyıldan ayrı olarak İlyâs'ın mücadele ettiği Ba'al kültünün hem Anadolu'da[Karauğuz 2015, 36-37] hem de Levant bölgesinde İ.Ö. 16. yüzyıldan beri yaygın olarak tapınım gördüğü anlaşılıyor.

> *"Yüce Ba'al öldü.*
> *Yeryüzünün efendisi, kralımız can verdi*[Kuhrt 2010, I, 398]*."*

Bu dönemde, eski Mezopotamya tanrı ve tanrıçalarına aynı ya da farklı isimlerle tapınmaya devam edildiğini önceki

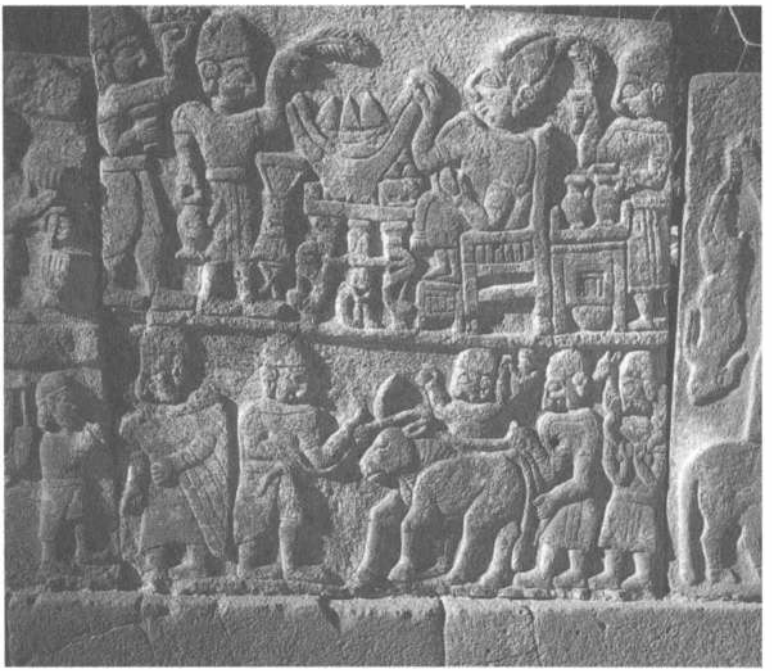

Demir Çağı'nda Anadolu ve Mezopotamya Uluslarınca Yaygın Bir Tapınım Bulmuş ve Karatepe (Adana Kadirli)'deki Ba'al Heykeli

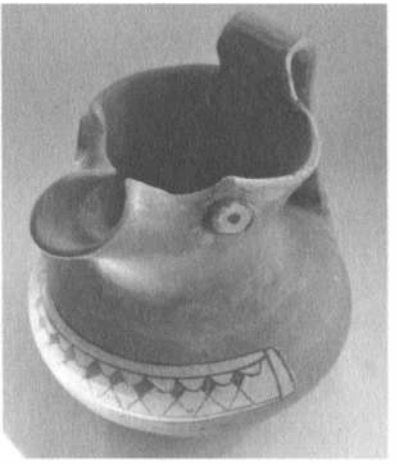
bölümlerde izah etmiştik. Özellikle Anadolu'nun doğusundaki Urartular, kendi milletine ait olan savaş tanrıları Haldi ile birlikte fırtına/gökgürültüsü tanrısı Teişeba ve güneş tanrısı Şivini/Şimegi yani Şamaş'a yüzlerce tanrı ve tanrıça ile beraber tapı-

yordu. Phyrig ve Lidyalılar, -belki- Neolitik devirden beri aralıksız olarak Anadolu'da tapınım bulan Kybele/Kuvava'ya sunular yapmaktan usanmamışlardı.

Hem Tevrat(II. Karalar: 1:3) hem Kur'ân ve hem de İncillerde(Romalılara Mektup: 11:4; Yakûb'un Mektubu: 5:17-18) İlyas'ın Ba'al kültüyle mücadele ettiği anlatılmaktdır. Dolayısıyla Ba'al kültüyle bağlantılı olarak İlyâs adının iki kez geçtiği(En'âm: 85; Sâffât: 123) Kur'ân'da bu mücadele şöyle özetleniyor: "İlyâs da elçilerdendi. Kavmine demişti ki: *'(Allah'ın azâbından) korunmaz mısınız?' Ba'al'e yalvarıp yaratıcıların en güzelini bırakıyor musunuz? Sizin ve evvelki atalarınızın tanrısı olan Allah'ı (terk ediyorsunuz ha?)"* Onu yalanladılar, bundan dolayı onlar (azâba) getirileceklerdir. Yalnız Allah'ın hâlis kulları azâb dışındadırlar. Biz, sonra gelenler arasında ona (İlyâs'a da iyi bir ün) bıraktık: *'İlyâs'a selâm olsun.'* İşte biz güzel davrananları böyle mükâfâtlandırırız. Çünkü o bizim mü'min kullarımızdandı(Sâffât: 123-132)."

Krala Sunulan Bir Ziyafet Sahnesi, Geç Hitit Dönemi
(Karatepe, Kadirli, Adana)

Phyrig Dönemi Kap (Tokat Arkeoloji Müzesi)

Anadolu'da Tarihi Dönemler			
YÛNUS ÇAĞI	Yûnus	**Büyük Kolonizasyon Dönemi** (İ.Ö. 750-550)	
	Arkaik ve Klasik Dönem İ.Ö. 750-330	1. Evre (İ.Ö. 750-650) Kolonilerinin Merkezleri: Sicilya ve Güney İtalya 2. Evre (İ.Ö. 650-550) Kolonilerinin Merkezleri: Trakya, Çanakkale, Marmara, Karadeniz Bölgesi, ayrıca Güney İtalya, Sicilya, Kuzey Afrika ve İspanya	Greklerin Ege, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında çok sayıda koloninin kurulduğu 200 yıllık süreçtir. Persler, bugünkü İran Devleti'nin bulunduğu topraklarda hüküm sürdüler ve İ.Ö. 9. yüzyıldan itibaren tarih sahnesinde görülmeye başladılar.
	Zülkifl	**Anadolu'da Pers Hâkimiyeti** (İ.Ö. 546-300)	
	Uzeyr		

Tevrat'ta ve Barnabas İncil'inde[Barnabas İncili 233] Rab, İlyâ'ya -tıpkı Mûsa gibi- kendini göstermiş[I. Krallar: 19:9-14], tıpkı Hanok/İdris gibi İlyâ da ölmeden önce hem bedenen hem de ruhen göğe yükseltilmiş[II. Krallar: 2:1-12], bundan dolayı -tıpkı İsa gibi- yeryüzüne ineceğine inanılmaktadır[Matta:16:14, 17:10; Markos: 9:11; Luka: 9:8, Yuhanna:1:21]. Kaldı ki Sumer mitlerinde, bir Sumer kralı olan Enmeduraki de diğerleri gibi gökyüzüne yükselmiş ve ilahi levhaları okumuştur[McCants 2012, 51]. Yine Roma mitinde Romulus'un ordusunu teftiş ederken kopan bir fırtınada Romolus'un etrafını saran bir bulut kümesi içinde gözden kaybolmuştu. Romalılar onun, tanrılarca

göğe çekildiğine inandılar. Böylece Roma panteonunda ona savaş tanrısı Quirinis olarak tapılmaya başlanmıştır[Sears 2017, 237-238].

Oysaki Allah, Kur'ân'da hiçbir insana ölümsüzlük verilmediğini vurgular[(Enbiyâ: 34)]. Kaldı ki *'Allâh demişti ki: 'Ey İsa, ben senin canını alacağım, seni bana yükselteceğim*[(Âl-i İmrân: 55, krş.Maide:117, Enbia: 7-8, 34-35"] diyerek O'nun öldüğünü haber veriyordu şüphesiz.

İlyas peygamberden hemen sonra da Hz. Elyesa'nın Ba'al kültü ile mücadeleyi sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kur'an, bu peygamberi: *"İsmâ'il'i, Elyesa'ı, Zülkifil'i de an. Hepsi de iyilerdendir*[(Sâd: 48)]" ifadesiyle anmaktadır. Elyesa adının Tevrat'ta Elişa şeklinde geçtiği, İsrail Krallığı döneminde Eriha bölgesinde hüküm sürdüğü ve mucizeler gösterek[(II. Krallar 3:1-20)] insanları çeşitli hastalıklardan kurtardığı bilinir[(I. Krallar 19:6; II. Krallar 5:8-14)].

Yûnus

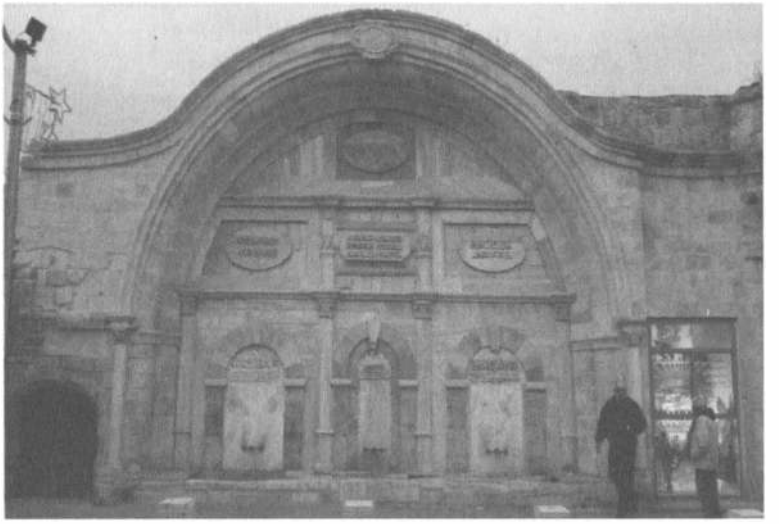
Yûnus'un İsrail kralı II. Yaroboam döneminde (İ.Ö. 786-746) Musul'da yaşadığı düşünülür ve halkına kızarak Yafa/Tel Aviv'e gelip bindiği gemiden denize atılıp bir balık tarafından yutularak Tarsus kıyılarına atıldığı bilinir. Bu durumda Yûnus, Asur kralı III. Asur-dan ile V. Asur-Nirari döneminde yaşamış olmalıdır. İ.Ö. 8. yüzyıl metni Yûnus'un hüküm sürdüğü coğrafyayı II. Sargon odaklı olarak betimlemektedir:

> *"Ninova bölgesindeki ormanlar, sulak araziler içinde bulunan bir kale gibi uzanıyor*[Postgate 1969, n. 32]."

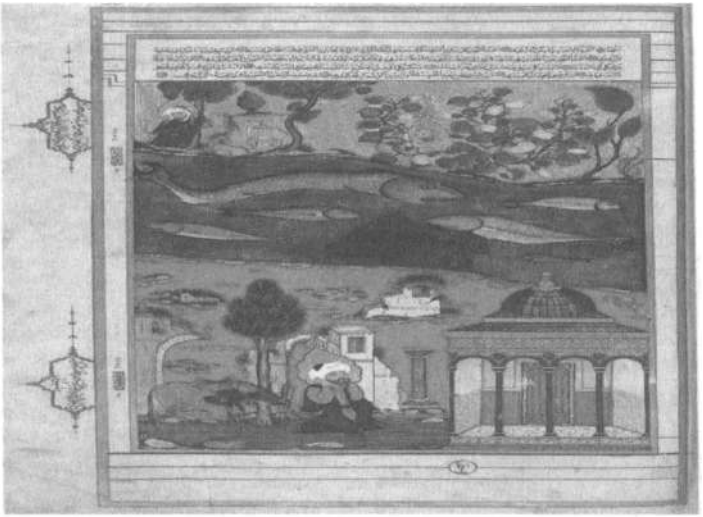
Yûnus'un yaşadığı devirden yaklaşık yüz doksan yıl sonra Babil kralı Nabonidus Babil'in milli tanrısı Marduk'u gölgede bırakmış ve onun gözde baş tanrısı Sin/Nannar olmuştur artık[Berger 1975]. Ama diğer tanrı ve tanrıçalar da göz bebeğidir Mezopotamya dünyasının hâlâ.

6. yüzyılda İran'da hâkim olan güç Persler/Medler'dir. Pers din dünyasında kral ve tanrıları Ahuramazda/Hürmüz evrensel varlıklardır. Dolayısıyla Pers kralı I. Dareios'un (İ.Ö. 522-486) Nakş-i Rüstem'deki mezarına kazınmış yazıt, tanrı-kral ilişkisi boyutunda bu iş birliğini özetlemektedir:

Süleyman Paşa Sebili, Yafa/Tel-Aviv

> *"Bu yeryüzünü yaratan, ötedeki göğü yaratan, insanı yaratan, insanlar için mutluluğu yaratan, Dareios'u yaratan ve pek çoğunun tek kralı, pek çoğunun tek efendisi Ahuramazda yüce tanrıdır.*
> *Ben kralların kralı, her türlü insanı barındıran ülkelerin kralı, bu uçsuz bucaksız yeryüzünün kralı, bir Akamenit, bir Pers oğlu, Aryan soyundan gelen bir Aryan, Hystaspes'in oğlu yüce kral Dareios*[Kent 1953]*."*

Yûnus, Zübdetü't-Tevârîh (Türk İslam Eserleri Müzesi)

Aşağıda gösterileceği üzere, Tevrat'ta Yûnus üç gün balığın karnında kalmıştır ama Kur'ân bu bilgiyi teyit etmiyor. Yûnus'un balığın karnında iken yaptığı duası hem Tevrat'ta hem de Kur'an'da vardır ama ikisi de farklı farklı. Bu arada Hadislerde Yûnus'un babasının ismi, 'Mettâ' olarak geçer[Kütüb-i Sitte, c.12, 347-348]. Yûnus peygamberin kendi adıyla anılan makam mezarı Musul'da olduğu gibi İsrail ve Lübnan'da da bulunmaktadır.

Antik Kaynaklarda Yûnus

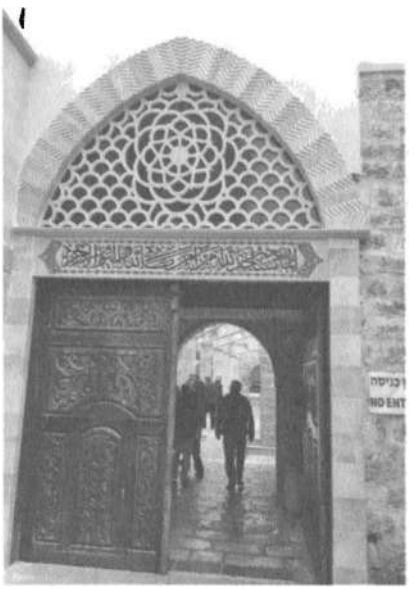
Yûnus'un yaşadığı dönemden yaklaşık iki yüz yetmiş yıl sonra Yûnus'un dillere destan öyküsü değişik bir biçime sokularak anlatılmaya devam edildi Herodotos'un kalemiyle[Herodotos: Birinci Kitap Klio: 24]. Heradotos, Korintos tiranı Periandros zamanında geçen '*Yûnusbalığı ve Arion*' adlı bir efsane yazdı. Buna göre Kitara sanatçısı Methımnalı ve ömrünün büyük bir bölümünü Periandros'un yanında geçiren Arion, burada büyük bir üne kavuşmuş hatta oldukça da zengin olmuştur. Artık hayat onu sıkmaktadır. İtalya ve Sicilya'ya doğru deniz yolculuğuna çıkma kararı alır.

Taranto'da, çok güvendiği Korintoslu hemşehrilerinin gemisine biner. Ama hemşehrilerinin niyeti kötüdür, çünkü onu denize atıp tüm mal varlığına konmayı tasarlamaktadır onlar.

Gemiye bindiği andan itibaren fazla bir an geçmemiştir ki niyetlerini anlamıştır, ama artık çok geçtir onun için. Hemşehrilerine yalvarır ve nesi varsa vermeyi teklif eder, ama nafile. Hemşehrileri onun denize atlamasını istemektedirler. O da tüm gösterişli elbiselerini giyip geminin arkasında son kez türküler söylemesine izin vermelerini ister onlardan. Dileği kabul edilir ve en güzel türkülerini gemideki hemşehrileri için söyler. Sonra da gösterişli elbiseleriyle birlikte kendini denize atar.

Gemi de hiçbir şey olmamış gibi Korintos'a doğru yol alır. İşte tam bu sırada bir Yûnusbalığı, Arion'u sırtına alır ve onu Tainaron'a kadar taşır. Arion kıyıya çıkınca da Korinthos'a gider ve başından geçenleri Periandros'a anlatır ama inandıramaz. Arion'u tutaklattırır ve gemiciler gelene kadar onu denize atar. Çünkü gemiciler gelince Arion'u onlarla yüzleştirecektir. Gemiciler Arion'u karşılarında görünce söyleyecek söz bulamazlar.

Hatta bu masalın anlatıldığı dönemde, Tainaron'da Arion adına tunçtan bir adak ile Yûnusbalığı sırtında Arion'un bir heykeli dahi dikilmiştir.

1812 Yılında Sultan II. Mahmud'un İnşaa Ettirdiği Mahmudiye (Ulu) Camii Girişi (Yafa/Tel-Aviv)

A- Tevrat ve İnciller'e Göre Yûnus

Bap: 1 (Yûnus)	Amittay'ın oğlu Yûnus'a Rab: *'Kalk, Ninive'ye o büyük şehre git, onları çağır, çünkü onların kötülüğü benim önüme kadar çıktı'* der. Ama Yûnus oranın halkını Rabbe çağıracağı yerde Tarşiş'e kaçmak için Yafa'ya gider. Burada Tarşiş'e giden bir gemiye biner. Ancak Rab denizin üzerine büyük bir fırtına gönderir ve gemi kırılacak ve batacak gibi olur. Gemiciler korkarak tanrılarına dua etmeye ve gemideki fazlalıkları denize atmaya başlarlar. Bu arada Yûnus da geminin ambarında uyumaktadır. Geminin reisi de Yûnus'un bulunduğu yere inmiş ve ona: *'Sen uyuyan adam, kalk ve Allah'ını çağır da belki helak olmayız'* der. Gemidekiler birbirlerine kura çekip bu felakete sebep olanı bulmayı teklif ederler ve kura da her seferinde Yûnus'a çıkar. Bunun üzerine gemidekiler: *'İşin ne, nereden geliyorsun, memleketin neresi ve hangi kavimdensin?'* gibi sorularla onu soru yağmuruna tutup *'deniz yatışsın, sana ne yapalım?'* diye sorarlar. Yûnus da: *'Beni denize atın'* diye cevaplar. Yûnus kendi rızasıyla denize atılınca denizin kudurması yatışmıştır. Rab, Yûnus'u yutması için bir balık hazırlar ve Yûnus bu balığın karnında üç gün üç gece kalır.	Bap: 2 (Yûnus)	Yûnus, balığın karnında Rabbe dua eder ve Rab de balığa emredince balık, Yûnus'u karaya kusar.

Bap: 3 (Yûnus)	İkinci defa Rab Yûnus'a: *'Kalk, Ninive'ye o büyük şehre giderek sana söyleye-ceğim sözleri onlara tebliğ et'* deyince Yûnus da, genişliği üç günlük yol olan bu büyük kente gider. Oraya vardığında: *'Kırk gün sonra bu kent yıkılacak'* der. Ancak buranın halkı Allah'a inanıp oruç tutunca Rab de pişman olmuş öfkesinden ve kızgınlığından dönmüş ve kenti yıkmamıştır.	Bap: 4 (Yûnus)	Yûnus kızar ve Rabbe şöyle dua eder: *'Tarşiş'e kaçmaya çalıştım ama sen çok acıyan ve geç öfkelenensin; canımı al çünkü ölmek benim için yaşamaktan iyidir.'* Rab de ona: *'Öfkelenmekle iyi mi ediyorsun?'* diye karşılık verir. Bunun üzerine Yûnus, kentin doğusuna gidip orada kendisine bir çardak inşa edip kente ne olacağını seyretmeye durur. Yûnus'u bu kötü durumundan kurtarmak için Rab, onun başına gölge olsun diye bir asma kabak fidanı bitirir. Yûnus bu kabağa çok sevinmiştir. Ama sabah bir kurt asma kabağa zarar vererek onun çürümesine sebep olmuştur. Bu da güneş doğunca Yûnus'un başına vurup ve bayılmasına sebep olur. Yûnus da bunun üzerine ölmeyi arzular. Rab de Yûnus'a: *'Asma kabağından dolayı öfkelenmekle iyi mi ediyorsun, sen emeğini çekmediğin ve büyütmediğin kabağa mı acıyorsun, ya ben bu Ninive şehri için acımayayım mı? Kaldı ki bu kentte yüz yirmi binden fazla insan ve bir o kadar da hayvan var'* der.
İncil	'Yûnus o koca balığın karnında nasıl üç gün üç gece kaldıysa insanoğlu da yerin bağrında üç gün üç gece kalacaktır.'(Matta 12: 40)		

B- Kur'ân'da Yûnus

"Yûnus da gönderilen elçilerdendi.

Dolu gemiye kaçmıştı. Kur'a çekti. (Yûnus) yenilenlerden oldu. (Yûnus), kendi kendisini kınarken (denize attılar) balık onu yuttu. Eğer tesbih edenlerden olmasaydı, (insanların) yeniden diriltilecekleri güne kadar balığın karnında kalırdı(Sâffât: 139-144)."

"Senden başka tanrı yoktur. Senin şânın yücedir, ben zâlimlerden oldum!" diye yalvardı(Enbiya: 87)." (Balığın karnında bizi bu şekilde andı, tesbih etti, biz de) onu hasta bir halde ağaçsız, çıplak bir yere attık[Benzer ayetler için bkz. Enbiyâ: 87-89]. Ve üzerine kabak türünde bir ağaç bitirdik. Ve onu yüz bin insana ya da daha fazla olanlara elçi gönderdik. İnandılar, biz de onları bir süreye kadar geçindirdik(Sâffât: 145-148)."

"Yoksa gayb (görünmez bilgi hazinesi), kendi yanlarında da onlar mı (istedikleri gibi) yazıyorlar? Sen Rabb'inin hükmüne sabret, balık sâhibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, sıkıntıdan yutkunarak (Allah'a) seslenmişti. Eğer Rabb'inden ona bir ni'met yetişmeseydi, yerilerek çıplak bir yere atılırdı. Fakat Rabb'i onun du'âsını kabul etti de onu sâlih (iyi insan)lardan yaptı(Kalem: 47-50)."

Zerdüşt

Yûnus peygamberin hemen ardından günümüz Azerbaycan sınırları içinde doğmuş olan Zerdüşt'ün genellikle Doğu İran bölgesinde yayılmış olan Zerdüştlük felsefesinin, eskiçağ dünyasını da yaygın bir şekilde etkilediği görülür. Her ne kadar Zerdüşt'ün doğduğu yıl kesin değilse de genellikle İ.Ö. 660-586 yıllarında yaşadığı anlaşılmaktadır ve mecusilerce peygamber olarak algılanmak istenmektedir. Bu dinin kurallarına göre görünen ve görünmeyen dünyanın yaratıcıdır Ahura Mazda. O, dünyayı düşünce yoluyla hiçlikten ve kutsal ruhları, iyiliği ve kötülüğü de yaratmıştır. Bu dinde doğru olunmalı ve yalan söylenmemelidir. İnsanlar kendi kaderini, kendileri çizdikleri gibi, öldükten sonra dirileceklerine inananlar, yaptıkları eylemlerin karşılığına göre cennet ya da cehenneme gideceklerdir. Kutsal alanları *ateşkedeler*dir.

Bu ateşkederler içinde Hemedan eyelet sınırları içindeki ve İ.Ö. 8. yüzyıla tarihlendirilen Nush-e Jan tapınağı, İ.Ö. 6. yüzyıla tarihlendirilen iki tapınaktan biri Pasargadae sarayının kuzey ucunda bulunan Zindan-ı Süleyman ve Akhaemenid sarayının 4 km kuzeydoğusundaki Susa tapınağıdır. Sistan eyaleti sınırları içinde bulunan ve İ.Ö. erken 5. yüzyıla tarihlendirilen Daha-

na-ı Gulaman, Persepolis yakınlarındaki erken Sasani dönemine (205-310) ait Kaba-ı Zerdüşt tapınağı da en iyi bilinen ateşkedelerdir. Kayseri'nin Bünyan ilçesi sınırları içinde de ateş kültüyle alakalı ateş altarını da burada anmak gerekiyor[Akyazar 2015].

Bu dinin mensupları ziraat ve hayvancılıkla uğraşmalı ama kesinlikle oruç tutmamalıdır. Hatta bu dinin inananları mülk sahibi olabildiği gibi zengin olmalıdır. Bir köşeye çekilip miskince yaşamak tamamen yerilmiştir. Bu dinde –Herodotos'un da söylediği gibi[Herodotos I 131]- tapınaklarında suret bulundurulması yasaktır ama sakallı ve uzun lüleli, krallık tacı ve giysileri ile Ahura Mazda sağ elini yukarı kaldırmış durumda güneşi temsil eden kanatlı bir dairenin içinde betimlenir.

Kutsal kitapları, en eski örneklerinin İ.Ö. ikinci bin yıla kadar gittiği düşünülen ancak İran'ı işgal eden büyük İskender tarafında yakıldığı ve daha sonraki dönemlerde derlendiği düşünülen beş bölümden oluşmuş Avesta idi.

Ahura Mazda (Efsaneler ve Mitler, 168)

Tek tanrı inancı şeklinde ilk zamanlar şekillendiği anlaşılan bu dinde, tek tanrı Ahura Mazda algısı yıkılıp daha sonraları çok tanrılı bir hüviyete büründüğü görülüyor. Artık Ahura Mazda, Yunan tanrısı Zeus ile eşdeğerdi ve dağların zirveleinde bu tanrı için kurbanlar sunulmaktaydı. Demir Çağı'nın politeist din algısını olanca açıklığıyla gösteren bu İran dininde, tanrılar tıpkı geç Hitit dönemi tanrılarının resmedildği gibi hızlı arabalarda tasvir

ediliyordu. Rüzgâr tanrıçası Vayu/Bâd, yağmur ve rızık meleği Teşter/Tir, kuraklık tanrısı Epuş, arı suların tanrıçası/çoban yıldızı/ana tanrıçası ve cahiliye Arapların tanrıça Uzza'sı ile eşdeğer tanrıça Anahita, zafer tanrısı Behrâm ve sıcağın tanrısı Rapitven gibi pek çok tanrı Zerdüşt panteonuna dahil ediliverdi. Bu dindeki iki tanrı Anahita ve Mithra'nın II. Artaxerxes (İ.Ö: 404-359) dönemine kadar önemini sürdürdüğü bilinir[Akyazar 2015, 9].

Şimdiye kadar anlattığımız peygamberden sonraki peygamberleri Kur'ân'da geçtiği isimleriyle aşağıdaki tablodaki gibi verebiliriz:

Anadolu'da Tarihi Dönemler			
İSA ÇAĞI	Zekeriyyâ Yahya İsa	**Helenistik Dönem** İ.Ö. 330-31 **Roma Dönemi** İ.Ö. 31-İ.S. 395	III. Aleksandros (=Büyük İskender)'in Doğu seferine giriştiği İ.Ö. 334 yılından, son Hellenistik krallık olan Ptalemaios'ların Actium Savaşı ile tarih sahnesinden silindikleri İ.Ö. 30 yılı arasındaki üç yüz yıllık dönemi kapsar.

DOKUZUNCU BÖLÜM
DİĞER KONULAR

a. Eskiçağ Dünyasında Kısırlık

Eskiçağda kısırlık önemli bir hastalık olarak algılanmakta ve tedavi edilmeye çalışılmaktaydı. Nitekim İ.Ö. 3. binin erken dönemleri ile İ.Ö. 2. bin yılın başlarında yeniden Akadça olarak yazılmış bir Sumer metninde, Kiş kralı Etana, tanrılara sunularını sunmayı aksatmayan dindar biridir, ama ismini devam ettirecek bir çocuğu yoktur. Bu amaçla gökte yetişmekte olan kısırlık otunu bir kartalın yardımıyla elde etmeye çalışmaktadır[Kramer 1972, 43-44].

Bu metinden anlaşılacağı üzere, bu hastalık bitkisel tedavi ile iyileştirilmeye çalışıldığı gibi, eskiçağ dünyasında iktidarsızlık[KUB VII 53+KUB XII 58] ya da kısırlık, daha çok büyü ritüelleri yoluyla tedavi ediliyordu. Bu amaçla, özellikle İ.Ö. 2. bin yıl Anadolu'sunda büyü ile karışık ayinler yapılıyordu.

Bu ayinlerden birinde kara bir koyun ve kilden yapılmış bazı objeler hastanın başı üzerinde gezdiriliyor ve hasta bir sığırın boynuzunu tutturmasıyla sembolik olarak boğanın güçünün o şahsa geçmiş olduğuna inanılıyordu[KUB IX 27]. Hatta bu ritüellerde hastaya banyo yaptırılarak bakire bir kızla birlikte açık alana çıkarılıyordu. Burada kamıştan yapılan kapıya kırmızı ve beyaz ipler bağlanarak hastanın eline de ayna ile kirman tutuşturulmuş vaziyette bu kapıdan geçiriliyordu. Kapıdan çıkınca da eline yay ve ok verilerek: '*Senden kadınlığı aldım ve erkekliği verdim. Kadın davranışlarını at ve erkek gibi davran*' sözleriyle hasta yüreklendiriliyordu[Ünal 2003, 114].

Bu majik tedavi yöntemleri yanında hastalığın tedavisi için o zamanın tıbbi yöntemlerine de müracaat edildiği ve hatta Babil[Zaccaginini 1983] ve Mısır[KUB III 67] gibi komşu ülkelerden tabib çağrıldığı anlaşılmaktadır. Bu çağrılan tabibler içinde Mısır/Mizri ülkesi başı çekiyordu. Mısır kralı II. Ramses ve Hitit kralı III. Hattuşili arasındaki yazışmalardan biri gerçekten çok ilginçtir. Çünkü III. Hattuşili elli ya da altmış yaşında olan kızkardeşinin çocuk sahibi olabilmesi için Mısır firavunundan yardım istemektedir[K-

Bo XXVIII 30 Öy. 8-14. Firavun önce altmış yaşında kocamış bir kadının doğum yapmasının mümkün olamayacağını söyler[KBo XXVIII 30 Öy. 15-Ay. 5] ama bu ricayı geri çeviremez[Edel 1976, 31-32]:

> *"Ve kardeşin kral (sana) bir rahip ile bir hekim gönderecek ve onun doğum yapabilmesi için ilaçlar hazırlayacaklar[KBo XXVIII 30 Ay. 9-13]."*

Zekeriyyâ ve Kısırlık

İbrâhim gibi ve İbrâhim'den yaklaşık 1650 yıl sonra yaşamış Zekeriyyâ peygamber de çok geç yaşta çocuk sahibi olmuştur. Dolayısı ile Zekeriyyâ, Roma İmparatoru Sezar'ın atadığı Yahuda valise Herodes (İ.Ö. 37-4) döneminde yaşadı. İncillere göre Harun'un kızlarından salih bir kadın olan Elizabeth ile evlidir [Luka 1:5-6]. Yaşlılık çağlarında Yahya 'yaşamak' isimli oğlu,- baldızının kızı Meryem'in oğlu İsa[5]'dan 6 ay önce- Kudüs'te Ayn-i Kerem köyünde dünyaya geldi.

Zekeriyyâ, Meryem çocuk yaşlarda iken eğitimi ile ilgilenir ve Beytü'l Makdis'te onun ikamet ettiği hücresine her girdiğinde turfanda sebze ve meyvelerle karşılaşmış ve Meryem'e bu nimetleri nereden verildiğini sorduğunda o da: '*Allah tarafından*' karşılağını vermişti[Al-i İmran 37]. Bugün bu olayın geçtiği mekan Beytü'l Makdis'in içinde bir makamdır.

Bu tür makamlara Kudüs'te pekçok yerde rastlamak mümkündür. Nitekim Kadim Kudüs, çoğunluğu Müslümanlardan oluşan ve bir kısmı Yahudi ve Hıristiyanların içinde yaşadığı 12 m yüksekliğinde ve 4 km uzunluğunda –el Halil, Şam, Aslanlı, Yeni, Çiçek/Herod, Çöp ve Nebi Davut/Sion adlı kapıları olan- Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırdığı bir surla çevrelenmiştir.

---

[5] Kur'ân'da '*Tevrat'ı doğrulayıcı ve kendinden sonra gelecek Ahmed adında bir elçiyi müjdelemek için gönderilmiş* (Saf: 6)' İsa'nın, İncillerde geçtiği bilgiler için bkz. İsa'nın Doğumu ve Çocukluğu: Luka 1/26-38; Matta 1: 18-25; Luka 2: 1-7, Luka 2: 21, Luka 2: 22-38,; Matta 2: 1-23; Luka 2: 40; Luka 2: 41-52. İsa'nın Gösterdiği *Mucizeler:* Matta 4:1-8; Luka 4:1-13; Yuhanna 2:1-11; Matta 20:29-34; Markos 10:46-52; Luka 18:35-43; Matta 9:1-8; Markos 2: 1-12; Luka 5:17-26; Matta 8:1-4; Markos 1:40-45; Luka 5:12-16; Markos 1:29-33; Luka 6:17-19; Matta 4:23-25; Matta 9:18-26; Luka 8:40-56; Markos 5:21-42; Matta 8:23-27; Luka 8:22-25; Markos 4:35-41, 14:13-21; Markos 6:30-44; Luka 9:10-17; Yuhanna 6:1-15. İsa'nın *Son Günleri ve Ölümü:* Matta 26-28; Markos 14-16; Luka 22-24; Yuhanna 18-21; Markos 16: 19-20.

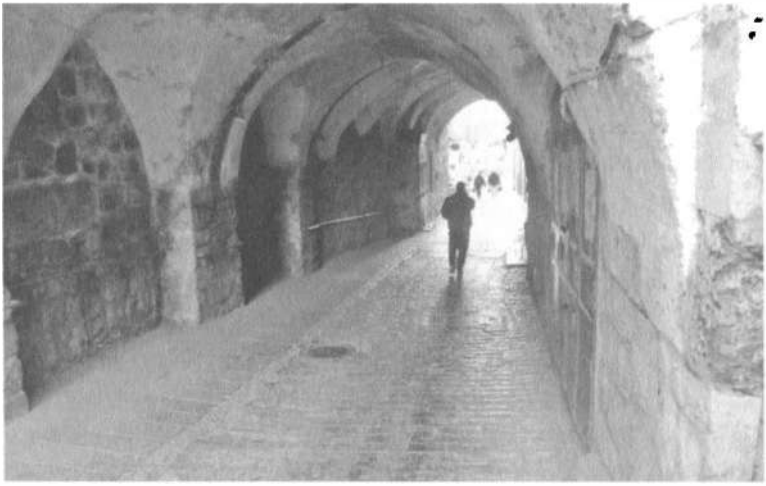
Bu kapılardan aslanlı kapı (Aziz Stephen kapısı) yakınında Meryem'in doğduğu ev ile İsa'nın cüzzamlıları iyileştirdiğine inanılan makam bulunmaktadır. İşte bu surlara daha önce Herodes tarafından çeşitli kuleler eklenmiş ve Halil kapısı yönündeki surlar da inşa edilmişti.

Doğu Roma/Bizans imparatoru I. Konstantin/Gaius Flavius Valerius Aurelius Constantinus (İ.S. 272-337) Hıristiyanlığı 313 yılında devletin resmi dini yapınca annesi imparotoriçe/azize Helena'yı Kudüs'te İsa'nın ayak bastığı ve makamlarının olduğu her yeri kilise ve şapellerle donatması için görevlendirmişti. İsa'nın doğduğuna inanılan Beytüllahim/Doğuş Kilisesi ile İsa'nın ölümünden sonra yıkanıp defn edildiğine daha sonra da yeniden dirileceğine inanılan Kıyame Kilisesi bu amaçla yapılmıştı mesela.

Bu arada Zekeriyyâ peygamberin kabrinin Kudüs'te Kidron vadisinde olduğuna inanılmaktadır. Zekeriyyâ'nın başından geçen olaylar zinciri hem İncillerde hem de Kur'ân'da şöyle anlatılır:

Beytü'l Makdis'te Zekeriyyâ Makamı

Herod Caddesi (Mescid-i Aksâ, Kubbetü's Sahra'ya Giriş Yönü-Kudüs)

İncillere Göre Zekeriyyâ

Luka 1: 5-25

Zekeriyyâ, Yahudiye kralı Herodes'in zamanında yaşamış bir rahipti ve eşinin adı Harun kızlarından olan Elizabet idi. Her ikisi de tanrı önünde doğru insanlar olup Rabb'in tüm emirlerine uyarak kusursuz bir yaşam sürmektedirler. Ancak her ikisinin de yaşı oldukça ilerlemiş ve kısır oldukları için çocukları olmamaktadır. Zekeriyyâ rahipken, rahiplik töresince Rabb'in tapınağında buhur sunma kurası çekmiş ve buhur yakıldığı sırada tüm halkla birlikte dışarıda dua etmektedir. Bu sırada Cebrail, Zekeriyyâ'ya görünür ve Zekeriyyâ korkar, içi titrer. Bunu üzerine Cebrail ona: *'Korkma, duan işitildi, eşin Elizabeth sana bir oğul doğuracak ve adını Yahya koyacaksın, sana ve çoğu kişiye sevinç getirecek, şarap ve alkollü içki kullanmayacak, İsrail oğullarından birçoğunu Rabb'e döndürecek, Rabb'in önünde ruh ve güç bakımından İlyas peygamber gibi yürüyecek'* der. Bunun üzerine Zekeriyyâ meleğe: *'Bunu nasıl bileceğim? Kendim ve eşim yaşlandı'* deyince melek: *'Ben Cebrail'im sana Sevindirici Haberi müjdelemek için gönderildim, şu anda dilin tutulacak ve bunlar oluncaya kadar hiç konuşmayacaksın'* diye ekler. Halk, tapınağın kutsal bölümünde uzun zamandır duran Zekeriyyâ'yı beklemektedir. Zekeriyyâ dışarıya çıkar ama kimseyle konuşmaz sadece işaretlerle anlaşır. Dili tutulmuştur ve evine döner. Bir süre sonra beş ay boyunca kendisini gizlemiş olan Elizabeth, gebe kalır. Elizabeth: *'Rab halimi gördü, utancımı kaldırdı ve bana iyilik yaptı'* diyerek içten içe sevinmektedir.

Luka 1: 57-80

Elizabeth'in doğum vakti gelince bir oğul doğurur. Komşuları da onlarla beraber sevinir. Sekinci günde çocuğu sünnet etmeye gelirler ve çocuğa babasının adını vermeği uygun bulurlarsa da annesi adının Yahya olacağını söyler. Ama akrabaları arasında bu isimde kimse yoktur ve onlar da buna itiraz eder. Zekeriyyâ'ya bakarlar ve o da bir taş levha isteyerek levha üzerine, 'Yahya' adını yazar. Bu arada Zekeriyyâ'nın dili çözülmüştür. Bu olaylar Yahudiye'nin tüm dağlık bölgesine yayılır ve konuşulur. Yahya, artık fiziken ve ruhen büyümüştür ve İsrail'e açıklanacağı güne kadar çölde yaşamaktadır.

Kur'ân'da Zekeriyyâ

"Bu, Rabb'inin, kulu Zekeriyyâ'ya rahmetini anıştır.

O, Rabb'ine gizli bir seslenişle yalvarmıştı: *'Rabb'im'*, demişti, *'bende kemik gevşedi; baş, ihtiyarlık aleviyle tutuştu. Rabb'im, sana du'â ile hiçbir zaman bahtsız olmadım (her du'â ettikçe kabul buyurdun,*

beni istediğimden mahrum etmedin). Doğrusu ben arkamdan, yerime geçecek yakınlar(ımın iyi hareket etmeyecekler)inden korktum; karım da kısır. (Ne olur) katından bana yerime geçecek bir veli lutfet ki, (o), bana ve Yakûb oğullarına mirâsçı olsun. Rabb'im, onu beğendiğin bir insan yap.'

Zekeriyyâ ve Yahya Zübdetü't-Tevârîh (Türk İslam Eserleri Müzesi)

(Allah buyurdu): '*Ey Zekeriyyâ, biz sana bir oğul müjdeleriz, adı Yahyâ'dır. Daha önce ona hiç kimseyi adaş yapmadık (ondan önce kimseye bu adı vermedik.)*'

(Zekeriyyâ): '*Rabbim, dedi benim nasıl oğlum olur? Karım da kısırdır. Ben ise ihtiyarlığın son sınırına vardım.*'

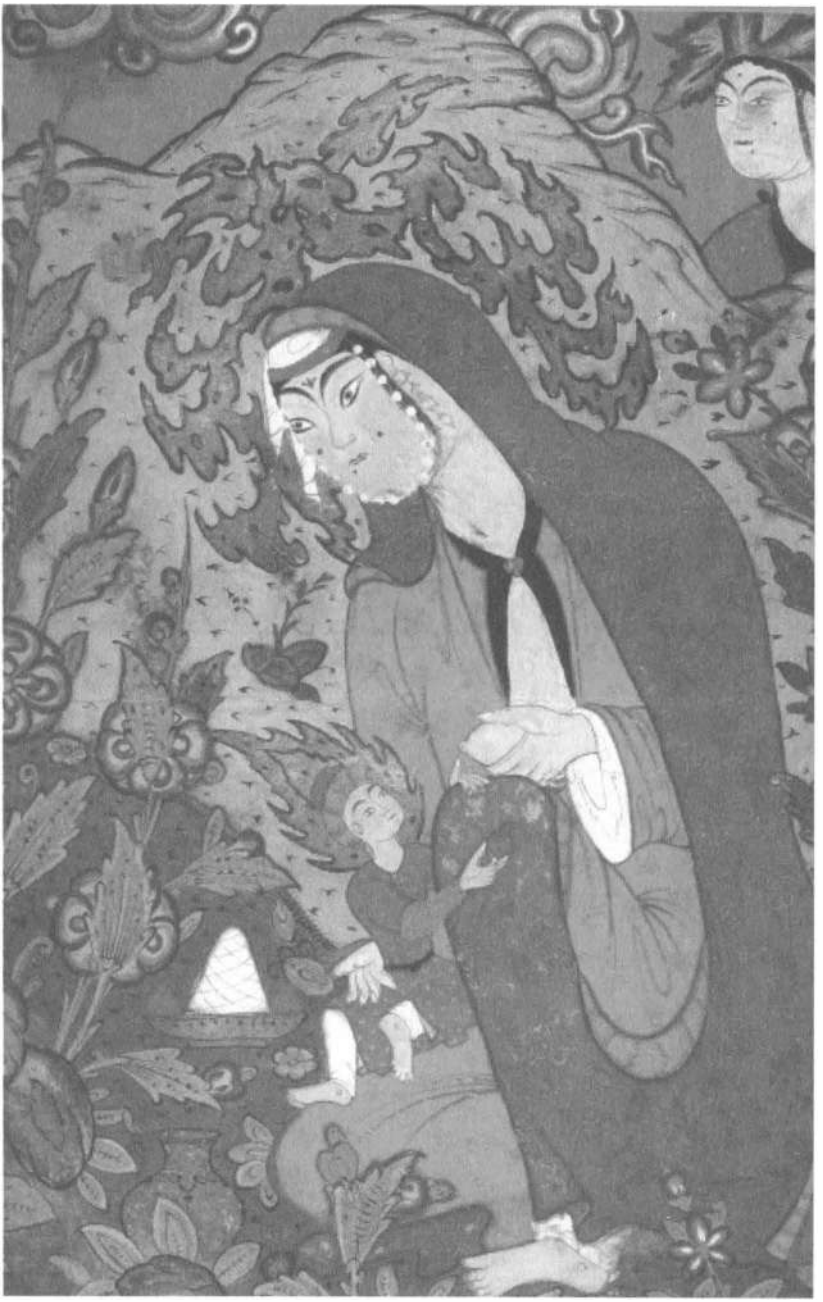
(Evet) öyledir dedi, ama Rabb'in: '*O bana kolaydır, daha önce sen de hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım*' dedi.

'*Rabbim*', dedi, '*(öyle ise) bana bir işâret ver*'.

'*Senin işâretin, sapasağlam olduğun halde tam üç gece (ve gündüz) insanlarla konuşamamandır*[Benzer ayetler için bkz. Âl-i İmrân: 38-41; Enbiyâ: 89-90.]' dedi.

(Zekeriyyâ), mabetten kavminin karşısına çıkıp onlara: '*Sabah akşam (Rabb'inizi) tesbih edin!*' diye işâret etti.

'*Ey Yahyâ, Kitabı kuvvetle tut (Onun emirlerine göre hareket et ve onunla hükmet*' dedik) ve ona çocuk iken hikmet verdik. Katımızdan bir rahmet (bir acıma duygusu) ve temizlik de (verdik ve günâhlardan) korunan oldu. Ana babasına iyilikediciydi, başkaldıran bir zorba değildi. Doğduğu gün, öleceği gün ve diri olarak kaldırılacağı gün ona selâm olsun![Meryem: 2-15]'''

Meryem İsa'yı Emziriyor

Osmanlı Döneminde Gümrük Kapısı Olarak Kullanılmış ve Ömer b. Hattab Meydanı ile Hemen Girişinde Osmanlı İki Mimarının Kabrini de Barındıran El-Halil Kapısı (üstte) ve Kitabesi (altta)

(Kudüs).

1

2

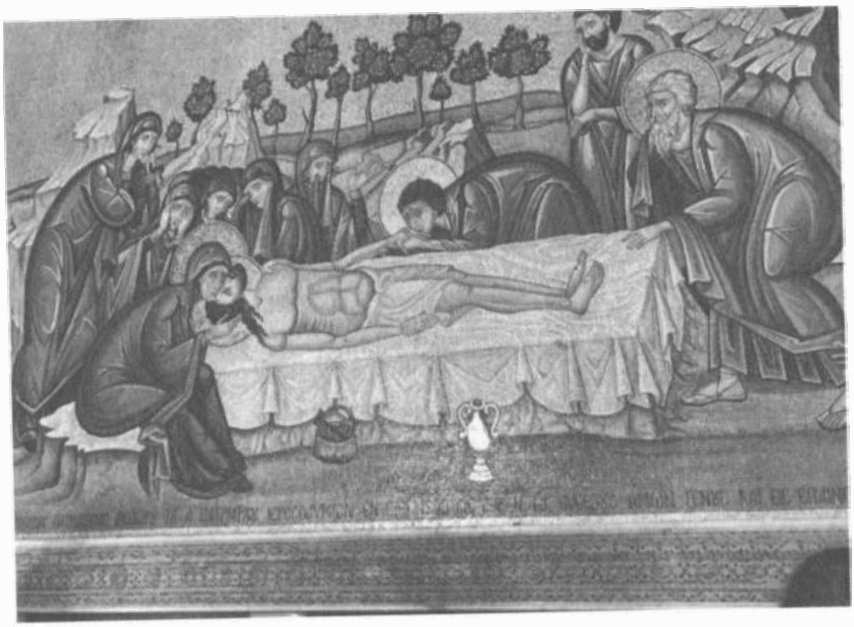
3

Kudüs'ün 10 km ***Güneyindeki Beytüllahim Doğuş Kilisesi (1)***

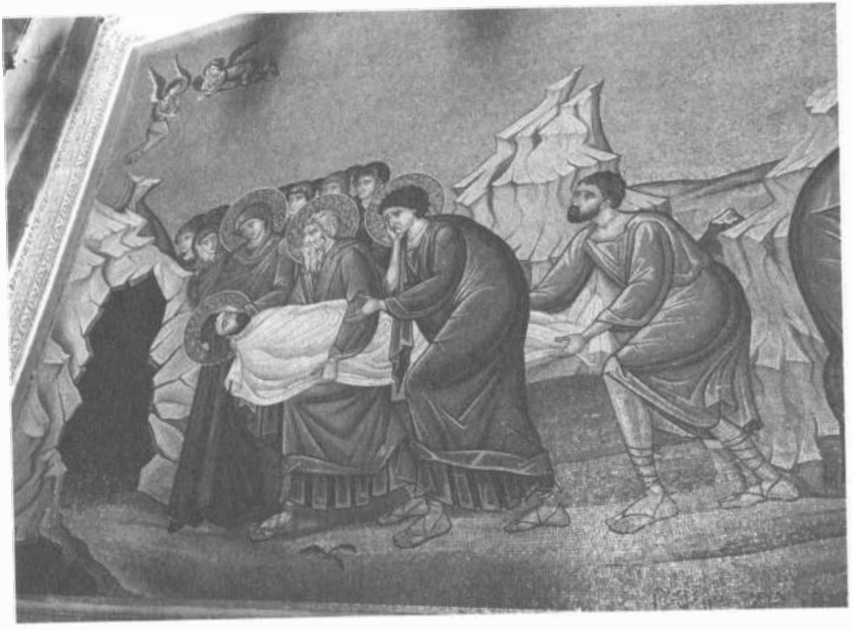
Meryem'in İsa Peygambere Hamile Kalması Üzerine Sığındığı ve İsa'yı Doğurduğu Yerin Bulunduğu (3) Mağaranın Üzerine 333 Yılında Kraliçe Helena Tarafından Bir Kilise Yaptırılmıştır. Kilisenin İçinde İsa Peygamberin Doğumunun Simgelendiği Maket (2)

1

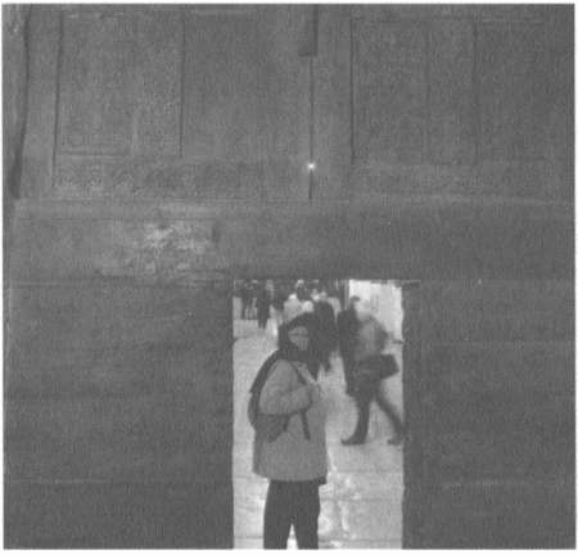
2 - 3

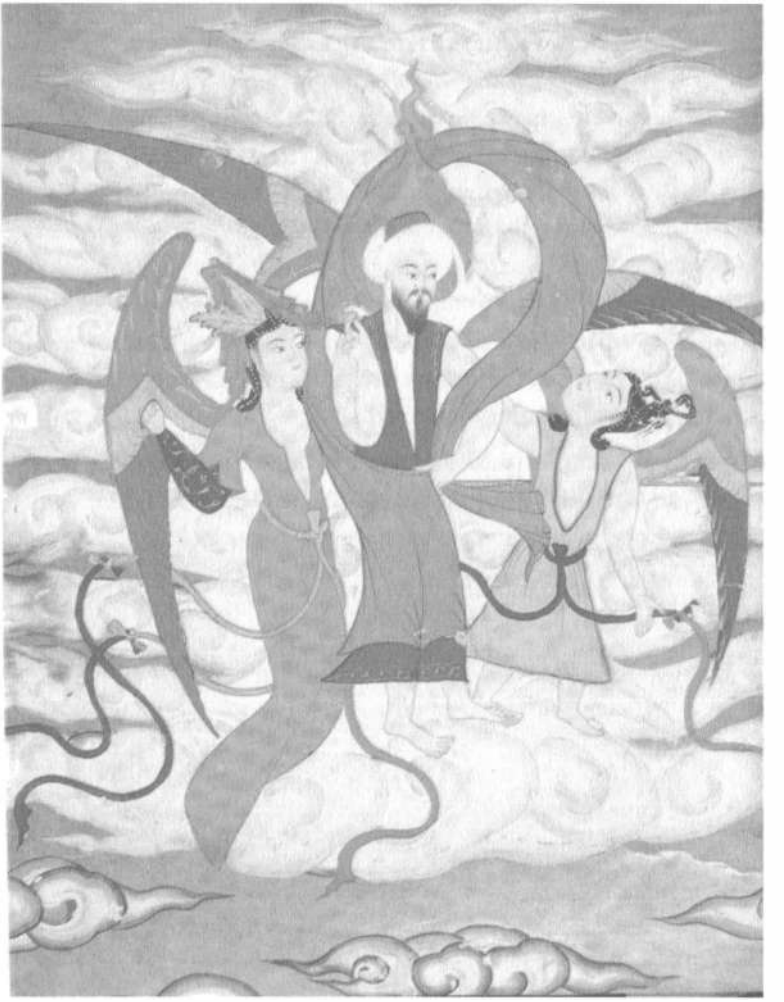

4

İsa Peygamberin Çarmıha Gerilerek İşkenceler Görerek Öldürüldüğüne (2-3) ve Buradaki Teneşir Tahtasında (3) Yıkanılarak Solda Gömüldüğüne ve Kıyamette Yakın Bir Zamanda Buraya Geleceğine İnanılan 335'te Kraliçe Helena Tarafından İnşaa Ettirilen Kıyame/Yeniden Diriliş Kilisesi (1). Kilisenin Duvarındaki Ahşap Merdiven Abdülmecid Han'ın 1852'deki Fermanı Okunduğundan Beri Oradadır (1)

Yeniden Doğuş Kilisesi'nin Girişi (Beytüllahim-Kudüs)

İsa'nın Göğe Yükselişi

b. Baş Örtüsü

Uzun yıllar gündemi meşgul edip toplumun en ücra köşesine kadar sirayet etmiş bir söylem ve iddia vardı. Neydi peki bu iddia: Sumer tapınaklarında kadın rahibelerin tanrı adına seks yaptıkları ve bu kadınların toplumdaki diğer saygın kadınlardan ayrılması için başlarını örtme zorunluluğu idi.

Aslında bu iddia, iddia edenin, Hartmut Schmökel tarafından Stuttgart'ta 1961 yılında Almanca olarak -Sumerce çiviyazılı hiç bir belge göstermeksizin- kaleme alınmış *Kulturgeschichte des Altenorient* adlı eserinin 37. sayfasındaki: *'Kadınlar ve tapınak fahişeleri halk içinde (sokakta) başlarını peçe ile örterdi. Gösterişsiz sokak fahişeleri ve köleler ise bu kuralın dışında idi. (Yani onlar başlarını örtmezdi)'* cümlesine dayandırılıyordu. Dolayısıyla böyle bir iddiada bulunan kişi de yazdıklarında ve söylediklerinde bu konuda, bir tane dahi Sumerce çiviyazılı bir belgeyi gösterememişti. -Aşağıda görüleceği gibi- anlatılanın ve iddia edilenin tersine, fahişe olanların başlarının baş örtüsüyle örtemeyeceğine dayalı çiviyazılı belge/belgeler mevcuttu.

Peki, o zaman *tapınak fahişelerinin başını örtmesi gerektiği* meselesi nereden ortaya atılmış ve çıkmış olmalıdır?

Katolik Hıristiyanlarının Yönetim Merkezi Vatikan (Roma)

Tabii ki Tevrat'tan...

Eski Ahit'teki anlatıma göre, Yahuda kardeşlerinden ayrılarak Adullamlı Hira adında bir adamın yanına gelir ve burada gördüğü Kenanlı bir kızla evlenir. Bu kızdan Er, Onan ve Şela adında üç erkek çocuğu doğar. Çocukları büyüdüğünde Er adlı çocuğunu Tamar adında bir kadınla evlendirir ama Er, çok genç yaşta ölür. Kardeşinin karısını ortanca kardeş Onan alırsa da yengesi ile olan bu evlilikten pek memnun olmamıştır ama o da

çok geçmeden ölmüştür. Dul kalan gelinini Yahuda, en küçük çocuğuyla evlendirmek istese de bu pek mümkün görünmemektedir. Çünkü çocuk daha ergen değildir. Böylece gelinini, babasının evine gönderir.

Bir zaman sonra Yahuda'nın karısı ölür. Arkadaşı Adullamlı Hira ile birlikte sürüsünü kırktırmak için Timna'ya gider. Kayınpederinin Timna'ya geleceğini duyan gelini dul elbisesini çıkartıp peçesini örtüp o da –Şela büyüdüğü halde onunla evlenmesine kayınpederi tarafından izin verilmediği için- Timna yolu üzerindeki Enayim kapısına oturur. Yahuda onu görünce fahişe sanır ve gelini ile yatar. Çünkü fahişeler, bu dönemde başı örtülüdür ve yüzünü de peçe ile örtmektedir(Tekvin 38:1-30).

Görüldüğü gibi mesele çiviyazılı metinlerin meselesi değildir, Tevrat'ın meselesidir aslında. Kaldı ki 'Anzu mitinde' dahi şu satırları okumak bizi şaşırtmıyor: *'Dağ yüzüne peçe çekmişti*[Bottéro-Kramer 2017, 450]*'*

Yukarıda anlattığız Tevrat'taki bu olayın Yakûb peygamber döneminde, yani İ.Ö. XV-XIV yüzyılda geçtiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu çağ, Mezopotamya'da Orta Asur dönemi (İ.Ö. 1400-1050) olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde, Mezopotamya'da yazılmış kanun maddelerinden birinde -fahişelerin baş örtüsü takması gerektiğinin aksine- kadının örtünmesine o dönem için ne kadar önem verildiğini göstermektedir:

"İster evli kadınlar, ister dul kadınlar veya Asurlu kadınlar olsun sokağa çıkarken başlarını açmamış olacaklardır, bir şal ya da bir giysi veya gulinu ile örtülü olmalıdır; (evin içinde) örtünmeyecekler, yalnız olarak sokağa gittiklerinde örtüneceklerdir."

Kanun maddesinin ilerleyen satırlarında da, sahibi ile sokağa çıkan (evlenmiş) cariyenin ve kocaya varmışların da örtülü olacağı, ancak evlenmemiş genç kızların ise başlarını örtme sorumluluğunun olmadığı vurgulanır.

Dahası bir fahişe, hiçbir şekilde başını örtmemelidir. Eğer başını örter ve anlaşılırsa, ona elli sopa vurulup başına zift döküleceği vurgulanır. Aynı şekilde örtünen fahişeyi biri görür ve haber vermezse de elli sopa vurularak cezalandırılmaktadır.

Kargamış'ta Başı Örtülü Kadınlar (İ.Ö. 8. yy.)

Ancak birinin bu durumu ihbar etmesi durumunda, ihbarcı, fahişenin elbisesini alıp bir ay süreyle kralın haberciliğini yapmakla ödüllendirilmektedir.

Kadın esirler de hiçbir şekilde başlarını örtmeyeceği hususu kurala bağlanmıştır ve böyle bir eylemi yapan veya ihbar edenin cezası ve mükâfatı fahişeye uygulanan gibidir. Ancak biri cariyesini örterek onu karısı yapmak isterse beş ya da altı arkadaşını buna şahit yapmalıdır[Tosun-Yalvaç 1975, 252-253].

Burada bizi şaşırtan başka bir durum, orta Asur dönemi ile çağdaş olan Hitit kanun metinlerinde geçen bir konudur ki o da, yüz kızartıcı suç işleyen bir hovardayı aşağılamak için *'başının örtülmesi'* meselesidir: *'Eğer bir adam kadını dağa kaldırırsa, adam günah işlemiştir, ölsün. Eğer adam (kadını) evde almışsa, kadın günah işlemiştir, kadın ölsün. Koca, onları (bu vaziyette) bulursa ve onları öldürürse, (onun yaptığı bu eylem) suç değildir. Eğer onları saray kapısı-*

na getirirse, ve 'karı(m) ölmesin' derse, karısı hayatta kalır. Hovardayı da hayatta bırakır. (Ancak hovardanın) başını örter. Eğer (koca) 'ikisi de ölsün' derse, onlar tekerleğe (mahkemeye) diz çökerler. Kral yaşatır, öldürür[Imparati 1999, 180-181]*'.*

Bu anlattıklarımızdan anlaşılacağı üzere, Tevrat'ta örtünme ile ilgili bilgiler bulmak mümkün[Tekvin: 23:64-65; 38:14-15; Nebi İşaya: 47:1-3; Neşideler: 4:1; Sayılar: 5:18] olmakla birlikte Tevrat, fahişelerin başını örtmesi olayının da kaynağıdır. Bu geleneğin İ.Ö. 2. yüzyıl Roma toplumunda sürdüğünü Cicero şöyle kaleme almıştı: *'Bazıları başlarını örtüp bilindik dualarla devletimiz uğruna kendilerini ölümsüz tanrılara adak olarak sunmuştu*[Cicero 173]*.'*

Bunun aksine İnciller'de baş örtüsü ile ilgili şu cümleler okunuyor: *"Kadın başını örtmeyecekse, saçlarını da kessin! Madem kadının saçlarını kesmesi ya da traş etmesi saygınlığını hiçe indiriyor, başını örtmesi zorunludur* (Korintoslulara I. Mektup: 11:6-7, 13-16)*."*

Kur'ân, kadının başını örtmesi noktasında Hz. Muhammed'e hitapla şu mesajı ulaştırıyor: *"Ey Peygamber, eşlerine, kızlarına ve inananların kadınlarına söyle: (Bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) örtülerini üstlerine salsınlar (vücutlarını örtsünler); onların tanınıp incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir*(Ahzâb: 59)*."*

"İnanan kadınlara da söyle: "Bazı bakışlarını kıssınlar, ırzlarını korusunlar. Süslerini göstermesinler. Ancak kendiliğinden görünenler hariç. Başörtülerini yakalarının üzerine koy(up boyunalarını ört)sünler. Süslerini kimseye göstermesinler. Yalnız kocalarına yahut babalarına yahut kocalarının babalarına yahut oğullarına yahut kocalarının oğullarına yahut kardeşlerine yahut kardeşlerinin oğullarına yahut kızkardeşlerinin oğullarına yahut kadınlarına yahut ellerinin altında bulunan (köle)lerine yahut kadına ihtiyacı bulunmayan erkek tâbi'lerine yahut henüz kadınların mahrem yerlerini anlamayan çocuklara gösterebilir. Gizledikleri süslerin bilinmesi için ayaklarını (yere) vurmasınlar. Ey Mü'minler, topluca Allah'a tevbe edin ki felâha eresiniz(Nur: 31)*."*

c. Oruç

Tevrat'ta peygamber Hezekiel'in[6] tanrı Tammuz için yapılan ayinlerde, kadınların Sumer tanrısı Dumuzi için ağladıklarını bildirerek(Hezekiel: 8:14), bu tanrıya olan tapınımın İ.Ö. 6. yüzyıla kadar devam ettiğini bize göstermektedir. Bu tanrı adı, -daha önceki bölümlerde sözettiğimiz gibi- bugün Temmuz ayı olarak adını yaşatmaya devam etmektedir. Yahudi inancına göre, bu ayın yedinci günü oruç tutulması, Sumer toplumunda da oruç geleneğinin olabileceğini bize düşündürmektedir. Yine oruç geleneği Grek, Roma ve tanrıça Cybele kültünü kutlayan eskiçağ kavimlerinde vardı ve yılın belli gününe hastı. Bu tanrıça onuruna 22 Mart'ta tertiplenen ayinler sırasında, altı yaşında bir boğa dağlarda kurban edilir ve tanrı Attis'in kendisini hadım etmesinin sembolü olarak kutsal çam ağacının temsili bir örneği, tanrıçanın tapınağına taşınırdı. 24 Mart ise yas ve ilk yıldız ortaya çıkıncaya kadar cinsel ilişki ile yeme içmenin yasak olduğu bir oruç tutulurdu.

Yine Roma toplumu, üç yılda bir geceleri kutlanan Bachanalia törenlerinde cinsel ilişkiye girilmez, onuncu günde az yemek yenir ve su ile arınıp tapınağa gidilirdi. İ.Ö. 7. yüzyıla kadar Grek ile daha sonraki dönemlerde Roma'yı etkisine almış olan tanrıça Ceres (Mısır'da İsis=Cybele=Demeter=Rhea) ile iritibatlı ayinlerde de oruç tutulur ve tutulan oruç da *kykeon* adı verilen taze nane yapraklarında ve buğday tanelerinden hazırlanmış bir şerbetle açılırdı.

Tüm bu anlatımlar ışığında Kur'ân, oruç tutma geleneğinin eski toplumlarda da uygulandığını haber vermektedir zaten: '*Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki* korunursunuz(Bakara: 183).'

[6] Bu arada, Tevrat'ta adı geçen Hezekiel, Kur'ân da sözü edilen Zülkifl(Enbiya: 85; Sâd: 48) peygamberle birleştirilmiştir. Bilindiği üzere bu peygamber, Babil esareti döneminde yaşamıştır. Ancak Zülkifl peygamberin, Eyyûb'un oğlu olduğu noktasındaki tartışmaların da bir sonuca bağlanmadığı görülmektedir.

d. Cünüplük

Tevrat'ta Mûsa, Harun'a: *'Eğer bir adam kendisinden meni çıkarsa, o zaman bütün bedenini suda yıkayacak*[Levililer: 15:16]' diyordu. Eskiçağ Anadolu'sunda Hititler dünyasında da cünüp dolaşmak büyük suçlar içinde sayılıyordu: *"Eğer biri kadının(la) yatarsa, tanrılara dini vazifesini nasıl düzenler (ve) tanrılara yeme ve içme (sunularını) nasıl verirse kadınla da aynı şekilde (gitsin) kadınla yatsın. Ama güneş doğ(ar doğmaz) hemen yıkansın*[KUB XIII 4 III]"

İlerleyen satırlarda da yıkanmayı ihmal eder ya da kült görevlilerine durumu bildirmeyip yıkanmadan tanrıların kurban ekmeğini ve içkisini sunarsa, durum da anlaşılırsa bu kişi ölüm cezasıyla tehdit edilmiştir[KUB III 73-83].

Kur'ân'da cünüplüğü hoş karşılamamıştır: *"Eğer cünüp iseniz tam temizlenin. Hasta yâhut yolcu iseniz yâhut biriniz tuvaletten gelmişse ya da kadınlara dokunmuş ve su bulamamışsanız toprağa teyemmüm edin*[Mâide: 6; ayrıca bkz Âl-i İmrân: 43]."

e. Hıtân/Sünnet

Sünnet ya da diğer bir ifade ile hıtân daha çok erkek çocukların cinsel organlarının ucundaki gulfenin tıbbi bir operasyonla kesilmesi olayıdır.

Antik Mısır'da Sünnet Sings and Symbols, 124

Çocukların ve yetişkinlerin sünnet olma olayına Tevrat'ta İbrâhim peygamber ve oğullarının maceralarının anlatılması ile ilk kez karşılaşırız. Dolayısıyla Rab, İbrâhim ile soyundan sekiz günlük erkek çocukların tamamı ile birlikte köleler dâhil erkeklerin sünnet olması noktasında bir antlaşma yapmıştır. İbrâhim, sünnet olduğunda doksan dokuz, oğlu İsmail on üç yaşında ve oğlu İshak ise sekiz günlüktür [Tekvin 17:10-27; 21:4].

Sünnet, Tevrat'ta Mûsa ile alakalı pasajlarda da anlaltılır (Çıkış 4:24-26; 12:44, 48; Yeşu 5:3-7). Bu antlaşma, Tevrat'ın Yeremya kitabında: *Kendinizi Rab'be adayın, bunu engelleyen her şeyi yüreğinizden uzaklaştırın. Kendinizi de yüreğinizi de sünnet edin*(Yeremya 4:4)' sözleriyle ifadesini bulur. Buradan da anlaşılacağı üzere İbrani geleneğinde sünnet, İbrâhim peygamber ve Rab ile yapılmış bir ahit olup Yahudi kimliğinin de simgesidir.

Dolayısıyla İbrâhim peygamberin İ.Ö. 18. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında da yaşamış olduğunu yukarıdaki bölümlerde ifade etmiştik. Bu peygamberin yaşadığı yıllarda Anadolu'da, eski Hitit devletinin temelleri şekillenmiş bir durumda idi. Dolayısıyla biz Hitit çiviyazılı belgeleri taradığımızda Hitit dünyasında da sünnet geleneğinin olduğunu okuyoruz. Çünkü Hititçe çiviyazılı belgelerde '*sünnet olmak*' kelimesi paššari- ile '*sünnet derisi/gulfe*' ise hapuri- sözcüğü ile karşılanmaktadır(Ünal 2016, 158, 407) idi.

Bu geleneğin Mısır'da İ.Ö. 14. yüzyılda 14 yaşındaki çocuklara uygulandığını(Ünver 1938, 37) ve İ.Ö. 5 yüzyıla kadar uzandığını söylememiz yanlış olmayacaktır. Çünkü bu dönemin ünlü tarihçilerinden Herodotos, 'Mısır geleneklerini' anlatırken '*sünnet olmaları temizliklerindendir, çünkü temizliği güzelliğe tercih ederler*' ifadesiyle Mısır toplumunun erkeklerinin sünnet olduklarını satır arasına sıkıştırıvermiştir(Herodotos Euterpe 35-36). Bu antik dünyanın gezgini, Fenike ve Suriye ile bu coğrafyanın komşularından Makron ve Kolkhis toplumlarının yeni doğan erkek çocuklarının da sünnet olduğunu ama Fenikelilerin bu adeti terk etmiş olduklarını belirtir. Ayrıca sünnet olma adetinin hangi ulustan diğerlerine geçtiğinin saptanmasının güçlüğü üzerinde de durur. Ama Mısır ile ticaret yapan ulusların bu sünnet adetini ülkelerine ihraç ettiğini savunurken sünnet adetinin, bu uluslardan çok önceye dayanmış olacağı kanaatini de belirtmeden edemez(Herodotos Euterpe: 104).

İsa'nın doğumu yıllarına geldiğimizde, İsa da sekiz günlükken sünnet ettirilmiştir(Luka 1:59, 2:21; Yuhanna 7:23). Ama Pavlus, Yahudi ırkından olmayanların sünnet olmamasını savunmuş ve kurtuluşun '*kalbin sünneti*'nden geçtiğini belirterek bu uygulamanın

yerini vaftize bıraktırıldığını algılama ve algılatma yolunu tercih etmiştir(Romalılara Mektup 2:25; Korintoslulara Birinci Mektup 7:18-19; Galatyalılara Mektup 2:3-4, 3:3-13, 28; 5:2-12, 6:12-16; Filipililere İkinci Mektup 3:2-4).

Kur'ân'da sünnet ile ilgili herhangi bir ifadeye rastlanmazken Hz. Peygamberin bu konuda çeşitli hadisleri bulunmaktadır(Buhârî, "Libâs", 63, 64; Müslim, "Tahâret", 49, 50).

f. Tanrıların Masalları[7]

'Dilenciye, misafire kötü davranmak suçtur, Yetimlerin hakkını yiyenin de öyle, Yaşlı bir babaya saldıran, dil uzatanın da, Bütün böylelerine Zeus'un kendi kızar...' Hesiodos

Grekçe '*mit*' ve '*logos*' kelimelerinin karışımıydı masal/efsane bilimi mitolojiler. Eskiçağ dünyasının hafızasında çok önemli bir yer tutmuş olan bu büyülü sözler, aslında '*uydurma, boş ve gülünç*' şeylerdi Herodotos ile Platon'un âleminde. Ama bu ironik tespitler, pek bir değer bulmayacaktı inatlaşırcasına... Çünkü bu eskiçağ tarihçisi ve filozofu, öylesine kaptırmıştı ki kendini tanrıların büyülü dünyasına. Onun için inandırıcılığı yoktu bu söylediklerinin...

Eskiçağ dünyasında her bir tanrı ya da tanrıçanın bir doğuş söylencesi vardı ve herkes bilirdi bunları. Tüm halkın kafasına kazınmıştı çıkmamacasına. Bu bağlamda zordu aslında peygamberlerin işleri ve görevleri. Peygamberlerin hiçbir ikna turu, bu masalların kafalardan atılmasına fayda vermeyecekti. Bazen bir, iki bazen on, on beş ama –Yunus peygamberin kavmi hariç(Sâffât 147)- sayı on binleri bulmayacaktı hiçbir zaman.

Öylesine mıh gibi kazınmıştı ki hafızalara...

Kız çocuklarına onurla verilen Sibel adının, aslında on bin yıllardır devam eden '*ana tanrıça*'nın Roma Kybele'sinden bozularak hafızalarımızdan silinmeyen bir mit olduğunu, bugün kim biliyor acaba? O tanrıça ki aşığını '*hadım*' ettirene kadar onunla uğraşan çok hain ve zalim bir kadındı.

Dahası... Ayları, günleri ve namaz vakitlerini tespit ettiğimiz Gregoryen takvimindeki aylar, yılın her anında bize pek çok

[7] Bu yazı, *Mahalle Mektebi'nin* (2015) 23. sayısında yayımlanmıştır.

Sumer, Roma ile Grek tanrı ya da tanrıçalarını unutturmadığı da ne garip bir şey... Temmuz ayı, tanrıça İnanna'nın kocası Dumuzi idi mesela. Roma savaş tanrısı Mart ayı, bereket tanrıçası da oluvermişti Mayıs...

Olay, kara parçalarına bile sirayet etmişti...

Okeanos ile Tethys'den doğma binlerce tanrıçadan biriydi '*Asya/Asia*'. Hatta o da göğü omuzlarında taşıyan tanrı Atlas'ı doğurmuştu. Oysaki bu aşırı güçlü, azgın yürekli ve çılgın tanrı oluvermişti bizde, haritalar mecmuasının adı.

Avrupa/Europe da Okeanos ile Tethys'ün kızları idi...

Bir de yetmezmiş gibi her kamusal ve özel yerleri temizleyiverdik Grek ve Roma tanrısı Hijen/Hygieia ile. Hatta bir çamaşır markasına da verdik aşk ve şehvet tanrısı Ares ile Afrodit'in oğlu Eros'un adını.

Bir Sumer efsanesi Gılgameş'in dizelerinde, tanrıların yeryüzüne çıktıkları mekânlardı kapı eşikleri. Bunun için insanımızca hoş karşılanmıyor olabilir miydi eşiklerde oturmak?

Atlas (Efsaneler ve Mitler,19)

Kem gözlerin saldırısından korunmak amacıyla kişinin başı üzerinde büyülü sözlerle tuz gezdirip ocağa fırlatmak da bir Hitit geleneğiydi aslında.

Ekmeğin kutsal kabul görülmesi de yüzlerce çeşidi olan bu temel gıda maddesinin, Hitit halkı başta olmak üzere tüm eskiçağ uluslarınca tanrıların yiyecekleri olarak algılamasında çok büyük bir etkisi olmasıydı kuşkusuz.

Hitit efsanesinde anlatılan fırtına tanrısının yılan Illuianka ve St. Georges'un ejderha ile mücadelesi, aslında, Zerdüşt felsefesindeki bilge tanrı ve kız çocuk-

larımızın adı olmuş Hürmüz/Ahura-Mazda'nın, kötülük tanrısı Angra-Mainyu'yu alt etmesiyle güneşin toprağı canlandırmasından başka bir şey değildi.

Gılgameş destanının ifadesiyle Utnapiştim'in, geminin güvertesinden salıverdiği ve diğer kaynaklarda ağzında zeytin dalıyla dönen güvercin, beş bin yıldır hep aynı tarzda dönüyor gemiye... Ve hiç değişmiyor hafızalarımızda; Kur'ân'ın bu olayı teyit etmemesine rağmen.

Gılgameş ölümsüzlüğün hep peşindedir destanın tüm dizelerinde... Ölmemeye imkân olmadığının tüm çıplaklığıyla farkında olacaktır çok geçmeden.

Ama bir şans daha vermiştir tanrılar ona...

Kuyunun dibinde gençlik otu durmaktadır, eğer sahip olursa bu ota, hep genç kalacaktır.

Doğurganlığın ve Bereketin Sembolü
Vahşi Doğa, Avcılık, Okçuluk ve Ay Tanrıçası Diana/ Artemis (Roma)

Şansa bakın!

Kuyudan çıkardığı şifalı otu almadan tekrar inmiştir kuyuya ama çıktığında, ne ot vardır artık, ne de gençlik hayalleri...

Sadece yılanın otu götürürken geride bıraktığı derisi kalmıştır ortalık yerde...

Bir de günümüzde tıp camiasının sembolü sırığa dolanmış bir yılan motifi ile -kaynağını Kur'ân'dan almayan- Lokman hekimin söylencelerine benzer hikâyeler...

g. Türâp, Yaratılış ve Evrim[8]

Sumer efsanesinde ifadesini bulan insanın çamurdan yaratılması bilgisini: "... *ve insanı yaratmaya çamurdan başladı*(Secde: 7)" cümlesiyle '*vahiy*' teyit ediyor.Kehf: 37, Hac: 5, Müminun: 12 Bu teyit, –imanlı insanların öldükten sonra gireceği '*cennetin*' aksine- yaratılışın, '*yeryüzünde*' olduğunu da "*hani, Rabbin meleklere, 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti*(Bakara 30)" ifadesiyle gösteriyor bir bakıma.

Dahası, günümüz medeniyetinin ilk köklerinin atıldığını gördüğümüz Mezopotamya'daki bu eskiçağ dünyasının kadim devletinin ürettiği diğer bir masaldaki; "*ey annem, adını vereceğim yaratık oldu, onun üzerine tanrıların görüntüsünü koy*" dizesi yanında bir Türk mitinde: '*Tengere Kaire Han başlangıçta kendine benzeyen bir varlık yaratmış ve ona kişi adını vermişti*' ifadeleri yanında Roma'da *insanın bir yanının tanrılardan gelmesi* ile 'Âdem'in tanrının suretinde yaratılması(Tevrat/Tekvin1:26; Buhari, Itk 20; Müslim, Birr 112, 2612)' felsefesi arasında ne fark var ki? Her bir kaynakta anlatılmak ve verilmek istenen ana fikrin aynı olduğu o kadar çok bariz ki... Oysaki "*hiçbir şey O'na denk/benzer olmadığı* (İhlas 4)" gibi "*O'nun benzeri hiçbir şey de yoktur*(Şura 11) aslında.

Hitit toplumunu -yıllar sonra- çok büyük oranda etkileyecek olan Mezopotamya/Sumer kökenli efsanelerinden Uruk kralının maceralarının anlatıldığı *Gılgameş destanı*nda tanrı Enkidu bile tanrılarca, çamurdan yaratılıyordu. Kadim Mezopotamya ve Anadolu halklarınca tanrılar, insanlar gibi algılanırdı ve onlar yerler, içerler, evlenip ürerlerdi; insanlardan tek farkları ise ölümsüz olmalarıydı.

'İnsan' kelimesi eskiçağ toplumlarının dilinde 'faniler' kelimesi ile karşılanıyordu özellikle kadim Anadolu'da. Yaklaşık dört bin yıl önce- Hititçe bir kelime olan '*tandukeššar/tanduki*' sözcüğü bu manada idi mesela. Hititçe ve Sumercenin karışımdan oluşmuş bir isim tamlaması '*tandukišnaš* **DUMU**' ile de 'geçici/ölümlü' manasında 'insanoğlu' ifade ediliyordu.

-Şimdiye kadar hep savunulduğunun aksine ve farklı bir metodolojik yaklaşımla- insanlığın biriktirdiği bilgi/mitler, Kur'an'ı

[8] Bu yazı *Mahalle Mektebi*'nin (2016) 30. sayısında yayımlanmıştır.

etkilemiyordu açıkçası... Ama hep böyle olduğu söylenegeldi. Hatta Kur'an detay bile vermiyordu bazılarına göre. Bunun için de ayrıntıların verildiği zannedilen diğer kutsal kitaplar ya da efsanelerden derlenmeliydi verilmeyen ayrıntılar. Ne yazık ki buralarda geçen bilgilerin çoğu *'vahiy'* olarak algılandı. Hâlâ da böyle algılanmaya devam ediliyor çoğu çevrelerce. Böylece -Kur'an'ın içine nüfuz ettirilmeyeceğine göre- birçok mit, masal ve efsanelerle şişirilip dolduruldu insanların beyinleri. Sonuçta Kur'an-î kavramlarla düşünmesi beklenen Müslüman dünyanın beyinleri, diğer kutsal kitapların/efsanelerin kavramlarıyla olaylara yaklaşır oldu. Bu yaklaşımlar ve davranış şekilleri İslâm dünyasının geri kalmasının en önemli nedenlerinden birini tetikledi. İslâm dünyası aslında düşünmeyi/düşünmesini unutmuştu artık... Yeniden toparlanabilmesi için *'düşünmesini/akletmesini'* yeniden kavrayıp öğrenmesi gerekiyor kanaatimce.

Oysaki 'vahiy' kitabı Kur'an, daha önce kadim dünyada birikmiş/biriktirilmiş bilgilerin doğrularını teyit ve tasdik ediyordu sadece...

İnsanlık tarihi kadar eski aslında evrenin ve insanlığın yaratılışının nasıl olduğu konusu... Evrenin ve canlıların yaratılışının da oluşumunu nasıl başlayıp geliştiği meselesi eskiçağ dünyasının efsanelerini bile çok büyük oranda etkilemişti. Mesela, yer ve göğün oluşumu konusu Sumer ve Hitit efsanelerinde başlangıçta bitişik olan yeryüzü ve gökyüzünün sonradan ayrıldığı noktasındaki bilgiler, Enbiya 30. ayetle tasdik ve teyit ediliyordu. Bugünün bilimi de farklı şeyler söylemiyor...

İslam dünyası, -ilk dönemlerinde- yani 8. yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde konuya *'vahiy'* odaklı eğildiler. Cabir b. Hayyân, Câhız, Nazzâm ve Bîrûni ilk başı çekenler olup evren ve canlılar için kozmolojik, biyolojik, jeolojik ve kimyasal -evrimden ziyade- bir tekâmüllerden söz ettiler. Hatta Câhız, mutasyon ve doğal seleksiyon yoluyla insanın maymundan türediğini bile söyleyecekti. Bu görüşün 17. yüzyılın yarısındaki temsilcisi ise Abdulkâdir Bîdîl olacaktır. Cabir b. Hayyân bitki ve hayvanların laboratuvar şartlarında suni olarak üretilebileceklerini bile iddia edip gösterecekti.

Bu İslam bilginlerinin eserleri Fransızca başta olmak üzere pek çok Batı dillerine aktarıldı. Zoolojik felsefe üzerinde fikirler beyan edecek olan Lamarck, Erasmus Darwin ve belki son halka olarak biyolojik evrim teorisinin sanki tamamen kendisine mal edilecek C. Darwin de olmak üzere Doğu'nun *'evrim/tekâmül fikirleriyle'* besledi kendilerini. Onlar canlı türlerin gensel özelliklerinin diğer türlerde devam ettirildiği, canlıların yeni evreye uyum sağlayarak kazandıkları yeni karakterlerin kalıtımla başkalarına aktarıldığı ve evrimin bizzat tabiat tarafından idare ve sevk edildiği yönleriyle –başlangıçta tanrı odaklı olarak kabul ettikleri- Doğu evrim/tekâmül düşüncesinden ayrıldılar sadece. Dolayısıyla materyalist bir anlayışa ve felsefeye büründüler. Bu arada İslam dünyasında, 18. yüzyılla birlikte yaratılış faraziyeleri sorgulanmamış ve sorgulanmış olanlar da unutulmaya ya da unutturulmaya başlanmıştı.

Tam bu yüzyıllar içinde Batı'da, ilk evrede, artık tanrının sorgusuz sualsiz kabul edilmediği bir nev'i *'tanrılar çağı'* olan *'aydınlanma döneminde'*, Fransa, İngiltere ve ABD'de sömürgeciliğin kavramı bağlamında insan biliminin ortaya konduğu *'antropoloji'* ilmi 'ötekileri/barbarları tanımak için' sistemleştirilmeye başlandı. Böylece sanki Amerikalılar, Kızılderililer ile bizzat kendilerini bir kefeye koydukları terazide tartıp, sözüm ona modern fertler olduklarını keşfedivermişlerdi artık. Batı, antropoloji ilmine hep bu gözle bakıp sevdi. Uygarlaşmamış ötekileri tanımak için sosyal, kültürel, fiziki/arkeolojik antropoloji gibi bu dalın alt birimlerini sistemleştirdi.

Dahası Batı'da akıl temelli olarak bilgi sistemleştiriliyordu. Altı yıllık deniz seyahatinde topladığı canlı türlerini *'Türlerin Kökeni'* adlı bir kitapta, 1859'da C. Darwin derlemişti. Aslında Kur'an yaratılışın yeryüzünde yapılacak bir yüzey araştırmasıyla ancak anlaşılabileceğini(Ankebut 20) üstüne basa basa vurguluyordu. Bu durum ilk dönem İslam âlimlerince fark edilmişti ama son dönemde ise tamamen taassuba bırakmıştı yerini. C. Darwin'in türler üzerindeki yorumları Doğu'da yeniden bilimsel bir süzgeçten geçirilmeden ve yeni yorumlar yapılmadan ders kitapları içinde genel kabullermiş/gerçeklermiş gibi algılanarak yer bulmaya başlamıştı.

Aslında hiç bilgisi olmayanlarca konular anlatılıyordu ama ne anlatan anlattığına ne de dinleyen dinlediğine inanıyordu. Ama her iki tarafta memnundu aslında durumundan; çünkü biri maaşını diğeri de notunu alıyordu işte! Şikâyet edecek ne vardı ki? Ama şikâyetler başlamıştı çok geçmeden. Bir çözüm üretilmeliydi; üretildi de... Âdem'in erkek çocukları, kız kardeşleri ile evlendirilmiş ve böylece çoğalmıştı insan nesli de; maymundan gelmiyorduk çok şükür artık! Ama ensest ile türetilmişti insan nesli. Sorun da çok müspet bir şekilde(?!) çözüme kavuşturulmuştu şükürler olsun!

Oysaki bilimsel araştırmanın sonucunda evrim düşüncelerine karşı bir cevap verilmesi gerekirken ne yazık ki böyle garip bir yol seçilmişti. Kaldı ki ne Kur'an ne Hadis-i Şeriflerde böyle bir üremenin olduğuna dair hiçbir delile rastlanmıyordu. Kur'an'da insan ve soyu '*bir özden/nefsi vahide*'den(Nisâ 1) yaratılmıştı; Âdem'in kendisinden değil(Araf 189-190). Âdem'den önce yaşamış ve '*idrakli mahlûklar*' olarak yukarıda anlattığımız ve algıladığımız antropolojik canlı türlerinin Kur'an'da Âdem'in eşyanın ismini sayması ile yani Âdem'in konuşma yeteneği ile alakalı olarak geçmesi bizi çok şaşırtmaktadır(Bakara 30-32). Yani Kur'an bu antropolojik canlı türlerinin ismini anmıyordu ama onların var olduğunu bize mucizevi bir şekilde anlatıyor ve gösteriyordu aslında.

Tüm bu olayları algılayabilmemiz ve metodolojilerini yeniden kurgulayabilmek için antropoloji, arkeoloji, antik filoloji ve eskiçağ tarihi bilmemiz ne kadar çok elzem bir durum arz ediyor.

h. 'İlkler' Edebiyatı

Âdem'in iki oğlundan birinin diğerini öldürmesini konu alan sahne, Kur'ân'dan okunduğunda, henüz ölen birinin gömülmesinin bu iki kardeş tarafından bilinmediği ve ilk gömüyü bu iki kardeşin yaptığı sonucu belki çıkarılabilir(Maide: 31). Ancak anlatılan olay genel olarak değerlendirildiğinde, iki kardeşin ölümü, öldükten sonra hesaba çekileceğini yani '*cennet*' ve '*cehennem*' kavramlarını bildikleri sonucu da çıkmaktadır. Durum

böyle olunca burada, karganın cesedi gömme noktasında örnek olması hadisesi, zannedersem başka bir şeyi -belki de öldürmeden sonraki panikleme anındaki ruh halini- anlatmada kullanılmaktadır. Kaldı ki bugün arkeolojinin bize sunduğu bilgiler ışığında gömünün, Neandertal tarafından bile bilindiğini göstermektedir. O zaman ilkler konusunu gelişi güzel ve bir akıl/mantık süzgecinden geçirmeden anlatmanın ve yazmanın bir manası olmadığı anlaşılacaktır.

Ne yazık ki bugün *ilkler edebiyatı* toplumumuzun düşünce dünyasını çok fazla kaplayıp meşgul etmiştir ve etmektedir. '*Vahiy*' odaklı olarak, sadece bir kaç konu üzerinde ilkler, yoğunlaşmış olmasına karşın ve bu konuda herhangi bir sorun da görülmezken, ilkler, hemen hemen her noktada uhrevi bir yolla edinilmiş bilgilermiş gibi algılanmaktadır. Bu şekildeki düşünce tarzları eskiçağ, ortaçağ ve yeniçağ dünyasında da vardı ve bu alanda yazılmış pek çok kitabın da konusunu oluşturmuştu.

Eskiçağ âlemindeki ilklere gelirsek İ.Ö. 10. yüzyılda ilk metali işleyenlerin Frigyalı büyücüler olduğu yazıldı mesela. İ.Ö. 8. yüzyılda Hermes, ateş yakılacak çubuğu, liri ve kavalı ilk bulandı. Ama Tevradi kaynaklara göre de Şit ve Kabil'in neslinden gelenler, içinde şeytanların bulunduğu ve insanları saptırmak için üflemeli çalgılar ile arpları ilk kez yapacaktı. İlk gemi olan Argo'nun yapımını denetleyen, savaş arabasını yapan, flüt, boru ve matematiğin mucidi tanrı Athena idi. Prometheus'u kayalıklara bağlanan kopmaz zincri de ilk Hephaistos yapmıştı. İlk lirin mucidi de Hermesti[Sears 2017, 107-108, 140, 143]. İran mitlerinde ilk yakarış ayinini tanrı Zervan yapmıştı[Yıldırım 2012, 215].

İ.Ö. 5. yüzyılda Aiskhylos, rakamları, harfleri birleştirmeyi, hayvanları evcilleştirmeyi, atları arabaya koşmayı, tekneyi, farmakolojiyi, kâhinliği ve madenciliği ilk keşfediyordu sözüm ona. Yunanlılar da miğfer ve kalkanı kullanan, iki tekerlekli araba ile el sanatlarını, tarih atma, yılı on iki aya bölme, tanrılara tapınaklarda tapınma, tanrıların suretlerini taşa oyma, ruhun ölümsüzlüğü ile reenkarnasyon teorisi ve geometri gibi daha pek çok olayın ilk olarak kendileri tarafından bulunduğunu ve geliştirdiğini kabul edip ballandıra ballandıra anlatıyorlardı. Oysaki

Taberî, Tarihi'nde ilk put, Kabil'in oğullarından biri tarafından yapılmıştı. Yine Theophrastos, ilk çömlekçi çarkını keşfedenin, Korintoslu Hyperbios olduğunu söyleyecekti. Ama bu tarihten yüz yıllar önce Eski Tunç Çağı'nda keşfedilecekti ilk çark makinası. Dahası, Asklepios'un soyu, şifalı otları ve nazarlıkları ilk keşfedendi. Tevradi kaynaklarda ise bu bilgiler Nuh tarafından bizzat oğlu Sam'a verilmişti. Ama biz nazarlıklarla Neolitik Çağda tanışıyorduk İ.Ö. 10. yüzyılda.

Mısır tanrısı Toth, yazıyı icad ederek insanlara ilk verendi ve Mısır piramitleri, firavun Zoser'in rahibi tarafından bulunup inşa edilmişti. Ptah da ateşi keşfetmişti. Tanrıça İsis de buğday ve arpayı ilk keşfedendi ve ilk tahıl ekimini öğreten ise Osiris'ti.

Tevrat'a göre de ateş maşası ve çekiç gibi demircilik sanatının aletlerini ilk yapan Âdem'di. Bazı Hıristiyan kaynaklarında tarımı ilk defa Mikail, Âdem'e öğretmişti. Ama Neolitik Çağ'da demir yoktu mesela. Hanok yani İdris yazı yazan, takvim düzenleyen, vasiyetname hazırlayan, sanatları öğrenmiş ilk kişiydi. İlk bağı ekip büyüten ve ilk şarap içen de Nûh'tu. Oysaki bunu Mısır'da Osiris yapmakta idi. Nemrut ta 'dünyada ilk yiğit kişiydi' mesela.

İran mitine göre Hûşeng, demirciliği ilk defa icad eden ve ilk kanun koyucuydu, yapay ırmakları akıtan da, tarımı geliştiren de, hayvan derisinden elbise yapan da, ekmek pişirmeyi öğreten de, tapınaklar, zindanlar, kaleler yapan da Hûşeng'ti[Yıldırım 2012, 482, 488, 489].

Bu konuda Tehmûrs'un da hakkını yememek gerekiyor. Çünkü o da koyunların yününü eğirip elbise dikmeyi insanlara öğretmiş, at, katır, eşek gibi hayvanları evcilleştirmiş, oruç tutma geleneğini başlatmış, putperestlik, musiki, ipek ve bal ilk defa onun zamanında icad edilmişti [Yıldırım 2012, 491-492].

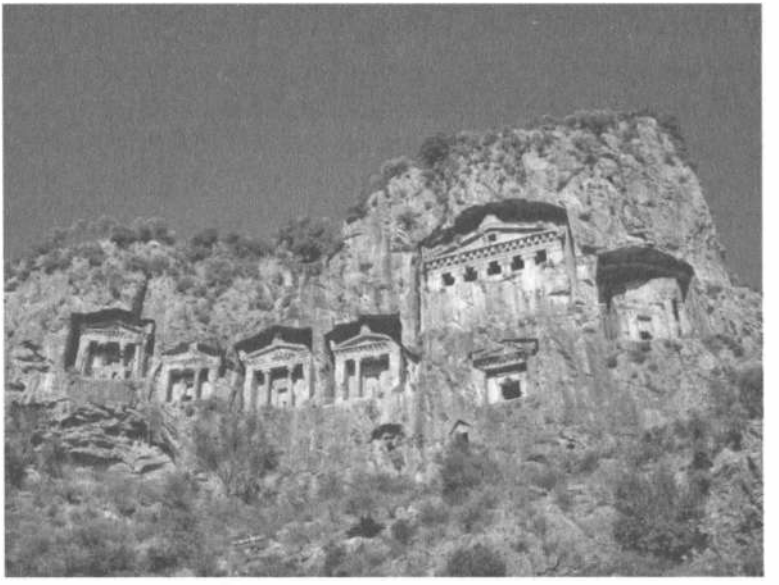
Kılıçlar ve zırhlar yapıp demire ilk şekil veren de Kabil'in zürriyetinden olduğu kabul edilen Cemşit'ti. O, aynı zamanda ipek ve diğer kumaş ipliklerinin nasıl kullanılması gerektiğinin de ilk öğreteniydi. O kadar çok marifeti vardı ki Cemşit'in terzilik, gemicilik, tabiblik, ilk hamamı yapmak, ok ve yayı ilk kullan-

mak, ilk savaş araçlarını yapmak, ilk zırhı yapmak şarabı ilk defa üretmek, insanlara bilmediklerini öğretmek, insanları din adamları, ordu mensupları, çiftçiler ve diğerleri diye ilk defa ayırmak da ilk ona nasip olmuştu garip bir şekilde. Hatta ilk nevruz bayramını kutlayan da oydu [Yıldırım 2012, 485].

Maşye ve Maşyâne de kıyafet yapımını, koyun bakımını, ev inşasını ve marangozluk mesleğini, tarım ve hayvancılığı ilk ortaya koyanlardı. Ayrıca Uşahenc de ağaçları kesen, binaları inşa eden, metalleri üreten ve kulllanan ilk kişiydi. Babil ve Sus kentlerini de ilk defa o kurmuştu.

Müslüman araştırmacılar da böyle ilkleri toplamaya ve sorgulamaya başladılar. Bu sorgulamalar da Tevradi ve İncili kaynakalardan yapılıyordu. Dolayısıyla ilk yazı yazan ve terzilik yapan kişi de İdris'ti. İlk sabunu yapıp kullanan Süleymân'dı, ilk papürüsü yapan Yûsûf'tu, ilk somunu pişiren Nemrut'tu, tufandan sonra ilk kent kuran Nûh'tu, ilk misafir ağırlayan İbrâhim'di[McCant 2012].

Görüldüğü gibi bu *'ilkler'* çelişkilerle dolu uzayıp gidiyordu.

Likya Kaya Mezarları (Dalyan-Muğla)

SON SÖZ

"... Onlar bir ümmetti, gelip geçti..." Bakara: 141

Kitabımızın buraya kadar anlattığımız bölümlerinden okuyucunun şöyle bir sonuç çıkarması doğaldır. Eskiçağ halklarından olan Sumerler aracılığıyla dini ve kültürel konular diğer uluslardan Mısır, Akad, Babil, Hitit ve Pers gibi pek çok ulusu, hatta bu halklar da birbirini bu bağlamda etkilemiştir. Şüphesiz bu etkileşim günümüze kadar da gelmiştir.

Evet, doğrudur; Sumer uygarlığı ve diğer eskiçağ halkları pek çok ulusun din ve kültür yaşamında derin izler bırakmıştır. Kur'ân zaten bunun böyle olduğu noktasında karşıt bir fikir ileri sürmemektedir, aksine bu çıkarımımızı teyit de etmekte ve '*ibret*' nazariyle konunun anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır(Yûsuf: 111).

Şunu ifade etmeliyim ki elinizdeki bu kitabın getirmeye çalıştığı yeniliklerden biri, eskiçağ toplumlar arası etkilişimlerin peygamberlerin yaşadıkları dönemlerin tarihi, dini, sosyal ve kültürel yapılarını iyi anlamada nasıl kullanılması geretiğini göstermektir. Bu kapsamda bakıldığında kitap, Âdem'in ilk köy toplulukları döneminde, Nûh'un ilk devletleşme sürecinde, İbrâhim'in, kalay ticaretinin eskiçağ dünya ekonomisini belirlediği imparatorlukların ortaya çıkmaya çalıştığı bir evrede tarih sahnesinde tevhit mücadelesi verdiklerini örneklemektedir. Ay-

rıca Yûsuf'un eskiçağ dünyasında imparatorlukların bir bir ortaya çıktığı dönemde, Mûsa'nın imparatorlukların çökme evresinde, Dâvûd ve Süleymân'ın ise demirin eskiçağ dünya ticaretinde önemli rol oynadığı bir zaman diliminde hüküm sürdüklerini de göstermeye çalışmaktır. Yani Kur'ân'da sözü edilen birbirinden türemiş peygamberlerin[Bakara:253, Al-i İmran:33-34] aslında bir arkeolojik devre tekabül ettiğini okura gösterip algılamasını sağlamaktı amacımız.

Bu bağlamda kitabımızda Batı'da sistemleştirilmiş arkeolojik devirler de korunarak peygamberler odaklı farklı bir arkeolojik devirler tablosunun oluşturulmaya çalışıldığı görülecektir. Aslında Batı, arkeoloji devirleri sistemleştirmeye çalışırken antik kaynaklarda onlar için yapılmış hazır bir çağlar/devirler tablosu bulmuştu. Nitekim '*Gümüş Çağ'da*' Yunanlıların ne kendilerine ne de tanrılara bir saygıları vardı. '*Altın Çağ*'a göre hoşgörüyü de reddetiyorlardı. Bu duruma evlerin inşa edildiği bu dönemde, Zeus çok kızmıştı ve insanları karınlarını doyurmak için çalışmak zorunda bırakacaktı. '*Bronz Çağı*'na gelindiğinde ise insanlar artık tamamen yoldan çıkmıştı. Ele avuca sığmıyorlardı. Savaş artık bu çağda yazılmıştı insanoğlunun kaderine. '*Kahramanlar Çağı*'nda ise dünyanın kıyısındaki kutsanmış bir adaya yerleştiler. Görüldüğü üzere bugün Taş, Bakır, Bronz ve Demir Çağı olarak sistemleştirilmiş olan arkeolojik çağ kavramı, aslında hazır bir taslağın biraz üzerinde rötuş yapılarak pazarlanmasından başka bir şey değildi. 1819, 1836 ve 1848'de C. J. Thomsen, bu kavramları kopya edecekti sadece[Gamble 2014, 4].

Dahası etkileşimleri, -boş bir lakırdı, şaka ve eğlence olmayan ancak hak ile batılı ayırt edici bir kitap olan Kur'ân[(Târık: 13-14)], halklarının dilleriyle, '*kiminin kiminden üstün kılınıp*[(Bakara 253)]' gönderildiği[(İbrâhim: 4)] –ve Barnabas İncil'inde sayılarının yüz yirmi dört bin olarak gösterilmiş- peygamberler aracılığıyla verilmiş olan ilk ilahi emirlerin, insanlar tarafından dejenarasyona uğratılarak bozulduğunu anlatıyor. Zaten Tevrat, Zebur ve İncillerdeki bilgileri, Kur'ân doğrusu ve gerçeğiyle tekrarlayarak: '*O(nun söyledikleri), evvelkilerin kitaplarında da vardır. İsrâiloğulları bilginlerinin onu bilmesi de (Kur'ân'ın Allah kelamı olduğu hakkında)*

onlar için bir delil değil mi?(Şuarâ: 196-197)' ve '*Bu Kur'ân, İsrâiloğullarına, kendilerinin ayrılığa düştükleri şeylerin birçoğunu anlatmaktadır*(Neml: 76)' şeklinde doğrulayıcı ve çelişkisiz(Nisâ: 82) bir uslup takınır.

Kur'ân-ı Kerîm'de Adı Geçen Peygamberler				
1. Hz. Âdem	6. Hz. İbrâhim	11. Hz. Yûsuf	16. Hz. Dâvûd	21. Hz. Zülkifl
2. Hz. İdris	7. Hz. Lût	12. Hz. Eyyûp	17. Hz. Süleymân	22. Hz. Zekeriyyâ
3. Hz. Nûh	8. Hz. İsmail	13. Hz. Şuayp	18. Hz. Yûnus	23. Hz. Yahya
4. Hz. Hûd	9. Hz. İshak	14. Hz. Mûsa	19. Hz. İlyas	24. Hz. İsa
5. Hz. Sâlih	10. Hz. Yakûb	15. Hz. Harun	20. Hz. Elyesa	25. Hz. Muhammed

Şurası da bir gerçektir ki Kur'an, '*gerçeği/doğrusu*' tabirini anlattığı çoğu kıssanın önüne ekler: Bakara:252 ,Maide 27, 48, Kassas 3, Kef 13 gibi. Ama bu ifade çoğu zaman göz ardı edilerek ve '*Kur'an detay vermez!*' denilip, Kur'an'daki çoğu bilgi sanki eksikmiş gibi algılanıp bu eksiklikler Tevrat, İnciller ve tarihi vesikalardaki bilgilerle sözüm ona doldurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu yanlış metodoloji kişilerin Kur'anî değil, Tevradî ve mitolojik düşünmesine sebep olmuş ve olmaktadır.

Buna birkaç örnek vermek isterim. Mesala Âdem'in kandırılması kıssasında şeytanın yılan kılığına girerek önce eşinin kaburga kemiğinden yaratılmış Havva'yı sonra O'nun da Âdem'i genellikle elma ile aldattığı şeklinde toplumda yaygın bir inanış vardır ve bu inancın da Kur'anî olduğu bilinir. Oysaki bu bilgiler tamamen Tevrat ve Barnabas İncil'indedir. Dahası mitlerde Zeus, yılan kılığına girmesi ve Proserpina mağrasında şarap tanrısı Dionysos'u doğurması ile de meşhurdur.

Bilindiği üzere ölümsüzlük ve gençliğin temsilcisi olarak görülen yılan, mitlerde yeryüzü ve yeraltı ile irtibatlıdır. Mısır dünyasında zehirli yılan Apofi, güneşin doğması ve batması ile görevliydi. Tek tanrılı dinlerden Yahudilik ve Hıristiyanlıkta yılan, ayartıcı bir sembol ve şeytan olarak karşımıza çıkıyor. Bu arada Yuhanna'nın Vahiy kitabında ve Süryanice yazılmış İncillerde Mesih'in ikinci kez yeryüzüne gelmesinden önce yani kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkacak olan Deccal, yılan

kılığında on boynuzlu, yedi başlı bir ejderha olacaktır. Her bir başının üzerinde küfür adları yazılı olacaktır. Gökten ateş indirip, herkesin alnına damga basacaktır[Koçak 2015, 243-244].

Zerdüşt felsefesine göre de, Deccal kavram bağlamında dünya on iki bin yaşına geldiğinde kıyamet kopacaktır. Zerdüşt'ten bu yana bu dinin inananları üç büyük kurtarıcı beklemiştir. Bunlardan ikisi dünyaya gelmiş ama sonuncusu daha gelmemiştir. Dolayısıyla şu anda dünya son demlerini yaşamakta ve Batıdaki Keyânise denizinde ortaya çıkıp otuz yaşında olacak, Ehrimen'i/kötülükleri, yalanı ortadan kaldırıp dünyaya adaletle hükmedecek, kıyamet kopacak ve yaşlılar kırk, çocuklar on beş yaşında olacak son kurtarıcı Soşyânt'ı beklemektedir [Yıldırım 2012, 536, 539-540].

Peki bu bilgiler düşünce ve algı dünyamızı nasıl etkilemiş olabilir? Her şeyden önce, bir kadın yüzünden ebedi cennet hayatı kaybedilmiştir algı dünyamızda. Dolayısıyla kutsal kitaplarındaki bu bilgilerle düşünen ehli kitabın algısı, doğal olarak ilk şeytanlaşanın kadın olduğu savı, bugün Müslüman dünyayı etkilemediğini kim söyleyebilir? Allah aşkına, bugün toplumdaki kadın ile ilgili algılarımız ile antik dünyanın yazarlarından didaktik şiirin babası Hesiodos'un: *'O kadınlar ki kötülüktür işleri güçleri, ... ha kadına güvenmişsin ha bir hırsıza '* ve doğa filozofu Demokritos'un: *'Kadın kötü düşünceler için erkekten çok daha ateşlidir'* sözlerinden ne farkı var ki? Dahası bugün Anadolu'da kadınların özel hallerinde yoğurt çalması, turşu kurması gibi faaliyetlerden yasaklanması Tevrat ve İncillerdeki bu tür kavramların etkisiyledir kuşkusuz. Dahası şeytanın da algı dünyamızda yılan ile eşleşmesi de çabası.

Tufanın dinmesi ve geminin Ararat Dağlarına oturmasından sonra Nuh'un bir güvercin salıverilmesi olayı da Kur'anî olmayıp mitolojik ve Tevradîdir. Oysaki Kur'an Nuh tufanı ile alakalı olarak

- her canlıdan ikişer çiftin gemiye alındığını,
- bir tufan olduğunu,
- her kaynakta farklı anılsa da geminin bir dağ üzerine oturduğunu

-Sadece Kur'an'da geçtiği haliyle- Nuh'un dokuz yüz elli yıl kavminin içinde kaldığını ve tufandan sonra yaşamaya devam ettiğini teyit etmekte ve diğer verilen bilgilerin tamamının doğruluğunu onaylamamaktadır.

Burada, mesela herkes tarafından bilinen tufanın sona erip ermediğini öğrenmek için güvercin gönderilip ağzında zeytin dalında gelmesi sadece Tevradi bir kavramdır. Türk mitlerinde bu ağaç dalı, kayın dalı olmuştur[Gezgin 2015, 119]. Kaldı ki zeytin, zaten Apollu ile Cyrene'nin oğlu Aristeus'un keşfiydi mitlerin dünyasında[Cicero 385] ve barışın sembolü oluvermişti. Athena, bu bitkiyi bitirmişti. Kudüs'te Zeytindağı'ndaki Cetsîmânî adlı zeytinlikte İsa'nın yakalandığına ve sekiz zeytin ağacının da bu duruma şahit olduğuna inanılmaktadır.

Yunan mitinde aşk tanrıçasıyla irtibatlı olan güvercin ise Hıristiyanlıkta tanrının ruhuydu. İsa vaftiz olurken kutsal ruh güvercin kılığına bürünerek gökten onun üzerine inivermişti[Matta 3:16-17, Markos 1:10, Luka 3:21, Yuhanna 1:32-34]. Yeni Asur kraliçesi Semiramis (İ.Ö. 811-805) de güvercine dönüşüp gökyüzünde tanrılarca kutsandığı anlatılır. Anadolu'da *'güvercin donuna girmek'* deyimi de güvercin gibi olup uçmak hep aynı felsefenin unsurlarıdır.

Tufan, bölgesel bir alanı mı yoksa o zamanki dünyayı mı etkilemişti? sorusu yüzyıllardır müslüman dünyayı meşgul etmektedir. Tufanın evrensel olduğu ve Nûh'un insanlığın ikinci atası olduğu bilgisi Tevrat ve mit kaynaklıdır oysa ki. Kur'an'da sözü edilip helak edilen hiç bir kavmin suçunu diğer uluslar yüklenmemiştir mesela. Dahası *"bir elçi gönderilmedikçe azap edilecek değildir"*[İsra:15] zaten. Dolayısıyla tufan olayının evrensel olma fikri Kur'ân'ın ve bilimin mantığıyla tamamen zıttır. *'Vaftiz, nasıl ki günahkar doğumun temizleyicisi ise tufan da kirlenmiş dünyayı arındırır'* felsefesi, İncili bir düşünce olmakla birlikte –Kur'ânî kavramlar çerçevesinde- yanlış bir kavrayıştır. Kaldı ki tufan olduğu yıllarda hem Anadolu'da hem Mezopotamya'da ve hem de Mısır'da - arkeolojik veriler ışığında- insanlar yaşamakta idiler zaten. Dolayısıyla tufan bölgesel bir felaketti. Ama insanlığın ruhsal dünyasını çok derinden etkilemişti kuşkusuz. Kaldı ki bir Sumer efsanesinde şu cümleleri okumak bu bağlamda gerçekten ilginç:

'Tufan her şeyi önüne katıp götürdüğünde
Ve yeryüzünü yıkıma sürüklediğinde
Yine de güvendeydi insanların devamı
Soyları korunmuştu:
Karakafalar yeniden çıkabilirdi ortaya kendi killerinden.

...

O zamanlar yüz yıl yaşardı insanlar
Yaşları ilerlediğinde
Yine de yüz yıllık ömürleri olurdu Boettéro-Kramer 2017, 595.'

Yine İbrâhim peygamberin tapınaktaki putları *'balta'* ile kırması ise Kur'anî olmayıp Barnabas İncil'inden tefsir kitaplarında yer bulmuş bir hikâyedir. Oysaki Kur'ân, İbrâhim'in putları baltasız olarak sadece *'sağ eliyle'* kırdığını haber vermektedir(Sâffât: 91-93). Elinizdeki bu kitap dikkatlice okunduğunda bu gibi konulardan onlarcası takip edilebilir.

Kısaca bugün toplumun dini düşünce yapısında bir keşmekeşlik ve bir bilgi kirliği mevcuttur. Halk bu bilgilerin kaynağını saptayamayacağı ve bilginin Kur'an-ı Kerim'de ne şekilde geçtiğini bilemeyeceğinden/bilemediğinden –geçmiş ya da günümüz meselelerini değerlendirirken- Kur'anî düşünememektedir. Bu da toplumun düşünce dünyasında Kura'nî bakış açısından ziyade mitolojik, Tevradî ve İncilî bir düşünceyi doğurmuştur. Dolayısıyla toplum, Kur'an'dan alabildiğine uzaklaşmış ve uzaklaşmaktadır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen –yukarıda bir kaç örnekle anlatmaya çalıştığımız- Kur'an'da olmayan Tevrat ve İcillerin kavramlarının hiç birinin hiçbir şekilde vahiy kitabına sokulamadığı ve Kur'an'ın da değişmediği/değiştirelemediği aynel yakin görülmektedir. Dolayısıyla Kur'an ilk vahy edildiği tazeliğini ve güncelliğini hâlâ devam ettirmektedir.

'Eskiçağ dünyasının kil kitaplarından intikal etmiş bir bilgiyi Tevrat'ta, İncillerde hatta Kur'an'da da görebiliyoruz. Durum böyle olunca bunlar, önce Tevrat'a ve İncillere sonra da Kur'an'a geçmiştir,' şeklinde piyasada yazılmış pek çok kitap bulunmaktadır ne yazık ki. Bu kitaplardaki kusurun, metodoloji eksikliğine bağlıyorum. Çünkü antik filoloji, antropoloji, arkeoloji metodolojisi almış olan bir yazar, diğer alanın meselelerini bilmezken, aynı kural ne yazık ki diğer alanın yazarları için de söz konusudur. Yani iki

taraf birbirinin meselerini tam manasıyla bilmedikleri için konu hakkında yaptıkları yorum ve değerlendirmeler kısır ya da yanlış olmaktadır. Dolayısıyla bu meselede, her iki taraf da ideolojik yaklaşımlardan uzak durmalı ve taraflar meselerini anlamaya/anlatmaya çalışmalıdır. Bu çerçevede baktığımızda yukarıda bir kaç delille –ama siz, onlarca delili bu bağlamda Tevrat, İnciller, Kur'ân ve çiviyazılı belgelerin kıyaslamasıyla bulabilirsiniz- ifade ettiğim gibi, *'elma, balta, Havva, Azrail vs.'* kavramların hiçbiri Kur'an'a sokulamadığı bir gerçektir. Durum böyle olunca Kur'an, son ve bir teyyit/tastik etme kitabı[Bakara:91-97, Yunus:37] olması noktasında, ister antik metinlerde, ister kutsal kitaplarda olsun, verilmiş bilgilerin hangisinin doğru ya da yanlış olduğunu gösteriyor bize sadece. Dolayısıyla hiçbir şekilde Kur'ân için bir etkileşim söz konusu değildir bu nokta.

Bu bağlamda kadim dünyadan sözlü ya da yazılı olarak günümüze ulaşmış pek çok değer var. İşte bu değerler bir şekilde dini dünyamıza da girmiş. Bu değerleri vahiyden ayırabilme melekesi geliştirebilmek için kadim dünyanın mitoslarını, masallarını, efsanelerini de okumamız gerekiyor bol bol. Çünkü günümüzde bir kısmımız, bir şekilde düşünce dünyasına sirayet etmiş mitoslarla, dinsizliğini güçlendirirken, mütedeyyin camiada imanını sağlamlaştırmaktadır vahiyi göz ardı ederek ne yazık ki.

Elinizdeki kitabın içinde de göstermeye çalıştığım gibi Tevrat, daha çok bir tarih kitabı niteliğinde... Bu konuda, kitapta çiviyazılı belgelerden birebir kopya yapıldığı anlaşılan onlarca örnek gösterilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla eskiçağ dünyasının sosyo-kültürel yapısını detaylı bir şekilde çözümlemek Tevrat'a ve Tevrat'ı anlamak ve anlamlandırabilmek de çoğu kez çiviyazılı belgelere müracaat edilmekle mümkün olabilmektedir. Nitekim tarihi ve mitsel bilgilerin neredeyse birebir Tevrat'ta anlatılması, 19. yüzyılın son çeyreğinde A. H. Layard ve H. Rassam'ın, Asur kralı Asurnasirpal'e (İ.Ö. 668-631) ait olduğu anlaşılacak yirmi beş binin üzerinde çiviyazılı kil tabletlerin olduğu bir kütüphaneyi Ninive'de keşfiyle anlaşılabildi. Antik dünyanın kütüphanelerini[Yıldız 2003] kıskandıracak zenginlikteki bu kütüphanenin nüvesi, Asur kralı I. Tukulti-Ninurta (İ.Ö. 1244-1208) zamanında atılmıştı yüz yıllar önce.

Pek çok konuyu içeren bu kilden kitaplar, çok büyük bir ilgi uyandırdı çağdaş dünyada. Belki de en fazla ilgiyi –yukarıda özetlediğimiz- on birinci tablette anlatılan[Bottéro 2005a, 216 vd.] *'tufan'* olayının tasvir edildiği *'Gılgamış Destanı'*[Ramazanoğlu 1993] çekti. Dolayısıyla Grek[Agizza 2001, 160- 162], Mezopotamya ile birlikte Hitit coğrafyasında da çok iyi bilindiği anlaşılan bu destan deşifre edildiğinde[de Montremy 2005b, 275], Tevrat'ın Tekvin 6-9. bölümlerdeki *'Nuh Tufanı'* ile Utnapiştim [yaşamını buldum/Bottéro 2005b, 235]/Atrahašiš'in anlatımlarının -insanı hayretler içine düşürecek derecede- ve neredeyse birebir ölçüde uygunluk gösterdiği anlaşılacaktı. Hatta bazı batılı Asurbilimciler bu benzerlikler karşında *'kendileri farkında olmasalar da İsrail'in rahipleri, bilginleri ve kâhinleri Babil'in etkisiyle düşünüyorlardı'* yorumu yapmaktan da kendilerini alamıyorlardı artık[de Montremy 2005a, 28]. Hatta bir kısmı da *'pek çok kültürün etkisi altında alıntılar yapmış, metin aralarına başka bölümler sokuşturulmuş, farklı kişilerce derlenip yazılmış ve çoğu kez de gözden geçirilip güncellenmiş bir kitap*[de Montremy 2005b, 275]' olduğu kanaatini paylaşır olmuştur.

Kur'ân da bu konuyu şöyle açmaktadır: *'... De ki: Öyleyse Mûsa'nın, insanlara nur ve yol gösterici olarak getirdiği- ki siz onu parça parça kağıtlar haline getirip gösteriyorsunuz, çoğunu da gizliyorsunuz- ve ne sizin, ne de babalarınızın bilmediği şeylerin size öğretildiği Kitabı kim indirdi?...*[(En'âm: 91)]'; *'... Onlar kelimeleri yerlerinden kaydırırlar. ...*[(Mâide: 13, 41)]' *ve '... Allâh'ın ayetlerini birkaç paraya satarlar. ...*[(Âl-i İmrân: 199)]'

Peki, acaba Tevrat, antik dünyanın tüm tarihi bilgilerini ne zamandan itibaren içine almaya başlamış olmalıdır? Mûsa bölümü içinde kaleme aldığımız *'Mezopotamya ve Anadolu Kanunları ile Mûsa Dönemi Bazı Tevrat Yasalarının Mukayesesi'* bölümünde gösterdiğimiz gibi Hitit imparatorluk dönemi yasalarının bazılarının neredeyse birebir Tevrat'ta yer alması, Tevrat'ın Mûsa peygamberin ölümünün hemen ardından tahrif edilmeye ve tarihi bilgilerin içine sokulmaya başlandığını bize göstermektedir. Kurân, -tahrif edildiği zaman dilimi hakkında bir şey söylemezken- az önce gösterdiğimiz gibi, Tevrat'ın tahrifatı konusunu, pek çok ayet ile destekler.

Söz Mezopotamya efsanelerinde ve benzerliklerden açılmışken, İ.Ö. ikinci binin ilk çeyreğinde eskiçağ dünyasında fenomen olmuş bir aşk hikayesi, tıpkı –yukarıdaki bölümlerde sözünü ettiğimiz gibi- Tanrıça İnanna ile Dumuzi'nin aşklarını hatırlatacak kadar sıcak ve içten bir söyleyişle kaleme alınmış ve bir kızın, Sumerli Šu-Sin'e, aşkını edebi bir dille haykırışlarını içeriyordu. Bu efsanevi aşk da insanlığı herhalde o kadar çok etkilemiş olmalıydı ki Tevrat'ta '*Neşideler Neşidesi/Ezgiler Ezgisi*' bölümünde –tabloda görüleceği gibi- birebir ölçüde yer bulmuştu.

	Tevrat:
Ey sevgilim, yüreğimin sevgilisi	*Beni dudaklarıyla öptükçe öpsün!*
Bana verdiğin zevk, bal gibi tatlıdır!	*Çünkü aşkın şaraptan daha tatlı.*
Ey aslanım, yüreğimin sevgilisi,	*...*
Bana verdiğin zevk, bal kadar tatlıdır!	*Al götür beni, haydi koşalım!*
Beni büyüledin! Tir tir titriyorum senin önünde!	*Kral beni odasına götürsün.*
Aslanım, şimdiden beni odana götürmeni ne kadar da istiyorum!	*...*
	Orman ağaçları arasında elma ağacına benzer
Bırak da seni okşayayım, sevgilim!	*Delikanlıların arasında sevgilim.*
Benim tatlı sevgilim, doyasıya tadına varmak istiyorum senin!	*Onun gölgesinde oturmaktan zevk alırım.*
	Tadı damağımda kalır meyvesinin.
Çok hoş odanda,	*Ziyafet evine götürdü beni,*
Senin büyüleyici güzelliğinin tadını çıkaralım!	*Üzerimdeki sancağı aşktı.*
İzin ver de okşayayım seni, aslanım!	*Güçlendirin beni üzüm pestiliyle,*
Benim tatlı sevgilim, doyasıya tadına varmak istiyorum senin!	*Canlandırın elmayla,*
	Çünkü aşk hastasıyım ben.
Zevkle benimle vardın, sevgilim!	*...*
Bunu anneme söyle de sana yiyecek versin!	*Sevgilim benimdir, ben de onun.*
Ve babama söyle de sana hediyeler versin!	*....*
Senin ruhun var ya, onu nasıl neşelendireceğimi iyi biliyorum:	*Gece boyunca yatağımda sevgilimi aradım,*
	Aradım bulamadım. Kalkıp kenti dolaşayım, sokaklarda, meydanlarda sevgilimi arayayım dedim.
Bizde uyu sevgilim, gün ağarana dek!	*...*
Yüreğin var ya, onu nasıl ferahlatacağımı iyi biliyorum.	*Sevgilimi buldum. Tuttum onu bırakmadım.*
Bizde uyu aslanım, gün ağarana dek!	*Annemin evine, beni doğuran kadının odasına götürünceye dek.*
Sen ya sen, beni sevdiğine göre,	*...*
Benden esirgeme lütfen okşamalarını, aslanım!	*Uyan, ey kuzey rüzgârı,*
Tanrıların kralı Enlil'in yüreğini neşelendiren benim yüce hükümdarım, Koruyucu Tanrım Šu-Sinîm	*Sen de gel, ey güney rüzgârı!*
	Bahçemde es de güzel kokusu saçılsın.
Lütfen benden esirgeme okşamalarını!	*Sevgilim bahçesine gelsin, seçme meyvelerini yesin!*
Bu bal gibi tatlı gizli yerime koy elini, yalvarırım.	*...*
Dokunması çok hoş bir kumaşa koyar gibi koy elini orama,	*Bahçesine indi sevgilim,*
	Güzel kokulu tarhlara,
Ve dokunuşlarına doyulmayan bir kumaş gibi okşa onu! [Bottéro 2005b, 121-122.]	*Bahçede gezinmek, zambak toplamak için. Ben sevgilime aitim, sevgilim de bana,*
	Gezinip duruyor zambaklar arasında.
	...
	Ben bir surum, memelerim de kuleler gibi,
	Böylece hoşnut eden biri oldum onun gözünde.
	Ezgiler Ezgisi
	...

Kitabımız dikkatlice tetkik edildiğinde Eskiçağ çiviyazılı metinlerinden Tevrat'a geçmiş daha onlarca konu bulunabilir... Burada yeri gelmişken hemen şunu da hatırlatmak gerekiyor ki Alman Protestan kilise komisyonlarınca çevirileri incelenen Eski Ahit ve İnciller'in önsözünde Kitab-ı Mukaddes'in *'gökten inmediği'* vurgulanıyor. Hatta Barnabas İncil'inde: *'... onu Mûsa yazmadı, Yeşuda da yazmadı, onu Allah'tan korkmayan din bilginleriniz yazdı...' '...Mûsa'nın kitabı babamız Dâvûd'un kitabıyla birlikte sahte Ferisi ve din bilginlerinin insani gelenekleriyle tahrif edilmiş olmasaydı...'* ifadeleri okunur. Nitekim Eski Ahit olarak da isimlendirilmiş olan Tevrat'ta peygamberler ile ilgili pek çok –yukarıdaki bölümlerde gösterdiğimiz gibi- hatalı ve müstehcen olaylar anlatılmış olsa bile bazı noktalarda ister istemez bu kitaba –özellikle tarihi noktalarda müracaat edilmesi gerekmektedir.

Yine *'on emir'* olarak Mûsa'nın Allah'tan aldığı yasaları, Kur'ân, *'Allah'tan başkasına kulluk etmemek, ana-babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik etmek, insanlara güzel söz söylemek, namazı kılmak, zekâtı vermek'* şeklinde teyit eder(Bakara: 83).

Kur'ân, Tevrat ve İncillerde geçen hikâyeleri anlatırken Hz. Muhammed dönemi Yahudileri ve cahiliye Araplarının *"kendilerine âyetler okunduğu zaman: 'eskilerin masalları* (Kalem: 15; Nahl: 24; Mutaffifin: 13; Ahkâf: 17; Enâm: 25)*'* deyip küçümser tarzda alay edip eğlendiklerini ifadelendirir. Hatta *'inkâr edenler: 'Bu (Kur'ân), yalandan başka bir şey değildir. (Muhammed) onu uydurdu, başka bir topluluk (Yahudiler ve başkaları) da kendisine yardım etti' dediler de kesin bir haksızlığa ve iftirâya vardılar. Dediler: 'Evvelkilerin masalları, onları yazdırmış, sabah akşam onlar kendisine okunuyor*(Furkân: 3-5)*'* sözleriyle işi daha da ileri götürüyorlardı.

Evet, anlatılanlar eskilerin masallarıydı belki ama unutulan bir nokta vardı. Bunları anlatan peygamberin bunları bilmesine imkân yoktu(Ankebut: 48), çünkü klasik bir ifadeyle O, ümmi idi(A'raf:157-158). Dahası *'vahyedilen bilgiler gayb haberlerindendi ve ne peygamber ne de halk, daha önce bunları bilmiyordu*(Hûd: 49)*'*. Dolayısıyla Hz. Muhammed, anlatılanları düzenleyip belli bir metodolojiyle dillendiremezdi. Yani bu kitap, ilahi bir gücün eseri idi.

Bu ilahi güce karşı *'onlara âyetlerimiz okunduğu zaman 'işittik' derler, 'istesek, biz de bunun gibisini söyleriz*(Enfâl: 31)' gibi alaycı tarzda yaklaşımlarda da bulunuluyordu. Ama Kur'ân: '*Andolsun eğer insan(lar) ve cin(ler) bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar yine onun benzerini getiremezler. Birbirlerine arka ol(up yardım et)seler de bunu yapamazlar*(İsra: 88; Hicr: 9; Hûd: 13; Yûnus: 38)' ifadesi ile meydan okuyordu muhataplarına.

Ayrıca eskiçağ insanı, bazı ilahi emirlerin mahiyetini anlamasalar da –mesela birinci bölümde sözettiğimiz yer ve göğün ayrılması olayı gibi- bu yasaları bir şekilde mitolojilerinde ya da kültürlerinde yaşatarak kuşaktan kuşağa aktarmışlardı. Aslında bunda bir olağanüstülük yoktu. Çünkü sahabe ve ardılları, suları birbirine karışmayan '*iki deniz/mecmaü'l-bahreyn*'den kastedilenin ne olduğunun idrakinde değillerdi ama buna olduğu gibi iman ediyorlardı. '*O, iki denizi birbirine salmıştır. Bu tatlı, susuzluğu giderici; şu tuzlu ve acıdır. Ve ikisinin arasına birbirine kavuşmalarına engel olan bir perde koymuştur (hiç birbirine kavuşmazlar*(Furkan: 53; Neml: 61; Rahmân: 19-21)).' Ancak günümüz bilimi bu '*iki denizin*' bulunduğu yerin Cebel-i Tarık Boğazı'nda olduğunu daha yeni keşfedilebilmişti. Bu bağlamda Kur'ân'da keşfedilmeyi bekleyen belki daha nice olay/konu var.

Şunu da ifade etmeliyim ki eğer siz arkeoloji, antropoloji, eskiçağ tarihi ve antik filolojiler (Sumeroloji, Hititoloji, Grekçe ve Lâtince) gibi diğer pek çok bilim dalını yani kısaca bilimin verdiği verileri tam manasıyla kullanmaz ve kullanamazsanız Kur'ân ile ilgili yapacağınız çoğu yorum ya güdük ya da belki hatalı olacaktır. Şüphesiz klasik metodlar da kullanılmalıdır ama arkeolojik ve eskiçağ tarihi verilerini kullanmazsanız peygamberlerin yaşadığı devirleri nasıl tespit edebilirsiniz ki? Bu kitabımızla yapılmak istenenlerden biri de bu konuyu göstermekti şüphesiz. Bu bağlamda İbrâhim'in Nemrûd'unun kim olduğu noktasında yaptığımız idantivikasyon herhalde buna güzel bir örnektir.

Dahası Âdem'den önce âdemler meselesi, antropoloji ve arkeolojinin bugün bize sunduğu bilgiler değerlendirilmeden nasıl bir sonuca bağlanabilir ki? Hem ilahiyat hem de arkeoloji, antropoloji ve eskiçağ tarihi gibi disiplinler, ilgili bilgileri kendi

metodolojilerinin süzgecinden geçirdikten sonra ancak doğruya ulaşabileceklerdir. Böylece muğlâk kalmış nice bilgi ve bilgi kırıntısı karanlıkların derinliklerinden aralanabilecek ve gün ışığı görebilecektir. Biz bu noktada fikir vermek amacıyla bir pencere aralamak istemekteyiz sadece. Tek gayemiz de budur.

Yine arkeolojinin kazı metodolojilerine müracaat edilmeden nasıl Nûh'un gemisini bulacağız? Yoksa çiftçinin tarlasını sürerken sabanının ucuna bir küp altın takılması gibi tesadüfen ayağımıza mı takılacak bu koskoca gemi? Böyle olsa bile hangi metodoloji ile gemiyi çıkartıp sergileyeceksiniz? 19. yüzyılın sonlarında başlamış ve sonra durmuş olan Mezopotamya ve Güney Doğu Anadolu bölgemizde uzun soluklu arkeolojik yüzey araştırmalarının tekrardan başlatılması gerekiyor. Ne yazık ki bölgedeki huzursuzluklar bu araştırmaların yapılmasını hem geciktiriyor ve hem de imkânsız hale getiriyor.

Kur'ân, hikâyeleri öğüt alınması ve üzerinde uzun uzun düşünülmesi amacıyla anlatıyor ve tarihi verilere çok fazla yer vermiyor: '*Senden önce de şehirler halkından, yalnız kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başka, (elçi) göndermedik. Yeryüzünde hiç gezmediler mi ki kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? (Günahlardan) korunanlar için âhiret yurdu daha iyidir. Aklınızı kullanmıyor musunuz?*(Yûsuf: 109)'. '*(Bugün) meskenlerinde gez(ip gör)dükleri, kendilerinden önce (gelip geçmiş) nice nesilleri yok edişimiz onları hâlâ yola getirmedi mi? Elbette bunda akıl sâhipleri için ibretler vardır* (Tâhâ: 128; Bakara: 141; Ankebut: 43; En'âm: 6; Kaf: 36; A'râf 94-102; Hûd: 100; Âl-i İmrân: 137; Meryem: 74; Meryem: 98; Hâc: 45-46; Rum: 9, 42; Secde: 26; Fâtır: 44; Yâsîn: 31; Mü'min: 21; Mü'min: 82; Muhammed: 10; Teğabûn: 5-6;Talâk: 8-9)'.

Evet, Kur'ân, önceki nesillerin hikâyelerini anlatarak öğüt ve ibret alınmasını salık veriyor elbet. Hatta şimdiki nesillerden her alanda çok güçlü olduğu vurgulanıp, eski kavimlerin harabelerinin bir kısmının hâlâ ayakta ve bir kısmının da toprak altında olduğu sürekli tekrarlanıyor: '*(Halkı) zulmederken helâk ettiğimiz nice kent vardır ki duvarları (yıkılan) tavanlarının üstüne çökmüştür. Nice kullanılmaz olmuş kuyu ve nice (ıssız kalmış) sağlam köşk vardır! Hiç yeryüzünde gezmediler mi ki (kendilerinden önce mahvolanların*

yerlerini görsünler de) düşünecekleri kalbleri, işitecekleri kulakları olsun. Zira gözler kör olmaz; fakat (asıl) göğüslerdeki kalbler kör olur (Hâc: 45-46. (Hûd: 100; Meryem: 74; Rum: 9; Secde: 26; Mü'min: 21, 82; Kaf: 36).

Kur'ân'da verilmeyen detayların sebebi –ki ben detay verdiğine inanıyorum-, önemsiz ya da gereksiz olmaları mıdır acaba? Hiç böyle olduğunu düşünmüyorum.

Şüphesiz yukarıdaki Kur'ân ayetleri, eskiçağ uluslarının araştırılması gerektiği noktasında bir ipucu değil midir?

Kaldı ki Kur'ân hem Nûh'un halkının ve cahiliye Araplarının putlarını tek tek saymaktadır. Hatta putların aralarındaki ince özelliklerine varana kadar o dönemin dini ve kültürel yaşantısını anlatmasındaki amaç sadece ibret midir acaba? Bu, amaçlardan sadece biri olmalıdır kanımca. Zaten yapılacak araştırmaların değerlendirilmesi, '*ibret*' almak olmayacak mı?

Eskiçağ halklarının sosyal, kültürel, ekonomik yapısının incelenmesi ve araştırılması da nedenlerden biri niçin olmasın?

KISALTMALAR ve KAYNAKÇA

Açа, M 2005, "Türk İnanış ve Düşünüş Sistemlerinde Meyve", *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir, 11-22.

Agizza, R. 2006 *Antik Yunan'da Mitoloji. Masallar ve Söylenceler. Olympos'tan Hades'e, Parnassos'tan Elysion Bahçeleri'ne Savaşlarla Dinselliğin İç İçe Geçtiği Söylenceler Evreni*, (Çeviren: Z. Z. İlkgelen), İstanbul.

Akyazar, A. H. 2015 *Eski İran'da Zerdüştlük ve Kutsal Ateş*, İstanbul.

Alp, S. 2001 *Hitit Çağında Anadolu, Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, Ankara.

Arnaud, D. 1986 *Recherches an Pays d'Ashtata, EmarVI/4. Textes de la Bibliothèque, transcriptions et tradductions*, Paris.

Arnold, B. T. 2005 *Who were the Babylonians*, Leiden-Boston.

The Apocalypse of Abraham (Edited, With a Translation From The Slavonic Text And Notes By G. H. Box, M.A. Lecturer in Rabbinic Hebrew, King's College, London; Hon. Canon Of St. Albans With The Assistance of J. I. Landsman, London, 1919.

Barnabas İncili İncil-i Şerif Barnabas. Kıbrıs Kurmanı, (Çeviren. A. Palazoğlu), Konya, 2016.

Bayraktar, M. 2001 *İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi*, İstanbul.

Berger, P. R. 1974 "Der Kyros-Zylinder mit dem Zasatzfragment BIN II Nr. 32 und die akkadischen Personennamen im Danielbuch", *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, LXIV, 192-234.

Bican Y. A. 1982 *Envârü'l-Aşıkîn*, (Sadeleştirenler: H. Mahmud Serdaroğlu, A. L. Ay- dın), İstanbul.

Bolay, S. H. 1988 'Âdem', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I, 358-363.

Bottéro, J. 2003 *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar*, (Çeviren: M. E. Özcan-A. Er), Ankara. 2005a "En Eski Tufan Hikâyesi", *Eski Yakındoğu. Sümer'den Kutsal Kitap'a.* (Derleyen J. Bottéro), Ankara, 213-225. 2005b"Gılgamış Destanı", *Eski Yakındoğu. Sümer'den Kutsal Kitap'a.* (Derleyen J. Bottéro), Ankara, 226-240. 2006 *Kültürümüzün Şafağı Babil*, (Çeviren: A. Berktay), İstanbul.

Bottéro, J.- S. N. Kramer 2017 *Mezopotamya Mitolojisi*, (Çeviren: A. Tümertekin), İstanbul.

Bratton, F. G. 2000 *Yakın Doğu Efsaneleri*, (Çeviren: N. Muallimoğlu), İstanbul.

Campbell, J. 1992 *İlkel Mitoloji*, (Çeviren: K. Emiroğlu), Ankara. 1995 *Bati Mitolojisi (Tanrıların Maskesi)*, (Çeviren: K. Emiroğlu), Ankara.

Carruba, O. 1966 *Das Beschwörungsritual für die Göttin Wišurijanza*, Wiesbaden.

Cicero 2012 *Tanrıların Doğası*, (Çeviren: Ç. Menzilcioğlu), İstanbul.

Cohen, A. 1975 *Everyman's Talmud: The Major Teachings of the Rabbinic Sages*, New York.

Cooper, J. S. 1983 *The Curse of Agade*, Baltimore.

Çıblak, N. 2007 'Tarsus Kültürünün Tanıtımında Şahmeran Efsanelerinin Önemi', *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XVI/1, 185-196.

Demirci, K. 1985 *Dinlerin Dejenerasyonu*, İstanbul.

Dinçol, A. 1982 "Hititler", *Görsel Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, I, 12-120.

Doğan, İ. B. 2008 *Tarihöncesinde Ticaret ve Değiş Tokuş*, İstanbul.

Dossin, G. 1970 'La route de l'étain en Mésopotamie au temps de Zimrilim', *Revue d'Assyriologie et d'Archéologie Orientale*, LXIV, 97-106.

Dürüşken, Ç. 2011 *Antikçağ'da Yaşamın ve Ölümün Bilinmezine Yolculuk: Roma'nın Gizem Dinleri*, İstanbul.

Edel, E. 1976 *Ägyptische Ärzte und ägyptische Medizin am hethitischen Königshof*, Köln, 1976.

Edelman, D. 1987 'Biblical molek reassessed', *Journal of the American Oriental Society*, CVII, 727-731.

Efsaneler ve Mitler: *Kökenleri ve Anlamlarıyla Efsaneler ve Mitler, Binlerce Yıllık Görsel Bir Yolculuk*, İstanbul,2014.

Eliade, M. 2016 *Mitlerin Özellikleri*, (Çeviren: S. Rifat), İstanbul.

Elmalılı M. H. Yazır *Hak Dini Kur'ân Dili*, (Sadeleştirenler: İ. Karaçam, E. Işık, N. Bolelli, A. Yücel, M. Demirci, N. Yılmaz), İstanbul.

Erginöz, G. Ş. 1999 *Hititlerde Anatomi ve Tıp*, İstanbul.

Ersebük, G. 2003 'Kim Bu Neandertal'ler: (Kökleri Kurumuş) Uzak Soydaşlarımız mı, (Küçümsenen ve Reddedilen) Atalarımız mı, (Yoksa) Hiçbir Şeyimiz mi?', (Hazırlayanlar: Özdoğan, M.-H.Hauptmann-N. Başgelen) *Köyden Kente Yakındoğu'da İlk Yerleşimler*, 1, 21-31), İstanbul.

Ertan, H. 2009 *Biyolojik Evrim Kuramının Arkasındaki Yaşam: Charles Robert Darwin*, İstanbul.

Faber, W. 1983 'Die Vergöttlichung Naram-Sins', *Orientalia*, LXII, 67-72.

Friedrich, J. 1930 *Staatsvertrage des Hatti-Reiches in Hethitischer Sprache*, Leipzig. 1952 Hethitisches Wörterbuch, Heidelberg.

Gamble, C. 2014 *Arkeolojinin Temelleri*, (Çeviren:D. Kayıhan), İstanbul.

Gezgin, D. 2014 *Hayvan Mitosları*, İstanbul. 2015 *Bitki Mitosları*, İstanbul.

Göktaş, K. 2008 *Kuran Açısından Evrim Teorisi. İlk İnsan Dünyaya Nsaıl Geldi?*, İstanbul.

Gurney, O.R. 1940 *Hittite Prayers of Mursili II*, Oxford.

Güterbock,, H. G. 1951 "The song of Ullikummi, Revised Text of the Hittite Version of a Hurrian Myth", *Journal of Cuneiform Studies. American schools of Oriental Research*, V, 135-161.

Güterbock, H.G.-J.A. Hoffner 1997 *Hittite Dictionary of Oriental Institute of the Universty Chicago.*

Haaf, G. 1980 "İnsanın Atası", *Bilim ve Teknik*, CXLVII, 16-19.

Haas, von V. 2004 *Die hethitische Literatur*, Berlin-New York.

Hallo, W. W. 1974 'Towards a history of Sumerian literatures', *Sumerological Studies in Honor of Thorkild Jacobsen*, Chigaco, 181-203.

Harman, Ö. F. 1994 'Dâvûd', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IX, 21-24. 1995 'Eyyûb', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XII, 16-17. 1996 'Hâbil ve Kâbil', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XIV, 376-378. 1998 'Hûd', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XVIII, 279-281. 2000a 'İbrâhim' *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXI, 266-272. 2000b 'İlyâs', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXII, 160-162. 2006 'Mûsa', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXI, 207-213. 2007 'Nûh', *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII, 224-227

Hart, G. 2012 *Mısr Mitleri* (Çeviren: M. S. Türk), İstanbul.

Hermann, H. 1992 *Astrological Reports to Assyrian Kings*, Helsinki.

Herodotos *Herodot Tarihi*, (Çeviren: M. Ökmen), 2004, İstanbul.

Hesiodos *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, (Çeviren: S. Eyuboğlu, A. Erhat), Ankara, 1991.

Hook, S. H. 1993 *Ortadoğu Mitolojisi, Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları*, (Çeviren: A. Şenel), İstanbul.

İbn Al-Kalbî 1968 *Putlar Kitabı (Kitâb al-Asnâm)*, (Çeviren: B. Düşüngen), Ankara.

Imparati, F. 1992 *Hitit Yasaları*, (Çeviren: E. Özbayoğlu) Ankara.

İncil *(Sevindirici Haber), İncil'in Yunanca Aslından Çağdaş Türkçeye Çevirisi*, İstanbul, 1998.

Jacobsen, T. 1939 *The Sumerian King List*, Chicago.

Jakob-Rost, L. 1953 'Ein hethitisches Ritual gegen Familienwist', *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung Deutsche AkÂdemie der Wissenschaften*, I, 345-379.

Karapınar, F. 2009 *Anlatım Özellikleri Açısından Sahih-Hasen Rivayeter ve Mevzû Haberler*, Konya.

Karauğuz, G. 2002 *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Konya. 2015a[2] *Hitit Mitolojisi*, Konya. 2015b "Türk Dünyası ile Kadım Anadolu'nun Ortak Mirası Bir Bayram: Hitit Dünyasından Bir Nevruz Efsanesi", *Ötüken'de Elli Beş Gün, Bilge Kağan Hazinesinin Keşif Hikâyesi*, Konya, 91-116.

KBo *Keilschriftexte aus Boghazköi*, Leipzi/Berlin.

Kent, R. 1953 *Old Persian. Gramer, Texts, Lexicon*, New Haven.

Kılavuz, S. A. 1991 "Azrail", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, IV, 350-351.

Kınal, F. 1954 'Eski Önasya Dinlerinde Monoteist Temayüller', *Belleten*, XVIII/70, 115-129. 1983 *Eski Mezopatamya Tarihi*, Ankara. 1967 "İnanna'nın Cehenneme İnişi", *Tarih Araştırmaları Dergisi* III/4-5, 1-21.

King, L. W. 1907 *Chronicles Concerning Early Babylonian Kings*, London.

Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil, (İbrani, Kildani ve Yunani Dilleren Tercümedir), İstanbul, 1997.

Kitchen, K. A. 1996 *Ramesside Inscriptions, Translated and Annoyated*, II, Oxford.

Klaus, S. 2007 *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı: Göbekli Tepe, En Eski Tapınağı Yapanlar*, (Çeviren: R. Aslan), İstanbul.

Klein, J. 1981a *The Royal Hymns of Shulgi of Ur. Man's Quest for Immortal Fame*, 71/7, Philadephia. 1981b *Three Shulgi Hymns: Sumerian royal hymns glorifying King Shulgi of Ur*, Ramat Gan.

Klengel, H. 1974 "Hungerjahre in Hatti', *Altorientalische Forschunger*, I, 165-174.

Koçak, A. 2016 *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*, İstanbul.

Kottak, C. P. 2008 *Antropoloji, İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*, (Çeviren: S. N. Altuntek vd.), Ankara.

Kramer, S. N. 1972 *Sumerians, TheirHistory, Culture, and Character*, Chicago&London. 1990 *Tarih Sumer'de Başlar* (Çeviren: M. İ. Çığ), Ankara. 1999 *Sümer Mitolojisi*, İstanbul.

KUB *Keilschrifturkunden aus Boghazköi*, Berlin.

Kuhrt, A. 2007 *Eski Çağ'da Yakındoğu, yaklaşık M.Ö. 3000-330*, (Çeviren: D. Şendil), I-II, İstanbul.

Kur'ân-ı Kerim ve Yüce Meâli (S. Ateş), Ankara.

Karaman H, M. Çağrıcı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş 2006 *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara, I-V, 2006.

Kutup, S. *Fizilâl'il Kur'ân*, (Mütercimler: E. E. Saraç, İ. H. Şengüler, B. Karlığa), I-XVI, İstanbul.

Kütüb-i Sitte *Hadis Külliyatı, Tercüme ve Şerhi* (İ. Canan), I-XVIII, Ankara.

Lambert, W. G.–A. R. Millard 1969 *Atra-hasīs. The Babylonian Story of the Flood*, Oxford.

Laroche, E. 1947 *Recherches sur Les Noms Des Dieux Hittites*, Paris.

Lichtheim, M. 1973-80 *Ancient Egyptian Literature: a book of readings* I-III, Berkeley, California.

Lichter, C. 2005 *How did Farming Reach Europe? Anatolian-European Relations from the Second Half of the 7th through the First Half of the 6th Millennium Cal BC. Proceedings of the International Workshop İstanbul*, İstanbul.

Mccall, H. 2011 *Mezopotamya Mitleri*, (B. Baykara), Ankara.

McCants, W. F. 2012 *Kültür Mitleri. Tanrıları Yaratmak Ulusları İcat Etmek*, (Çeviren: M. Tabur), İstanbul.

Mauss, M. 2011 *Sosyoloji ve Antropoloji*, (Çeviren: Ö. Doğan), Ankara.

Mellaart, J. 2003 *Anadolu'da Bir Neolitik Kent*, İstanbul.

Mevdudi, Ebu'l Al'a 1991 *Tefhimu'l Kur'ân*, I-VII, İstanbul.

Jean-Maurice 2005 "Kutsal Kitap ve Tanrı'nın Doğuşu", *Eski Yakındoğu. Sümer'den Kutsal Kitap'a.* (Derleyen J. Bottéro), Ankara, 275-279.

Na'aman, N.-R. Zadok 1988 "Sargon II's Deportations to Israel and Philistia (716-708 B.C.)", *Journal of Cuneiform Studies XL/1*, 36-46.

Neu, E. 1970 *Ein althethitisches Gewitterritual*, Wiesbaden.

Okuşluk, R. 1998 'Adana'da Ölüme ve Mezara Bağlı Efsaneler', *III. Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu*, 30 Kasım-2 Aralık 1998, Adana, 531-540.

Oppehenheim, A.L. 1956 "The Interpretation of Dreams in the Ancient Near East. With a Translation of an Assyri Dream-Book", *Transactions of the American Philosophical Society*, XLVI/3, 179-373.

Otten, H. 1981 *Die Apologie Hattusilis III*, Wiesbaden.

Özbudun, S.-G. Uysal 2012 *50 Soruda Antropoloji*, İstanbul.

Öztürk, Z. 2013 "Züleyha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 552-553.

Parkinson, R. B. 1991 *Voices from Ancient Egypt: An antropology of Middle Kingdom writtings*, London.

Platon *Phaidon Ruh Üzerine*, (Çeviren: N. Kalaycı), İstanbul, 2012.

Postgate, J. N. 1969 *Neo-Assyrian Royal Grants and Decrees*, Roma.

Prins-D. Walrath-B.McBride 2006 *Kültürel Antropoloji*, (Çeviren: İ. D. Erguvan Sarıoğlu), İstanbul.

Ramazanoğlu, M. 1993 *Gilgameş Destanı*, Ankara.

Renfrew, C.-P. Bahn 2015 *Arkeoloji. Anahtar Kavramlar*, (Çeviren: S. Somuncuoğlu), İstanbul.

Robins, G. 1983 "The God's Wife of Amun in th 18th dynasty in Agypt', *Images of Women in Antiquity* (Editör: A. Cameron and A. Kuhrt), Cranberra: Croon Helm. 65-78.

Rodseth, L.-R.W. Wrangham, A.M. Harrigan-B. Smuth 1991 'The Human Community as a Primate Society', *Current Antropology*, XXXII, 221-254.

Saidi Nursi 2001 İşârâtü'l-İcâz, (Mütercimi: A. Nursî), İstanbul.

Sandars, N. K. 1973 *Gılgameş Destanı*, (Çeviren: S. Kutlu, T. Duralı), İstanbul.

Sayılı, A. 1982 *Mısırlılarda ve Mezpotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara.

Schmidt, K. 2007 *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı: Göbekli Tepe. En Eski Tapınağı Yapanlar*, İstanbul.

Sears, K. 2017 *Mitoloji 101*, (Çeviren: E. Duru), İstanbul.

Sevin, V. 2003 *Eski Anadolu ve Trakya, Başlangıcından Pers Egemenliğine Kadar*, İstanbul.

Sings and Symbols: *Kökenleri ve Anlamlarıyla Semboller ve İşaretler, Binlerce Yıllık Görsel Bir Yolculuk*, İstanbul, 2014.

Smith, R. W.-D. B. Redford 1977 *The Akhenaten Temple Project*, I, Warminster.

Smith, S. 1949 *The Statue of Idrimi*, London.

Steible, H-H. Behrens 1982 *Die altsumerischen Bau- und Weihinsschriften*, Teil 2, Stuttgart.

Tabâtabâî, M. H. *El-Mîzân Fî Tefsîr-il Kur'ân*, (Çeviren: V. İnce), İstanbul.

Todd, Ian A. 1976 Çatal Hüyük in Perspective, Menlo Park.

Tosun, M.-K. Yalvaç 1975 *Sumer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı*, Ankara.

Uğur, H. 2008 *Kur'ân'ın Tasdik Ettiği Tevrat'taki Konular* (Basılmamış Doktora Tezi), Konya.

Urton, G. 2009 *İnka Mitleri*, (Çeviren: İ. Yılmaz), İstanbul.

Usta, S. 2005 *Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları*, İstanbul.

Ünal, A. 2002/3/5 *Hititler Devrinde Anadolu*, I-III, İstanbul. 2007 *Anadolu'nun En Eski Yemekleri. Hititler ve Çağdaşı Toplumlarda Mutfak Kültürü*, İstanbul. 2016 *Hititçe-Türkçe. Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük. Hattice, Hurrice, Hiyeroglif Luvicesi, Çiviyazısı Luvicesi ve Palaca Sözlük Listeleriyle Birlikte*, Ankara.

Ünver, S. 1938 *Tıp Tarihi*, İstanbul.

VBoT A. Goetze, *Verstreute Boghazköi-Texte*, Marbug, 1930.

Veenhof K. R. 1972 *Aspects of Old Assyrian Trade Its Terminology*, Leiden.

Weidner, E. 1932-3 'Assyrische Beschreibungen der Krieges-Reliefs Assurbanaplis', *Archiv für Orientforschun*, VII, 175-203. 1959 *Die Inscriften Tukulti-Ninurtas I und seiner Nachfolger*, Graz.

Wulf, C. 2009 *Tarihsel Kültürel Antropoloji*, Ankara.

Yakıt, İ. 1999 "Kur'ân'da Hz. Âdem", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* VI, 1-18.

Yardımcı, N. 2007 *Mezopotamya'ya Açılan Kapı: Harran*, İstanbul.

Yıldırım, N. 2012 *İran Mitolojisi Kökenleri, Kaynakçaları, Ana Temaları*, İstanbul.

Yıldız, N. 2003 *Kalıntılar ve Edebi kaynaklar Işığında Antikçağ Kütüphaneleri. Mimari, İç Düzenleri, çalışma Sistemleri, Kitapların yazımı ve Çoğaltılması*, İstanbul.

Younger, K. L. 1998 "The Deportations of the Israelites", *Journal of Biblical Literature* CXVII/2, 201-227.

Yunak, Y. 2011 *Kur'ân'daki Maymun, Kutsal Kitaplara Göre Evrim*, İstanbul.

Zaccaginini, C. 1983 'Patterns of mobility among Near Eastern Craftsmen', *Journal of Near Eastern Studies*, XLII, 245-264.

DİĞER KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
cm	Santimetre
cm3	Santimetre küp
Hz.	Hazreti
Krş.	Karşılaştırınız
İ.Ö.	İsa'dan Önce
İ.S.	İsa'dan Sonra
my.	milyon yıl
vd.	ve devamı/ve diğerleri
yy.	Yüzyıl
[ ]	Hititçe metnin o kısmının kırık olduğunu gösterir.

Elinizdeki bu kitap;

- *Âdemden önce yaşamış âdem benzeri âdemlerin mahiyetini,*
- *İnsanın yaratılışını, cenneti, cehennemi eskiçağ halklarının nasıl algıladıklarını,*
- *Eskiçağ uluslarının çiviyazılı metinlerindeki Âdem ile Havvâ'yı,*
- *Âdem'in çocuklarının hikâyesinin eskiçağ çiviyazılı metinlerinde nasıl anlatıldığını,*
- *Âdem'in çocuklarının kız kardeşleriyle evlenmedikleri ve insan neslinin de bu çocuklardan türemediğini,*
- *Nûh tufanının Sumer efsanesi Gılgameş destanında nasıl anlatıldığını,*
- *Lokman hekim ile ilgili bildiklerinizin de aslında bazı İslâmi öğeler katılarak, biraz süslenmiş Gılgameş destanından sadece bir bölüm olduğunu,*
- *Havvâ, Hâbil, Kâbil, Hacer, Sara, Züleyha, Bünyamin, Asiye ve Belkıs gibi isimlerin hiçbir şekilde Kur'an'da geçmediğini,*
- *İbrahim peygamberin Tevrat'taki hikâyesinin benzerinin bir Hitit çiviyazılı metninde anlatıldığını,*
- *İbrahim'in Nemrûd'unun Babil kralı Hammurabi olduğunu,*
- *Eski Mısır belgelerinde Yûsuf peygamber ile birlikte antik Mısır'ın politeist dininin nasıl bir anda monoteist bir anlayışa dönüştüğünü,*
- *Sabır abidesi Eyyûb peygamberin hikâyesinin yakın benzerinin çiviyazılı bir metinde anlatıldığını,*
- *Tevrat ve Kur'ân'daki Mûsa peygamberin hikâyesinin çiviyazılı belgelerde aynen anlatıldığını,*
- *Tevrat'ta geçen bazı kanun maddelerinin Hitit yasalarıyla birebir örtüştüğünü,*
- *Tevrat, İnciller ve Kur'ân'daki Yûnus peygamberin hikâyesinin benzerinin antik yazarlardan Herodot'un kaleme aldığı eserde de anlatıldığını,*
- *Arkeoloji ve eskiçağ tarihi verileri ışığında Kur'ân'da anlatılan peygamberlerin hangi dönemde yaşadığını,*
- *İnciller ve Kur'ân'da bir kural olan başörtüsünün eskiçağ uluslarında da olmazsa olmazlardan bir gereklilik olduğunu,*

size göstereceği gibi daha pek çok merak edilen konuları çiviyazılı belgeler, Tevrat, İnciller ve Kur'ân'a göre irdelemektedir.

ISBN 978-605-4639-27-4

www.cizgikitabevi.com
/cizgikitabevi

